

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΠΕΔΙΟΥ ΚΑΙ ΥΛΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Διπλωματική εργασία

*«Οικιστική αρχιτεκτονική κατά την Ώριμη Μυκηναϊκή περίοδο
(ΥΕΙΙΙ): Αρχιτεκτονική τοπολογία και κοινωνική διαστρωμάτωση
στην Πελοπόννησο»*

Αδάμου Άννα

A.M. MO31121001

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Ιφιγένεια Τουρναβίτου

**Μέλος της συμβουλευτικής επιτροπής: Στυλιανή Σουβατζή, Ιωάννης
Λώλος**

Βόλος 2023

Αντί προλόγου

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο :«Οικιστική αρχιτεκτονική κατά την Ύστερη εποχή του Χαλκού: Αρχιτεκτονική τυπολογία και κοινωνική διαστρωμάτωση στην Πελοπόννησο» εκπονήθηκε και ολοκληρώθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού προγράμματος Σπουδών «Αρχαιολογία Πεδίου και Υλικός Πολιτισμός» του τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας με έδρα το Βόλο.

Ο χώρος της Ηπειρωτικής Ελλάδας όπου αναπτύχθηκε ο Μυκηναϊκός πολιτισμός, ο οποίος σε ανακτορικό επίπεδο διακρινόταν από μνημειακότητα αποτέλεσε αφετηρία για την μελέτη της οργάνωσης των μη ανακτορικών προϊστορικών οικισμών στην Πελοπόννησο κατά τη διάρκεια της ώριμης Μυκηναϊκής περιόδου.

Προτού προχωρήσω στην παρουσίαση του θέματος το οποίο πραγματεύομαι σ' αυτή τη διπλωματική εργασία, θα ήθελα να εκφράσω τις προσωπικές μου ευχαριστίες σε κάποια πρόσωπα, η συμβολή των οποίων ήταν πολύτιμη στην υλοποίηση της έρευνας αυτής.

Πρωτίστως , θα ήθελα να εκφράσω τις θερμότερες ευχαριστίες μου στην καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας κυρία Ιφιγένεια Τουρναβίτου, κύρια επόπτρια και επιβλέπουσα αυτής της εργασίας. Οι γνώσεις της πάνω στο αντικείμενο της προϊστορικής αρχαιολογίας , οι υποδείξεις και παρατηρήσεις της , η καθοδήγησή της σε κάθε στάδιο της εργασίας τόσο σε επιστημονικό όσο και σε φιλικό επίπεδο αποτέλεσαν ουσιαστικούς αρωγούς για τη διεκπεραίωση αυτής της μελέτης. Ακόμη, θα ήθελα να την ευχαριστήσω για όλη την υποστήριξή της κατά τη διάρκειά των ακαδημαϊκών μου σπουδών τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο. Για την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας , θα ήθελα να ευχαριστήσω και τη επιβλέπουσα καθηγήτρια προϊστορικής αρχαιολογίας Στυλιανή Σουβατζή.

Βαθύτατες ευχαριστίες επιθυμώ, όμως, να εκφράσω στον σύντροφό μου Κωνσταντίνο για την ηθική στήριξη των επιλογών μου αλλά και την αμέριστη συμπαράστασή του , αγάπη και συνεχή ενθάρρυνση του καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Τέλος, θα ήθελα να απευθύνω ένα μεγάλο και βαθύ ευχαριστώ στον πατέρα μου Γεώργιο Αδάμο και στην μητέρα μου Θωμαή Κουτσοκέρα για την απεριόριστη αγάπη τους , ενθάρρυνση, ψυχολογική και συναισθηματική τους στήριξη καθ' όλη τη διάρκεια διεκπεραίωσης του πονήματος αυτού, αλλά και των σπουδών μου γενικότερα. Η ολοκλήρωση της έρευνας αυτής συνοδεύτηκε από σοβαρές πλημμυρικές καταστροφές που υπέστη η οικογένειά μου και οδήγησαν στην καταστροφή της πατρικής μου οικίας, και αποτελεί και ένα δώρο από εμένα προς εκείνους σ' αυτές τις δύσκολες στιγμές.

Αδάμου Γ. Άννα

Ιούνιος 2023

*Στον σύντροφό μου
και στους γονείς μου*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αντί προλόγου	2
Συντομογραφίες	9
Εισαγωγή.....	10
<u>Κεφάλαιο 1:</u>	
1.1. Ανάλυση της έννοιας της «οικίας» και διαχωρισμός μεταξύ δημόσιων/ανακτορικών και ιδιωτικών κτηρίων	17
<u>Κεφάλαιο 2:</u>	
2.1. Αρχαιολογικές έρευνες στην Πελοπόννησο.....	25
2.2.Οικιστικές θέσεις στην Αργολίδα	
2.2.1 Μυκήνες	
-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....	31
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	33
2.2.2 Τίρυνθα	
-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....	47
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	48
2.2.3 Άργος	
-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....	52
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	53
2.2.4 Μπερμπάτι	
-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....	55
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	56
2.2.5 Πρόσυμα	
-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....	58
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	59
2.2.6 Λέρνα	
-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....	60
- Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	60
2.2.7 Χάνια	
-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....	62

-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....62

2.2.8 Άγιος Κωνσταντίνος Μεθάνων

-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....63

-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....63

Κεφάλαιο 3:

Οικιστικές θέσεις στην Κορινθία

3.1 Κοράκου

-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....65

-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....66

3.2 Ζυγουριές

- Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών 68

- Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....69

3.3 Τσουνγκιζα

-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών 70

- Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....71

Κεφάλαιο 4:

Οικιστικές θέσεις στη Μεσσηνία

4.1.Τκλαινα

-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών 74

-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....75

4.2. Νιχώρια

-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών 78

- Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....80

4.3. Μουριατάδα

-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών 88

-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....89

4.4.Μάλθη

-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών 92

-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	93
--	----

Κεφάλαιο 5

Οικιστικές θέσεις στη Λακωνία

5.1.Άγιος Στέφανος

-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών	98
- Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	100

Κεφάλαιο 6:

Οικιστικές θέσεις στην Αχαΐα

6.1 Μυγδαλιά

-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών	101
- Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	102

6.2. Καταρράκτης

-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών	102
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	103

6.3.Χαλανδρίτσα

-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών	103
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	104

6.4. Αίγιον

-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών	105
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	105

6.5. Αιγείρα

-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών	106
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	106

6.6.Άραξος

-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών	108
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	108

Κεφάλαιο 7:

Οικιστικές θέσεις στην Αρκαδία

7.1 Παλαιόπυργος: Μύτικας	
-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....	109
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	109
7.2 Σφακοβούνι	
-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....	110
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	110

Κεφάλαιο 8:

Οικιστικές θέσεις στην Ηλεία

8.1 Κακόβατος	
-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....	111
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	112
8.2 Επιτάλιο	
-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....	113
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	114
8.3 Κουτσοχέρα-Διασέλλων	
-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....	114
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	114
8.4 Κλειδί Σαμικού	
-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....	115
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	115
8.5 Κορυφή	
-Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών.....	116
-Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	116

Κεφάλαιο 9:

Τυπολογία οικιστικών συγκροτημάτων στην Πελοπόννησο.....	117
9.1. Τύπος Α: Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με τριμερή διάταξη.....	121
9.2. Τύπος Β: Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με επάλληλα δωμάτια.....	129
9.3. Τύπος Γ: Μονόχωρες οικιστικές μονάδες.....	133

9.4. Τύπος Δ: Οικιστικές μονάδες με ασαφή κάτοψη.....	134
Συμπεράσματα.....	136
Βιβλιογραφία	
Κατάλογος χαρτών	
Κατάλογος εικόνων	

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΠΕΧ: Πρώιμη Εποχή του Χαλκού

ΜΕΧ: Μέση Εποχή του Χαλκού

ΥΕΧ: Ύστερη Εποχή του Χαλκού

ΠΕΣ: Πρώιμη Εποχή Σιδήρου

ΒΑ: Βορειοανατολικά

ΝΑ: Νοτιοανατολικά

ΒΔ: Βορειοδυτικά

ΝΔ: Νοτιοδυτικά

Α: Ανατολικά

Β: Βόρεια

Ν: Νότια

Δ: Δυτικά

Εισαγωγή

*Κανείς δεν ξέρει που κοιτούν τα σπίτια
μες από τα ανοιχτά παράθυρά τους
σαν προβολέα το βλέμμα περιφέρουν
φωτίζοντας ένα δικό τους κόσμο
Τα σπίτια μοιάζουν κάπως με τάφους όπου
νεκροί και ζώντες συνυπάρχουν
ο χρόνος τους ακινητοποιεί
Το παρελθόν τους και το μέλλον τους χωρούν
μες στο πλατύ κι ασάλευτο παρόν τους.
Ορέστης Αλεξάκης*

Κατά την τελευταία φάση της ΜΕ περιόδου (1700-1600π.Χ.) και αρχές της Ύστερης Εποχής του Χαλκού (1600-1100π.Χ.) η Ηπειρωτική Ελλάδα εισέρχεται σε μια νέα εποχή, η οποία χαρακτηρίζεται από ένα πλήθος καινοτομιών και μεγάλη δεκτικότητα σε εξωτερικές επιδράσεις. Κατά την ΥΕΙ περίοδο σημειώνεται η γένεση του Μυκηναϊκού πολιτισμού που σηματοδοτείται από ένα σημαντικό παράγοντα, την είσοδο της Ηπειρωτικής Ελλάδας στην πολιτισμική και εμπορική σκηνή εντατικών επαφών με την Εγγύς Ανατολή. Από την πολιτισμική απομόνωση, την οικονομική ένδεια και τις απλές μορφές κοινωνικής διαχείρισης που χαρακτήριζαν την προηγούμενη περίοδο, αναπτύσσεται ο Μυκηναϊκός πολιτισμός, ο οποίος υπό την επίδραση του Κυκλαδικού και του Μινωικού έφτασε σε ένα αξιοσημείωτο επίπεδο ακμής. Η επίδρασή του πολιτισμού αυτού ήταν ιδιαίτερα φανερή σε όλες σχεδόν τις ελληνικές επαρχίες, η ανάπτυξή του όμως σημειώθηκε κυρίως στην Πελοπόννησο, την Κεντρική Ελλάδα, την Αιτωλοακαρνανία, τη Θεσσαλία και την Εύβοια, λόγω της εμφάνισης σημαντικών χαρακτηριστικών που αναγνωρίστηκαν ως μυκηναϊκά¹. Οι Μυκηναίοι αυτή την περίοδο ανάγονται σε εξωτερικές επιδράσεις που χαρακτηρίζονται από την εμφάνιση μιας νέας τάσης πολιτισμικού φαινομένου που αφορά την συσσώρευση κτερισμάτων σε τάφους από κάποιες ομάδες ελίτ που ανταγωνίζονται για εξουσία².

Οι τοπικοί αυτοί αρχηγοί έγιναν ηγέτες μέσω της συσσώρευσης πλούτου, όπως εκφράζεται και από τα κτερίσματα που συναντάμε στους κάθετους λακκοειδείς των ταφικών κύκλων Β και Α των Μυκηνών. Αυτός ο τύπος τάφου επινοήθηκε από κάποιες

¹ Treuil, Darque, Poursat, Touchais 2012, 345-346, 449

² Ένα μέρος του πλούτου εναποτίθεται στους τάφους των οποίων τα κτερίσματα επιβεβαιώνουν την εμφάνιση προνομιούχων ομάδων στη ΒΑ και ΝΔ Πελοπόννησο οι οποίες και αυτοπροσδιορίστηκαν μέσα από αυτό.

ομάδες στρατιωτικού χαρακτήρα , όπως φαίνεται και από την εικονογραφία αλλά και από τα κτερίσματα στους τάφους. Πρόκειται για μια στρατιωτική αριστοκρατία που επιβλήθηκε είτε μέσω του πολέμου είτε μέσω κάποιων μονοπωλίων που εξασφάλισαν τις πρώτες ύλες από τους Αιγύπτιους. Παράλληλα από την ΜΕΙΙ στην ΥΕΙ περίοδο σημειώνεται πληθυσμιακή αύξηση και αύξηση των οικιστικών θέσεων αλλά υπάρχει αυξανόμενο ενδιαφέρον και για εγκατάσταση σε οχυρωματικές θέσεις σε ακροπόλεις και σε οικισμούς που είναι χτισμένοι σε λόφους, πιθανόν λόγω πολεμικών συγκρούσεων που τυχόν υπήρχαν. Η ανάπτυξη της κοινωνίας, εντοπίζεται στην επέκταση των οικισμών, με την σποραδική εμφάνιση κτιρίων που χαρακτηρίστηκαν ως πρώιμα ανάκτορα χωρίς ωστόσο να υπάρχουν ανακτορικά στοιχεία, καθώς και με την εμφάνιση ενός πρώιμου πολεοδομικού σχεδιασμού, υποδηλώνοντας την νέα πολιτισμική φάση στην οποία είχε εισέλθει ο μυκηναϊκός κόσμος³.

Στην ΥΕΙΙ περίοδο παγιώνονται οι αλλαγές της ΥΕΙ περιόδου. Διαδίδεται η χρήση νέων τύπων τάφων, θολωτών και θαλαμωτών και στην Πελοπόννησο, ενώ διαμορφώνονται σιγά σιγά και τα χαρακτηριστικά των Μυκηναϊκών οικισμών. Στο β' μισό του 15^{ου} αιώνα , δηλαδή στην ΥΕΙΙΒ περίοδο χτίζεται ένα μεγαρόσχημο κτήριο, το Μενελάϊον στη Σπάρτη που χαρακτηρίζεται ως πρώτο-ανάκτορο, καθώς εμφανίζει ορθογώνια κάτοψη και τριμερή δομή με στεγασμένη είσοδο, προθάλαμο και κυρίως δωμάτιο, όπως και τα μεταγενέστερα ανάκτορα των Μυκηνών, της Τίρυνθας και της Πύλου. Την περίοδο αυτή παρατηρείται επίσης στον Ελλαδικό Ηπειρωτικό χώρο αύξηση οικιστικών θέσεων καθώς και πληθυσμιακή αύξηση. Ο συγκεντρωτισμός όμως της πολιτικής εξουσίας, η οποία αρχίζει να διαμορφώνεται ήδη από την ΠΕΙΙ περίοδο και διακρίνεται μέσα από τη συσσώρευση πλούτου στους τάφους , εκφράζεται με την εμφάνιση των ανακτόρων⁴.

Στο α' μισό του 14^{ου} αιώνα , και συγκεκριμένα στην ΥΕΙΙΙΑ περίοδο εδραιώθηκαν στην Ηπειρωτική Ελλάδα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που σηματοδότησαν και την αρχή της κυριαρχίας του Μυκηναϊκού πολιτισμού στο Αιγαίο , διαδέχοντας τη Μινωική κυριαρχία. Εδραιώθηκε, όμως, και η μορφή του ανακτορικού συστήματος από περιοχή σε περιοχή , το οποίο και κυριαρχεί στο β' μισό του αιώνα. Η Αργολίδα, που χαρακτηρίστηκε ως λίκνο του υψηλού αυτού πολιτισμού ,και η Μεσσηνία αποτέλεσαν και τον πυρήνα των εξελίξεων όπου και απαντώνται τα βασικά χαρακτηριστικά του μυκηναϊκού πολιτισμού με την ύπαρξη οχυρωμένων θέσεων , όπως οι Μυκήνες και η Τίρυνθα. Οι Μυκήνες, η Τίρυνθα, η Μιδέα, τα Δενδρά και η Ασίνη αποτελούσαν τα σημαντικότερα Μυκηναϊκά κέντρα, ενώ οι σημαντικότερες επαρχίες της Πελοποννήσου ήταν η Λακωνία και η Μεσσηνία, όπου είναι έκδηλα τα χαρακτηριστικά του πολιτισμού αυτού.

Η ΥΕΙΙΙΑ1 περίοδος (1390-1370π.Χ.) αποτελεί μια μεταβατική περίοδο μεταξύ του σταδίου διαμόρφωσης και εγκαθίδρυσης του ανακτορικού πολιτισμού. Στην φάση αυτή, η Μεσσηνία εμφανίζει μια σειρά από οικιστικές θέσεις, οι οποίες στο β' μισό

³ Η πλειονότητα των κτηρίων αυτής της περιόδου αποτελούνταν από ένα ορθογώνιο μεγαροειδή πυρήνα με συνεχόμενα δωμάτια στο εσωτερικό του, ενώ εντοπίζονται και πιο σύνθετες αρχιτεκτονικές παραλλαγές του τύπου αυτού, που καταγράφονται κυρίως στην Ασίνη και στην Περίστεριά.

⁴ Βασιλικού, 183

του 14^{ου} αιώνα συρρικνώνονται σημαντικά και η εξουσία συγκεντρώνεται σε ένα κέντρο. Μείωση των οικιστικών θέσεων παρατηρείται και στην Νότια Πελοπόννησο χωρίς να σημαίνει απαραίτητα και πληθυσμιακή μείωση, αλλά μια αλλαγή στην οικιστική οργάνωση. Τα δεδομένα αυτά υποδηλώνουν ότι κατά την πρωτομυκηναϊκή φάση δημιουργήθηκαν πολυάριθμες ανεξάρτητες κοινότητες, ενώ στις επόμενες φάσεις οι οικισμοί εμφανίζονται πολύ πιο συγκεντρωμένοι. Η εξέλιξη αυτή συνοδεύεται πιθανόν από αλλαγές στην οικονομική και κοινωνική δομή των οικισμών. Αυτή την περίοδο εντοπίζονται οι πρώτες ενδείξεις ανακτόρου στην Τίρυνθα, χτίζεται η λεγόμενη Οικία 49 στην Κάτω Πόλη, ενώ στις Μυκήνες ιδρύεται η Οικία της Αναβάθρας, τα οποία στο τέλος της περιόδου αυτής υπέστησαν κάποιου είδους μετατροπές. Έξω και γύρω από την ακρόπολη των Μυκηνών φαίνεται πως κτίζονται αυτή την περίοδο οικίες, εργαστήρια και αποθήκες, όπως η Οικία Πέτσα, η οικία στο Συγκρότημα του ελεφαντοστού, τα οποία δεν είχαν άμεση σχέση με το ανάκτορο και ανήκαν σε απλούς κατοίκους. Φαίνεται ακόμη ότι τα οικιστικά κτήρια ιδιωτικού χαρακτήρα επηρεάζονται και υιοθετούν τον ανακτορικό μεγαροειδή τύπο⁵.

Κατά την ΥΕΙΙΑ2 περίοδο αρχίζουν πλέον να διαγράφονται καθαρά τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Μυκηναϊκής Ελλάδας. Αυτήν την περίοδο κυριαρχεί το ανακτορικό σύστημα και ο μυκηναϊκός πολιτισμός διαδίδεται στο Αιγαίο εμπορικά και πολιτισμικά. Πρόκειται, μάλιστα, για μια περίοδο, η οποία χαρακτηρίζεται από πολιτική σταθερότητα και ανθούσα οικονομία με δημογραφική αύξηση του πληθυσμού, ενώ παράλληλα δημιουργούνται μικρά κρατίδια στην Ηπειρωτική Ελλάδα με ανάκτορα στα μεγάλα αστικά κέντρα. Έτσι, εμφανίζονται τα πρώτα ανάκτορα και οχυρώσεις στην Αργολίδα (Μυκήνες, Τίρυνθα), στην Πύλο χωρίς ίχνη οχύρωσης, στον Άγιο Βασίλειο και στη Θήβα, αλλά όχι ακόμα στην Αθήνα. Στο τέλος, όμως, αυτής της περιόδου σημειώνονται κάποιες καταστροφές από φωτιά και τα ανάκτορα οικοδομούνται ξανά στις αρχές του 13^{ου} αιώνα π.Χ. (ΥΕΙΙΒ1 περίοδο) παίρνοντας πλέον την τελική τους μορφή⁶. Αυτήν την περίοδο, ωστόσο, διαμορφώνεται και η Κάτω Πόλη των Μυκηνών με την ανέγερση σημαντικών κτιρίων, όπως η Οικία Πέτσα, η Οικία του Κυκλώπειου Αναλήμματος, η Οικία του Οινεμπόρου και του Μολύβδου, καθώς και κτίρια στη Συνοικία του Λαδεμπόρου, τα οποία και καταστρέφονται στο τέλος της περιόδου όπως και κτίσματα στο εσωτερικό της ακρόπολης. Διακρίνονται παράλληλα λείψανα κατοικιών και στις Ζυγουριές, στα Νιχώρια, στην Ελευσίνα, στον Άγιο Κοσμά και στον Ορχομενό υποδηλώνοντας μια αυξανόμενη κοινωνική διαφοροποίηση.

Κατά την ΥΕΙΙΒ1 περίοδο (τέλη 14^{ου}-αρχές 13^{ου} αι.) αυξάνεται η πυκνότητα των οικισμών με τις οικιστικές μονάδες να υιοθετούν στην πλειονότητά τους τον ανακτορικό μεγαροειδή τύπο στην αρχιτεκτονική τους. Πρόκειται για μια περίοδο, κατά την οποία τα ανάκτορα παίρνουν την τελική τους μορφή και στα μέσα του 13^{ου} αι. αναβαθμίζονται. Συγκεκριμένα, στις Μυκήνες αναπτύσσεται σημαντικά η Κάτω Πόλη με την ίδρυση των Οικιών του λόφου της Παναγιάς και τη Συνοικία του Λαδεμπόρου που βρίσκεται νότια του Ταφικού Κύκλου Β. Ταυτόχρονα, πραγματοποιούνται μεγάλα έργα και σε άλλες ανακτορικές θέσεις με την επέκταση της οχυρωματικής ζώνης της ακρόπολης της Τίρυνθας προς Νότο και προς Ανατολή, ενώ

⁵ Treuil, Darque, Poursat, Touchais 2012, 454-455

⁶ Treuil, Darque, Poursat, Touchais 2012, 455

ακμάζει σημαντικά και η Κάτω Πόλη της Τίρυνθας. Την ίδια περίοδο στο ΒΑ άκρο της λίμνης Κωπαΐδος χτίζονται τεράστια οχυρωματικά τείχη που περιβάλλουν την ακρόπολη του Γλά, ενώ παράλληλα οικοδομήθηκε το ανάκτορο στην Αθήνα χωρίς όμως να υπάρχουν ίχνη οχύρωσης. Γύρω στα μέσα του 13^{ου} αι. π.Χ. (1250π.Χ.), όμως, ο μυκηναϊκός κόσμος εισέρχεται σε μια περίοδο αναταραχών και ανακατατάξεων, με την καταστροφή των ανακτόρων (Μυκήνες, Τίρυνθα) από φωτιά, συμπεριλαμβανομένης και της Κάτω Ακρόπολης, καθώς και της καταστροφής του ανακτόρου και της ακρόπολης του Γλα στα τέλη της ΥΕΙΙΒ1 περιόδου, το οποίο και εγκαταλείπεται όπως και στη Θήβα⁷.

Η επόμενη περίοδος (ΥΕΙΙΒ2) σηματοδοτείται από μεγάλα έργα σε ανακτορικές θέσεις. Το ανάκτορο των Μυκηνών και της Τίρυνθας επισκευάζεται, και επεκτείνονται οι οχυρωματικές ζώνες. Συγκεκριμένα, η οχυρωματική ζώνη στις Μυκήνες επεκτείνεται σημαντικά ιδιαίτερα προς τα Δυτικά, όπου και αναβαθμίζεται η Πύλη των Λεόντων, εντάσσεται ο ταφικός κύκλος Α εντός της οχύρωσης και κτίζεται η ΝΔ συνοικία και το Θρησκευτικό κέντρο. Στην Τίρυνθα η οχύρωση επεκτείνεται προς Βόρεια όπου και οχυρώνεται η Κάτω Ακρόπολη, η οποία διαμορφώνεται πάνω σε άνδηρα και οικοδομείται με ενιαίο σχέδιο. Τα κτίρια παρατάσσονται σε πυκνή διάταξη κατά μήκος των τειχών και χωρίζονται με υπαίθριους διαδρόμους με κατεύθυνση Β-Ν. Αντίθετα, στην Πύλο πραγματοποιούνται κάποιες μετατροπές εντός του ανακτορικού συγκροτήματος, καθώς διαμορφώνονται αυλές, χτίζονται εργαστήρια, αποθηλευτικοί χώροι και το ΒΑ κτίριο, η ύπαρξη των οποίων αλλάζει τον χαρακτήρα του ανακτόρου σε πιο εσωστρεφή. Παράλληλα, στην Θήβα πραγματοποιούνται επισκευές στο ανάκτορο. Το τέλος της περιόδου σηματοδοτείται από εκτεταμένες καταστροφές από φωτιά και ανακατατάξεις στα μεγάλα κέντρα που οδηγούν και στο τέλος του ανακτορικού συστήματος, καθώς τα ανάκτορα των Μυκηνών, της Τίρυνθας και της Πύλου υπέστησαν σοβαρές καταστροφές, όπως και οι Κάτω Πόλεις στις θέσεις αυτές, η εξουσία κατέρρευσε, κάποιες θέσεις εγκαταλείφθηκαν όπως η Θήβα, η Πύλος, το Μπερμπάτι, ο Ορχομενός, ο Άγιος Στέφανος, η Τσουνγκιζα και οι Ζυγουριές, ενώ κάποιες άλλες θέσεις συνέχισαν να κατοικούνται.

Τέλος, ο 13^{ος} αιώνας δίνει τη θέση του στο 12^ο αιώνα (ΥΕΙΙΓ περίοδο), ο οποίος χαρακτηρίζεται ως περίοδος σταδιακής παρακμής με τους οικισμούς να βιώνουν τα αποτελέσματα των ζοφερών αλλαγών μετά την κατάρρευση του προηγούμενου πολιτικού συστήματος. Ταυτόχρονα, όμως θεωρείται και ως μια περίοδος σταδιακής ανάκαμψης (ΥΕΙΙΓ πρώιμη περίοδος) που κατέληξε σε ευημερούσα (ΥΕΙΙΓ μέση), όπως φαίνεται και από τις ανασκαφές που διεξήχθησαν σε διάφορες θέσεις. Αυτήν την περίοδο, το επίπεδο της ζωής είναι χαμηλότερο, ενώ απουσιάζει και η μνημειακή αρχιτεκτονική. Κατά την πρώιμη ΥΕΙΙΓ περίοδο στην ακρόπολη των Μυκηνών πραγματοποιήθηκαν κάποιες οικοδομικές εργασίες, κατά τη διάρκεια των οποίων κτίστηκαν νέα κτίρια και επιδιορθώθηκαν τα παλιά χωρίς όμως να χρησιμοποιείται το ανάκτορο, ενώ η οχύρωση επεκτάθηκε προς ανατολικά. Αντίθετα, στην Τίρυνθα, παρότι έγιναν κάποιες μετατροπές στο ανάκτορο, υποβαθμίστηκε ο ρόλος του. Επίσης, η Κάτω Πόλη της Τίρυνθας συνέχισε να κατοικείται με τα κτίρια να είναι τοποθετημένα σε αραιή διάταξη και χωρίς συγκεκριμένο σχέδιο μεταξύ των οποίων υπήρχαν

⁷ Treuil, Darque, Poursat, Touchais 2012, 456-457

ελεύθεροι χώροι. Κατά τις επόμενες φάσεις (ΥΕΙΠΓ μέση και ΥΕΙΠΓ ύστερη) άλλαξε το επίπεδο ζωής αλλά οι γνώσεις μας για τους οικισμούς που συνέχισαν να κατοικούνται είναι περιορισμένες. Συγκεκριμένα, κατά την ΥΕΙΠΓ Μέση φάση στην ακρόπολη των Μυκηνών συνέχισαν να χρησιμοποιούνται κάποια κτίρια με την κατοίκηση να συνεχίζει να συμβαίνει στις ίδιες περιοχές και εντός της ακρόπολης κατά την ΥΕΙΠΓ Ύστερη φάση. Παράλληλα, στην Τίρυνθα ανοικοδομείται η Ακρόπολη και η Κάτω Πόλη μετά από τις καταστροφές και κατοικείται σε μικρότερη έκταση με αταυτή διάταξη με την τάση για οργανωμένη πολεοδομία να εγκαταλείπεται.

Συγκεκριμένα, τα μυκηναϊκά ανακτορικά συγκροτήματα που εντοπίζονται εντός των κυκλώπειων τειχών, καθώς και διάφορες άλλες κτιριακές δομές εντός και εκτός των τειχών το 14^ο και 13^ο αι. π.Χ. προβάλλουν την ιεραρχική δομή της μυκηναϊκής κοινωνίας όπως περιγράφεται και στις πινακίδες της Γραμμικής Β που ανακαλύφθηκαν στις ανακτορικές θέσεις των Μυκηνών, της Τίρυνθας, της Μιδέας και της Πύλου. Ακόμη, ο τρόπος οργάνωσης της μυκηναϊκής κοινωνίας δείχνει και την ανάπτυξη της σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο.

Το ενδιαφέρον των προϊστορικών αρχαιολόγων από τις απαρχές της αρχαιολογικής έρευνας στην Ελλάδα επικεντρώθηκε κυρίως στις μεγάλες μυκηναϊκές ανακτορικές θέσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω. Η αρχιτεκτονική και η πολεοδομική οργάνωση των μη ανακτορικών προϊστορικών οικισμών, καθώς και οι σχέσεις τους με την κεντρική εξουσία αποτελούν κάποια από τα επίμαχα ζητήματα που ερευνά ακόμη η προϊστορική αρχαιολογία. Με την παρούσα, λοιπόν, εργασία θα μελετηθούν τα οικιστικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των μη ανακτορικών οικισμών της Πελοποννήσου κατά την ώριμη Μυκηναϊκή και κατά την Μετανακτορική περίοδο (ΥΕΙΠΑ- ΥΕΙΠΓ) προκειμένου να ενταχθούν σε συγκεκριμένους αρχιτεκτονικούς τύπους με απώτερο στόχο να δοθεί μια ολοκληρωμένη εικόνα για την πολεοδομική και κοινωνική οργάνωση των κοινωνιών αυτών κατά την περίοδο αυτή.

Η συγκεκριμένη μελέτη χωρίζεται σε εννιά κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο θα γίνει προσπάθεια ανάλυσης της έννοιας «οικία», ενώ θα πραγματοποιηθεί και διαχωρισμός μεταξύ δημόσιας / ανακτορικής και ιδιωτικής αρχιτεκτονικής. Ακόμη, στην προσπάθεια να γίνει διάκριση μεταξύ δημόσιας/ανακτορικής και ιδιωτικής αρχιτεκτονικής, θα αναφερθεί ο τρόπος με τον οποίο ο δομημένος χώρος καθορίζει την ανθρώπινη συμπεριφορά μέσω των ορίων που θέτει και της διεισδυτικότητας καθώς και πως διαμορφώνονται οι εσωτερικοί χώροι μιας οικίας με στόχο να ελέγχουν τις κινήσεις και τις δραστηριότητες των ενοίκων ή μελών της εκάστοτε οικιακής ομάδας ώστε να προστατευθεί και η ιδιωτικότητα των ανθρώπων που ζουν στην οικία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της έρευνας αυτής, θα παρουσιασθούν συνοπτικά οι αρχαιολογικές έρευνες που διεξήχθησαν στην Πελοπόννησο από το 19ο αι., που οδήγησαν και στην ανακάλυψη καταλοίπων της μυκηναϊκής περιόδου, τα οποία αποδεικνύουν και τη σπουδαιότητα που κατείχε ο μυκηναϊκός πολιτισμός. Στην ενότητα αυτή του κεφαλαίου γίνεται αναφορά στην ανακάλυψη των τριών μεγάλων ανακτόρων, των Μυκηνών, της Τίρυνθας και της Πύλου, ενώ δίνεται έμφαση στους οικισμούς των οποίων οι οικιστικές μονάδες είχαν ιδιωτικό χαρακτήρα που εντοπίστηκαν διάσπαρτα σε διάφορες περιοχές της Πελοποννήσου. Στη συνέχεια, θα παρουσιασθεί η περιοχή της Αργολίδας, και συγκεκριμένα οι οικιστικές θέσεις

Μυκήνες, Τίρυνθα, Άργος, Πρόσφυμα, Μπερμπάτι, Λέρνα, Ασίνη, Μέθανα και Χάνια, για τις οποίες αρχικά θα αναφερθεί η γεωγραφική τους θέση και το ιστορικό των ανασκαφικών ερευνών σε καθεμιά από αυτές καθώς και η αρχιτεκτονική διαμόρφωση των οικισμών και των κτηρίων στις περιοχές αυτές.

Το επόμενο κεφάλαιο (3^ο κεφάλαιο) στο οποίο επικεντρώνεται η έρευνα αυτή, αφορά την περιοχή της Κορινθίας, και συγκεκριμένα τις οικιστικές θέσεις Κοράκου, Ζυγουριές και Τσουνγκιζα,. Οι θέσεις αυτές αφού αναλυθούν αρχικά από γεωγραφικής άποψης, θα παρουσιασθούν μετέπειτα οι ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν εκεί, και τέλος, θα πραγματοποιηθεί αρχιτεκτονική ανάλυση των κτιρίων που ήρθαν στο φως από την ανασκαφική έρευνα. Εν συνεχεία, το τέταρτο κεφάλαιο της μελέτης, επικεντρώνεται στην περιοχή της Μεσσηνίας και ειδικότερα στις οικιστικές θέσεις Ίκλαινα, Νιχώρια, Μουριατάδα και Μάλθη. Η διάρθρωση του κεφαλαίου αυτού ακολουθεί αυτή των προηγούμενων κεφαλαίων, όπου παρουσιάζεται η τοποθεσία των οικισμών αυτών στη Μεσσηνία σε πρώτο επίπεδο αλλά και οι αρχαιολογικές ανασκαφικές έρευνες που διενεργήθηκαν με σκοπό την αποκάλυψη συνολικά των κτιρίων του οικισμού, και σε δεύτερο επίπεδο η αρχιτεκτονική διαμόρφωση των κτιρίων των οικισμών.

Στο πέμπτο κεφάλαιο (5^ο κεφάλαιο) παρουσιάζεται ο νομός Λακωνίας και συγκεκριμένα η υστεροελλαδική οικιστική θέση του Αγίου Στεφάνου, της οποίας παρουσιάζεται η τοποθεσία της στην περιοχή αυτή της Πελοποννήσου και το ιστορικό των ερευνών που πραγματοποιήθηκαν, καθώς και ο οικισμός από αρχιτεκτονικής άποψης που διασώζεται σε αποσπασματική κατάσταση. Το έκτο κεφάλαιο (6^ο κεφάλαιο) αφορά την περιοχή της Αχαΐας, και συγκεκριμένα τις οικιστικές θέσεις Μυγδαλιά, Χαλανδρίτσα, Αίγιον, Αιγείρα και Άραξο με αναφορά στην ακριβή γεωγραφική τοποθεσία τους στην περιοχή της Αχαΐας και στις ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σ' αυτές, καθώς και στη χωροταξική οργάνωση των υστεροελλαδικών οικισμών, με ειδικότερη αναφορά στην αρχιτεκτονική κάτοψη των κτιρίων που διασώζονται αποσπασματικά.

Στο έβδομο και το όγδοο κεφάλαιο της έρευνας παρουσιάζονται οι τελευταίες περιοχές της Πελοποννήσου, η Αρκαδία και η Ηλεία, και ειδικότερα οι θέσεις Παλαιόπυργος: Μύτικας, Σφακοβούνι (στην Αρκαδία) και οι θέσεις Κακόβατος, Επιτάλιο, Κουτσοχέρα-Διασέλλων, Κλειδί Σαμικού και Κορυφή (στην Ηλεία). Αρχικά, αφού παρουσιάζεται η τοποθεσία καθεμιάς οικιστικής θέσης, και οι περιορισμένης έκτασης ανασκαφικές έρευνες σ' αυτές, γίνεται αναφορά και στα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που διασώζονται σε καθεμιά από αυτές. Στόχος της συγκεκριμένης διάρθρωσης των κεφαλαίων είναι να προσδιοριστεί αρχικά η τοποθεσία των οικιστικών θέσεων ώστε να κατανοηθεί αρχικά το γεωγραφικό πλαίσιο, και στη συνέχεια με εκτενή αναφορά στην αρχιτεκτονική διαμόρφωση των οικιστικών μονάδων που αποκαλύφθηκαν σε κάθε θέση να δοθεί μια ολοκληρωμένη εικόνα για τη διαμόρφωση των οικισμών που κυριαρχούν στην Πελοπόννησο κατά την ώριμη Μυκηναϊκή περίοδο.

Στο ένατο και τελευταίο κεφάλαιο, θα παρουσιασθούν οι προσπάθειες κατηγοριοποίησης των οικιστικών μονάδων που επιχείρησαν διάφοροι ερευνητές προκειμένου να καταστεί δυνατός ο διαχωρισμός μεταξύ δημόσιας / ανακτορικής και

ιδιωτικής αρχιτεκτονικής και βασιζόμενοι στην συνολική αρχιτεκτονική ανάλυση των κτηριακών συγκροτημάτων που πραγματοποιήθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, θα αναφερθούν οι βασικές τυπολογικές κατηγορίες των κτιρίων της ώριμης Μυκηναϊκής περιόδου που εντοπίζονται στην Πελοπόννησο, ώστε να σχηματιστεί μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για την αρχιτεκτονική διαμόρφωση των ιδιωτικών κτιρίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Ανάλυση της έννοιας της « οικίας» και διαχωρισμός μεταξύ δημόσιων/ανακτορικών και ιδιωτικών κτηρίων

1.1. Ο όρος οικία/κατοικία περιλαμβάνει όχι μόνο την αρχιτεκτονική μορφή του εκάστοτε κτηρίου (μορφή -δομή- κατασκευή) αλλά και τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των ενοίκων ,καθώς και τις καθημερινές τους δραστηριότητες. Η οικιακή - κοινωνική ομάδα⁸ που διαμένει μαζί στην οικία με όχι απαραίτητα συγγενικούς δεσμούς και συνεργάζεται σε καθημερινή βάση σε μια σειρά δραστηριοτήτων κοινωνικού, οικονομικού και ιδεολογικού χαρακτήρα συνιστά ένα νοικοκυριό⁹. Ο Rapoport υποστηρίζει πως η οικία /κατοικία λειτουργεί ως μνημονικός μηχανισμός που υπενθυμίζει στους κατοίκους αλλά και στους επισκέπτες ποιες συμπεριφορές είναι αποδεκτές και ποιες όχι. Επίσης, τα κτήρια κληροδοτούνται από γενιά σε γενιά διαιώνίζοντας τη μονιμότητα της χωρικής συμπεριφοράς της κάθε οικιακής ομάδας¹⁰, και η μορφή , η δομή και η λειτουργία δεν καθορίζονται μόνο από υλικούς παράγοντες αλλά και από την ιδεολογία , την κοινωνική οργάνωση, τις πρακτικές μιας συγκεκριμένης οικιακής ομάδας σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Η οικιστική αρχιτεκτονική, λοιπόν, αφορά την κοινωνική ενότητα, το άτομο και την οικογένεια, τους ανθρώπους και τα ζώα. Προσφέρει καταφύγιο και ασφάλεια για τις βασικές λειτουργίες της ζωής και για τις βιοτεχνικές δραστηριότητες με τις οποίες ασχολείται η οικογένεια , η κοινότητα¹¹ ή άλλες κοινότητες¹².

Η οικία ως είδος μνημονικού μηχανισμού, όπως χαρακτηρίστηκε από τον Rapoport, τροφοδοτεί τους χρήστες του με τις απαραίτητες νύξεις για προβλέψιμες και αρμόζουσες συμπεριφορές¹³ και η εκάστοτε διευθέτηση του οικιακού χώρου επαναπροσδιορίζεται και αναπροσαρμόζεται μέσω της ανθρώπινης δράσης και συμπεριφοράς όπως αυτή καθορίζεται από τη συγκεκριμένη οργάνωση του δομημένου περιβάλλοντος¹⁴. Σύμφωνα με τον Hillier , ο δομημένος χώρος αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι της ανθρώπινης συμπεριφοράς και δράσης και όχι απλά το υπόβαθρο όπου η δράση και η συμπεριφορά εξελίσσονται. Επηρεάζει, όμως, καθοριστικά τον τρόπο με

⁸ Ο όρος "οικιακή ομάδα" αφορά τα άτομα , τα πρόσωπα που σκέφτονται , ενεργούν και αποφασίζουν , τα υποκείμενα των οικιακών δραστηριοτήτων , τους φορείς των επιλογών , τα μέλη των τοπικών κοινοτήτων.

⁹ Σουβατζή 2005, 59

¹⁰ Steadman 1996, 69

¹¹ Ο όρος "κοινότητα" συνιστά έναν κοινωνικό θεσμό που καθιερώνεται μέσα από επαφές και σχέσεις ενεργών υποκειμένων σε συγκεκριμένο τόπο (οικισμός) και χρόνο. Αποτελεί το πολιτισμικό περιβάλλον της κοινωνικής ζωής στο πλαίσιο του οποίου διαμορφώνονται οι οικιακές δραστηριότητες και καθημερινές επαφές. (Pauketat 2000, 19, Yeager & Canuto 2000, 5)

¹² πραγματοποιήθηκε μια προσπάθεια προσέγγισης του όρου και από την αρχαιολόγο Νεφέλη Τσιτσάνη στη διπλωματική της έρευνα (2019) : «*Η Μυκηναϊκή οικία κατά την Υστερη Εποχή του Χαλκού: Αρχιτεκτονική τυπολογία των οικιστικών μονάδων στη Στερεά Ελλάδα και στη Θεσσαλία*»

¹³ Steadman 1996, 69

¹⁴ Leslie 1999, 52

τον οποίο η συμπεριφορά και η δράση εξελίσσονται. Ο τρόπος με τον οποίο, ο δομημένος χώρος καθορίζει την ανθρώπινη συμπεριφορά είναι μέσω του ορίου και της διεισδυτικότητας. Το όριο διαχωρίζει τον εξωτερικό από τον εσωτερικό χώρο ενός κτηρίου καθώς και τους εσωτερικούς χώρους μεταξύ τους. Βασικό χαρακτηριστικό του ορίου σε μια οικία είναι οι θύρες, οι οποίες καθιστούσαν δυνατή την μετάβαση από τον έναν χώρο στον άλλον¹⁵. Η Μιχαηλίδου αναφέρει πώς κάθε κτήριο διαθέτει ένα εξωτερικό όριο, το οποίο διαχωρίζει το χώρο σε εσωτερικό και εξωτερικό και μια συνεχή εσωτερική διεισδυτικότητα, η οποία επιτρέπει την πρόσβαση από το εξωτερικό περιβάλλον προς τους επιμέρους χώρους του εκάστοτε κτηρίου, προάγοντας ή αποτρέποντας τις συναναστροφές μεταξύ των ενοίκων. Επομένως, ο εσωτερικός χώρος ανήκει στους ενοίκους του, ενώ ο εξωτερικός αφορά το σύνολο της κοινωνίας¹⁶. Η αυστηρή διάκριση με την οποία καθορίζονται οι εσωτερικοί χώροι ενός κτηρίου και ο βαθμός της διεισδυτικότητας καθορίζουν το βαθμό διευκόλυνσης ή μη της ανθρώπινης κινητικότητας, συνύπαρξης και αλληλεπίδρασης.

Σε ένα κτίριο ή μια οικία που χαρακτηρίζεται ως δομημένος χώρος, οι εσωτερικοί του χώροι διαμορφώνονται με τέτοιο τρόπο ώστε να ελέγχουν τις κινήσεις και τις δραστηριότητες των ενοίκων ή μη μελών της εκάστοτε οικιακής ομάδας αλλά και να προστατευθεί με αυτόν τον τρόπο και η ιδιωτικότητα των ανθρώπων που ζουν στην οικία. Οι εσωτερικοί χώροι που διατάσσονται αξονικά επιβάλλουν στους ενοίκους να ακολουθήσουν μια συγκεκριμένη πορεία, καθιστώντας την πρόσβαση σε κάθε ένα χώρο ελεγχόμενη μέσω της διέλευσης από ένα συγκεκριμένο σημείο, ενώ ελεγχόμενη ήταν και η προσέγγιση κάθε χώρου από το εξωτερικό δημόσιο περιβάλλον. Έτσι, με αυτόν τρόπο διάταξης μπορούσαν να ελέγχουν την εσωτερική κυκλοφορία από ένα κεντρικό σημείο διαμορφώνοντας ανάλογα και την πρόσβαση από και προς τους επιμέρους χώρους. Η ακτινωτή διάταξη των χώρων διευκόλυνε την επίβλεψη της εσωτερικής κυκλοφορίας και ελέγχονταν η πρόσβαση από και προς τους επιμέρους χώρους και ειδικότερα προς τα δωμάτια όπου φυλάσσονταν η περιουσία κάθε νοικοκυριού, υποδεικνύοντας παράλληλα τον καθαρά ιδιωτικό χαρακτήρα που είχαν τα δωμάτια της οικίας. Αντίθετα, η δακτυλιόσχημη διάταξη των εσωτερικών δωματίων επέτρεπε την ελεύθερη μετακίνηση από τον ένα χώρο στον άλλο προάγοντας την αλληλεπίδραση μεταξύ των ενοίκων και μεταξύ μη μελών της οικιακής ομάδας¹⁷.

Επιπρόσθετα, οι χώροι- τα δωμάτια που περιλαμβάνει ένα κτήριο μπορούν να χαρακτηριστούν και ως συμμετρικοί ή ασύμμετροι καθώς και διανεμητικοί ή μη. Όταν δηλαδή τα δωμάτια μιας κατοικίας χαρακτηρίζονται ως συμμετρικά ή διανεμητικά, τότε η κυκλοφορία στο εσωτερικό είναι πιο χαλαρή επιτρέποντας στους ενοίκους μια ελευθερία στην επιλογή του τόπου διεξαγωγής των οικιακών δραστηριοτήτων. Αντίθετα, όταν οι χώροι ενός κτηρίου παρουσιάζονται ασύμμετροι και μη-διανεμητικοί, υποδηλώνουν μια πιο αυστηρή οργάνωση/ διάκριση που αποτρέπει τη συναναστροφή των οικιακών ομάδων με τα μέλη που δεν ανήκουν σ' αυτή¹⁸. Σύμφωνα με διάφορες εθνολογικές μελέτες που έχουν δημοσιευθεί, τα δωμάτια μιας κατοικίας στα οποία προσδίδεται ο χαρακτηρισμός ως συμμετρικά, παραπέμπουν σε κοινωνικές

¹⁵ Παϊπέτη 2019, 194

¹⁶ Μιχαηλίδου 2001, 287

¹⁷ Παϊπέτη 2019, 236

¹⁸ Παϊπέτη 2019, 235

δομές, οι οποίες προάγουν την ελεύθερη κίνηση και διεξαγωγή δραστηριοτήτων στο εσωτερικό της κατοικίας, ενώ επιτρέπουν και την επικοινωνία του εσωτερικού ιδιωτικού χώρου με τον εξωτερικό δημόσιο χώρο. Αντίθετα, οι χώροι στους οποίους υπάρχει υψηλός βαθμός ελέγχου, δεν ελέγχεται μόνο η εσωτερική κυκλοφορία αλλά και οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των μελών.

Η διαφορετική διάταξη των εσωτερικών δωματίων¹⁹ του κτηρίου, τα οποία αποτελούν τις μικρότερες μονάδες που κατασκεύασε ο άνθρωπος, υποδηλώνει και τη διαφορετική λειτουργία που ενσωμάτωνε ο εκάστοτε χώρος. Ο τρόπος με τον οποίο οι επιμέρους χώροι ενός κτηρίου συνδέονται μεταξύ τους επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα κινούνται και τους χρησιμοποιούν, ενώ η κίνηση και η χρήση αυτή επηρεάζει τη συμπεριφορά των ανθρώπων που βιώνουν αυτούς τους χώρους²⁰. Τα δωμάτια που ήταν εύκολα προσβάσιμα από το εξωτερικό περιβάλλον της υπαίθριας αυλής, όπως για παράδειγμα το κυρίως δωμάτιο ή δόμο του μεγαροειδούς κτηρίου, επέτρεπαν την αλληλεπίδραση και τις συναναστροφές μεταξύ των ενοίκων αλλά και των ατόμων που δεν ανήκαν στην ίδια οικιακή ομάδα. Αντιθέτως, οι χώροι/ δωμάτια, οι οποίοι χρειάζονταν μεγαλύτερη προσπάθεια για να προσεγγιστούν, καθώς οι ένοικοι έπρεπε να ακολουθήσουν συγκεκριμένη πορεία κυκλοφορίας για να φτάσουν σ' αυτούς, είχαν έντονα ιδιωτικό χαρακτήρα και υπαινίσσονταν μια κοινωνία που βασίζεται στο νοικοκυριό. Σύμφωνα με τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, ιδιωτικό χαρακτήρα είχαν τα δωμάτια τα οποία ενσωμάτωναν αποθηκευτικές λειτουργίες στο εσωτερικό τους, και ήταν επιτακτική η ανάγκη των ενοίκων να προστατεύσουν τα αγαθά τους-την περιουσία τους. Ιδιωτικό χαρακτήρα είχαν και δωμάτια που ήταν περισσότερο απομονωμένα από τα υπόλοιπα και λιγότερο ακόμη προσβάσιμα, τα οποία και αποτελούσαν χώρους κατοίκησης, χώρους στους οποίους η οικογένεια ίσως αναπαύονταν και επιζητούσαν την ιδιωτικότητά τους. Η ιδιωτικότητα εξαρτάται από την εσωστρέφεια και την εξωστρέφεια της υπό εξέταση οικιακής ομάδας και κατ' επέκταση της ίδιας της κοινωνίας²¹.

Συγκεκριμένα, στους μυκηναϊκούς οικισμούς ο χώρος του κτηρίου ο οποίος, όπως φαίνεται και από τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, είχε έντονα μη ιδιωτικό χαρακτήρα και ενσωμάτωνε διάφορες λειτουργίες στο εσωτερικό του, είναι το κυρίως δωμάτιο ή δόμο που ακολουθούσε τη γνωστή ανακτορική διαρρύθμιση με την ύπαρξη κεντρικής εστίας και τέσσερις περιβάλλοντες κίονες γύρω από αυτή. Η παρουσία της εστίας στο κεντρικό τμήμα του δωματίου, τα κατάλοιπα χαμηλού θρανίου, που εντοπίστηκαν σε κάποιες περιπτώσεις και η ποσότητα της κεραμικής που αποτελούνταν κυρίως από μαγειρικά σκεύη, καθιστούσε το χώρο αυτό ως το επίκεντρο των κοινωνικών επαφών. Στο εσωτερικό του πραγματοποιούνταν οι συναθροίσεις των ενοίκων και ανθρώπων που δεν συγκαταλέγονταν στα μέλη της εκάστοτε οικιακής ομάδας γύρω από την εστία, καθώς και η προετοιμασία του φαγητού ή άλλων οικιακών δραστηριοτήτων. Για την εξασφάλιση της ιδιωτικότητας μέσα στον οικιακό χώρο δημιουργήθηκαν και χώροι-δωμάτια, τα οποία είτε ήταν προσβάσιμα από τον κεντρικό πυρήνα του συγκροτήματος είτε μέσω διαδρόμων που διέτρεχαν κατά μήκος το συγκρότημα, και τα οποία εξυπηρετούσαν για την ανάπαυση των μελών της οικίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα

¹⁹ Ο Darque έθεσε στο επίκεντρο της έρευνάς του όχι την κατοικία αλλά τους επιμέρους χώρους της

²⁰ Cutting 2003, 3

²¹ Παϊπέτη 2019, 196

αποτελεί ο οπισθόδομος, ο οποίος κατά κύριο λόγο είχε ιδιωτικό χαρακτήρα. Σε κάποιες περιπτώσεις, όμως, το δωμάτιο αυτό διαχωρίζονταν με μεσότοιχο, όπου στον έναν χώρο πραγματοποιούνταν η ανάπαυση των ανθρώπων, ενώ στον άλλον, λόγω του εντοπισμού βάθρων για την τοποθέτηση των οικιακών σκευών και εστίας στη γωνία πιθανότατα γίνονταν και εκεί η προετοιμασία του φαγητού. Επιπλέον, τα επιμέρους δωμάτια που αναπτύσσονταν γύρω από τον κεντρικό πυρήνα του συγκροτήματος, δηλαδή γύρω από το μεγαροειδές διαμέρισμα, συνιστούσαν χώρους αποθηκευτικού χαρακτήρα στον οποίο συνηγορεί η ανυπαρξία των ανοιγμάτων εισόδου και η πρόσβαση σ' αυτούς μέσω καταπακτών, ενώ ανάλογα με τις ανάγκες της εκάστοτε οικιακής ομάδας διαμορφώνονταν και δωμάτια τα οποία χρησίμευαν για την πραγματοποίηση ίσως άλλων βιοτεχνικών δραστηριοτήτων.

Οι τοίχοι, οι θύρες, στο εσωτερικό του κτηρίου καθώς και τα τείχη και οι πύλες στο εξωτερικό περιβάλλον αντιπροσώπευαν τις μεταβατικές περιοχές μεταξύ του εξωτερικού και εσωτερικού χώρου, του δημόσιου και ιδιωτικού, της ελίτ και των απλών ανθρώπων, του ιερού και του κοσμικού. Ακόμη, οι υπαίθριες αυλές, οι οποίες βρίσκονταν στον εξωτερικό χώρο του κτηρίου και ανήκουν στο χτιστό περιβάλλον των οικισμών, διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στην εσωτερική κυκλοφορία καθώς και στην επαφή του εσωτερικού με το δημόσιο χώρο, διότι αποτελούσαν το πρώτο βήμα για τη μετάβαση από το δημόσιο χώρο της κοινότητας στον ιδιωτικό χώρο της οικίας, περιορίζοντας επίσης, και τη δυνατότητα θέασης του εσωτερικού του κτηρίου από το δρόμο. Ο διάδρομος που εντοπίζεται μεταξύ των επιμέρους χώρων παρουσιάζεται να έχει ακόμη την ίδια λειτουργία. Στους Μυκηναϊκούς οικισμούς, οι αυλές, οι οποίες αποτελούσαν αναπόσπαστα μέρη των κτηρίων, είχαν δημόσιο²², ημι-δημόσιο²³ ή ιδιωτικό χαρακτήρα²⁴ ανάλογα με την τοποθεσία τους και το μέγεθός τους ενώ η λειτουργία τους ήταν ποικίλη. Οι ίδιες εξυπηρετούσαν ως δευτερεύοντες χώροι και αποτελούσαν το επίκεντρο ποικίλων οικιακών δραστηριοτήτων (βιοτεχνικές εργασίες, προετοιμασία του φαγητού, ξεκούραση, συναθροίσεις ανθρώπων που ζούσαν στη γειτονιά, αποθήκευση προϊόντων, ίσως και απόρριψη σκουπιδιών). Επομένως, οι αυλές φαίνεται να αντικατοπτρίζουν τη χωρική οργάνωση μέσα στους οικισμούς καθώς και την κοινωνική οργάνωση των κοινοτήτων²⁵. Τα όρια αυτά που τίθενται στην αρχιτεκτονική των κτηρίων αφορούν όχι μόνο την ταυτότητα, το κύρος και τον πλούτο του ενοίκου ή ιδιοκτήτη της οικίας, αλλά και τις αντιλήψεις της κοινωνίας για την έννοια της ιδιωτικότητας.

Ο οικιακός χώρος αποτελεί ένα σημειωτικό σύστημα, η οικία αποτελεί ένα σημείο, και η οργάνωση της διακατέχεται από κώδικες, σύμφωνα με τους οποίους

²² Οι αυλές που είχαν δημόσιο χαρακτήρα χρησιμοποιούνταν από πολλά μέλη της κοινότητας χωρίς περιορισμούς.

²³ Ο ημί- δημόσιος χαρακτήρας της αυλής αφορά τους χώρους μεταξύ των κτηρίων (τις εσωτερικές αυλές) οι οποίες περικλείονταν λιγότερο από τοίχους και πύλες και παρέμεναν ανοιχτές λόγω καθημερινών δραστηριοτήτων.

²⁴ Οι εσωτερικές αυλές που είχαν καθαρά ιδιωτικό χαρακτήρα περικλείονταν από τοίχους που τις χώριζαν από το εξωτερικό περιβάλλον και έτσι παρέμεναν ξεχωριστές από τις χτιστές περιοχές στον οικισμό.

²⁵ Malgorzata 2011, 363-364

δημιουργείται η εκάστοτε οικιακή ομάδα και καθορίζονται οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των μελών στο πλαίσιο της οικίας, αλλά και έξω από αυτή²⁶. Η μορφή, η δομή και η λειτουργία μιας οικιστικής μονάδας καθορίζονται από πολλούς παράγοντες που αφορούν την κοινωνικοπολιτική και οικονομική θέση των ανθρώπων που ζουν στο πλαίσιο αυτής, τις τοπογραφικές συνθήκες, τη χρήση της οικίας αυτής και το διαθέσιμο χώρο. Η τελική μορφή της, όμως, και η εσωτερική οργάνωση επηρεάζονται από το πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο εντάσσεται²⁷. Τα άτομα συνηθίζουν να προσαρμόζουν τη μορφή των κτηρίων τους στις ανάγκες συμπεριφοράς τους, και όταν η εν λόγω μορφή παύει να τις ικανοποιεί, ο οικιακός χώρος τροποποιείται και αναδιαμορφώνεται από τους ίδιους τους ενοίκους²⁸. Η αρχιτεκτονική μορφή αποτελεί έκφραση της κοινωνικής οργάνωσης. Η σχέση αυτή εκφράζεται από τους χώρους δραστηριοτήτων που συνδέονται με συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες και συγκεκριμένες δραστηριότητες, οι οποίες επηρεάζουν και καθορίζουν την ίδια τη μορφή του κτηρίου, το μέγεθος και τη σύσταση της οικιακής ομάδας²⁹.

Η έρευνα που εστιάζει στις οικιστικές μονάδες βασίζεται στην αρχή ότι ο οικιακός χώρος διαμορφώνει και διαμορφώνεται, αναπαράγει και αναπαράγεται μέσω κοινωνικών σχέσεων. Σύμφωνα με τον Bourdieu ο οικιστικός χώρος δεν αφορά μόνο την κοινωνική οργάνωση αλλά παράγεται και αναπαράγεται για την κοινωνική οργάνωση, δηλαδή τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των κατοικιών, την κοινωνική τάξη, την εθνότητα και την ηλικία μέσα από τις καθημερινές κοινωνικές πρακτικές³⁰. Η οργάνωση του δομημένου οικιακού χώρου βασίζεται σε κώδικες, σύμφωνα με τους οποίους δημιουργείται η οικιστική ομάδα και καθορίζεται το είδος των σχέσεων μεταξύ των μελών. Ως χώρος νοούνται οι οικισμοί, οι οικίες και τα δωμάτια που δίνουν πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο οι προϊστορικοί άνθρωποι δημιούργησαν το δομημένο περιβάλλον τους ώστε να ανταποκρίνεται στις καθημερινές βιολογικές και κοινωνικές ανάγκες τους, ενώ οι επιμέρους εσωτερικοί χώροι διέπονται από ένα σύστημα κανόνων και αξιών. Επίσης, ο χώρος και ο χρόνος επηρεάζουν τη μορφή των οικιστικών μονάδων. Η τοποθεσία και το μέγεθος ενός οικισμού επηρεάζει την κοινωνική αλληλεπίδραση και ευημερία των ανθρώπων που εντάσσονται σε αυτό, ενώ παρέχουν και διάφορα οφέλη στην κοινότητα, όπως καλλιέργεια της γης. Τέλος, η σχέση του ανθρώπου με την οικιστική αρχιτεκτονική εξαρτάται από την επιλογή του τύπου κατασκευής ενός οικήματος³¹. Οι οικίες δεν αντικατοπτρίζουν μόνο την κοινωνική δομή και δράση αλλά αποτελούν το ρυθμιστή αυτών³².

Η μελέτη της οικιστικής αρχιτεκτονικής στην αρχαιολογία αποτέλεσε ένα από τα βασικότερα εργαλεία για την κατανόηση της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, της δομής των κοινωνιών, των ηθικών και συλλογικών ορίων καθώς και της πολιτικής, οικονομικής και ιδεολογικής οργάνωσης μιας κοινωνίας, στην περίπτωση μας της Μυκηναϊκής. Με την αρχιτεκτονική εκφράζονταν οι άμεσες πρακτικές ανάγκες των

²⁶ Παϊπέτη 2019, 77-78

²⁷ Rapoport 2010, 70 (μτφ. Δ.Φιλίππιδη)

²⁸ Lawrence & Low 1990, 460

²⁹ Ευκλείδου 2017, 30-31

³⁰ Ευκλείδου 2017, 31

³¹ Παϊπέτη 2019, Ευκλείδου 2017

³² Bailey 1990, 26

ανθρώπων (η ανάγκη προστασίας από φυσικά φαινόμενα ή από άλλους ανθρώπους , η ανάγκη της παρασκευής και της αποθήκευσης της τροφής), καθώς επίσης και η κοινωνική, πολιτική, οικονομική και συμβολική δομή της κοινωνίας. Σε μια ιεραρχημένη, συγκεντρωτική πολιτικά και οικονομικά κοινωνία , όπως η ύστερη Μυκηναϊκή , η μνημειακή/ ανακτορική αρχιτεκτονική λειτουργούσε σαν δείκτης κύρους και σαν μέσο πολιτικής προπαγάνδας εκ μέρους της κεντρικής εξουσίας. Ακόμη, η μνημειακή αρχιτεκτονική στην οποία συμπεριλαμβάνονται εικονιστικές τοιχογραφίες , ακριβά δομικά υλικά , σύνθετες τεχνικές δόμησης, κλιμακοστάσια και πολύτιμα αντικείμενα τέχνης, χρησιμοποιήθηκε από όλες σχεδόν τις προνομιούχες ομάδες για την θεσμοθέτηση και ενίσχυση της θέσης τους στην κοινωνικοπολιτική ιεραρχία και ακόμα και μέσα από τις κατοικίες τους έγινε προσπάθεια επίδειξης του πλούτου και του κύρους που κατείχαν. Αντίθετα, η οικιστική ιδιωτική αρχιτεκτονική αναφέρεται σε κτήρια που προορίζονται για συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, δηλαδή μια οικογένεια, ένα γένος και εξαρτόμενα μέλη, ανθρώπους και ζώα. Πρόκειται για κτήρια οικιακής χρήσης, ενίοτε με εμπορικές, βιοτεχνικές και αγροτικές δραστηριότητες που αφορούν όμως τη συγκεκριμένη οικογένεια ή οικιακή ομάδα και όχι την κοινότητα σαν σύνολο³³.

Η διάκριση μεταξύ ιδιωτικής και ανακτορικής αρχιτεκτονικής αποτέλεσε ένα από τα κυρίαρχα ζητήματα της Μυκηναϊκής αρχαιολογίας. Τα κριτήρια που διαφοροποιούν την ιδιωτική από την ανακτορική δημόσια αρχιτεκτονική της ώριμης Μυκηναϊκής περιόδου, έχουν απασχολήσει αρκετούς μελετητές ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '80 , οι οποίοι επιχείρησαν να κατηγοριοποιήσουν τις οικιστικές μονάδες με απώτερο στόχο μια εμπειριστατωμένη θεωρία της οργάνωσης της Μυκηναϊκής κοινωνίας. Αρχικά, η I.Mylonas -Shear³⁴ το 1968 στην έρευνά της ασχολήθηκε με τα μυκηναϊκά οικιστικά οικοδομήματα που εντοπίστηκαν μέχρι τότε στην Ηπειρωτική Ελλάδα με σκοπό την τυπολογική κατηγοριοποίησή τους. Παρά το γεγονός ότι ή ίδια στη μελέτη της έδωσε έμφαση κυρίως σε κτήρια ανακτορικού τύπου και σε κτήρια ιδιωτικού χαρακτήρα που βρίσκονταν στη σφαίρα επιρροής των ανακτόρων , προχώρησε στο διαχωρισμό των κτηρίων βάσει της ποιότητας κατασκευή τους, της διακόσμησης , της πολυπλοκότητας και της διάταξης των επιμέρους χώρων καθώς και των κινητών ευρημάτων που εντοπίστηκαν στο εσωτερικό τους τονίζοντας την ύπαρξη ίσως κοινωνικής διαστρωμάτωσης τη εποχή αυτή, η οποία επηρεάζει τη μορφή των κτηρίων³⁵.

Στη δεκαετία του 1990 ο Γερμανός Gerhard Hiesel στο βιβλίο του *'Späthelladische Hausarchitektur'*, διαχωρίζει την ιδιωτική αρχιτεκτονική των οικιστικών μονάδων, η οποία αφορά τις βασικές ανάγκες για διαβίωση, αποθήκευση και προετοιμασία φαγητού από τα ανακτορικού τύπου κτίρια, τα οποία εκφράζουν την άρχουσα τάξη και βρίσκονται στη σφαίρα επιρροής της , μελετώντας την αρχιτεκτονική τους τυπολογία σαν ενιαίο σύνολο. Τα κριτήρια διάκρισης των αρχιτεκτονικών τύπων που χρησιμοποιεί είναι οι διαστάσεις των κτιρίων, η κατασκευή τους και η διάταξη των

³³ Ο Γάλλος ανθρωπολόγος Clayde Levi- Strauss ήταν ο πρώτος ερευνητής που εστίασε στη δηλωτική παρά στη λειτουργική διάσταση της οικίας, όχι μόνο ως μέσο προστασίας από το φυσικό περιβάλλον αλλά και ως φορέα νοημάτων και συμβόλων. Ο ίδιος υποστήριξε πως η οικία έπαιζε καθοριστικό ρόλο στην εξομάλυνση των κοινωνικών διαφορών στις ιεραρχημένες κοινωνίες.

³⁴ Mylona-Shear, I. 1968, *Mycenean Domestic Architecture*, Ph.D., Bryn Mawr College

³⁵ Τσιτσάνη 15-16

εσωτερικών χώρων³⁶. Οι διαφορές στην ποιότητα κατασκευής και στη διακόσμηση αποτελούν σημαντικούς δείκτες, οι οποίοι βοηθούν στο διαχωρισμό των ανακτορικών δημόσιων κτηρίων από τα κτήρια ιδιωτικού χαρακτήρα, ενώ αποτελούν σημαντική πηγή πληροφοριών για τον τρόπο λειτουργίας και την κοινωνική διαστρωμάτωση της μυκηναϊκής κοινωνίας³⁷.

Το 2005 ο P. Darque,³⁸ μελετώντας την αρχιτεκτονική τυπολογία των μυκηναϊκών κτιρίων, προτείνει το διαχωρισμό των κτηρίων θέτοντας ως βάση: α) τις διαστάσεις και την ύπαρξη ή μη μνημειακών στοιχείων, β) τον αριθμό των εσωτερικών χώρων, γ) την ύπαρξη δεύτερου ορόφου, δ) την ύπαρξη βασικής τριμερής δομής³⁹, ε) την πολυπλοκότητα της κατασκευής τους, στ) την εικονιστική διακόσμηση των τοίχων ή δαπέδων και ζ) την ύπαρξη στοιχείων που μαρτυρούν διοικητικές δραστηριότητες. Η διάκριση του Darque έχει υποστεί κριτική από διάφορους μελετητές διότι επαναλαμβάνει τις ερμηνείες του σε πολλές δημοσιεύσεις χωρίς να επανεξετάζει. Επιπλέον, προσπαθεί να ταξινομήσει τους διάφορους αρχιτεκτονικούς τύπους μέσω της λειτουργίας τους και όχι μέσω της αρχιτεκτονικής τους μορφής, ενώ πολλές φορές τα κτίρια που εντάσσει σε μια τυπολογική ομάδα δεν ακολουθούν τα κριτήρια που έχει θέσει ο ίδιος⁴⁰.

Λαμβάνοντας υπόψη τα προαναφερθέντα, ο καθορισμός ενός κτηρίου ως ιδιωτικό κρίνεται, σε πρώτο επίπεδο βάσει των κινητών ευρημάτων και της θέσης του κτηρίου στο πολεοδομικό σχέδιο του εκάστοτε οικισμού. Βέβαια, για να συμβεί το τελευταίο, θα πρέπει να είναι ανασκαμμένος ολόκληρος ο οικισμός ή ένα μεγάλο μέρος του, φαινόμενο εξαιρετικά σπάνιο. Επομένως, το βασικό κριτήριο τελικά παραμένει το σύνολο των κινητών ευρημάτων ενός κτηρίου, τα οποία βοηθούν στην κατανόηση της λειτουργίας του και στη σχέση του με την κεντρική ανακτορική εξουσία. Σε δεύτερο επίπεδο εξετάζεται ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός και η εσωτερική διαρρύθμιση των κτιρίων, από όπου προκύπτει μια διάκριση ανάμεσα στις ‘κατοικίες’ και στα κτίρια αμιγώς θρησκευτικού, εργαστηριακού ή αποθηκευτικού χαρακτήρα. Τα επιμέρους κριτήρια αφορούν τις διαστάσεις και τη διάταξη του κτιρίου, τη διαρρύθμιση των χώρων, την ποιότητα της κατασκευής/η διακόσμηση, εφόσον υπάρχει, και τα κινητά ευρήματα, στοιχεία που παραπέμπουν σε ύπαρξη κοινωνικής διαστρωμάτωσης.

Ο βαθμός αφομοίωσης της μνημειακής αρχιτεκτονικής και τέχνης, της αρχιτεκτονικής της ελίτ, από αστικά κέντρα και περιφερειακούς οικισμούς θα μπορούσε να αντιπροσωπεύει ένα σαφή ταξικό δείκτη, που αντανακλά το κοινωνικοπολιτικό κύρος/θέση των ενοίκων μικρότερων, λιγότερο φιλόδοξων κτιρίων στους επιμέρους οικισμούς και συνεπώς την οργάνωση και την κοινωνικοπολιτική

³⁶ Τσιτσάνη, 16

³⁷ Tournavitou 2018, Heidelberg (Υπό δημοσίευση).

³⁸ Darque, P. 2005. *L'habitat Mycénien. Formes et fonctions de l'espace bâti en Grèce continentale à la fin du II millénaire avant J.-C.* Bibliothèque des écoles Françaises d'Athènes, Athens.

³⁹ Ο όρος αυτός ‘‘τριμερής μονάδα’’ σύμφωνα με την Τουρναβίτου, αποτελεί έναν περιεκτικό και αντικειμενικό ορισμό που περιγράφει τόσο τις ιδιωτικές οικίες, όσο και τα ανάκτορα και τα κτήρια που ακολουθούν το ανακτορικό πρότυπο. Ωστόσο, ο Darque θεωρεί ότι αυτός ο ορισμός θα πρέπει να εγκαταλειφθεί διότι υπάρχει σύγχυση στην ορολογία και στην περιγραφή των κτηρίων, ενώ παρερμηνεύονται οι λειτουργίες τους όταν αυτά συγκρίνονται με το ομηρικό μέγαρο.

⁴⁰ Tournavitou 1996, 260-261.

ιεραρχία στους οικισμούς αυτούς⁴¹. Η τυπολογία των οικιστικών αρχιτεκτονικών μονάδων θα πρέπει λοιπόν να περιλαμβάνει δύο κριτήρια: α) τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό-την ανάπτυξη των χώρων σε ένα ή περισσότερους άξονες και την διάταξη/διαρρύθμιση των χώρων αυτών και β) την ποιότητα της κατασκευής.

⁴¹ Tournavitou 2018, Heidelberg (Υπό δημοσίευση).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Αρχαιολογικές έρευνες στην Πελοπόννησο

2.1. Ο μύθος των πολύχρυσων Μυκηνών , η περιοχή δηλαδή όπου γεννήθηκε ο Μυκηναϊκός πολιτισμός και έπειτα εξαπλώθηκε σε όλες σχεδόν τις ελληνικές επαρχίες, στην Κρήτη και στα νησιά παρουσιάζοντας μια χαρακτηριστική ομοιογένεια , καθώς και το περίφημο βασίλειο ή έδρα του άνακτα και αρχιστράτηγου Αγαμέμνονα μνημονεύθηκαν ήδη από τους αρχαίους ποιητές και συγγραφείς⁴². Ο πρώτος και αρχαιότερος εκ των ποιητών, ήταν ο Όμηρος , ο οποίος αν και ζει τον 8^ο αι. π.Χ. και κινείται ανάμεσα σε δύο εποχές , τη δική του και τη μυκηναϊκή, περιγράφει τους Αχαιούς , τον τρόπο ζωής τους , την κοινωνία τους, τα πλούτη τους , τη δύναμη των Μυκηναίων και την επιρροή τους στους υπόλοιπους Έλληνες⁴³. Ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί για τη συμμετοχή των Μυκηναίων στον πόλεμο κατά των Περσών αλλά αναρωτιέται αν αυτά τα γεγονότα συνέβησαν πραγματικά. Επίσης, οι τραγικοί ποιητές αντλώντας από την ηρωική παράδοση, αναφέρθηκαν στη γενεαλογία των βασιλικών οίκων , σύμφωνα με την οποία οι Πελοπίδες ήταν οι πρόγονοι των Ατρειδών που βασίλευσαν στις Μυκήνες. Αντίστοιχα, ο Θουκυδίδης στο πρώτο βιβλίο του «των Ιστοριών», αναφέρεται στην αρχαία ελληνική ιστορία , στο λαμπρό παρελθόν των Μυκηνών μνημονεύοντας τον Αγαμέμνονα που συμμετείχε στον Τρωικό πόλεμο με μεγάλο στόλο και στους Πελοπίδες⁴⁴. Τέλος, ο Πausanίας, ο περιηγητής του 2^{ου} αι. π.Χ. στο σύγγραμμά του «Ελλάδος Περιήγησις» παρουσιάζει τους σχετικούς μύθους για τον οικισμό των Μυκηνών, ενώ προσπαθεί να εξηγήσει και την προέλευση του ονόματος αυτού⁴⁵. Όλες αυτές οι γραπτές πηγές, πάνω στις οποίες στάθηκαν οι αρχαιολόγοι αποτέλεσαν το έναυσμα για να ξεκινήσουν οι ερευνητές ανασκαφές στην Πελοπόννησο , ώστε να προσδώσουν στις ποιητικές περιγραφές ιστορική υπόσταση.

Το 1805 ο Leake κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του στο Μοριά είχε ως βασικό σκοπό την τοπογραφική μελέτη και καταγραφή της σύγχρονης και αρχαίας Πελοποννήσου, ενώ μελέτησε τις αλλαγές που προκλήθηκαν στο τοπίο με την πάροδο

⁴² Ιακωβίδης 2001, 8. Κατά την παράδοση, ιδρυτής των Μυκηνών ήταν ο Περσέας, ο γιος του Διός και της Δανάης, ο οποίος ανέθεσε στους μυθικούς Κύκλωπες το κτίσιμο των τειχών της Τίρυνθας, στα οποία δόθηκε και η ονομασία «Κυκλώπεια». Εγγονός του ήταν ο Ευρυσθέης , που επέβαλλε στον Ηρακλή τους 12 άθλους και σκοτώθηκε στην Αττική. Οι Μυκηναίοι διάλεξαν στην θέση του τον Πέλοπα Ατρέα, ο οποίος και δυνάμωσε το κράτος του. Η έχθρα του όμως με τον αδελφό του Θυέστη τον οδήγησε στο να του δώσει να φάει σε γεύμα τα παιδιά του με αποτέλεσμα να προκαλέσει την οργή των θεών αλλά και την κατάρα του Θυέστη. Έτσι, ο γιος και διάδοχός του Αγαμέμνονας , ο αρχηγός των Ελλήνων στην εκστρατεία της Τροίας , σφάχτηκε στο γυρισμό από τη γυναίκα του Κλυταιμνήστρα και τον ερωτικό της σύντροφο Αίγισθο , ενώ ο γιος του Ορέστης μαζί με την αδελφή του Ηλέκτρα σκότωσαν τη μητέρα τους και τον Αίγισθο, με τον Ορέστη τελικά να φεύγει από τις Ερινύες. Ο τελευταίος βασιλιάς των Μυκηνών ήταν ο γιος του Ορέστη Τισαμενός, που σκοτώθηκε υπερασπιζόμενος τη χώρα του κατά της επιδρομής των Ηρακλειδών.

⁴³ Εν «μυχώ Αργεος ιπποβότοιο» τοποθετεί ο Όμηρος το βασίλειο του Αγαμέμνονα. Μυλωνάς 1983, 13-15 , Στα Ομηρικά Έπη παρουσιάζεται η έκταση των Μυκηνών και η δύναμή τους λόγω του μεγάλου αριθμού πλοίων που συμμετείχαν στην Τρωική εκστρατεία : 100 πλοία με μυκηναίους ναύτες και πολεμιστές.

⁴⁴ Βασιλικού 2019, 2

⁴⁵ Μυλωνάς 1983, 13-14

του χρόνου. Στη συνέχεια, ο ίδιος επισκέφθηκε την Αργολίδα με στόχο την αναζήτηση των ομηρικών τοπωνύμιων. Αρχικά, στράφηκε στην Ασίνη και τη Μιδέα όπου δεν προχώρησε σε βάθος τη μελέτη και έπειτα στην Τίρυνθα όπου εντόπισε την αργολιθοδομή της ακροπόλεως όπως περιγράφηκε από τον περιηγητή Πausανία, προχωρώντας σε καταγραφές και μετρήσεις όλων των καταλοίπων. Για την έρευνα στις Μυκήνες βασίστηκε στη μυθολογία που περιέκλειε την πόλη των Μυκηνών. Το 1829 η Γαλλική Αποστολή του Μοριά έδειξε ενδιαφέρον για τις αρχαιότητες στο Ναβαρίνο. Στη Βοϊδοκοιλιά, της Μεσσηνίας εκπονήθηκαν τοπογραφικά σχέδια, ενώ αποτυπώθηκε η Ακρόπολη του Κορυφασίου και η σπηλιά του Νέστορα. Στην Πύλο τοποθέτησαν την Πύλο του Θουκυδίδη, η οποία αποτελούσε συνέχεια της ομηρικής και αγνόησαν την ύπαρξη του θολωτού τάφου του Θρασυμήδη στο βόρειο άκρο Βοϊδοκοιλιάς. Η μελέτη αυτή είχε αρχαιολογικό χαρακτήρα με έρευνα και καταγραφή αρχαιολογικών μαρτυριών για την επαλήθευση των δεδομένων⁴⁶.

Στην Αργολίδα το μέρος που αναδείχθηκε περισσότερο ήταν η πόλη που ίδρυσε ο Περσέας, οι Μυκήνες. Εκεί η καταγραφή περιλάμβανε την τοιχοποιία, τους τέσσερις θολωτούς τάφους μεταξύ των οποίων, του Ατρέως, του Αίγισθου και της Κλυταιμνήστρας, ενώ η Τίρυνθα καταγράφηκε ως τελευταίο προϊστορικό μνημείο. Μετά τη σύσταση του ελληνικού κράτους, η αρχαιολογική κοινότητα ξεκίνησε ανασκαφές σε ολόκληρη την Πελοπόννησο. Συγκεκριμένα, το 1841 η Αρχαιολογική Εταιρεία διενήργησε ανασκαφές στις Μυκήνες, οι οποίες συνεχίστηκαν το 1874 από τον Ερρίκο Σλήμαν με στόχο την επαλήθευση των λεγόμενων του Ομήρου και των άλλων αρχαίων συγγραφέων μέσω των υλικών καταλοίπων, ώστε να αντικρουστεί η κυρίαρχη άποψη ότι τα Ομηρικά έπη ήταν μύθος και δημιουργήματα της φαντασίας. Ο ίδιος γράφει: «*Άρχισα το μέγα έργον την 7^η Αυγούστου 1876 με 63 εργάτες τους οποίους εμοίρασα σε τρεις ομάδες: 12 στην Πύλη των Λεόντων για να ελευθερώσουν την είσοδο στην Ακρόπολη, εκ των οποίων οι 43 έπρεπε να σκάψουν μια τομή, πλάτους 113 ποδών και μήκους 113 ποδών σε απόσταση 40 ποδών από την Πύλη και τους υπόλοιπους 8 τους άφησα να κάνουν μια τομή νότια από το θησαυρό που βρισκόταν κοντά στην Πύλη, για να βρουν την είσοδό του*»⁴⁷. Παράλληλα με τις ανασκαφές των Μυκηνών, το 1876 ξεκίνησε και η ανασκαφή του δεύτερου μυκηναϊκού κέντρου της Αργολίδας, αυτού της Τίρυνθας.

Η Τίρυνθα ήταν γνωστή για τα τείχη της που ήταν κατασκευασμένα από Κύκλωπες. Ο Όμηρος την είχε αποκαλέσει «τειχιόεσσα», ο Πausανίας τα θαύμαζε από τις αιγυπτιακές πυραμίδες, ενώ οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν τα Τυρινθιακά τείχη ως έργα δαιμόνου. Αυτά τα τείχη προκάλεσαν το ενδιαφέρον του Leake και του Σλήμαν, ο οποίος ήθελε να φέρει στην επιφάνεια το μυκηναϊκό πολιτισμό, όπως περιγράφεται στα ομηρικά έπη. Ο θρύλος των τειχών της Τίρυνθας οδήγησε στη δημιουργία του μύθου πως ήταν ο τόπος γέννησης του Ηρακλή. Θεωρούσαν πως τα τείχη της Τίρυνθας αποτελούσαν το αρχαιότερο οικοδόμημα της Ελλάδας, αλλά η Κυκλώπεια τοιχοδομία δεν ήταν η μόνη ένδειξη ηρωικών καταλοίπων. Ακόμη, με τις ανασκαφές και την ανακάλυψη κινητών ευρημάτων ενισχύθηκε και η θεωρία του Σλήμαν για τη λατρεία της Ήρας σε όλη την αργολική περιοχή. Η πρώτη φάση ανασκαφών του Σλήμαν στην Τίρυνθα με τα μέλη της Αρχαιολογικής Εταιρείας Σ. Φιντικλέους, Ε.Καστόρχη, και

⁴⁶ Αργυράκη 2022, 98-99

⁴⁷ Ιακωβίδης 2018, 122

Ι. Παπαδάκη διήρκεσαν ως το 1877 και συνεχίστηκαν το 1884 από τον Ερρίκο Σλήμαν σε συνεργασία με τον W. Dorpfeld και τον Δημ. Φίλιο ενώ ολοκληρώθηκαν το 1885. Λόγω της ανάληψης, όμως, του έργου από τους Γερμανούς, παρά την επίβλεψη της Αρχαιολογικής Εταιρείας, οι ανασκαφές της Τίρυνθας δεν αναφέρονται ιδιαίτερα στα αρχεία της Εταιρείας. Αυτό αποτέλεσε και ένα από τα μεγαλύτερα αρχαιολογικά έργα στην Πελοπόννησο⁴⁸. Στην περίπτωση, λοιπόν, της Πελοποννήσου η μελέτη ξεκινά από τα μέσα της δεκαετίας του 1870. Έκτοτε η προσοχή των αρχαιολόγων στράφηκε στην ευρύτερη περιοχή της Πελοποννήσου και από τα τέλη του 19^{ου} αι. άνοιξε μια καινούργια σελίδα στη μελέτη της προϊστορίας με την ανακάλυψη να διαδέχεται η μία την άλλη.

Μια από τις σημαντικότερες ανακαλύψεις για την Προϊστορική αρχαιολογία ήταν η ανεύρεση του μυκηναϊκού ανακτορικού μεγάρου στην ακρόπολη των Μυκηνών το 1885 από τον Χρήστο Τσούντα, ο οποίος έφερε στην επιφάνεια και κτήρια εντός της ακροπόλεως, την υπόγεια κρήνη καθώς και τάφους έξω από τα όρια της ακρόπολης. Στη συνέχεια οι ανασκαφές συνεχίστηκαν από τον A. Wace, το Γεώργιο Μυλωνά, τον Σπύρο Ιακωβίδη και από το 1999 και εξής ανέλαβε η Επιτροπή των Ερευνών του Υπουργείου Πολιτισμού τις έρευνες εντός και εκτός ακροπόλεως, με τις οποίες αποκαλύφθηκε το ανακτορικό συγκρότημα του Αγαμέμνονα σε όλη του την έκταση καθώς και κτήρια που εκτός από διοικητικό, θρησκευτικό, οικονομικό χαρακτήρα είχαν και καθαρά οικιστικό χαρακτήρα. Στο εσωτερικό της ακρόπολης των Μυκηνών, πέρα από την ανεύρεση μιας σειράς κτηρίων, όπως το Θρησκευτικό κέντρο, η οικία Τσούντα, η οικία του Αρχιερέως, ο Σιτοβολών, το Εργαστήριο των Καλλιτεχνών και την οικία των κιόνων, διεξήχθησαν ανασκαφές το 1886 και το 1890 από τον Χ. Τσούντα στην περιοχή της μεγάλης Αναβάθρας, οι οποίες έφεραν στο φως θεμέλια της λεγόμενης βόρειας συνοικίας. Παράλληλα, το 1886 με τις ανασκαφές του Χρήστου Τσούντα στο νότιο τμήμα της δυτικής κλιτύς εντοπίστηκε και η λεγόμενη ΝΔ συνοικία. Το ενδιαφέρον, όμως, των αρχαιολόγων στράφηκε και στην περιοχή εκτός των Κυκλώπειων τειχών με σκοπό να αποκτήσουν μια συνολική εικόνα για την έκταση του σημαντικού μυκηναϊκού αυτού οικισμού. Έτσι, οι ανασκαφικές έρευνες της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής και της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας έφεραν στο φως ευρύχωρα κτηριακά συγκροτήματα τα οποία όπως διαπιστώθηκε εκτός από οικιστική χρήση στέγαζαν και μια σειρά από λειτουργίες καθώς βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του ανακτορικού συγκροτήματος εντός της ακροπόλεως, διεκρινόντας με αυτόν τον τρόπο τις γνώσεις μας και για τον οικισμό που αναπτύχθηκε εκτός των τειχών. Στα οικήματα αυτά συγκαταλέγονται η Οικία Πέτσα, η Οικία το μολύβδου, η οικία του Οινεμπόρου, η οικία στις Πλάκες, το Εργαστήριο των Μυκηνών καθώς και το συγκρότημα του λόφου της Παναγιάς που ανασκάφηκαν κατά τη διάρκεια των ετών από το 1950 με κάποια από αυτά να ολοκληρώνουν τις έρευνές τους κατά το 1977.

Σημαντικές, όμως, ανακαλύψεις έγιναν και στην ευρύτερη περιοχή της Αργολίδας. Συγκεκριμένα, στην Πρόσυμνα οι ανασκαφές της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών και του Μ. Σταματάκη από το 1892 έως το 1895, όπως και οι ανασκαφές στο λόφο του Μαστού από το Σουηδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο κατά τα έτη 1937, 1938, 1953 και 1959, αποκάλυψαν τμήματα μυκηναϊκών οικισμών, ενώ πραγματοποιήθηκε

⁴⁸ Αργυράκη 2022, 101-103, 105

εκτεταμένη ανασκαφική έρευνα στην ευρύτερη περιοχή της κοιλάδας καθώς και στους ορεινούς όγκους. Παράλληλα, στη Λέρνα η έρευνα επικεντρώθηκε στο νότιο τμήμα του γήλοφου υπό την αιγίδα της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών αποκαλύπτοντας και εκεί τμήμα μυκηναϊκού οικισμού. Στο Άργος και συγκεκριμένα στο λόφο της Ασπίδας , στις αρχές του 20ου αι. οι ανασκαφές του ολλανδού αρχαιολόγου Volgraff έφεραν στην επιφάνεια κυκλώπειο οχυρωματικό τείχος καθώς και το ιερό του Απόλλωνα και της Αθηνάς, ενώ στην πόλη του Άργους η έρευνα επικεντρώθηκε σε ιδιοκτησίες ιδιωτών προκειμένου να εντοπιστεί ο μυκηναϊκός οικισμός που κείται κάτω από τον σημερινό.

Στην περιοχή της Κορινθίας, οι έρευνες για την ανεύρεση μυκηναϊκών οικιστικών συγκροτημάτων επικεντρώθηκαν κυρίως στις θέσεις Κοράκου, Ζυγουριές και Τσουνγκίζα, οι οποίες υπήρξαν σημαντικά τοπικά οικιστικά κέντρα κατά τους Μυκηναϊκούς χρόνους. Το 1892 η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών έστρεψε το ενδιαφέρον της στην περιοχή της Τσουνγκίζας με τις ανασκαφές να διενεργούνται υπό την επίβλεψη του Charles Waidstein και του Henry Washington. Κατά τα έτη 1973-1975 και 1979, οι ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή αυτή επικεντρώθηκαν κυρίως γύρω από το ιερό του Διός, αλλά από το 1981 εφαρμόστηκε το Αρχαιολογικό πρόγραμμα της Κοιλάδας της Νεμέας (Nemea Valley Archaeological Project- NVAP) υπό τη διεύθυνση των James Wright και Mary Dabney, φέρνοντας στο φως μεταξύ του 1984 και 1986, οικιστικά κατάλοιπα του τέλους της Μέσης-αρχών της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, ενώ οι επιπλέον έρευνες στο νότιο και ανατολικό τμήμα του λόφου επιβεβαίωσαν την επέκταση του οικισμού κατά την ΥΕΙΙΙ περίοδο και τη χρήση του έως και το τέλος της ανακτορικής περιόδου.

Στην περιοχή της Μεσσηνίας, σημείο αναφοράς αποτελούσε ο λόφος του Επάνω Εγκλιανού, όπου εντοπίστηκε και το μυθικό ανάκτορο του Νέστορα . Οι πρώτες ανασκαφές για τον εντοπισμό του μυθικού ανακτορικού συγκροτήματος ξεκίνησαν το 1888 από τον Ερρίκο Σλήμαν, ο οποίος αρχικά είχε κάποιες υποψίες σχετικά με την τοποθεσία του αλλά εν τέλει δεν κατόρθωσε να το εντοπίσει, οδηγούμενος στο συμπέρασμα πως η πρωτεύουσα του βασιλείου του Νέστορα βρίσκονταν σε άλλη τοποθεσία. Μετά από μια παύση δέκα χρόνων λόγω της έναρξης του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, το 1926 ο Διευθυντής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Αθηνών, Κωνσταντίνος Κουρουνιώτης , σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο του Cincinnati και τον Carl Blegen ξεκίνησαν την έρευνα για την ανεύρεση μυκηναϊκών οικισμών και νεκροταφείων καθώς και για την αποκάλυψη του μυθικού ανακτόρου. Η στιγμή για την μεγάλη ανακάλυψη ήρθε το 1939 από τον Κωνσταντίνο Κουρουνιώτη και τον C.Blegen, οι οποίοι πραγματοποίησαν εντατικές ανασκαφές, ανευρίσκοντας τα πρώτα κατάλοιπα του ανακτόρου μαζί με Πινακίδες της Γραμμικής γραφής Β' οι οποίες περιείχαν σημαντικές πληροφορίες και για άλλες μυκηναϊκές θέσεις. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου οι έρευνες για τον εντοπισμό συνολικά όλων των χώρων του ανακτόρου σταμάτησαν και ξεκίνησαν ξανά κατά το 1952 από τον Carl Blegen και το Πανεπιστήμιο του Cincinnati σε συνεργασία με την Εν Αθήναις Αρχαιολογική υπηρεσία και τον Σπυρίδωνα Μαρινάτο, ο οποίος και αντικατέστησε τον Κωνσταντίνο Κουρουνιώτη μετά το θάνατό του το 1945. Ο ίδιος, όμως, προτίμησε να ερευνήσει κυρίως μυκηναϊκούς οικισμούς και νεκροταφεία που βρίσκονταν σε μικρή απόσταση από το ανάκτορο. Οι ανασκαφές που διεξήχθησαν μέχρι και το 1974 στην περιοχή του

σύγχρονου Άνω Εγκλιανού ανέδειξαν το βασίλειο του Νέστορα στο σύνολό του, καθώς και τον οικισμό που εκτείνονταν γύρω από αυτό, που αποτελούσε ισχυρό κέντρο της περιοχής μετά το τέλος της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού. Μια από τις μεγαλύτερες επιστημονικές κατακτήσεις, των περιόδων αυτών, ήταν το 1952-53, όπου ο Βρετανός αρχιτέκτονας Michael Ventris και ο John Chadwick, αποκρυπτογράφησαν τις ενεπίγραφες πινακίδες της Γραμμικής γραφής Β' ανακαλύπτοντας πως η γλώσσα των κειμένων ήταν ελληνική αρχαϊκής μορφής και αρχαιότερη από την ομηρική, εξελίσσοντας με αυτόν τον τρόπο τη μυκηναϊκή αρχαιολογία⁴⁹.

Στο δυτικό άκρο ενός εκτεταμένου πλατώματος που εκτείνεται από το χωριό Ίκλαινα προς την Ιόνια θάλασσα και συγκεκριμένα στην τοποθεσία Τραγάνες, βρέθηκαν τα κατάλοιπα ενός οικισμού που χρονολογείται στην Εποχή του Χαλκού. Η θέση αυτή ερευνήθηκε για πρώτη φορά από τον Σπυρίδωνα Μαρινάτο τον Ιούλιο του 1954 με διάρκεια τεσσάρων ημερών. Η σύντομη αυτή ανασκαφή έφερε στο φως τμήματα μνημειώδους κτηρίου, τμήμα πλακόστρωτου δρόμου, κυκλώπεια τείχη και εξαιρετικής ποιότητας κεραμική. Μέχρι τις αρχές του 1990 η θέση αυτή έμεινε ανεξερεύνητη, ώσπου το 1999 ξεκίνησε εκ νέου η διερεύνηση της περιοχής με την διεξαγωγή επιφανειακής έρευνας. Το 1998 ιδρύθηκε το Αρχαιολογικό πρόγραμμα Ίκλαινας (Iklaína Archaeological Project) με σκοπό τη συστηματική έρευνα της προϊστορικής αυτής θέσης αλλά και της γύρω περιοχής, το οποίο συνεχίζεται υπό την αιγίδα της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας.

Εν συνεχεία, μια περιοχή που προκάλεσε το ενδιαφέρον του αρχαιολόγου Σπυρίδωνα Μαρινάτου το 1960 ήταν η Μουριατάδα καθώς σύμφωνα με τον ίδιο ταυτίστηκε με μια από τις οχτώ μεγαλύτερες πόλεις που εντάσσονταν στο βασίλειο του Νέστορα. Ωστόσο, αν και βρέθηκαν τμήματα οχυρωμένου οικισμού, η ανασκαφή δεν ολοκληρώθηκε καθώς ο ίδιος έστρεψε το ενδιαφέρον του στην περιοχή της Περιστεριάς. Στα ανατολικά του οικισμού της Μουριατάδας, κατά το 1927 ανασκάφηκε από τον Σουηδό Αρχαιολόγο Mattiaw Natan Valmin η ακρόπολη της Μάλθης, όπου εντόπισε ένα οχυρωματικό τείχος να την περιβάλλει, μια Κάτω πόλη καθώς και θολωτούς τάφους. Παρά τη σημαντικότητα των ευρημάτων οι ανασκαφές ολοκληρώθηκαν το 1936 και μετά από παύση πολλών χρόνων ξεκίνησαν ξανά με σκοπό να χρονολογηθούν τα αρχαία στρώματα και να διορθωθούν τα δημοσιευμένα σχέδια του οικισμού.

Ένας, όμως, από τους πιο σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους στην Μεσσηνία, μετά το λόφο του Επάνω Εγκλιανού ήταν ο αρχαίος οικισμός των Νιχωρίων, οι ανασκαφές στον οποίο διεξήχθησαν κατά τα έτη 1969-1973 από το Πανεπιστήμιο της Minnesota⁵⁰ υπό τη διεύθυνση του αρχαιολόγου W.A.McDonald με τη συμμετοχή πολλών επιστημόνων, όχι μόνο από το χώρο της αρχαιολογίας, αλλά και από το χώρο των θετικών επιστημών (γεωλόγοι, παλαιοβοτανολόγοι, ανθρωπολόγοι κτλ.). Σκοπός των αρχαιολογικών ερευνών ήταν να μελετηθεί ο συγκεκριμένος οικισμός και ο άμεσα περιβάλλοντας χώρος του προκειμένου να ανασυσταθεί τόσο το φυσικό όσο και το ανθρωπογενές περιβάλλον. Εκτός από την ανασκαφή και τη μελέτη των αρχαιολογικών

⁴⁹ Davis 2005, 72, 80-82

⁵⁰ University of Minnesota Messenia Expedition -UMME

ευρημάτων, ερευνήθηκε η περιβαλλοντική ιστορία και η χωροθέτηση του οικισμού ενώ διενεργήθηκαν και γεωφυσικές έρευνες⁵¹.

Τέλος, από την προσοχή των διάφορων μελετητών και αρχαιολόγων δεν έλειψε και η Λακωνία η οποία απέδωσε σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα . Δύο από τις σημαντικότερες θέσεις που καταγράφονται είναι ο λόφος του Αγίου Βασιλείου όπου φιλοξενούσε ένα σπουδαίο ανακτορικό συγκρότημα των ανακτορικών χρόνων, το λεγόμενο «Μενελάιον», από το οποίο διασώζονται κατάλοιπα σε καλή κατάσταση και ο λόφος του Αγίου Στεφάνου ο οποίος περιλάμβανε ένα σημαντικό οικισμό της Ύστερης Εποχής του Χαλκού από τον οποίο όμως διασώζονται ελάχιστα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Τέλος, οι περιοχές της Αχαΐας, της Αρκαδίας και της Ηλείας, αν και συνιστούσαν σημαντικά μυκηναϊκά κέντρα, εντούτις ερευνήθηκαν σε περιορισμένο βαθμό, με αποτέλεσμα τα οικιστικά κατάλοιπα των θέσεων αυτών να είναι πενιχρά.

⁵¹ Davis 2005, 78-79

Οικιστικές θέσεις της Αργολίδας

2.2 .Η Αργολίδα καταλαμβάνει το βορειοανατολικό τμήμα της περιφέρειας της Πελοποννήσου. Αποτελεί ένα από τα γεωγραφικά διαμερίσματα της περιφέρειας Πελοποννήσου καταλαμβάνοντας έκταση 2.156τ. χλμ. Στα βόρεια συνορεύει με το νομό Κορινθίας, στα δυτικά και νότια με τον νομό Αρκαδίας και στα βορειοανατολικά με την Αττική. (Χάρτης 1)

Πρόκειται για έναν ημιορεινό νομό με το Αραχναίο Όρος να καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του κεντρικού τμήματος του, το οποίο στα νότια ενώνεται με το Δίδυμο Όρος, ενώ προς τα βόρεια καταλήγει στα υψώματα του νομού Κορινθίας. Το νότιο μέρος του νομού καταλαμβάνεται από το Δίδυμο όρος, το οποίο θεωρείται ένα από τα υψηλότερα όρη της Αργολίδας που συνδέεται στα ανατολικά με τα υψώματα Αδέρης και στα νότια με περιοχές της Ερμιονίδας. Ακόμη, το νοτιοανατολικό τμήμα της χερσονήσου της Αργολίδας καταλαμβάνεται από τη χαμηλή οροσειρά Αδέρης, η οποία με κατεύθυνση από τα βορειοδυτικά προς τα νοτιοανατολικά καταλήγει στο ακρωτήριο Σκύλλαιο. Στο νομό Αργολίδας ανήκουν και οι ορεινοί όγκοι των Αρτεμισίων, Φαρμακά, Κτενιά, Λύρκειο και το όρος Ολίγυρτος, τα οποία τοποθετούνται στα σύνορα των νομών κυρίως της Αργολίδας και Αρκαδίας.

Το μεγαλύτερο τμήμα του νομού αυτού καταλαμβάνεται από την Χερσόνησο, η οποία περιβάλλεται στα βόρεια από τον Αργοσαρωνικό κόλπο, τον κόλπο της Ύδρας στα ανατολικά και τον Αργολικό κόλπο στα νότια. Ο Αργολικός κόλπος που βρίσκεται ανάμεσα στην Αργολική χερσόνησο και τα παράλια της Αρκαδίας αποτέλεσε το κέντρο του προϊστορικού πολιτισμού. Διαθέτει, ακόμη, σημαντικούς ποταμούς, όπως ο Ίναχος που αποτελεί τον μεγαλύτερο χείμαρρο του Αργολικού κάμπου, τον Ερασινό, την Ξεριά και τον ποταμό Σέλλα.

2.2.1 Μυκήνες- Κάτω Πόλη

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Οι Μυκήνες, (εικ.1) είναι χτισμένες πάνω σε ένα φυσικά οχυρωμένο λόφο στη βορειοανατολική απόληξη της αργολικής πεδιάδας, η οποία βρίσκεται σε μικρή απόσταση από τη θάλασσα και προστατεύεται από τις οροσειρές του Αραχναίου Όρους στα ανατολικά και του Αρτεμισίου στα δυτικά. Το ύψωμα περιβάλλεται από δύο ψηλούς και απόκρημνους λόφους, τον Προφήτη Ηλία προς Βορρά και τη Σάρα προς Νότια, ενώ απομονώνεται από δύο βαθιές χαράδρες, την Κοκορέτσα από την πλευρά του Προφήτη Ηλία και τον Χάβο από την πλευρά της Σάρας, οι οποίες και επιτρέπουν την πρόσβαση μόνο από τη δυτική πλευρά⁵². Η μικρή απόσταση των Μυκηνών από τις ακτές του αργολικού κόλπου επέτρεπε την εμπορική επικοινωνία με περιοχές όχι μόνο της ηπειρωτικής χώρας και της Κρήτης, αλλά και με τα παράλια της Συροπαλαιστίνης και της Μικράς Ασίας, της ιταλικής χερσονήσου, την Κύπρο και την Αίγυπτο. Ακόμη,

⁵² Εν «μυχώ Άργεος ιπποβότριο» τοποθετεί ο Όμηρος το βασίλειο του Αγαμέμνονα.

η θέση του οικισμού ήταν τέτοια που επέτρεπε και την ανάπτυξη της γεωργίας και της κτηνοτροφίας.

Αυτή η στρατηγικής σημασίας περιοχή του αργολικού κάμπου κατοικήθηκε ήδη από την Νεολιθική εποχή έως και την Ύστερη Ελλαδική περίοδο. Ήδη όμως από τη ΜΕ εποχή συνιστούσαν ένα σημαντικό οικισμό από τον οποίο έχουν αποκαλυφθεί μέχρι σήμερα αρκετά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, μεγάλος αριθμός κινητών ευρημάτων (κυρίως κεραμική) καθώς και ταφικά κατάλοιπα, τα οποία και εντοπίστηκαν σε διάφορα σημεία του λόφου της ακρόπολης αλλά και γύρω από αυτόν, και εκπροσωπούνται κυρίως από τους βασιλικούς ταφικούς περιβόλους, τον Α και Β. Οι ταφικοί αυτοί περιβόλοι, οι οποίοι παρείχαν μια σημαντική ποσότητα ταφικών κτερισμάτων σηματοδότησαν την έναρξη μιας νέας εποχής. Οι Μυκηναίοι έχοντας εδραιώσει τη θέση τους πλέον στην Ηπειρωτική Ελλάδα και με τεράστια ακτινοβολία στο εξωτερικό, έφτασαν στο απόγειο της ακμής τους με την εντυπωσιακή αναδιαμόρφωση όλης της ακρόπολης αλλά και της γύρω περιοχής. Στους λεγόμενους ανακτορικούς χρόνους, και συγκεκριμένα το 14^ο -13^ο αι. π.Χ. ο λόφος μετατράπηκε σε ακρόπολη καταλαμβάνοντας επιφάνεια 30.000τ.μ. με την ανέγερση τείχους κυκλώπειας τοιχοδομίας (με περίμετρο 900μ.), ενώ τειχίστηκε και η λεγόμενη ΒΑ προέκταση της ακρόπολης, με σκοπό να περιλάβει και την υπόγεια κρήνη. Κατά την ΥΕΙΙΒ περίοδο η τειχισμένη έκταση διπλασιάστηκε και έτσι οικοδομήθηκαν κτήρια με διάφορες λειτουργίες και χαρακτηριστικά σε όλη πλέον την έκταση της κορυφής του λόφου στα Δ, ΒΔ, ΝΔ της ακρόπολης, τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των οποίων εντοπίστηκαν με τις ανασκαφές. Η οικοδομική όμως δραστηριότητα συνεχίστηκε και εκτός των τειχών, και ήρθε στο φως με τις ανασκαφές που πραγματοποιούνται μέχρι και σήμερα⁵³.

Το 18^ο και 19^ο αιώνα, τα κυκλώπεια τείχη των Μυκηνών και η επιβλητική Πύλη των Λεόντων, αποτέλεσαν πόλο έλξης για πολλούς περιηγητές, μεταξύ των οποίων ο Bernard Steffen (1881-2) που δημιούργησε χάρτες της ακρόπολης αλλά και της ευρύτερης περιοχής. Μετά τη σύσταση του ελληνικού κράτους οι Μυκήνες περιήλθαν στη δικαιοδοσία της Αρχαιολογικής Εταιρείας από το 1837, και το 1841 ο Κυριακός Πιττάκης εκ μέρους της Εταιρείας αποκάλυψε την Πύλη των Λεόντων. Το 1874 ο Ερρίκος Σλήμαν πραγματοποίησε κάποιες δοκιμαστικές μικροανασκαφές και το 1876 ανακάλυψε τον περίβολο των βασιλικών τάφων στο εσωτερικό της ακροπόλεως, ενώ από την πλευρά της νεοσύστατης Αρχαιολογικής Εταιρείας την επίβλεψη των εργασιών είχε ο Π. Σταματάκης. Έπειτα, το ανασκαφικό έργο συνεχίστηκε από το Χρήστο Τσουντα, ο οποίος το 1885 έφερε στο φως το μέγαρο του ανακτόρου, μερικά κτήρια και την υπόγεια κρήνη μέσα στην ακρόπολη, καθώς και πολλούς τάφους έξω από την ακρόπολη. Στη συνέχεια, και άλλοι εκπρόσωποι της Αρχαιολογικής Εταιρείας, όπως ο Alan Wace, ο Γεώργιος Μυλωνάς, ο Σπύρος Ιακωβίδης συνέχισαν τις αρχαιολογικές έρευνες, ενώ τη μελέτη του υλικού των ανασκαφών ανέλαβε από κοινού η Αρχαιολογική Εταιρεία και η Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή. Από το 1999 και εξής τις έρευνες στην ακρόπολη των Μυκηνών και εκτός των κυκλώπειων τειχών ανέλαβε η Επιτροπή ερευνών που συστάθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού, ενώ το 2003 εγκαινιάστηκε το Αρχαιολογικό Μουσείο των Μυκηνών, όπου και εκτίθενται

⁵³ Παϊπέτη 2019, 3, Ιακωβίδης 2001, 21

σπουδαία έργα του μυκηναϊκού πολιτισμού που εντοπίστηκαν τόσο σε ανακτορικά και ταφικά, όσο και σε οικιακά αρχαιολογικά περιβάλλοντα⁵⁴.

Το αποτέλεσμα όλων αυτών των ερευνών είναι η σημερινή εικόνα των Μυκηνών: μεταξύ δηλαδή των δύο ψηλών λόφων δεσπόζει η ακρόπολη των Μυκηνών, η οποία περιλαμβάνει το ανάκτορο, διάφορα άλλα οικοδομήματα και το βασιλικό ταφικό περίβολο Α. Έξω από τα τείχη, στους πρόποδες και στα γύρω υψώματα βρίσκεται η συνέχεια του μεσοελλαδικού νεκροταφείου μαζί με τον ταφικό περίβολο Β, διάφορα κτήρια οικιστικής, αποθηκευτικής και εργαστηριακής χρήσης, καθώς θαλαμοειδείς και θολωτοί τάφοι. Εντοπίστηκαν, ακόμη, και κατάλοιπα του οδικού δικτύου σε διάφορα σημεία, δηλαδή δρόμοι πρωτεύουσας ή δευτερεύουσας σημασίας. Επίκεντρο της έρευνας αυτής, όμως, αποτελούν τα κτιριακά συγκροτήματα που αποκαλύφθηκαν γύρω από την ακρόπολη των Μυκηνών, και εκτός των τειχών, τα οποία είχαν καθαρά οικιακό χαρακτήρα.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι ανασκαφικές έρευνες που διενεργήθηκαν στην περιοχή έξω και γύρω από την ακρόπολη των Μυκηνών, όπως και στο εσωτερικό της ακρόπολης, από την Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή και την Αρχαιολογική Υπηρεσία, έφεραν στο φως κτιριακά συγκροτήματα που λειτουργούσαν είτε ως κατοικίες, είτε ως αποθήκες και εργαστήρια, τα οποία και επιβεβαιώνουν την κατοίκηση της θέσης στους ανακτορικούς χρόνους και συγκεκριμένα κατά την ΥΕΙΙΑ περίοδο. Την περίοδο αυτή αναπτύσσεται η λεγόμενη Κάτω Πόλη των Μυκηνών με την ανέγερση σημαντικών κτιρίων που δεν είχαν άμεση σχέση με το ανάκτορο, στα Β, ΒΔ, ΝΔ και Ν της ακρόπολης, όπως η Οικία Πέτσα στο ΒΔ τμήμα του λόφου, η Οικία του Κυκλώπειου Αναλήμματος, η Οικία του Οινεμπόρου που βρίσκεται Β/ΒΔ της Πύλης των Λεόντων, η Οικία του Μολύβδου που εντοπίζεται στα δυτικά της ακρόπολης, η Οικία του Τάφου των Τριπόδων που εντοπίζεται βόρεια της ακρόπολης των Μυκηνών, η Οικία στις Πλάκες η οποία κτίστηκε στους ΝΔ πρόποδες του λόφου του Προφήτη Ηλία, το Εργαστήριο των Μυκηνών που βρίσκεται ΒΑ της Πύλης των Λεόντων, και τα οποία είχαν οικιστική χρήση καθώς και κτίρια στη Συνοικία του Λαδεμπόρου νότια του Ταφικού Κύκλου τα οποία λειτουργούσαν ως εργαστήρια για τα οποία δεν θα γίνει περαιτέρω αναφορά στη μελέτη αυτή λόγω του εργαστηριακού ρόλου που είχαν. Κατά την ΥΕΙΙΒ1 περίοδο, στον οικισμό που αναπτύχθηκε εκτός των τειχών, προστέθηκαν και οι Οικίες του Λόφου της Παναγίας, τα οποία και καλύπτουν πολλές χρονολογικές φάσεις. Κατά την περίοδο ακμής, ο οικισμός των Μυκηνών εντός και εκτός των τειχών έφτανε τα 9,5 εκτάρια (**εικ. 2**). Προς το τέλος της ΥΕΙΙΒ1 ο οικισμός των Μυκηνών επλήγη από σεισμό ενώ στα τέλη της ΥΕΙΙΒ2 τα κτήρια υπέστησαν σοβαρές καταστροφές από πυρκαγιά, όπως συνέβη και με άλλους οικισμούς της Αργολίδας και της Μεσσηνίας. Κατά την μετανακτορική περίοδο και συγκεκριμένα κατά την ΥΕΙΙΓ, ο οικισμός στην Κάτω Πόλη της ακρόπολης των Μυκηνών συνέχισε να κατοικείται.

Βορειοανατολικά της Συνοικίας του Οινεμπόρου, ΒΔ της ακρόπολης, εντοπίζεται η **Οικία Πέτσα**, η οποία πήρε το όνομά της από την ανασκαφεία της και κτίστηκε στο

⁵⁴ Παϊπέτη 2019, 4, Ιακωβίδης 2001, 26

δεύτερο μισό του 14^{ου} αι. π.Χ., δηλαδή κατά την ΥΕΙΙΑ2 περίοδο και καταστράφηκε στα τέλη της ΥΕΙΙΑ2 από πυρκαγιά, η οποία προκλήθηκε πιθανότατα μετά από σεισμό. Η Οικία Πέτσα⁵⁵ (εικ.3) αποτελούσε ένα σύνθετο κτηριακό συγκρότημα με σωζόμενο εμβαδόν 300τ.μ. που αποτελεί και ένα από τα μεγαλύτερα συγκροτήματα σε σύγκριση με τις οικίες που αποκαλύφθηκαν εντός των τειχών αλλά και με κτήρια της ΥΕΙΙΒ φάσης⁵⁶. Η κάτοψη της παρουσιάζεται ακανόνιστη λόγω της κατωφέρειας της πλαγιάς και της ανωμαλίας του εδάφους. Οι ανασκαφές που διενεργήθηκαν στη δεκαετία του 1950 αλλά και οι πρόσφατες (2000-2008,2012) αποκάλυψαν 15 υπόγεια και ισόγεια δωμάτια, τα οποία αναπτύσσονται σε τρεις πτέρυγες και ήταν είτε σκαμμένα μέσα στο φυσικό βράχο είτε πατούσαν σε άνηδρα θεμελίωσης και επιχώσεις. Καθεμία από τις τρεις πτέρυγες, βρίσκονταν σε διαφορετικό επίπεδο. Η πρώτη πτέρυγα, που βρίσκονταν στα ανατολικά βρίσκονταν σε υψηλότερο επίπεδο και από αυτή διασώζονται σήμερα τρία δωμάτια (Π,Ρ1, Σ) και ενσωμάτωναν στο εσωτερικό τους οικιακές και εργαστηριακές δραστηριότητες. Η δεύτερη, η κεντρική πτέρυγα, η οποία αποτελούσε το επίπεδο του ισογείου, διασώζει σήμερα 9 δωμάτια (Α,Ε, Ι,Θ,Ζ,Μ,Ο,Ν,Ρ), η πλειονότητα των οποίων είχε αποθηκευτική χρήση, ενώ τα υπόλοιπα ήταν χώροι διέλευσης. Τέλος, η τρίτη πτέρυγα, στα δυτικά, βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο και περιλαμβάνει δύο δωμάτια με αποθηκευτική λειτουργία (Γ,Υ), έναν ημι-υπαίθριο χώρο (Τ) και μια αυλή (Β,Ι0,Κ)⁵⁷. Κατά τους ανασκαφείς (Γ. Πέτσα και Κ. Shelton) το κτήριο διέθετε και χώρους κατοίκησης, όπως το δωμάτιο Σ ακόμα και στον άνω όροφο, από τους οποίους όμως διασώζονται μόνο τμήματα τοιχογραφιών, ενώ η ύπαρξη μεγάλου αριθμού πήλινων κεράμων υποδηλώνει πως η Οικία Πέτσα έφερε επικλινή κεραμοσκεπής στέγη.

Η δυτική πτέρυγα του κτηριακού συγκροτήματος περιλαμβάνει τους χώρους Κ,Ι0,Β, οι οποίοι αναπτύσσονται στα Νότια και Ανατολικά όρια του φυσικού πλατώματος, πάνω στο οποίο είναι χτισμένη η δυτική πτέρυγα. Οι χώροι αυτοί λόγω της απουσίας τοίχων εξαιτίας του ανώμαλου εδάφους του πλατώματος χρησιμοποιήθηκαν ως μια εσωτερική αυλή, η οποία μέσω του ημι-υπαίθριου χώρου Τ οδηγούσε στον αποθηκευτικό χώρο Υ καθώς και στις αποθήκες της κεντρικής πτέρυγας, και πιθανόν είχε και αυτή αποθηκευτική λειτουργία λόγω της ύπαρξης κεραμικής στην επιφάνειά της. Ο ημι-υπαίθριος χώρος Τ οδηγούσε στο δωμάτιο Υ και διέθετε δάπεδο στρωμένο με λίθινες πλάκες, μια σειρά τετράγωνων και κυκλικών λαξευμάτων στο φυσικό βράχο καθώς και κατάλοιπα πύλων, που υποδηλώνουν την αποθηκευτική του χρήση.

Η κεντρική πτέρυγα του συγκροτήματος περιλάμβανε τα περισσότερα δωμάτια και η πρόσβαση επιτυγχάνονταν μέσω του δωματίου Γ στα ανατολικά του οποίου υπήρχαν 4 κλίμακες με ξύλινη επένδυση που οδηγούσαν διαδοχικά στο δωμάτιο Μ και Ο. Στη ΒΑ γωνία του δωματίου Ο υπήρχε άνοιγμα που οδηγούσε στο διάδρομο Ρ, ο οποίος συνέδεε την αποθηκευτική πτέρυγα με την οικιακή Σ. Επίσης, οι αποθήκες Α,Ε,Ι,Θ,Ζ,Ι1 ήταν παρατεταγμένες η μια πίσω από την άλλη και πιθανόν να ήταν προσβάσιμες από τον άνω όροφο. Ακόμη, το δωμάτιο Γ διέθετε την νότια πλευρά του

⁵⁵ Παϊπέτη 2019, Shear-Mylonas, 1969, Hiesel, 1990, Darcque, 1996, Tournavitou, 1996, Shelton, 2008, Shelton, 2009β, Shelton, 2010

⁵⁶ Hiesel 1990, 157

⁵⁷ Παϊπέτη 2019, 24

ανοικτή ώστε να υπάρχει επικοινωνία με τον εξωτερικό χώρο, και αποτελούσε, με λίγα λόγια, την είσοδο προς την κεντρική πτέρυγα όπου βρίσκονταν τα εργαστήρια και οι αποθήκες.

Μεταξύ των δωματίων, ο χώρος Π αποτελούσε το εργαστήριο του συγκροτήματος, στο εσωτερικό του οποίου εντοπίστηκαν σημαντικά κινητά ευρήματα που επιβεβαιώνουν τη χρήση του, καθώς και ένας φρεατοειδής αγωγός που τροφοδοτούσε πιθανότατα την οικία με νερό, στο οποίο βρέθηκαν μπάζα που απορρίφθηκαν κατά τη διάρκεια προσπάθειας αποκατάστασης του χώρου μετά την καταστροφή του κτιρίου από σεισμό στα τέλη της ΥΕΙΙΑ2. Η ανασκαφή του χώρου αποκάλυψε επίσης ακανόνιστη σειρά από οπές στο δάπεδο του δωματίου, για την τοποθέτηση παραπετασμάτων με σκοπό την απομόνωση κάποιων χώρων του κτηρίου. Ο εργαστηριακός χαρακτήρας του κτηρίου επιβεβαιώθηκε με την ανεύρεση κλιβάνου στη δυτική πλευρά του κτηρίου.

Τέλος, ο διάδρομος Ρ οδηγούσε από την περιοχή των εργαστηρίων και των αποθηκών στην ανατολική πτέρυγα του συγκροτήματος, όπου βρίσκονταν οι χώροι κατοίκησης, από τους οποίους σώζεται μόνο το δωμάτιο Σ, στο οποίο εντοπίστηκαν τμήματα τοιχογραφιών, μικρή ποσότητα κινητών ευρημάτων καθώς και ταφή βρέφους στο δάπεδο. Μετά την καταστροφή του κτηρίου έγιναν προσπάθειες αποκατάστασης των χώρων του με την απομάκρυνση των μπαζών, με σκοπό την επαναλειτουργία του. Η Οικία, όμως, αυτή υπέστη αρκετές καταστροφές από τη διάνοιξη βόθρων κατά την Ελληνιστική περίοδο.

Στη ΒΔ πλευρά της οικίας αυτής αποκαλύφθηκε ένα ακόμη δωμάτιο το οποίο ανήκε σε κτήριο της Συνοικίας του Οινεμπόρου αλλά και ένα τμήμα κτηρίου ΒΑ της οικίας Πέτσας που επιβεβαιώνουν και την πυκνότητα κατοίκησης στην πλευρά αυτή του οικισμού.

Β/ΒΔ της Πύλης των Λεόντων βρίσκεται η **Οικία του Οινεμπόρου**. Στην περιοχή αυτή συνολικά εντοπίστηκαν στοιχεία κατοίκησης ήδη από τις πρώιμες ΥΕΙ-Π φάσεις, ενώ οι πρώτες κατασκευές της μυκηναϊκής περιόδου τοποθετούνται στην ΥΕΙΙΑ περίοδο, από την οποία και διασώζονται μέχρι και σήμερα. Η **Οικία του Οινεμπόρου**,⁵⁸ (εικ. 4) χτίστηκε κατά την ΥΕΙΙΑ2 περίοδο και καταστράφηκε με βίαιο τρόπο κατά την ΥΕΙΙΒ περίοδο. Σύμφωνα με την Shelton το κτήριο καταστράφηκε από φωτιά στο τέλος του 14^{ου} αιώνα, δηλαδή πριν την ΥΕΙΙΑ2 περίοδο, με αποτελέσματα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα αυτής να διατηρούνται σε αποσπασματική κατάσταση. Στο εσωτερικό του κτηρίου εντοπίστηκε μεγάλης ποσότητας κεραμικής, κυρίως άβαφα και χρηστικά αγγεία από χονδροειδή πηλό καθώς και μεγάλη ποσότητα ψευδόστομων αμφορέων από τους οποίους πήρε και το όνομά της, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν πιθανόν για εξαγωγή κρασιού. Μετά την καταστροφική φάση ακολούθησε μια περίοδος ανοικοδόμησης κατά την οποία κατασκευάστηκαν νέα κτήρια πάνω στα ερείπια των προηγούμενων όπως το Κτήριο του Κυκλώπειου Αναλήμματος, το Νότιο μέγαρο (που κατασκευάστηκε πάνω στα ερείπια της Οικίας του Οινεμπόρου και το Κτήριο της Ανατολικής τάφρου Πριν το τέλος της ΥΕΙΙΒ περιόδου, όλα τα κτήρια

⁵⁸ Παϊπέτη 2019, Wace 1953:16-7, Shear-Mylonas 1969, Iakovides 1986, Hiesel 1990, Darcque 1996, Iakovides & French 2003:48

καταστράφηκαν από φωτιά, η συνοικία εγκαταλείφθηκε και κατά την ΥΕΙΠΓ περίοδο χρησιμοποιήθηκε για ταφές⁵⁹.

Βόρεια της Ακρόπολης των Μυκηνών ιδρύθηκε ένα εκτεταμένο κτηριακό συγκρότημα, σε απόσταση μόλις 0,40μ. από την ακρόπολη, το λεγόμενο κτήριο Ωνάσογλου ή *Οικία του Τάφου των Τριπόδων*⁶⁰. (εικ.5) Η οικία είχε ανεγερθεί στη άκρη της βραχώδους πλαγιάς που συγκρατούσε το βόρειο σκέλος του τείχους της ακρόπολης, ενώ προς τη βάση της κατηφόριζε προς το ρέμα της Κοκορέτσας. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του κτηρίου καταστράφηκαν κατά τη διάρκεια εργασιών ανέγερσης του νέου αρχαιολογικού μουσείου των Μυκηνών, και η έρευνα του βόρειου τμήματος του κτηρίου παραμένει ελλιπής. Στην οικία αυτή διακρίνονται τρεις οικοδομικές φάσεις: η πρώτη φάση τοποθετείται από την ΥΕΙΠΑ2 έως την ΥΕΙΠΒ περίοδο από την οποία σώζονται μόνο κάποιοι τοίχοι και δάπεδα με ίχνη καύσης ως αποτέλεσμα της πυρκαγιάς που ξέσπασε κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Η δεύτερη οικοδομική φάση τοποθετείται από τη ΥΕΙΠΒ1 περίοδο έως την ΥΕΙΠΒ2 περίοδο, όπου το κτήριο είχε συνολικό εμβαδόν πλέον 450 τ.μ. αποτελούμενο από 23 δωμάτια. Η φάση αυτή όμως διακόπηκε ξαφνικά χωρίς ίχνη καταστροφής και πολλά δωμάτια εγκαταλείφθηκαν. Κατά την τρίτη οικοδομική φάση, η κατοίκηση περιορίστηκε στο δυτικό τμήμα του κτηρίου, όπου χτίστηκαν κάποιοι πρόσθετοι τοίχοι κατά τη μεταβατική φάση από την ΥΕΙΠΒ στην ΥΕΙΠΓ περίοδο. Κατά τα τέλη της ΥΕΙΠΓ πρώιμης η οικία εγκαταλείφθηκε οριστικά και ο χώρος είχε πλέον ταφική λειτουργία.

Πριν από την ανέγερση του κτηριακού αυτού συγκροτήματος, η περιοχή διαμορφώθηκε με την τοποθέτηση τεχνητού ανδρήρου, ενώ ισοπεδώθηκε ο χώρος με σκοπό την ομαλοποίηση και επιπεδοποίηση της επιφάνειας για τη θεμελίωση των τοίχων αλλά και του δαπέδου των εσωτερικών χώρων. Για το σκοπό αυτό δημιουργήθηκε ένας ισχυρός αναλημματικός τοίχος, το αρχικό ύψος του οποίου υπολογίζεται ότι έφτανε τα 4-5μ. ενώ το συνολικό του μήκος έφτανε τα 50μ. σύμφωνα με τα συμπεράσματα του ανασκαφέα. Λόγω του τεχνητού αυτού ανδρήρου δημιουργήθηκε μια επιφάνεια που εκτείνονταν σε δύο επίπεδα, ένα χαμηλότερο στα Βόρεια και ένα υψηλότερο στα Νότια. Η οικία του Τάφου των Τριπόδων, λοιπόν, συνιστά ένα κτηριακό συγκρότημα αποτελούμενο από 23 δωμάτια παρατακτικά διατεταγμένα με κατεύθυνση Α-Δ, τα οποία καταλάμβαναν ολόκληρη την επιφάνεια του τεχνητού ανδρήρου. Στα βόρεια και δυτικά του κτηρίου υπήρχαν ανοικτοί υπαίθριοι χώροι, ενώ στα νότια του κεντρικού τμήματος του κτηρίου δημιουργήθηκε μια ημικυκλική εσοχή, στο εσωτερικό της οποίας κτίστηκαν τοιχάρια προκειμένου να διαμορφωθούν μικρά διάχωρα που λειτουργούσαν ως βοηθητικοί χώροι.

Στην ανατολική πλευρά του κτηριακού συγκροτήματος αποκαλύφθηκαν τμήματα δωματίων (1α, 1β, 20, 20α), τα οποία πιθανόν αποτελούσαν μια ανεξάρτητη πτέρυγα που επικοινωνούσε με το υπόλοιπο κτήριο μέσω στενού υπαίθριου διαδρόμου σχήματος Γ. Ο διάδρομος συναποτελούνταν από τους χώρους 11 (με κατεύθυνση Β-Ν) και 3 (με κατεύθυνση Α-Δ). Από τους χώρους της ανατολικής πλευράς του κτηρίου, οι

⁵⁹ Wace 1953:16-7

⁶⁰ Hiesel 1990, Ωνάσογλου 1995, Darcque 1998, Iakovides & French 2003 (σ.54), Παϊπέτη 2019, 98-104

καλύτερα διατηρημένοι είναι οι χώροι 1α και 1β, τα οποία πριν την τοποθέτηση του διαχωριστικού τοίχου, αποτελούσαν έναν ενιαίο χώρο, ενώ στη συνέχεια έγινε διμερής. Κατά μήκος του δυτικού τοίχου του δωματίου 1β αποκαλύφθηκε αγωγός, μήκους 4,40μ., λαξευμένο μόνο το νότιο τμήμα του, ενώ το βόρειο τμήμα του είναι σκαμμένο μέσα στη φυσική επίχωση, ώστε να αποκτήσει κατωφερική κλίση από Ν προς Β, και να αποβάλλονται τα ύδατα από το εσωτερικό του δωματίου. Τα τοιχώματα του αγωγού ήταν επενδυμένα με αργούς λίθους πάνω στους οποίους πατούσαν καλυπτήριες πλάκες οι οποίες βρέθηκαν στη θέση τους. Στην ΝΔ γωνία του δωματίου εντοπίστηκε επίσης, και ένα κυκλικό κοίλωμα για την τοποθέτηση αγγείου. Στο εσωτερικό του δωματίου 1α δεν εντοπίστηκαν παρόμοιες κατασκευές, παρά μόνο μεγάλος αριθμός αγγείων καθώς και ίχνη κονιάματος που έφεραν λευκό και ερυθρό χρώμα υποδηλώνοντας ότι το δωμάτιο ήταν διακοσμημένο με έντονα χρώματα. Βόρεια του δωματίου (1) εκτείνεται ένας μικρός χώρος, διαστάσεων 3,10x 1,10μ. που περιλαμβάνει δύο φάσεις χρήσης του, εκ των οποίων η μία εντοπίζεται στο ηλιοδάπεδο που εδράζεται πάνω σε παρθένο έδαφος σε βάθος 2,10μ. (Α) έως 2,20μ. (Δ) κοντά στον αγωγό, αποδεικνύοντας πως προηγήθηκε της κατασκευής του σκεπαστού αγωγού, ενώ η δεύτερη φάση αντιπροσωπεύεται από την κατασκευή τοιχίου στη Β όψη του τοίχου που έχει κατεύθυνση προς Βόρεια, το οποίο και καταργεί το παλαιό δάπεδο του χώρου. Τέλος, η επίχωση του χώρου αυτού περιλάμβανε όστρακα της ΥΕΙΙΑ2-ΥΕΙΙΒ1 περιόδου, που υποδηλώνουν την αχρηστία στην οποία περιέπεσε το δωμάτιο αυτό σε σχέση με τα υπόλοιπα αλλά και πριν την πρώτη εγκατάλειψη του κτηρίου.

Εν συνεχεία, το δωμάτιο (12) του κτηριακού συγκροτήματος αποτελούσε ένα μικρό διάχωρο που υψώνονταν κατακόρυφα πίσω από το οίκημα. Αντίστοιχα, το δωμάτιο (2) συνιστούσε έναν βοηθητικό χώρο, του οποίου το εμβαδόν δεν μπορεί να προσδιοριστεί λόγω της καταστροφής που υπέστη το τμήμα αυτό του κτηρίου. Η υψομετρική διαφορά που παρατηρείται μεταξύ των δωματίων (2) και (3) υποδηλώνουν ίσως ότι τα δωμάτια αυτής της περιοχής ήταν διατεταγμένα σε κλιμακωτά επίπεδα λόγω της φυσικής κλίσης του εδάφους. Αμέσως, στα δυτικά του διαδρόμου (3) βρίσκεται το δωμάτιο (4) με το οποίο επικοινωνούσε, πιθανόν να λειτουργούσε ως προθάλαμος προς το αμέσως επόμενο του το δωμάτιο (5), τα οποία με τη σειρά τους επικοινωνούσαν μεταξύ τους μέσω ενός ανοίγματος στον μεσότοιχο, πλάτους 0,90μ. αποτελούμενο από έναν χαμηλό αναβαθμό στρωμένο με κιτρινωπό πηλόχωμα ανακατεμένο με χαλίκια, η ύπαρξη του οποίου κατέστη απαραίτητη λόγω της υψομετρικής διαφοράς που υπήρχε μεταξύ των δαπέδων των δύο δωματίων.

Το γειτονικό δωμάτιο (5) αποτελεί έναν από τους πιο καλοδιατηρημένους χώρους του συγκροτήματος με την πρόσβαση σε αυτό να πραγματοποιείται τόσο από τα ανατολικά μέσω του δωματίου (4), όσο και από τα δυτικά μέσω του δωματίου (6), ενώ 1 το πλάτος των εξωτερικών τοίχων του δωματίου (5) συνηγορεί στην ύπαρξη άνω ορόφου. Ακόμη, στο εσωτερικό του δωματίου εντοπίστηκαν δύο επάλληλα στρώματα δαπέδων, εκ των οποίων το παλαιότερο ανήκει στην πρώτη φάση του κτηρίου (ΥΕΙΙΑ2/Β1) το οποίο έφερε πατημένο κοκκινωπό πηλόχωμα, ενώ το δεύτερο στην δεύτερη φάση (ΥΕΙΙΒ2), το οποίο και έφερε στρώση από κιτρινωπή πλεσία. Τέλος, στο ανατολικό τμήμα του βόρειου τοίχου του δωματίου εντοπίστηκε χαμηλή τετράγωνη λίθινη κατασκευή (διαστάσεων 0,80x0,80x0,23 μ.) υπό μορφή βήθρου που έφερε παχύ στρώμα πλεσίας στην επιφάνειά του ενισχυμένο με μικρές κροκάλες και

περίγραμμα από ακανόνιστους λίθους, που χρησίμευε πιθανότατα για την εναπόθεση αντικειμένων οικιακής και άλλης χρήσης. Σε άμεση συνάφεια με το χώρο αυτό είναι το δωμάτιο (6), με το οποίο και επικοινωνούσε, που έφερε δάπεδο από κιτρινωπή πλεσία, αλλά οι τροποποιήσεις που είχε υποστεί κατά καιρούς αλλοίωσαν την αρχιτεκτονική του μορφή και καθίσταται αδύνατος ο προσδιορισμός των οικοδομικών του φάσεων.

Οι χώροι αυτοί (5 και 6) , μαζί με τα δωμάτια (8 και 9) στα Νότια καθώς με τα δωμάτια (2,3,4 12) στα Ανατολικά φαίνεται ότι αποτελούσαν ένα ενιαίο οικοδομικό σύνολο που διαμορφώνει την κεντρική πτέρυγα του κτηριακού συγκροτήματος. Η κεντρική αυτή πτέρυγα χωρίζονταν από την Ανατολική μέσω του διαδρόμου 11/3 και από τη Βόρεια πτέρυγα (δωμ.22,23) μέσω του διαδρόμου 21 που οδηγούσε στα δωμάτια της Δυτικής πτέρυγας (7,16,17) . Συγκεκριμένα, οι χώροι (8 και 9) διέθεταν δύο οικοδομικές φάσεις, οι οποίες επιβεβαιώνονται στα δάπεδά τους.

Από την Βόρεια πτέρυγα του κτηρίου ελάχιστα είναι τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που διασώζονται. Η Δυτική πτέρυγα αποτελούσε τον πυρήνα του κτηριακού συγκροτήματος και αντιπροσωπεύει την πρώτη οικοδομική φάση του κτηρίου από την οποία ξεκίνησε και εξελίχθηκε σταδιακά η κατοίκηση του τεχνητού ανδρήρου. Στο τμήμα αυτό διακρίνονται τρεις οικοδομικές φάσεις με ίχνη καύσης που επιβεβαιώνουν την βίαιη καταστροφή από φωτιά , ενώ η πρόσβαση επιτυγχάνονταν μέσω του δωματίου (7) στο οποίο οδηγούσε ο διάδρομος (21). Σε σχέση με τα υπόλοιπα δωμάτια του κτηρίου, οι χώροι (16,1,5) αποτελούσαν τους σημαντικότερους στο σύνολο του συγκροτήματος. Πιο συγκεκριμένα, το δωμάτιο 16 αποτελούσε το κύριο δωμάτιο της Οικίας του Τάφου των Τριπόδων στο εσωτερικό του οποίου διακρίνονται τρεις οικοδομικές φάσεις, που σηματοδοτούνται από την προσθήκη τοίχου Μ που επιτρέπει την επικοινωνία με τον χώρο 17 και κατά συνέπεια με τον ανοικτό υπαίθριο χώρο στα βόρεια. Στο κέντρο αυτού του τοίχου εντοπίστηκε μια κατασκευή από συμπαγή κιτρινωπό πηλό σε σχήμα Π με ίχνη καύσης που παραπέμπουν στο χαρακτηρισμό της ως μαγειρική εστία για την προετοιμασία του φαγητού. Επιπλέον, στη επίχωση που σκέπασε το τρίτο δάπεδο του χώρου αυτού εντοπίστηκαν και τμήματα τριποδικών εστιών που οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο χώρος χρησιμοποιούνταν ως μαγειρείο, που διατηρήθηκε και κατά την τρίτη φάση χρήσης του δωματίου. Τέλος, βόρεια του δωματίου (16) εκτείνονταν το δωμάτιο (17) , το οποίο ήταν προσβάσιμο από την ΒΑ του γωνία, ενώ η ύπαρξη μεγάλης ποσότητας κεραμικής στο εσωτερικό του οδήγησαν τον ανασκαφέα στο συμπέρασμα ότι λειτουργούσε ως αποθηκευτικός χώρος, η κάτοψη του οποίου όμως δεν δύναται να προσδιοριστεί λόγω της τεράστιας καταστροφής που υπέστη το κτήριο σ' αυτή την πλευρά.

Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της Οικίας του Τάφου των Τριπόδων που διασώζονται δεν επιτρέπουν την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την χωροταξική του οργάνωση , καθώς μεγάλο μέρος του οικήματος αυτού καταστράφηκε για την ανέγερση του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου. Παρόλα αυτά, από την περιγραφή που δόθηκε, προκύπτει ότι αποτελούσε ένα ανεξάρτητο οικοδόμημα διαιρεμένο σε τέσσερις πτέρυγες , οι χώροι των οποίων ήταν προσβάσιμοι από διαδρόμους, ενώ οι ανοικτοί χώροι στα Α και Δ του κτηρίου έκαναν την μετάβαση από τον εξωτερικό προς τον εσωτερικό οικιακό χώρο σταδιακή. Η ανατολική πτέρυγα διέθετε προφανώς εργαστηριακούς χώρους, λόγω της ύπαρξης του αγωγού παρουσιάζεται απομονωμένη σε σχέση με τις υπόλοιπες , ενώ η κεντρική , νότια και δυτική φαίνεται ότι αποτελούσαν

ένα ενιαίο συγκρότημα χωρίς όμως τα δωμάτια της μιας πτέρυγας να επικοινωνούν με τα δωμάτια της άλλης, δείχνοντας έτσι την αυστηρή οργάνωση του χώρου αλλά και των δραστηριοτήτων που λάμβαναν χώρα στον εκάστοτε χώρο.

Βόρεια της βόρειας πυλίδας της Ακρόπολης και στη βόρεια πλευρά της χαράδρας της Κοκορέτσας εντοπίστηκε το 1972 από το Γ. Μυλωνά μια οικία χτισμένη σε δύο άνδρηρα, η λεγόμενη **Οικία στις Πλάκες**⁶¹. (εικ.6) Λίγα χρόνια αργότερα, το 1975, ξεκίνησε και ολοκληρώθηκε από τον Σπ. Ιακωβίδη η ανασκαφή της οικίας, η οποία έφερε στο φως ένα κτήριο 28μ. μήκους και 13,50μ. πλάτους. Η περιοχή αυτή στα Β και ΒΑ της ακρόπολης, εμφανίζεται πυκνοκατοικημένη καθώς εκτός από την Οικία στις Πλάκες, έχουν εντοπιστεί στην περιοχή αυτή η Οικία του Τάφου των Τριπόδων, μία ακόμη οικία ανασκαμμένη από τους Δραγώνα και Μυλωνά αλλά όχι δημοσιευμένη, καθώς και η Οικία Τσέκουρα, η οποία παραμένει αδημοσίευτη. Επιπλέον, γύρω από τις οικίες αυτές, παραμένουν ορατά λείψανα τοίχων και συγκεντρώσεις οστράκων. Η οικιστική αυτή περιοχή, η οποία βρίσκεται ανάμεσα στον θολωτό τάφο των Λεόντων και στην Περσεία Κρήνη, διασώζει μεταξύ άλλων και τμήμα του δρόμου που οδηγούσε στο Μπερμπάτι. Το σύνολο των οικιών και των οικιακών αυτών καταλοίπων χρονολογείται στην ΥΕΙΒΒ περίοδο.

Η Οικία στις Πλάκες ήταν κτισμένη σε πλάτωμα, μήκους 90μ. και πλάτους 10-20μ., στους ΝΔ πρόποδες του λόφου του Προφήτη Ηλία. Τα δωμάτια της απλώνονταν σε τρία διαφορετικά επίπεδα. Στο ψηλότερο επίπεδο είχαν κτιστεί τα δωμάτια 9 και 10, στο μεσαίο τμήμα βρίσκονταν τα ισόγεια δωμάτια 1-5 ενώ στην κατώτερη πτέρυγα εντοπίστηκαν τα κατώγια 6-8 και 11, τα οποία ήταν προσβάσιμα από το επίπεδο του ισογείου, μέσω ξύλινων καταπακτών. Κατά μήκος της Δ πρόσοψης του κτηρίου εντοπίστηκε δρόμος, πλάτους 2,5μ., ο οποίος οδηγούσε σε υπαίθριο χώρο, αυλή, στα Ν της οικίας όπου βρισκόταν και η κεντρική είσοδος του κτηρίου. Στα Ν της αυλής, εντοπίστηκαν οι τοίχοι ενός ακόμη κτηριακού συγκροτήματος, το οποίο θα εκτεινόταν περαιτέρω προς Ν. Η στάθμη του δαπέδου της αυλής βρισκόταν σε υψηλότερο επίπεδο από εκείνο του δρόμου και ως εκ τούτου η μετάβαση από τον δρόμο στην αυλή επιτυγχανόταν μέσω λιθόκτιστης κλίμακας, η οποία κατέληγε σε κεφαλόσκαλο μπροστά ακριβώς από την κεντρική είσοδο του κτηρίου (*δωμάτιο 1*). Η κατασκευή του κτηρίου τοποθετείται σύμφωνα με την κεραμική που εντοπίστηκε στο υπόστρωμα των δαπέδων στη μετάβαση από την ΥΕΙΙΑ2 στην ΥΕΙΙΒ1, ενώ η καταστροφή του τοποθετείται στα τέλη της ΥΕΙΙΒ2. Μετά την καταστροφή του το κτήριο δεν ξανακατοικήθηκε αλλά αντίθετα κτίστηκε κατά μήκος του διαγώνιου άξονά του (ΝΔ-ΒΑ) τοίχου πρόχειρης κατασκευής, ώστε να συγκρατήσει τα κρημνίσματα.

Το κτίριο αυτό, αποτελούσε ένα σύνθετο αλλά αυτόνομο κτηριακό συγκρότημα για την ανέγερση του οποίου διαμορφώθηκε το φυσικό ανάγλυφο του εδάφους, με σκοπό τη δημιουργία επίπεδων χώρων για τη θεμελίωση των τοίχων και το στρώσιμο των δαπέδων. Η οικιστική αυτή μονάδα περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό δωματίων διατεταγμένων σε περισσότερα επίπεδα, τα δάπεδα των οποίων πατούσαν είτε σε φυσική είτε σε τεχνητή επίχωση, ενώ οι τοίχοι ήταν προσεκτικά κατασκευασμένοι από μικρούς και μεσαίους αργούς λίθους, οι οποίοι σχημάτιζαν δύο αρκετά ομαλές προσόψεις με μικρότερους αργόλιθους σφηνωμένους ανάμεσα σε δύο μέτωπα στο μεταξύ τους. Η είσοδος σ' αυτή βρισκόταν στο νότιο τοίχο του δωματίου (1) και οδηγούσε από τον εξωτερικό χώρο της αυλής στο εσωτερικό του δωματίου και από εκεί στα υπόλοιπα δωμάτια του ισογείου.

⁶¹ Παϊπέτη 2019, 114 -119, Ιακωβίδης 1975: 158-161, 1986: 233-260, 2013β, & French 2003: 32, Hiesel 1990, Τουρναβίτου 1996, Darcque 1998, Ιακωβίδης 2013 (Μονογραφία)

Πιο συγκεκριμένα, στα Ν του κτιρίου, όπως ήδη αναφέρθηκε, υπήρχε υπαίθριος χώρος, αυλή, διαστάσεων 4,10μ. μήκους (Α-Δ) και 3,60μ. πλάτους στην ανατολική της πλευρά, τραπεζιόσχημης κάτοψης και χωρίς διαμορφωμένο δάπεδο, που ορίζεται προς Β από το νότιο τοίχο του δωματίου (1), και προς Ν από θεμέλια τοίχων που ανήκουν σε μη ανασκαμμένο κτήριο. Το κεντρικό τμήμα του κτηρίου, όπως προαναφέρθηκε, περιλάμβανε τα δωμάτια (1-5), τα οποία επικοινωνούσαν μεταξύ τους με ανοίγματα πλάτους 0,90μ., και αποτελούσαν ένα ενιαίο σύνολο που καλύπτονταν από κεραμοσκεπή στέγη. Μεταξύ των χώρων του τμήματος αυτού, το δωμάτιο (1) αποτελούσε έναν μακρόστενο χώρο, διαστάσεων 5,40μ. (Α-Δ) και 2,20μ. (Β-Ν), και συγκεκριμένα ένα είδος διαδρόμου που χρησίμευε παράλληλα και για αποθήκευση αγαθών. Παράλληλο με αυτό, ήταν το δωμάτιο (2) στο οποίο εντοπίστηκε μια τετράπλευρη κατασκευή, ένα είδος φορητής εστίας ή βωμίσκου με επάλληλα στρώματα κονιάματος, που αποτελούσε ίσως χώρο εργασίας λόγω των κινητών ευρημάτων που εντοπίζονται στο εσωτερικό του. Στο εσωτερικό του δωματίου εντοπίστηκαν ακόμη δύο χαμηλά κτιστά θρανία, μια πλατφόρμα και μια ημικυκλική κατασκευή στη ΝΑ γωνία από όρθιες πλάκες, λίθους και κονίαμα, η οποία όριζε το χώρο μπροστά από ΝΑ γωνία έως την εξωτερική ΒΔ γωνία του δωματίου (10). Μεταξύ των χώρων αυτών (1 και 2) βρίσκεται ένας ακόμη τετράπλευρος χώρος (3), διαστάσεων 3,65μ. (Β-Ν) με 2μ. (Α-Δ), του οποίου ο βόρειος τοίχος χωρίστηκε σε δύο τμήματα που αποτελούσαν μεταγενέστερες προσθήκες που έκλειναν από Βορρά και Νότο το χώρο. Στο εσωτερικό του εντοπίστηκε μια τετράγωνη βάση από αμυγδαλίτη, ενσωματωμένη στο δάπεδο η οποία στήριζε τους κίονες που υποστήριζαν την οροφή του δωματίου, καθώς και μια στρογγυλή τράπεζα προσφορών εντός της ΒΑ γωνίας του. Μετά από τη μερική καταστροφή του ο χώρος μετατράπηκε σε ένα κλειστό δωμάτιο πλακόστρωτο με κονίαμα και χαλίκια, και αφού εγκαταλείφθηκε καλύφθηκε με επίχωση αποτελούμενη από τα ερείπια του κτηρίου.

Τα επόμενα δωμάτια της οικίας (4, 5) ήταν επίσης τετράπλευροι χώροι και μαζί με το δωμάτιο (3) συναποτελούσαν τους κατεξοχήν οικιακούς χώρους του κτηρίου όπου λάμβαναν χώρα πιο ιδιωτικές δραστηριότητες, κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται τόσο από τα αρχιτεκτονικά τους χαρακτηριστικά και το είδος των κινητών ευρημάτων τους όσο και από τη χωρική τους οργάνωση. Στη ΒΑ γωνία του δωματίου (5), που αποτελούσε και τον πιο απομονωμένο χώρο της κεντρικής περυγας διαμορφώθηκε ένα τετράπλευρο θρανίο, το οποίο στη συνέχεια επιστρώθηκε με κονίαμα, το οποίο προοριζόταν για την εναπόθεση αγγείων ή χρησίμευε ως επιφάνεια εργασίας, καθώς και στρογγυλή τράπεζα προσφορών ή εστία χτισμένη πάνω σε υπερυψωμένη βάση.

Στα Α αυτής της πτέρυγας βρίσκεται ένα δεύτερο συγκρότημα αποτελούμενο από τα δωμάτια (9,10), τα οποία καταλαμβάνουν την ΝΑ γωνία του δωματίου (2) και χτίστηκαν σε υψηλότερο επίπεδο σε σχέση με το υπόλοιπο κτήριο. Τα δωμάτια αυτά ήταν προσκτισμένα στο φυσικό βράχο και ίσως χρησίμευαν για τη διεξαγωγή καθημερινών οικιακών δραστηριοτήτων. Επίσης, φαίνεται ότι η πτέρυγα αυτή ήταν ανεξάρτητη καθώς διέθετε είσοδο στο Νότιο τοίχο του δωματίου (9), που επικοινωνούσε απευθείας με την αυλή. Αντίστοιχα, η Δ πτέρυγα περιλάμβανε τα κατώγια (11,6,7), τα οποία βρίσκονταν σε χαμηλότερο επίπεδο λόγω της κατωφέρειας της πλαγιάς, ενώ το κατώγι (8) αποτελούσε πιθανόν ένα ανεξάρτητο δωμάτιο στα δυτικά του δωματίου (3) και στα βόρεια του δωματίου (7).

Το κατώγι (11) ορίζεται από το δυτικό τοίχο του δωματίου (5), προς Β από την προέκταση του βόρειου τοίχου και προς Ν από την προέκταση του νότιου τοίχου του δωματίου (5) με τη λειτουργία του να είναι πιθανόν αποθηκευτική.

ΒΑ της Πύλης των λεόντων και σε μικρή απόσταση από το Κυκλώπειο τείχος αποκαλύφθηκε το λεγόμενο **Εργαστήριο** ⁶²(εικ.7) στο χαμηλότερο φυσικό άνδρη της κατωφέρειας της βόρειας κλιτύς του λόφου της ακρόπολης προς τη χαράδρα της Κοκορέτσας. Η ανασκαφή του Εργαστηρίου, σε αντίθεση με εκείνη της Οικίας του Τάφου των Τριπόδων, έγινε από “ένα πρόχειρα συγκροτημένο και άπειρο συνεργείο που εργάστηκε μέσα σε περιορισμένα χρονικά περιθώρια και χωρίς τη σχολαστική τήρηση των ανασκαφικών κανόνων που εφαρμόστηκαν στις άλλες ανασκαφές του χώρου. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα να χαθούν σημαντικά στοιχεία σχετικά με την στρωματογραφική αλληλουχία των τοίχων, την χρονική αλληλουχία των χώρων, την ανασκαφική σχέση κινητών, σταθερών και ήμι-σταθερών ευρημάτων. Το κτηριακό συγκρότημα γνώρισε τρεις οικοδομικές φάσεις. Από την πρωιμότερη (ΥΕΙΙΑ2) φάση λίγα μόνον στοιχεία διασώθηκαν και κυρίως κεραμική, καλής μάλιστα ποιότητας, από την οποία συμπεραίνεται πως το κτήριο καταστράφηκε στα τέλη της ΥΕΙΙΑ2. Η αιτία της καταστροφής δεν κατέστη δυνατόν να προσδιοριστεί αλλά όπως συνέβη και με την Οικία Πέτσα, την ίδια ακριβώς περίοδο, η καταστροφή δεν προκλήθηκε ούτε προκάλεσε πυρκαγιά καθώς δεν βρέθηκαν πουθενά ίχνη φωτιάς. Σε αντίθεση, όμως, με την Οικία Πέτσα, το κτήριο του Εργαστηρίου δεν εγκαταλείφθηκε αλλά επαναχρησιμοποιήθηκε κατά την επόμενη φάση (ΥΕΙΙΒ1-2), η οποία αποτέλεσε μάλιστα και την κύρια φάση κατοίκησης του καθώς στην ΥΕΙΙΒ1 ανήκει ο κύριος όγκος της κεραμικής. Ο ισχυρός σεισμός που έπληξε το σύνολο των κτηρίων εντός και εκτός της ακρόπολης των Μυκηνών στο τέλος της ΥΕΙΙΒ2 κατέστρεψε και το κτήριο του Εργαστηρίου. Ο χώρος επανακατοικήθηκε και κατά την επόμενη, την ΥΕΙΙΓ πρώιμη φάση, αλλά η διάρκεια της τρίτης αυτής χρήσης ήταν περιορισμένη καθώς λίγο αργότερα, στις αρχές της ΥΕΙΙΓ μέσης, οι χώροι του κτηρίου εγκαταλείπονται οριστικά. Όπως συνέβη και σε πολλά άλλα κτηριακά συγκροτήματα των Μυκηνών, μετά την εγκατάλειψη του κτηρίου η χρήση του χώρου μετατράπηκε από οικιακή σε ταφική.

Το κτήριο διασώθηκε μόνο σε επίπεδο ισογείου. Σύμφωνα με τη Δανηλίδου , κατασκευάστηκαν δύο αναλημματικοί τοίχοι που ενίσχυσαν το φυσικό άνδρη και στη συνέχεια ανεγέρθηκαν εγκάρσιοι τοίχοι, οι οποίοι διαμόρφωσαν έντεκα δωμάτια, (τα Α, Β, Γ, Η, Δ-Ε-Ζ, Θ-Ι, Κ-Λ, Μ-Ν-Ξ, Ο-Π και Ρ). Είναι πιθανό ο Β αυτός αναλημματικός τοίχος να μην ανταπεξήλθε τελικά στον σκοπό της κατασκευής του με αποτέλεσμα την κατάρρευση του κτηρίου στα τέλη της ΥΕΙΙΑ2, σηματοδοτώντας έτσι το τέλος της πρώτης φάσης κατοίκησης του χώρου. Όμως η κατάσταση διατήρησης του κτηρίου, και η ανολοκλήρωτη ανασκαφική έρευνα δεν επιτρέπει τη διεξαγωγή χωροταξικής ανάλυσης των αρχιτεκτονικών του καταλοίπων.

Στην κάτω πόλη των Μυκηνών αναγνωρίζεται και μια ακόμα συνοικία στην ανατολική πλαγιά της λοφοσειράς της Παναγιάς. 400μ. νοτιοδυτικά της τειχισμένης ακρόπολης, που πήρε το όνομά της από το εκκλησάκι της Παναγιάς που βρίσκεται στην κορυφή.. Στην περιοχή αυτή αποκαλύφθηκε ένα συγκρότημα κτηρίων από τα οποία σώζονται και έχουν ανασκαφεί τρεις οικίες, η ανασκαφή των οποίων ξεκίνησε το 1962 από το Γεώργιο Μυλωνά, συνεχίστηκε κατά τους καλοκαιρινούς μήνες των ετών 1963, 1965 και 1966 και ολοκληρώθηκε κατά τη διάρκεια του 1977. Το **Συγκρότημα του Λόφου της Παναγιάς** ⁶³(εικ.8) περιλαμβάνει τρεις οικιστικές μονάδες (Οικία Ι, Οικία ΙΙ, Οικία ΙΙΙ) , οι οποίες και αποτελούν ένα ενιαίο κτηριακό σύνολο. Η περιοχή αυτή μάλιστα μοιάζει να είναι πυκνοκατοικημένη ήδη από την ΥΕΙΙΑ περίοδο, καθώς έχουν

⁶² Παϊπέτη 2019,129-131, Δανηλίδου 2008

⁶³ Παϊπέτη 2019, 148- Mylonas-Shear 1969, 1987, Hiesel 1990, Darcque 1998

αποκαλυφθεί διάσπαρτοι τοίχοι, αποσπασματικά σωζόμενοι που χρονολογούνται στην ΥΕΙΙΑ-ΙΙΒ περίοδο, υποδεικνύοντας ότι η λοφοσειρά αυτή μέχρι και την κορυφή του λόφου καλύπτονταν από οικοδομήματα, τα οποία δεν είναι δυνατόν να περιγραφούν λόγω της κατάστασης διατήρησής τους. Σύμφωνα με την Mylonas-Shear η Οικία Ι ήταν η πρώτη που κατασκευάστηκε στις αρχές της ΥΕΙΙΒ1, ενώ σταδιακά προστέθηκαν και τα άλλα δύο κτήρια πριν, μάλιστα, το σεισμό που εκδηλώθηκε στα μέσα της περιόδου αυτής. Να σημειωθεί ότι μετά την κατασκευή της Οικίας Ι και πριν την κατασκευή της δεύτερης οικίας, ανεγέρθηκαν δύο επιπλέον κτήρια από τα οποία σώζονται μόνο τα άνδρα θεμελίωσης. Τα τρία αυτά κτήρια είχαν καθαρά οικιακό χαρακτήρα, ενώ ταυτίστηκαν μάλιστα με τα κατώτερα πληθυσμιακά στρώματα των Μυκηνών. Η Mylonas-Shear υποστήριξε ότι αυτές οι οικίες αποτελούσαν τόπο κατοικίας μιας οικιακής ομάδας η οποία εξελισσόταν από γενιά σε γενιά και επεκτείνονταν με την ανοικοδόμηση των δύο μεταγενέστερων κατοικιών. Επίσης, ο Hiesel υποστήριξε πως οι συγκεκριμένες οικίες δεν ήταν ανεξάρτητες αλλά συνιστούσαν ένα ενιαίο αρχιτεκτονικό σύνολο.

Μεταξύ των οικιών αυτών, η Οικία Ι διέθετε δωμάτια (αρ. 1-7) τα οποία διατάσσονταν σε δύο πτέρυγες σε αξονική διάταξη εκατέρωθεν ενός διαδρόμου (Α), ο οποίος διέτρεχε το κτήριο κατά μήκος του κεντρικού του άξονα και συνέδεε τις δύο πτέρυγες μεταξύ τους, προβάλλοντας ένα συγκεκριμένο σύστημα κυκλοφορίας. Οι δύο αυτές πτέρυγες με προσανατολισμό Β-Ν άνοιγαν στα νότια προς μια υπαίθρια ανοιχτή αυλή (αρ.1). Το ανατολικό όριο της αυλής σχηματίζονταν από το δυτικό τοίχο ενός δωματίου (αρ.2), ενώ στα νότια περιβάλλονταν από τα δωμάτια (3,4), και για την διαμόρφωση του δαπέδου της, απαιτούνταν η επεξεργασία του φυσικού βράχου και στη συνέχεια η επίστρωσή του με πηλό. Στην δυτική πλευρά της αυλής, όμως, ο φυσικός βράχος προεξείχε σχηματίζοντας το δυτικό όριο του χώρου αυτού και υποδεικνύοντας τη μετάβαση από τον εξωτερικό δημόσιο χώρο του οικισμού στον ιδιωτικό χώρο της οικίας αυτής, μετά την εγκατάλειψη της οποίας, χρησιμοποιήθηκε ως ταφικός χώρος της Γεωμετρικής περιόδου.

Η δυτική πτέρυγα της οικίας περιλάμβανε δωμάτια μεγάλων διαστάσεων και συγκεκριμένα το δωμάτιο (αρ.3) που αποτελούσε τον πρόδομο, το δωμάτιο (αρ.5) που αποτελούσε το δόμο και το δωμάτιο (αρ.7) που αποτελούσε τον οπισθόδομο. Ο πρόδομος (δωμάτιο 3) που ήταν προσβάσιμος από την αυλή εξυπηρετούσε ως προθάλαμος καθώς και την κεντρική είσοδο του κτηρίου, ενώ καθόριζε και την κυκλοφορία στο εσωτερικό του κτηρίου. Το δωμάτιο αυτό, βάθους 4μ. (Β-Ν) χ 5,50μ. (Α-Δ) επικοινωνούσε με τα υπόλοιπα διαμερίσματα μέσω ανοιγμάτων σε όλους τους τοίχους εκτός από τον δυτικό. Έτσι, το νότιο άνοιγμα οδηγούσε στην αυλή, το άνοιγμα του ανατολικού τοίχου οδηγούσε στο βοηθητικό δωμάτιο (αρ.4), ενώ ο βόρειος τοίχος έφερε δύο ανοίγματα, εκ των οποίων το ένα οδηγούσε στο δρόμο και το άλλο στον κεντρικό διάδρομο Α. Το δωμάτιο (αρ.5) αποτελούσε το κεντρικό διαμέρισμα της οικίας και στο οποίο οδηγούσε ένα ευρύχωρο άνοιγμα, πλάτους 1,10μ. Στο κέντρο του διαμερίσματος αυτού εντοπίστηκε κυκλική εστία, διαμέτρου 0,71μ., η οποία δεν σώζεται, όμως σε όλη της την έκταση, ήταν κατασκευασμένη από πηλό, και τοποθετημένη πάνω στην επίστρωση του δαπέδου. Δίπλα σ' αυτή βρέθηκαν τμήματα πήλινης καπνοδόχου, η οποία ωθούσε τον καπνό μέσω ανοίγματος στην οροφή έξω από το δωμάτιο. Στο πίσω μέρος του δωματίου (αρ.5) υπήρχε ένα ακόμη διαμέρισμα (αρ.7), το οποίο ήταν τοποθετημένο στον ίδιο άξονα με το διπλανό του αλλά χωρίς καμιά επικοινωνία μεταξύ τους. Πρόκειται για ένα ορθογώνιο δωμάτιο, διαστάσεων 3,30μ. (Β-Ν) χ 4,40μ. (Α-Δ), το δάπεδο του οποίου παρουσιάζει υψομετρική διαφορά

με το αντίστοιχο του διπλανού δωματίου (αρ.5) , ενώ η επικοινωνία μεταξύ τους πιθανολογείται ότι πραγματοποιούνταν μέσω ανοίγματος στον μεσότοιχό τους χωρίς ωστόσο να επιβεβαιώνεται κάτι τέτοιο από τα σωζόμενα κατάλοιπα. Στο χώρο αυτό είναι πιθανό να λάμβαναν χώρα σημαντικές οικιακές δραστηριότητες, όπως ανάπαυση, προετοιμασία ή αποθήκευση της τροφής.

Παράλληλα με τα δωμάτια (αρ. 5 και 7) είναι ο διάδρομος, το δωμάτιο αρ.6 , διαστάσεων 9,50μ. μήκους και 1,10μ. πλάτους , το οποίο ήταν προσβάσιμο από τον προθάλαμο της οικίας . Αντίστοιχα, στην ΝΑ γωνία της οικίας προστέθηκε και το δωμάτιο αρ.2 , διαστάσεων 3,20μ. (B-N) χ 2μ. (A-Δ) , το οποίο διέθετε πήλινο δάπεδο με ίχνη ανακαίνισης καθώς και έναν πήλινο αγωγό νερού δίπλα στο δυτικό τοίχο του δωματίου που οδηγούσε το νερό από τα νότια προς τα βόρεια σε έναν λίθινο οχετό. Πιθανολογείται πως η χρήση του νερού σ' αυτό το δωμάτιο προκάλεσε και την ανάγκη αποκατάστασης του δαπέδου. Η ανατολική πτέρυγα περιλάμβανε τα δωμάτια (αρ. 4, 4α και 4β) από τα οποία σώζονται μόνο τμήματα τοίχων , δαπέδων και αγωγών. Το δωμάτιο αρ.4 επικοινωνούσε με τον πρόδομο μέσω μιας θύρας έκκεντρα τοποθετημένης , πλάτους 1,20μ., ενώ τα δωμάτια με αρ. 4α και 4β δεν γνωρίζουμε αν επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Πιθανότατα, ο διάδρομος που διέτρεχε το κτήριο εσωτερικά, παρείχε πρόσβαση στα διαμερίσματα της ανατολικής πλευράς το βόρειο άκρο του οποίου διακόπτεται από τοίχο κατασκευασμένο στην εξωτερική ανατολική πλευρά του δωματίου με αρ.7, με σκοπό να στηρίζει κλίμακα που θα οδηγούσε σε άνω όροφο. Πρόκειται, επομένως, για ένα κτήριο, στο οποίο οι χώροι δημιουργήθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να υπάρχει ένα συγκεκριμένο σύστημα κυκλοφορίας στο εσωτερικό με προκαθορισμένες πορείες αλλά και να ελέγχεται η μετάβαση από τον ένα χώρο στον άλλον καθώς και οι δραστηριότητες που λάμβαναν χώρα εκεί, με σκοπό την προστασία της ιδιωτικότητας των ενοίκων.

Κατά τη δεύτερη οικοδομική φάση , δηλαδή κατά τη διάρκεια της ΥΕΙΙΒ περιόδου, το συγκρότημα του λόφου της Παναγιάς επεκτάθηκε προς τα βόρεια με την ανοικοδόμηση μιας ακόμη Οικίας II ,η οποία περιλαμβάνει 11 ακόμη δωμάτια (αρ. 8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18,19,20,21) και χτίστηκε στην κορυφή πρωιμότερων καταλοίπων. Ο άξονας της οικίας αυτής έχει κατεύθυνση Α προς Δ , ενώ τα άλλα κτήρια έχουν άξονα Β προς Ν και μερικά βοηθητικά κτήρια είχαν κατεύθυνση προς Β. Τα διαμερίσματα της οικίας διατάσσονταν ακτινωτά σε τρεις πτέρυγες , τη νότια, κεντρική και τη βόρεια , οι οποίες συνδέονταν μεταξύ τους μέσω του διαδρόμου Β που ξεκινούσε από το βόρειο άκρο , όπου βρίσκεται η κεντρική είσοδος, συνέχιζε προς την ανατολική πλευρά της βόρειας πτέρυγας με κατεύθυνση Β-Ν , άλλαζε πορεία στρίβοντας προς τα δυτικά στο βόρειο τοίχο του δωματίου με αρ.8 με κατεύθυνση Α-Δ και άλλαζε πάλι πορεία με κατεύθυνση Β-Ν προς νότια στο ύψος του ανατολικού τοίχου του δωματίου 13. Ο διάδρομος αυτός έπαιζε σημαντικό ρόλο καθώς αποτελούσε το κομβικό σημείο από το οποίο επιτυγχάνονταν η πρόσβαση προς τους επιμέρους βοηθητικούς χώρους της βόρειας επέκτασης.

Η νότια πτέρυγα περιλάμβανε το δωμάτιο με αρ.9 και η κεντρική τα δωμάτια με αρ.10,11,12,13, οι οποίες είχαν προσανατολισμό Α-Δ, και εφάπτονταν η μια δίπλα στην άλλη, ενώ επικοινωνούσαν μεταξύ τους μέσω του διαδρόμου Β. Αντίθετα, η τρίτη πτέρυγα , η βόρεια περιλάμβανε τα δωμάτια με αρ. 15-21, τα οποία είχαν

προσανατολισμό B-N και ήταν κτισμένη εγκάρσια προς τις άλλες, σχηματίζοντας με αυτές ορθή γωνία.

Βόρεια του κεντρικού πυρήνα (δηλαδή της οικίας I) προστέθηκαν δωμάτια που παρουσιάζουν τη γνωστή μεγαροειδή διάταξη. Το δωμάτιο με αρ. 8, σύμφωνα με την Mylonas -Shear αποτελούσε τον πρόδομο ή προθάλαμο της οικίας, που συνέδεε το κεντρικό δωμάτιο (αρ.9) με τον εξωτερικό χώρο στα ανατολικά. Πρόκειται για ένα ευρύχωρο δωμάτιο, διαστάσεων 6,30μ. (B-N) χ 3,20μ. (A-Δ), από το οποίο πραγματοποιούνταν η πρόσβαση στην κατοικία και μέσω μιας θύρας στο δυτικό τοίχο εισέρχονταν κανείς στο δωμάτιο με αρ. 9. Στα δυτικά, λοιπόν, διακρίνεται το δωμάτιο με αρ.9, ένα ευμεγέθους χώρος με κεντρική ορθογώνια πήλινη εστία κατασκευασμένη στα κατάλοιπα μιας πρώιμης ίδιου τύπου, διαστάσεων 1,70μ. χ 1μ. πλαισιωμένη από κίονες, η ύπαρξη της οποίας επιβεβαιώνει το χαρακτηρισμό του χώρου αυτού ως τον κύριο της οικιστικής αυτής μονάδας, διαστάσεων 5,50μ. (B-N) χ 4,75μ. (A-Δ). Το δάπεδό του, μάλιστα, ήταν κατασκευασμένο από πηλό με κλίση Δ προς Α σε αντίθεση με το δάπεδο του δωματίου με αρ.8 το οποίο ήταν κατασκευασμένο από πηλό αναμειγμένο με ασβέστη και άρα πιο επιμελημένο. Στη ΝΑ γωνία του χώρου αυτού παρατηρείται μια ιδιότυπη διαμόρφωση από επίπεδους λίθους και ένας αγωγός που ξεκινούσε από τη νότια πλευρά της οικίας στην περιοχή του δωματίου με αρ.31 της οικίας III, συνέχιζε κατηφορικά προς τα ανατολικά μέσω του ανατολικού άκρου του νότιου τοίχου του δωματίου (αρ.8), άλλαζε πορεία και συνέχιζε ξανά ανατολικά μέσω του B-N τοίχου και έπειτα κατέληγε σε ανοιχτό κανάλι που βρίσκονταν μεταξύ των χώρων με αρ.7 και 8.

Η κεντρική πτέρυγα της οικίας περιλάμβανε τους χώρους με αρ.10-14. Μεταξύ των χώρων αυτών ήταν και το δωμάτιο με αρ.9, ένας ακανόνιστου μεγέθους χώρος, διαστάσεων 3,30μ. χ 5,45μ. ο νότιος τοίχος του οποίου ενώνεται με το ΝΔ τοίχο του δωματίου με αρ.9, υποδηλώνοντας ότι αυτοί οι δύο χώροι χτίστηκαν κατά την ίδια περίοδο, ενώ η επικοινωνία μεταξύ αυτών πιθανόν να πραγματοποιούνταν μέσω μιας κλίμακας. Μια θύρα, πλάτους 1,14μ. στο βόρειο τοίχο του χώρου αυτού έδινε τη δυνατότητα επικοινωνίας του δωματίου αυτού με το δωμάτιο με αρ.11, διαστάσεων 4μ. (B-N) χ 1,75μ. (A-Δ), το δάπεδο του οποίου ήταν σε υψηλότερο επίπεδο. Σε άμεση γειτνίαση με αυτό ήταν το δωμάτιο με αρ. 12, διαστάσεων 3,90μ. (B-N) χ 2μ. (A-Δ), το δάπεδο του οποίου σώζεται μόνο κατά το νότιο ήμισυ, καθώς φιλοξένησε μια ταφή ενήλικα μετά την εγκατάλειψή του. Η απουσία θύρας οδήγησε στο συμπέρασμα πως ο χώρος αυτός ήταν προσβάσιμος από την οροφή και λειτουργούσε ως αποθηκευτικός χώρος. Ανατολικά αυτού, διακρίνεται ο χώρος με αρ.13, διαστάσεων 4,10μ.(B-N) χ 1,80μ. (A-Δ), ο οποίος όμως δεν σώζεται σε καλή κατάσταση, αλλά η ύπαρξη θύρας κοντά στο κέντρο του τοίχου υποδηλώνει ότι ήταν ένα σημαντικό δωμάτιο, που στη δεύτερη φάση του κτηρίου λειτουργούσε σαν χώρος ανάπαυσης για λιγότερο σημαντικά μέλη της οικιακής ομάδας.

Τέλος, η βόρεια πτέρυγα της οικίας περιλάμβανε σειρές αποθηκευτικών χώρων, οι οποίοι πιθανόν ήταν προσβάσιμοι από την οροφή, καθώς δεν βρέθηκαν ίχνη θύρας ενώ μόνο το δωμάτιο με αρ.18 από αυτούς διασώζει και τους τέσσερις τοίχους. Από τους χώρους της πτέρυγας αυτής, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το δωμάτιο με αρ.21, κατά μήκος της δυτικής πλευράς του οποίου υπήρχε θρανίο με παιδική ταφή στο κάτω μέρος του. Η συγκεκριμένη οικία δεν είχε άμεση επικοινωνία με την κεντρική

μονάδα (Οικία Ι) , και κάθε ομάδα δωματίων διέθετε ανεξάρτητη είσοδο με διαφορετικό προσανατολισμό η καθεμιά. Το Συγκρότημα διέτρεχε σε όλο του το πλάτος ένας αγωγός, ο οποίος ξεκινούσε από το υψηλότερο σημείο της πλαγιάς της δυτικά και κατέληγε στο χώρο μεταξύ των δωματίων με αρ.7 και 8 στα ανατολικά με κάποια τμήματά του να διέρχονται κάτω από τους τοίχους των δωματίων της δυτικής επέκτασης και κάποια άλλα να βαίνουν παράλληλα προς τους τοίχους του κεντρικού πυρήνα. Ο αγωγός αυτός ήταν σκαμμένος στο φυσικό βράχο με αποστραγγιστική λειτουργία. Σύμφωνα , μάλιστα με κάποιους μελετητές, κατά την πρώτη οικοδομική φάση ο κεντρικός αγωγός θα ήταν εξωτερικός αλλά στις επόμενες φάσεις ενσωματώθηκε στα δωμάτια της δυτικής πτέρυγας και της ανατολικής επέκτασής της. Μερικά δωμάτια της οικίας ΙΙ , χρησιμοποιήθηκαν και κατοικήθηκαν και στις δύο οικοδομικές φάσεις του κτηρίου χωρίς ωστόσο να πραγματοποιηθούν πολλές αλλαγές στο εσωτερικό τους,

Προς το τέλος της ΥΕΙΙΒ1 περιόδου και πριν την εκδήλωση του σεισμού μεταξύ των δωματίων του κεντρικού πυρήνα και της βόρειας επέκτασης προστέθηκε μια ακόμη σειρά δωματίων (αρ.27-39) , η οποία γνώρισε τρεις οικοδομικές φάσεις , οι δύο εκ των οποίων σημειώθηκαν πριν την εκδήλωση του σεισμού και η άλλη μετά. Τα δωμάτια αυτά που συγκροτούν την οικία ΙΙΙ, παρουσιάζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις συγκριτικά με τα υπόλοιπα που έχουν αποκαλυφθεί, καθώς η διάταξη, η εσωτερική διαρρύθμιση και το μέγεθος τους παραπέμπει σε υπόγειους χώρους ως επί το πλείστον , κάτι που συναντάται σπάνια. Οι χώροι της οικίας οργανώνονται με αξονική και δακτυλιόσχημη διάταξη.

Η πρόσβαση στα δωμάτια της δυτικής επέκτασης επιτυγχάνονταν από την περιοχή με αρ.27 και από τη νότια πλευρά , ενώ καθεμιά από τις δύο πτέρυγες διέθετε δική της είσοδο. Η δυτική πτέρυγα ήταν προσβάσιμη από τα ανατολικά με προσανατολισμό Α-Δ, ενώ της ενδιάμεσης από τα νότια με προσανατολισμό Β-Ν. Η είσοδος, λοιπόν, στην οικία πραγματοποιούνταν μέσω του χώρου με αρ.27 που παρείχε πρόσβαση στο δωμάτιο με αρ.28, και μέσω θυροανοιγμάτων οδηγούσε αντίστοιχα στους υπόλοιπους χώρους και στο δωμάτιο με αρ. 32. Τα δωμάτια αυτά παρουσιάζουν ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον καθώς ακολουθούν τη λεγόμενη μεγαροειδή διάταξη και κατά συνέπεια την δακτυλιόσχημη διάταξη με τις θύρες να εμφανίζονται τοποθετημένες στο κέντρο του τοίχου, διευκολύνοντας με αυτόν τον τρόπο και την μετάβαση από τον εξωτερικό χώρο της οικίας στα εσωτερικά διαμερίσματα. Το δωμάτιο με αρ.28 , διαστάσεων 3μ. (Α-Δ) χ 2,50μ. (Β-Ν), που ήταν προσβάσιμο από τον χώρο με αρ.27, διέθετε στη γωνία του νότιου τοίχου , μικρή λιθόκτιστη κατασκευή , η οποία ερμηνεύτηκε από την Mylonas- Shear ως βάση για τη στήριξη αγγείων ή άλλων αντικειμένων. καθώς και πρόσθετα τοιχάρια αντιστήριξης για την ενίσχυση των τοίχων του χώρου. Από το χώρο αυτό, καθώς και από την ανοιχτή αυλή στη ΝΑ γωνία, μπορούσε κανείς να εισαχθεί στο δωμάτιο με αρ. 32 στα νότια που παρουσιάζει και περισσότερο ενδιαφέρον σε σχέση με τους υπόλοιπους χώρους. Το συγκεκριμένο δωμάτιο παρουσιάζεται ορθογώνιο σε κάτοψη, διαστάσεων 3,10μ. (Α-Δ) χ 2μ. (Β-Ν), κατά μήκος της δυτικής πλευράς του οποίου συναντάται χαμηλή λιθόκτιστη κατασκευή αντίστοιχη με αυτή που βρέθηκε σε άλλο δωμάτιο (αρ.28), κτισμένη με αργούς λίθους και πηλό ως συνδετικό υλικό, η χρήση της οποίας είναι δύσκολο να προσδιοριστεί, αλλά η θέση της δυτικά της εισόδου κλείνοντας ελαφρώς το άνοιγμα της υποδηλώνει

χωρίς κάποια βεβαιότητα ότι κατασκευάστηκε για να ενισχύσει τη σταθερότητα του κεντρικού τοίχου⁶⁴. Είναι πιθανό στο εσωτερικό των συγκεκριμένων χώρων του κτηρίου (αρ.28 και 32) να πραγματοποιούνταν εργαστηριακές εργασίες, ενώ τα υπόλοιπα δωμάτια να χρησιμοποιούνταν ως αποθηκευτικοί χώροι. Ο χώρος με αρ.28 παρείχε τη δυνατότητα επικοινωνίας με τα υπόλοιπα διαμερίσματα της οικίας.

Το αμέσως επόμενο δωμάτιο (αρ.29) της οικίας , διαστάσεων 2,60μ. (Α-Δ) χ 3,15μ. (Β-Ν) παρείχε πρόσβαση από το δυτικό ήμισυ στο ανατολικό ήμισυ του κτηρίου μέσω θύρας , η οποία σφραγίστηκε όταν δημιουργήθηκαν καινούριοι χώροι στο εσωτερικό του κτηρίου. Οι χώροι που τοποθετούνται δίπλα από αυτό έχοντας άμεση επικοινωνία με αυτό, παρουσιάζονται να είναι ορθογώνιοι ή τετράπλευροι σε κάτοψη, παρατακτικά διατεταγμένοι σε αξονική διάταξη, επιβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο μια συγκεκριμένη πορεία κυκλοφορίας σ' αυτά τα διαμερίσματα με σαφείς κανόνες συμπεριφοράς προς τους ενοίκους. Οι χώροι αυτοί ήταν ιδιαίτερα απομονωμένοι από τον εξωτερικό χώρο καθώς δεν είχαν άμεση επικοινωνία με αυτόν γεγονός που δηλώνει τον ιδιωτικό χαρακτήρα τους καθώς και το ότι οι δραστηριότητες που λάμβαναν χώρα εδώ θα αφορούσαν ίσως τα μέλη της οικιακής ομάδας. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης οικοδομικής φάσης προστέθηκε μια ακόμη σειρά δωματίων (αρ.34-39) στα ανατολικά της δυτικής επέκτασης, τα οποία επικοινωνούσαν με τα υπόλοιπα μέσω ανοίγματος στον ανατολικό τοίχο του δωματίου με αρ.29 και μέσω της περιοχής με αρ.27. Τα δωμάτια αυτά ήταν μικρού μεγέθους, σχεδόν ορθογώνια σε κάτοψη και χτισμένα με ευτελή τοιχοποιία, οι τοίχοι των οποίων σώζονται σε ύψος κάτω από τη στάθμη του δαπέδου⁶⁵.

Τέλος, κατά την τρίτη οικοδομική φάση το κτήριο δεν επιδόθηκε σε ιδιαίτερες μετατροπές αλλά γνώρισε κάποιες καταστροφές από την εκδήλωση του σεισμού. Η μόνη αλλαγή που πραγματοποιήθηκε ήταν η σφράγιση της θύρας μεταξύ των δωματίων 29 και 33 προκειμένου να ενισχυθεί η στατικότητα του κεντρικού τοίχου που διέτρεχε όλο το κτήριο. Το αποτέλεσμα αυτής της ενέργειας ήταν η οργάνωση των δωματίων σε αξονική διάταξη δίνοντας έμφαση στην προστασία της ιδιωτικότητας. Αν και τα κεντρικά δωμάτια της οικίας αυτής (αρ. 27,28,29,32) ήταν εύκολα προσβάσιμα από τον εξωτερικό χώρο, με την αυλή να παίζει σημαντικό ρόλο στην εσωτερική κυκλοφορία του κτηρίου , η πλειονότητα των χώρων καθώς και το γεγονός ότι δεν υπήρχε διάδρομος μεταξύ τους , είχαν έντονα ιδιωτικό χαρακτήρα με την εσωστρέφεια του κτηρίου να αυξάνεται σταδιακά με την περιορισμό της πρόσβασης στους επιμέρους χώρους. Ακόμη, το κτήριο συνολικά φαίνεται να ήταν απομονωμένο από τον περιβάλλοντα χώρο γεγονός που δείχνει ότι εδώ λάμβαναν χώρα ίσως δραστηριότητες ιδιωτικού χαρακτήρα , οι οποίες ενδεχομένως να μεταφέρθηκαν εδώ μετά την εγκατάλειψη της Οικίας Ι και ορισμένων δωματίων της βόρειας επέκτασης.4

Μια ακόμη συνοικία αντίστοιχη με τη συνοικία του Οινεμπόρου βρίσκεται στην περιοχή του λόφου, όπου σήμερα δεσπόζει η εκκλησία της Παναγίτσας και εμφανίζεται πυκνοκατοικημένη ήδη από τις αρχές της ΥΕΙΙΑ περιόδου. Οι κάτοικοι, μάλιστα, αυτής

⁶⁴ Σύμφωνα με την Mylonas-Shear τέτοιου είδους κατασκευές θα μπορούσαν να χρησιμοποιούνται ως πάγκος για κάθισμα ή ακόμα και για ύπνο.

⁶⁵ Η Mylonas-Shear υποστηρίζει πως η πρόσβαση στα δωμάτια αυτά γίνονταν μέσω καταπακτών από την οροφή.

της περιοχής πρέπει να ήταν εκείνοι που έθαβαν τους νεκρούς τους στους θαλαμοειδείς τάφους που εντοπίστηκαν στις ανατολικές, νότιες και δυτικές πλαγιές του λόφου. Μεταξύ των οικιών της συνοικίας αυτής, ήταν και η **Οικία του Μολύβδου**⁶⁶ (εικ.9), η οποία πήρε το όνομά της από ένα μολύβδινο αγγείο που εντοπίστηκε σε ένα από τα δωμάτιά της. Η οικία αυτή κατασκευάστηκε στα τέλη της ΥΕΙΙΑ2 και καταστράφηκε από πυρκαγιά στις αρχές της ΥΕΙΙΒ περιόδου και μετέπειτα δεν πραγματοποιήθηκε κάποια οικοδομική δραστηριότητα στην περιοχή. Πρόκειται για ένα κτήριο μερικώς ανασκαμμένο, τα κατάλοιπα του οποίου δεν διατηρούνται σε καλή κατάσταση λόγω της διάβρωσης που υπέστη ο λόφος και της συστηματικής καλλιέργειας. Η Οικία αυτή είναι χτισμένη πάνω σε άνδρηρο θεμελίωσης, διαστάσεων 20x30μ., και η πρόσβαση σ' αυτή πραγματοποιούνταν μέσω αναβάθρας, πλάτους 2μ., η οποία προσέγγισε από ΒΑ το κτήριο όπου πιθανότατα βρίσκονταν και η κεντρική είσοδος προς αυτό. Τα μοναδικά διασωθέντα κατάλοιπα του κτηρίου είναι δύο υπόγεια δωμάτια, τα οποία έφεραν δάπεδο από πατημένο χώμα και είχαν αποθηκευτική λειτουργία. Σύμφωνα με τον Wace, μάλιστα, η κατοικία αυτή θα διέθετε και άνω όροφο, που θα φιλοξενούσε τους κύριους χώρους κατοίκησης. Η αποσπασματική κατάσταση διατήρησης της Οικίας του Οινεμπόρου καθώς και της Οικίας Μολύβδου δεν επιτρέπει τη διεξαγωγή συμπερασμάτων για τη χωροταξική ένταξη τους στα πλαίσια του οικισμού. Ωστόσο, τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα δίνουν την εικόνα ενός ακμάζοντος οικισμού με πλούσια εμπορική δραστηριότητα, όπως διαφαίνεται και από την ποσότητα κυρίως κεραμικής αλλά και κάποιων κινητών ευρημάτων που εντοπίστηκαν στο εσωτερικό τους.

2.2.2 Τίρυνθα

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Η περιοχή της Τίρυνθας⁶⁷ (εικ.10) κατοικήθηκε από τα προϊστορικά χρόνια και συγκεκριμένα από την Νεολιθική περίοδο όπου άκμασε ένας μικρός νεολιθικός οικισμός. Η μεγαλύτερη ανάπτυξη της σημειώθηκε, όμως, κατά την Υστεροελλαδική περίοδο, όπου κατά την ΥΕΙΙΑ και ΥΕΙΙΒ φάση συνιστούσε ένα ισχυρό ανακτορικό κέντρο της Αργολικής πεδιάδας. Διέθετε ανακτορικές εγκαταστάσεις, επιβλητικά τείχη, σημαντικής έκτασης Κάτω Πόλη, θολωτούς τάφους και ένα νεκροταφείο θαλαμοειδών τάφων. Η Τίρυνθα όφειλε τη ιδιαίτερη θέση και τον πλούτο της στην ενασχόλησή της με τη ναυτιλία και το εμπόριο, ενώ το οικονομικό της σύστημα διέφερε από εκείνο των Μυκηνών.

Τα οικιστικά κατάλοιπα της Τίρυνθας κατά την ΥΕΙΙΑ περιορίζονταν αποκλειστικά στην κορυφή της ακρόπολης, ενώ κατά την ΥΕΙΙΒ επεκτάθηκαν σε τρία επίπεδα, στην άνω ακρόπολη, στην κάτω ακρόπολη και στην κάτω πόλη. Η κάτω πόλη γνώρισε τη μεγαλύτερη ανάπτυξη της κατά την ΥΕΙΙΓ περίοδο, όπου η έκτασή της έφτασε τα 250 στρέμματα. Ο οικισμός της, όμως, γνώρισε πολλές καταστροφές από φωτιές, οι οποίες και αποτέλεσαν το πέρασμα από τη μια φάση στην άλλη (εικ.11).

⁶⁶ Wace, 1956 (BSA 51):120-3; Shear-Mylonas, 1969; Ιακωβίδης, 1986; Hiesel, 1990; Iakovides & French, 2003:56; Darcque, 1996;

⁶⁷ Παϊπέτη 2019, 5

Στην πεδινή έκταση γύρω από την ακρόπολη έχουν πραγματοποιηθεί τις τελευταίες δεκαετίες από την Αρχαιολογική Υπηρεσία και την Γερμανική Αρχαιολογική Σχολή περιορισμένης έκτασης ανασκαφικές έρευνες. Καθεμία έρευνα αποτέλεσε ξεχωριστός τομέας. Στον Τομέα F εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της YEI-II (οικία F3), της YEII-IIIΑ (Οικία F2) και της YEIIIΑ1-2 (Οικία F1) εποχής. Στον Τομέα Η αποκαλύφθηκαν YEIIB κατάλοιπα (Οικία D1) , της YEIIB (Οικία M) καθώς και της YEIIIΓ (Οικία W και O) . Στον τομέα G1 αποκαλύφθηκαν τα ερείπια μιας YEIIIΓ κατοικίας, δίπλα στην οποία το 1915 εντοπίστηκε θησαυρός με πολύτιμα αντικείμενα χρονολογούμενα από το 16^ο έως και τον 11^ο αι. π.Χ. , ο οποίος συνδέθηκε με τους κατοίκους της συγκεκριμένης κατοικίας.

Στο ΒΔ τομέα εντοπίστηκαν τα θεμέλια ενός κτηριακού συγκροτήματος (ΒΔ Οικία) της YEIIIΓ περιόδου, ενώ δυτικά της ακρόπολης αποκαλύφθηκε συγκρότημα δωματίων , το οποίο χρονολογείται στην YEIIIΑ περίοδο. Ακόμη, ΒΔ της ακρόπολης ανασκάφηκαν το 1982 πυκνά οικοδομικά λείψανα τριών οικοδομικών φάσεων χρονολογούμενων από την YEIIB2 έως και την YEIIIΓ φάση. Τέλος, συνεχίζεται μέχρι και σήμερα η αποκάλυψη μιας ακόμη κατοικίας η οποία ανάγεται στην YEIIIΓ περίοδο και διαθέτει πέντε οικοδομικές φάσεις . Τα στοιχεία κατοίκησης που ήρθαν στο φως με τις ανασκαφές δείχνουν ότι η κατοίκηση της κάτω πόλης είχε αραιή διάταξη κατά τη διάρκεια της ανακτορικής περιόδου, ενώ τη μετανакτορική περίοδο η κατοίκηση αυξήθηκε και επεκτάθηκε.

Εκτός από τις ιδιωτικές οικίες, οι ανασκαφές στην κάτω πόλη αποκάλυψαν και δημόσια έργα. Πρόκειται δηλαδή για μια κατασκευή φράγματος βόρεια της Ακρόπολης, η οποία χρονολογείται στην YEIIB2 περίοδο, με σκοπό την ανακατεύθυνση του χειμάρρου που διέσχιζε την περιοχή και προκαλούσε πλημμύρες. Φαίνεται , όμως, ότι το έργο αυτό διεκόπη από την καταστροφή που έπληξε την περιοχή στα τέλη της YEIIB2 περιόδου και δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι μέχρι σήμερα ήρθαν στο φως σημαντικά οικιστικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, οι έρευνες συνεχίζονται μέχρι και σήμερα, ενώ εκκρεμεί και η δημοσίευση πολλών από αυτών.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή γύρω από την ακρόπολη της Τίρυνθας , έφεραν στο φως ιδιωτικά οικιστικά κατάλοιπα που επιβεβαίωσαν την ύπαρξη οικιστικής κοινότητας ήδη από την Νεολιθική περίοδο, με σημαντική ανάπτυξη κατά την Υστεροελλαδική περίοδο, και συγκεκριμένα κατά την YEIIB , όπου η κατοίκηση εκτείνεται σε τρία επίπεδα, στην άνω ακρόπολη, στην μέση ακρόπολη , στην κάτω ακρόπολη και στην κάτω πόλη. Οι καταστροφές από πυρκαγιά που σημειώθηκαν σηματοδότησαν και το πέραςμα από τη μια φάση στην επόμενη.

Μεταξύ των κτηρίων που αποκαλύφθηκαν ήταν και η *οικία D1* ⁶⁸(εικ.12). η κατασκευή της οποίας τοποθετείται χρονολογικά στην YEIIB περίοδο αλλά η χρήση

⁶⁸ *Stadt Haus D1: Tiryns VIII* (Muller et al., 1975), Hiesel, 1990, Darcque 1998,

της σημειώνεται στην ΥΕΙΙΑ1 περίοδο , οπότε και εγκαταλείπεται. Οι τοίχοι της πατούσαν σε θεμέλια τοίχων της οικίας D2 της ΜΕ περιόδου, ίσως της ίδιας οικιακής ομάδας, με αποτέλεσμα το τμήμα της οικίας που αποκαλύφθηκε να αποτελεί μέρος της αρχικής κατασκευής, η οποία ίσως περιλάμβανε και άλλα δωμάτια καθώς και μια υπαίθρια αυλή οριοθετημένη από χαμηλούς τοίχους. Η δυτική πλευρά του κτηρίου έχει πλήρως καταστραφεί και τα δωμάτια που σώζονται αποτελούσαν κατά τον Hiesel υπόγειοι αποθηκευτικοί χώροι. Το γεγονός, όμως, ότι βρέθηκαν ίχνη εστίας στο εσωτερικό των χώρων αυτών τους καθιστά ως ισόγειους χώρους. Η υπό εξεταζόμενη οικία διασώζει δύο δωμάτια (1 και 2) σε άριστη κατάσταση και δύο ακόμη (3 και 4) , οι τοιχοδομίες των οποίων ήταν κατασκευασμένες από αργούς λίθους μικρών διαστάσεων που σχημάτιζαν δύο μέτωπα, ένα στην εσωτερική και ένα στην εξωτερική πλευρά τους, με το πάχος του ανατολικού και δυτικού τοίχου να κυμαίνεται από 0,40-0,60μ. , ενώ ο τοίχος που διαχωρίζει τα δωμάτια (1) και (2) είχε μικρότερο πάχος, περίπου 0,35μ.

Στο εσωτερικό του δωματίου (1) εντοπίστηκε κυκλική εστία , διαμέτρου 0,80μ. , η οποία σώζεται κατά το ήμισυ , και η περιφέρειά της οριοθετείται με επίπεδους λίθους μικρών διαστάσεων, και αποτελούσε πηγή φωτός και θέρμανσης. Νότια της εστίας εντοπίστηκε μια από τις τέσσερις ημικυκλικές κατασκευές που χρησίμευσαν ως βάσεις για την τοποθέτηση των αγγείων, ενώ οι υπόλοιπες ήταν τοποθετημένες στην εσωτερική πλευρά των τοίχων. Ανάλογη κατασκευή εντοπίστηκε και στη ΝΔ γωνία του δωματίου (4). Τέλος, στο κεντρικό τμήμα του δωματίου, σε μικρή απόσταση από την εστία βρέθηκε και ένας πλακοειδής λίθος που χρησίμευσε ως βάση υποστυλώματος. Η λειτουργία του κτηρίου είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με βεβαιότητα αλλά λόγω της θέσης του ίσως σχετίζονταν με την αποθήκευση και την κατανάλωση των προϊόντων. Αυτό γίνεται φανερό και από την αξιοσημείωτη ποσότητα κεραμικής που εντοπίστηκε στις επιχώσεις. Στα ανατολικά του δωματίου (1) βρέθηκε τμήμα ενός ακόμη τοίχου, το οποίο πιθανόν να προστάτευε το εσωτερικό του δωματίου από τις καιρικές συνθήκες.

Το δεύτερο δωμάτιο (2) της οικίας δεν επικοινωνούσε με το προηγούμενο δωμάτιο (1) , ενώ η πρόσβαση πραγματοποιούνταν από τη δυτική πλευρά .Αν και καθίσταται δύσκολη η ερμηνεία ή χρήση αυτού του δωματίου, είναι πιθανόν να λάμβαναν χώρα εκεί διαφορετικές δραστηριότητες σε σχέση με αυτές του δωματίου (1) .Για τα επόμενα δωμάτια της οικίας (3 και 4) δεν διαθέτουμε πολλές πληροφορίες. Το δωμάτιο (4) ίσως αποτελούσε τον υπαίθριο ή ημι-υπαίθριο χώρο της οικίας στον οποία εντοπίστηκε λιθόκτιστη βάση αγγείου και τμήμα μεγάλου πίθου. Η οριστική εγκατάλειψη της οικίας συνέβη στις αρχές της ΥΕΙΙΑ1 περιόδου, τα αίτια της οποίας, όμως, παραμένουν άγνωστα , καθώς δεν εμφανίζονται σημάδια καταστροφής.

Παρά το γεγονός ότι η οικία D1 δεν μας προσφέρει περισσότερες πληροφορίες για την αρχιτεκτονική της μορφή , λόγω της μερικής αποκάλυψής της, είναι φανερό ότι αποτελεί μια οικιστική μονάδα με σαφή διάκριση των χώρων της , ενώ η ύπαρξη της εστίας στο εσωτερικό του δωματίου (1) θα ανάγκαζε τους κατοίκους της να ακολουθήσουν ένα συγκεκριμένο σύστημα κυκλοφορίας ακόμα και στους υπόλοιπους χώρους του κτηρίου. Επιπλέον, η πρόσβαση στα διαμερίσματα του κτηρίου ήταν δυνατή μέσω της εξωτερικής πλευράς, δίνοντας έτσι έναν πιο δημόσιο χαρακτήρα συνολικά σε όλο το οικοδόμημα, ενώ φαίνεται ότι δεν υπήρχε επικοινωνία μεταξύ των

διαμερισμάτων. Πιθανότατα, η συγκεκριμένη οικία να διέθετε και άλλους χώρους προς τη νότια πλευρά της καθώς και άνω όροφο, οι οποίοι, όμως, δεν διασώζονται.

Νοτιοανατολικά της τειχισμένης ακρόπολης, χτισμένη πάνω σε επικλινές έδαφος, ήταν η **Οικία F1, (εικ.13)** η οποία κατασκευάστηκε στην ΥΕΙΙΑ1 περίοδο και κατοικήθηκε μέχρι και την ΥΕΙΙΑ2 περίοδο, με την αιτία της εγκατάλειψης της να καθίσταται αδιευκρίνιστη. Πρόκειται για ένα κτήριο αποτελούμενο από πέντε χώρους:⁶⁹ τρεις στεγασμένους (1,2,4) και δύο υπαίθριους (3 και 5). Οι δύο υπαίθριοι χώροι βρίσκονται στα ανατολικά των υπόλοιπων στεγασμένων, φέρουν πλακόστρωτα δάπεδα και επικοινωνούσαν με τα δωμάτια (1) και (4) μέσω ανοιγμάτων, όπου εντοπίστηκαν και τμήματα κατωφλιού που επιβεβαιώνουν τον ισχυρισμό. Τα δύο διαμερίσματα (1) και (2) αποτελούσαν κατά πάσα πιθανότητα τους κύριους χώρους κατοίκησης, εκ των οποίων το δωμάτιο (1) αποτελούσε τον πρόδομο και το δωμάτιο (2) το κυρίως δωμάτιο, τον δόμο, δίνοντας έτσι μια παραδοσιακή μεγαροειδή διάταξη στο κτήριο συνολικά.

Το κτήριο υπέστη πολλές επισκευές κατά τη διάρκεια της κατοίκησης του, και η τοιχοδομία του, το πάχος της οποίας δεν ξεπερνούσε τα 0,50μ. ήταν κατασκευασμένη από αργούς λίθους μικρών διαστάσεων. Μπροστά από το κτήριο αυτό διέρχονταν μια κεντρική οδό, πλάτους 1,60μ., με προσανατολισμό Α-Δ. Βόρεια της οδού αυτής εντοπίστηκαν λείψανα και άλλων οικιών, των οποίων οι τοίχοι σώζονται σε αποσπασματική μορφή, και διασταυρώνονταν νοτιότερα με μια άλλη οδό, η οποία είχε κατεύθυνση Β-Ν.

Συμπερασματικά, πρόκειται για μια οικιστική μονάδα που αποτελούσε μέρος μιας οργανωμένης οικιστικής ζώνης, με ίσως μεγαροειδή μορφή. Οι χώροι της ίσως χρησίμευαν για πολλαπλές δραστηριότητες. Από τους τρεις στεγασμένους χώρους, τα δωμάτια (1) και (4) λόγω της εύκολης πρόσβασής τους από τις αυλές, ίσως προορίζονταν για δραστηριότητες κοινωνικού χαρακτήρα, ενώ το δωμάτιο (2) προορίζονταν για δραστηριότητες ιδιωτικού χαρακτήρα. Η ύπαρξη του διαχωριστικού τοίχου στο εσωτερικό του δωματίου (1) υποδηλώνει ίσως την ανάγκη των ενοίκων για αυστηρό διαχωρισμό των χώρων μεταξύ τους. Επίσης, η ύπαρξη ανοικτών χώρων εντός του κτηριακού συγκροτήματος, ο προσανατολισμός των δωματίων προς τις αυλές καθώς και η άμεση πρόσβαση προς τον κοινόχρηστο δρόμο επιτρέπει τις επαφές των μελών της κοινότητας με άλλα μέλη, ενώ η ύπαρξη ενός δωματίου απομονωμένου από τα υπόλοιπα υποδηλώνει ίσως και την ανάγκη προστασίας της ιδιωτικότητας.

Δυτικά της άνω ακρόπολης, αποκαλύφθηκαν τα θεμέλια μιας ακόμα **οικίας με αρ. 49⁷⁰(εικ.14)** η οποία χρονολογείται στην ΥΕΙΙΑ1 περίοδο, αλλά γνώρισε πολλές οικοδομικές φάσεις εντός αυτής της περιόδου, που γίνονται φανερές από την ποσότητα της κεραμικής που βρέθηκε στο εσωτερικό της. Η οικία αυτή αποτελείται από τρεις πτέρυγες παράλληλες, με προσανατολισμό Α-Δ. Η Νότια πτέρυγα ήταν η πρώτη που κατασκευάστηκε, ενώ η Βόρεια και η κεντρική προστέθηκαν αργότερα και ίσως κατασκευάστηκαν ταυτόχρονα. Η Νότια πτέρυγα αποτελείται από τρία δωμάτια, τον πρόδομο ή προθάλαμο (δωμάτιο 1), τον δόμο ή κυρίως δωμάτιο (δωμάτιο 2) και έναν

⁶⁹ Παϊπέτη 2019, 35

⁷⁰ Παϊπέτη 2019, Hiesel, 1990, Darcque, 1996,

ακόμη χώρο στο πίσω μέρος του δόμου (δωμάτιο 3). Η διάταξη των δωματίων παραπέμπει στο μεγαρόσχημο τύπο , με τη δυτική πλευρά του δωματίου (1) να δίνει πρόσβαση σε ένα χώρο στα δυτικά, ο οποίος ήταν πιθανότατα υπαίθριος. Στο βόρειο τοίχο του ίδιου δωματίου υπήρχε ένα ακόμη άνοιγμα, πλάτους 1,40μ. που πιθανόν οδηγούσε στο εσωτερικό του δωματίου (89). Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός πως τα δωμάτια (1 και 2) καθώς και τα δωμάτια (2 και 3) δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους καθώς δεν σώζονται τα ανοίγματα των θυρών. Τα δύο τελευταία αυτά δωμάτια (2 και 3) καλύπτονταν από βοτσαλωτό δάπεδο που τοποθετείται χρονολογικά στην πρώτη φάση της οικίας.

Ένα άνοιγμα στο βόρειο τοίχο του δωματίου (1) ένωνε το χώρο αυτό με ένα ακόμη χώρο (89), το οποίο χρησίμευε ίσως ως αποθηκευτικός χώρος ή ακόμα και ως χώρος παραγωγής προϊόντων μαζί το δωμάτιο (49). Το δάπεδο του δωματίου (89) αυτού που γειτνιάζε με τον δωματίο (1) διέθετε βοτσαλωτό δάπεδο που κάλυπτε το νότιο και ΝΔ τμήμα του, ενώ το βοτσαλωτό δάπεδο που καλύπτει το ΒΑ τμήμα ανάγεται στην επόμενη φάση κατοίκησης του κτηρίου. Επίσης, ο χώρος αυτό επικοινωνούσε μέσω ενός ανοίγματος στο δυτικό τοίχο με μια υπαίθρια αυλή ή με ένα στεγασμένο χώρο. Βοτσαλωτό δάπεδο και ο χώρος (49) που συνέχιζε σε έναν γειτονικό χώρο του συγκροτήματος το δωμάτιο (77) . Η πρόσβαση σε αυτό πραγματοποιούνταν από τα Β/ΒΑ και στο εσωτερικό του εντοπίστηκαν κατάλοιπα ταφής. Οι τοίχοι , οι οποίοι σώζονται σε μικρό ύψος ήταν κατασκευασμένοι με αργούς λίθους σχηματίζοντας δύο μέτωπα στην εξωτερική και εσωτερική τους πλευρά και η ανωδομή ίσως πλίνθινη . Πρόκειται , επομένως, για ένα κτήριο το οποίο συνδύαζε τον ιδιωτικό με το δημόσιο χαρακτήρα, καθώς εκτός από χώρους κατοίκησης διέθετε και χώρους για αποθήκευση ή ακόμα και παραγωγή προϊόντων.

Στον τομέα Η αποκαλύφθηκαν τα κατάλοιπα μιας ακόμη *οικίας M⁷¹*, (εικ.15) η οποία χρονολογείται βάσει της κεραμικής που βρέθηκε στους εσωτερικούς χώρους της στην ΥΕΙΙΒ περίοδο και κατασκευάστηκε στα θεμέλια της προηγούμενης Οικίας D1, η οποία και ανάγεται στην ΥΕΙΙ-ΙΙΑ1, και η οποία κτίστηκε με τη σειρά της πάνω στα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της προηγούμενης ΜΕ Οικίας D2. Πρόκειται για ένα κτήριο , που αποτελούσε πιθανότατα τμήμα ενός ευρύτερου σύνθετου κτηριακού συγκροτήματος, από το οποίο σώζονται σήμερα τρία ή τέσσερα διαμερίσματα (δωμ. 1-4) και ένας υπαίθριος χώρος στη νότια πλευρά. Το μέγεθος της κυμαίνεται μεταξύ 37τ.μ. έως 89 τ.μ. όπως αναδεικνύεται από τις μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί γι' αυτή. Το κεντρικό δωμάτιο (1) της οικίας, διαστάσεων 31,20τ.μ., με το ανατολικό του άκρο να παρουσιάζεται στενότερο (πλ. 7.35μ.) απ' ότι το δυτικό (πλ.8,40μ.), φέρει στο κεντρικό τμήμα του μια τετράγωνη εστία μεγάλων διαστάσεων (1,50 χ 1,50μ.), η οποία φέρει στο άνω τμήμα της στρώση από πλακαρούς λίθους αναμεμειγμένους με όστρακα, όπως συμβαίνει και με το δάπεδο του δωματίου.

Στη βόρεια πλευρά του κεντρικού δωματίου προστέθηκαν δύο ακόμη δωμάτια (2 και 3) , τα οποία σύμφωνα με τον Hiesel δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους αλλά ούτε και με το κεντρικό δωμάτιο (1) , καθώς η θύρα ίσως ήταν τοποθετημένη στο ανώτερο τμήμα του τοίχου. Από αυτά, το δωμάτιο (2) ένα ορθογώνιο δωμάτιο (8,30 τ.μ.) , η είσοδος του οποίου βρισκόταν στο ανατολικό άκρο του βόρειου τοίχου και οδηγούσε

⁷¹ Παίπετη 2019, Hiesel 1990, Darcque 1998,

πιθανότατα σε εξωτερικό χώρο στα Β, στον οποίο όμως δεν έχουν εντοπιστεί αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, ενώ το επόμενο δωμάτιο (3) αποτελούσε πιθανότατα ένα μικρό παράπηγμα με βοηθητικό χαρακτήρα.

Νότια του κεντρικού δωματίου (1) εντοπίζονται τα θεμέλια ενός τοίχου, ο οποίος, σύμφωνα με τον ανασκαφέα του τον Hiesel οριοθετούσε ένα επιπλέον δωμάτιο ή αποτελούσε το νότιο όριο διαδρόμου που περιέτρεχε τη νότια πλευρά του κεντρικού δωματίου και οδηγούσε πιθανότατα σε μια ομάδα άλλων διαμερισμάτων νοτιότερα. Η Οικία Μ, επομένως, συνιστούσε ένα ιδιαίτερο κτηριακό συγκρότημα με σύνθετη κάτοψη, το οποίο αρχικά ήταν μονόχωρο με μια υπαίθρια αυλή στα Ν, και στη συνέχεια προστέθηκαν επιπλέον διαμερίσματα στα Βόρεια και στα Νότια με την ύπαρξη ή μη διαδρόμου ενδιάμεσα. Η προσβασιμότητα των εσωτερικών χώρων του κτηρίου υποδηλώνει ότι το κτήριο περιλάμβανε κυρίως απομονωμένους χώρους που δεν είχαν άμεση πρόσβαση προς τον εξωτερικό χώρο, ενώ υπήρχε περιορισμένο σύστημα κυκλοφορίας ακόμα και στο εσωτερικό του οικοδομήματος.

2.2.3 Άργος

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Η πόλη του Άργους⁷² (εικ.16) αποτελεί τη μεγαλύτερη πόλη του νομού Αργολίδας και την αρχαιότερη πόλη της Ηπειρωτικής Ευρώπης, ενώ αποτελούσε και ένα από τα σπουδαιότερα κέντρα του μυκηναϊκού πολιτισμού. Το Άργος οριοθετείται στα βόρεια και στα ανατολικά από τον ξεροπόταμο Ξεριά και τον Ίναχο ποταμό, στα δυτικά από το λόφο της Λάρισας, στα βόρεια από το χαμηλό λόφο της Ασπίδος και στα νότια από τον περιφερειακό δρόμο. Οι λόφοι της Ασπίδος και της Λάρισας αποτέλεσαν θέσεις προϊστορικής εγκατάστασης, όπου έχουν εντοπιστεί και αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της Μυκηναϊκής περιόδου. Ο λόφος της Ασπίδας αναπτύχθηκε ιδιαίτερα σε όλες τις φάσεις της ΜΕ περιόδου αλλά όχι της ΥΕ περιόδου, ενώ ο λόφος της Λάρισας δεν έχει αποδώσει μυκηναϊκά κατάλοιπα, εκτός από ένα τμήμα κυκλώπειας οχύρωσης αλλά και τμήμα υπερθύρου, που βρέθηκαν εντοιχισμένα σε μεταγενέστερο τείχος που περιβάλλει την κορυφή του λόφου⁷³. Αντίθετα, η ανασκαφική έρευνα στην πόλη του Άργους έχει αποδώσει αποσπασματικές πληροφορίες σχετικά με τη μυκηναϊκή κατοίκηση. Παρόλα αυτά, οι αρχαιολογικές έρευνες, επιβεβαίωσαν ότι η κατοίκηση της πόλης υπήρξε συνεχής από την ΥΕΙΙΑ1 έως και την ΥΕΙΙΙΓ περίοδο καθώς και το ότι υπήρξε μια οργανωμένη πόλη με ιδιωτικές κατοικίες συντεταγμένες σε νησίδες και τοιχογραφημένες.

Οι ανασκαφές στην περιοχή του Άργους ξεκίνησαν στις αρχές του 20^{ου} αι. από τον Ολλανδό αρχαιολόγο Βόλγκραφ (Vollgraff), όπου εντοπίστηκαν τα τείχη και ο προϊστορικός οικισμός καθώς και το ιερό του Απόλλωνα και της Αθηνάς στον λόφο της Ασπίδας. Έπειτα, οι ανασκαφές συνεχίστηκαν συστηματικά από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή της Αθήνας το 1951 και συνεχίζονται έως σήμερα, με τα

⁷² Παϊπέτη 2019, 7-8

⁷³ Σπαθάρη, 2012:13

τελευταία 25 χρόνια η έρευνα των Ελλήνων αρχαιολόγων να έχει επικεντρωθεί κυρίως σε ιδιοκτησίες ιδιωτών που περιέχουν σημαντικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα ανασκαφικά δεδομένα οικιακού χαρακτήρα, η κατοίκηση του Άργους επιβεβαιώνεται από την νεολιθική εποχή. Η ανεύρεση οστράκων κεραμικής μαρτυρά ότι στο τέλος της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ. υπήρχε σημαντικός οικισμός στον λόφο της Ασπίδας, ο οποίος αναπτύχθηκε στις αρχές της επόμενης χιλιετίας. Κατά τη διάρκεια της ΥΕΙΙΑ περιόδου φαίνεται να περιορίζεται στις ΝΑ υπώρειες του λόφου ενώ κατά τη διάρκεια της ΥΕΙΙΒ και κυρίως της ΥΕΙΙΓ περιόδου, η κατοίκηση μοιάζει να επεκτείνεται νοτιότερα φτάνοντας έως και τις ΝΑ υπώρειες του λόφου Λάρισα. Πιο συγκεκριμένα, τα κτίρια που έλαβαν την ονομασία Άργος 1⁷⁴, Άργος 2⁷⁵, Άργος 4⁷⁶, Άργος Α⁷⁷ (εικ.17) και Άργος Β που ανακαλύφθηκαν, ανάγονται στην ανακτορική περίοδο, το κτίριο Άργος 3 στην μετανακτορική περίοδο, ενώ το κτίριο Άργος 5 χρονολογείται στην ΥΕΙΙΓ περίοδο. Κάποιες, όμως, από τα κτίρια της ανακτορικής περιόδου συνέχισαν να κατοικούνται και κατά τη διάρκεια των ΥΕΙΙΓ φάσεων.

Κατά τη διενέργεια των σωστικών ανασκαφών στις ανατολικές υπώρειες του λόφου Ασπίδα, εντοπίστηκαν τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ενός μεγαρόσχημου κτιρίου, το οποίο βάσει των κινητών ευρημάτων του χρονολογείται στην ΥΕΙΙΑ1 περίοδο. Το κτήριο αυτό αποτελείται από δύο χώρους, ένα δωμάτιο στη βόρεια και ένα στη νότια πλευρά, από τα οποία το βόρειο δωμάτιο, εμβαδού 12 τ.μ., έχει υποστεί σημαντικές φθορές, ενώ το νότιο δωμάτιο, εμβαδού 18,20 τ.μ. διασώζει όλους τους τοίχους του. Στο Νότιο άκρο του δυτικού τοίχου υπήρχε λίθος, μήκους 1,25μ. ο οποίος αποδόθηκε από τον Darque σε κατώφλι, διατυπώνοντας το συμπέρασμα ότι αυτός ο χώρος επικοινωνούσε με τον εξωτερικό. Μεταξύ των δύο αυτών δωματίων, υπήρχε ένας διαχωριστικός τοίχος με άνοιγμα που παρείχε τη δυνατότητα πρόσβασης από τον ένα χώρο στον άλλο. Το πάχος των δωματίων αυτών, το οποίο κυμαίνεται από 1.00-1,10μ., καθώς και το γεγονός ότι στην επίχωσή τους βρέθηκαν θραύσματα τοιχογραφιών, οδήγησε στο συμπέρασμα ότι το κτήριο αυτό διέθετε άνω όροφο, που αποτελούσε τον κύριο χώρο κατοίκησης. Ακόμη, στη θέση αυτή εντοπίστηκαν συστάδες κτιρίων με ορθογώνια κάτοψη και Β-Ν προσανατολισμό, τα οποία αποτελούνταν από πολλά δωμάτια και εστία στο δάπεδο του κυρίως δωματίου, ενώ περιείχαν ίχνη ζωγραφικής διακόσμησης.

Στην περιοχή κάτω από το λεγόμενο Αφροδίσιο του 6^{ου} και 5^{ου} αι. π.Χ. βρέθηκαν τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα μιας οικιστικής μονάδας (Α), (εικ.18) τα οποία σύμφωνα με τον Darque πάνω σε ΜΕ στρώμα και τοποθετούνται σε δύο οικοδομικές φάσεις,

⁷⁴ Οικία οδού Νιόβης 60, βλ. ΑΔ28 (1973)-Β1:100-102, ΑΔ29 (1974)-Β1: 208

⁷⁵ Οικόπεδο Συρεγγέλα, βλ. ΑΔ28 (1973) - Β1, σελ. 112

⁷⁶ Οικία οδού Ηρακλέους/οικ. Καπετάνου, βλ. ΑΔ28(1973)-Β1, 95-96 και ΑΔ29(1974)-Β2, 208

⁷⁷ BCH 92: 1032 και 1036, BCH 93: 991-992

όπως αποκαλύπτει η ανεύρεση δύο δαπέδων. Το πρώτο δάπεδο χρονολογείται στην ΥΕΙΙΒ2 περίοδο καλυμμένο με στρώμα στάχτης , που υποδηλώνει ότι το κτήριο καταστράφηκε από φωτιά, ενώ το δεύτερο χρονολογείται στην ΥΕΙΙ Γ περίοδο και ήταν καλυμμένο με καμένο πηλό και απανθρακωμένο ξύλο. Πρόκειται για ένα κτήριο με μεγαροειδή διάταξη , αποτελούμενο από τρία δωμάτια τα οποία είναι παρατακτικά διατεταγμένα , με κατεύθυνση ΝΔ-ΒΑ καθώς και τμήμα τοίχου που αποτελούσε πιθανότατα περίβολο που περιέκλειε τα δωμάτια. Νότια του μεγαροειδούς αυτού συγκροτήματος διακρίνεται και ένας μεγάλος χώρος που λειτουργούσε σαν εξωτερική αυλή που απομονώνει τον εσωτερικό οικιακό χώρο από τον εξωτερικό δημόσιο χώρο της κοινότητας, καθώς η πρόσβαση προς τον εξωτερικό χώρο επιτυγχάνονταν μόνο μέσω αυτής.

Το δωμάτιο (1) αποτελούσε το πρόπυλο του μεγάρου, μεγέθους 4,20 τ.μ. από το οποίο σώζεται μόνο ο Νότιος τοίχος. Η επικοινωνία του χώρου αυτού με το δωμάτιο (2) επιβεβαιώνεται από την ύπαρξη δόμων μεγάλων διαστάσεων στη βόρεια απόληξη του διαχωριστικού τοίχου που σχημάτιζαν την νότια παραστάδα της θύρας. Το δωμάτιο (2) ήταν ένας επιμήκης χώρος (20,50 τ.μ.) με ανοίγματα στον ανατολικό, στο δυτικό και στο νότιο τοίχο που επέτρεπαν την πρόσβαση στους υπόλοιπους χώρους του κτηρίου (δωμάτιο 1, δωμάτιο 3 και στην αυλή) . Η κεντρική θέση του δωματίου αυτού υποδηλώνει ότι αποτελούσε το κεντρικό διαμέρισμα της οικίας στο οποίο λάμβαναν χώρα οι περισσότερες οικιακές εργασίες. Ο επόμενος χώρος του κτηρίου (3) αποτελούσε τον οπισθόδομο της οικίας ή έναν βοηθητικό χώρο , διαστάσεων 17,20 τ.μ.. Μεταξύ των χώρων (3) και (4) υπήρχε ένας διαχωριστικός τοίχος, ο οποίος δεν επέτρεπε την επικοινωνία μεταξύ τους. Εντός του δωματίου (3) εντοπίστηκαν δύο διαδοχικά δάπεδα , εκ των οποίων το ένα ανάγεται στην ΥΕΙΙΒ περίοδο, πάνω στο οποίο βρέθηκαν ίχνη καύσης, ενώ το νεότερο στην ΥΕΙΙΓ περίοδο. Επιπλέον, αποκαλύφθηκε εστία εφραπτόμενη επί του Δυτικού τοίχου , η οποία σύμφωνα με τον Darque συσχετίζεται με το νεότερο δάπεδο, που χρονολογείται στην ΥΕΙΙΓ φάση. Οι ανασκαφείς, όμως, κάνουν λόγο για μια εστία που συνδέεται με το παλαιότερο δάπεδο και συνέχισε να είναι σε χρήση και στη επόμενη φάση. Με βάση τα στοιχεία αυτά, στο διαμέρισμα αυτό διεξάγονταν δραστηριότητες που σχετίζονταν με την προετοιμασία και την κατανάλωση τροφής. Τέλος, ο χώρος (4) χρησίμευε ως υπαίθρια αυλή, της οποίας τα όρια δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστούν, που περιείχε μια ακόμα εστία στη ΒΔ γωνία και έναν ωοειδή λάκκο που οριοθετούνταν με αργούς λίθους , ενώ το δάπεδο του συνιστούσε μια ωοειδής πλάκα από κόκκινο πηλό.

Η παραπάνω περιγραφή, υποδηλώνει πως το κτήριο στο σύνολό του προάγει την ιδιωτικότητα των ενοίκων του και επιβάλλει κάποιο έλεγχο στις κοινωνικές επαφές μεταξύ μελών και μη μελών του νοικοκυριού. Αντιθέτως, η κίνηση μεταξύ εξωτερικής αυλής, προπύλου και κυρίως δωματίου ή δόμου ήταν ελεύθερη και δεν υπήρχε κάποιος περιορισμός στις επαφές και στις δραστηριότητες που λάμβαναν χώρα στους χώρους αυτούς. Τέλος, το δωμάτιο 3 στο οποίο πραγματοποιούνταν η προετοιμασία και η κατανάλωση του φαγητού, ίσως και άλλες δραστηριότητες, ήταν ένας χώρος λιγότερο προσιτός που προάγει την ιδιωτικότητα των μελών του νοικοκυριού. Σύμφωνα με τον Shapiro, δίνεται, λοιπόν, μια έμφαση στην προστασία της ιδιωτικής καθημερινότητας , με σκοπό να προσαρμοστούν σε μια πιο περίπλοκη κοινωνική διαστρωμάτωση της

τοπικής κοινότητας , λόγω της ένταξης του οικισμού αυτού στο ανακτορικό κρατίδιο των Μυκηνών.

2.2.4 Μπερμπάτι

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Το Μπερμπάτι (**Χάρτης 3**)είναι χτισμένο σε πρόποδες λόφων στη βόρεια Αργολίδα , μπροστά από τον οποίο απλώνεται ένα άνυδρο λεκανοπέδιο. Η ερευνώμενη περιοχή περιβάλλεται από ψηλά βουνά και οριοθετείται από τον περιβάλλοντα χώρο. Στα βόρεια περικλείεται από τον ορεινό όγκο Ψηλή Ράχη όπου βρίσκεται η κοιλάδα του Αγιονορίου , στα ανατολικά από τα βουνά της Τραπεζόνας και από τους μεσημβρινοδυτικούς κλάδους της, στα νότια από τον Προφήτη Ηλία , όπου βρίσκεται η πεδιάδα της Αργολίδας και προς δυσμάς από την οροσειρά της Σάρας και της Μάρτας, όπου βρίσκονται οι κοιλάδες των Λιμνών και του Μίγιου.

Στο κέντρο της κοιλάδας του Μπερμπατιού, όπου βρίσκεται ο λόφος Μαστός, εντοπίστηκε και ανασκάφηκε οικισμός της ΠΕΧ καθώς και τμήμα του οικισμού της ΥΕΧ που επιβεβαίωσε την ύπαρξη μυκηναϊκών δραστηριοτήτων στην περιοχή αυτή. Η κοιλάδα του Μπερμπατιού μοιάζει να είναι αρκετά απομονωμένη από τις γύρω περιοχές . Ο οικισμός της Ύστερης Εποχής του Χαλκού γνώρισε πολλές φάσεις κατοίκησης , οι οποίες ανάγονται από την ΥΕΠ έως την ΥΕΠΒ περίοδο. Ο οικισμός αυτός επικοινωνούσε με την αργολική πεδιάδα και τις Μυκήνες μέσω του φαραγγιού της Κλεισούρας στα νοτιοανατολικά, ενώ κατά την ΥΕΠΒ2 περίοδο κατασκευάστηκε και δρόμος με γέφυρες και υπόγειες στοές που ένωνε τις θέσεις αυτές.

Τα παλαιότερα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα προέρχονται από το κτήριο με τον κλίβανο , που έλαβε την ονομασία «οικία του κεραμέα» , καθώς σ' αυτό εντοπίστηκε στρώμα στάχτης , μεγάλος αριθμός οστράκων κεραμικής και μεγάλος αριθμός ψημένων αγγείων , τα οποία απέδειξαν ότι πραγματοποιούνταν παραγωγή κεραμικής. Η «οικία του κεραμέα» καταστράφηκε στις αρχές της ΥΕΠΒ1 περιόδου και τη θέση του πήρε ένα μεγαλύτερο οικοδόμημα. Το γεγονός ότι βρέθηκαν σε διάφορα σημεία του οικισμού ψημένα αγγεία κακής ποιότητας , υποδηλώνει ότι μέχρι και την ΥΕΠΒ περίοδο , ο οικισμός αποτελούσε κέντρο παραγωγής κεραμικής και γυναικείων ειδωλίων.

Οι ανασκαφές στο λόφο του Μαστού πραγματοποιήθηκαν από το Σουηδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο κατά τα έτη 1937, 1938, 1953 και 1959, ενώ η έρευνα στους οικισμούς της ΠΕΧ και της ΥΕΧ από τους Saflund και Akerstrom αντίστοιχα. Παράλληλα, εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν ένας θολωτός και επτά θαλαμοειδείς τάφοι που ανήκαν στη νεκρόπολη του οικισμού. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 πραγματοποιήθηκε από την Berit Wells και το Σουηδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο

εκτεταμένη επιφανειακή έρευνα στην ευρύτερη περιοχή της κοιλάδας και στους γύρω ορεινούς όγκους, γνωστή ως “The Berbati Limnes Survey”, με σκοπό τη μελέτη αλληλεπίδρασης μεταξύ ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος από τη Μέση Παλαιολιθική περίοδο μέχρι και τον 18^ο αι. μ.Χ. Αποτέλεσμα αυτής, ήταν ο εντοπισμός μεγάλου αριθμού θέσεων , πολλές από τις οποίες ερευνήθηκαν σε βάθος⁷⁸.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στο λόφο του Μπερμπατίου επιβεβαίωσαν την ύπαρξη οικισμού της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, και συγκεκριμένα ενός οικισμού που κατοικήθηκε καθ’ όλη τη διάρκεια της ΥΕΙΙΑ και ΥΕΙΙΒ περιόδου στις ανατολικές, δυτικές και νότιες παρειές του λόφου αυτού , αλλά όχι στην κορυφή του. Στο τέλος της ΥΕΙΙΒ περιόδου ο οικισμός εγκαταλείφθηκε ειρηνικά χωρίς ίχνη βίαιων καταστροφών και μετά την εγκατάλειψή του, η περιοχή καταλήφθηκε από δύο ταφές ενηλίκων , εκ των οποίων η μια σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση και καλύπτεται από μεγάλες κεράμους στέγης. Η ποσότητα μάλιστα των κεράμων που βρέθηκαν σε διάφορα σημεία του οικισμού επιβεβαιώνουν πως οι οικίες διέθεταν δίρριχτες και κεραμοσκεπείς στέγες.

Από τις καλύτερες σωζόμενες κατοικίες του οικισμού και το καλύτερο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα περί αρχιτεκτονικής διάταξης των οικιστικών μονάδων, είναι η οικία που θεμελιώθηκε πάνω από τα κατάλοιπα της *οικίας του Κεραμέα*⁷⁹ , η οποία κατοικήθηκε από την ΥΕΙΙ περίοδο μέχρι και την ΥΕΙΙΑ1 περίοδο. Μετά την εγκατάλειψη του κεραμοποιείου, ο χώρος έμεινε ακατοίκητος και η οικοδομική δραστηριότητα ξεκίνησε στην ΥΕΙΙΑ2 περίοδο. Το συγκρότημα κατά την ΥΕΙΙΒ περίοδο αποτελούσε ένα αυτοτελές συγκρότημα, το οποίο περιβάλλονταν στα ανατολικά, δυτικά και νότια από αναλημματικούς τοίχους που λειτουργούσαν ως περίβολοι, με την κεντρική είσοδο να τοποθετείται στο ανατολικό άκρο του νότιου αναλημματικού τοίχου, η οποία και οδηγούσε από τον εξωτερικό δημόσιο χώρο, στην υπαίθρια αυλή και από εκεί στα υπόλοιπα δωμάτια. Το συγκρότημα αυτό διατάσσονταν από δύο δημόσιους δρόμους (Α ΚΑΙ Β) κατά μήκος της Νότιας και Δυτικής πλευράς, με κατεύθυνση Α-Δ και Β-Ν, εκ των οποίων ο νότιος οδηγούσε στην κεντρική είσοδο της οικίας, που υποδηλώνουν μια περίπλοκη και οργανωμένη ανάπτυξη της κοινότητας.

Τα δωμάτια του κτηριακού συγκροτήματος αναπτύσσονταν σε τρεις πτέρυγες παρατεταγμένες γύρω από την αυλή, η οποία έπαιζε κεντρικό ρόλο στη διεξαγωγή οικιακών δραστηριοτήτων, και ήταν τοποθετημένη στο κέντρο του συγκροτήματος, καθορίζοντας την κυκλοφορία προς τα διαμερίσματα του κτηρίου. Στην πρώτη πτέρυγα τοποθετούνται οι χώροι (7) και (6) με προσανατολισμό Α-Δ , οι οποίοι ανεγέρθηκαν πάνω στα κτιριακά κατάλοιπα του κλιβάνου, και δεν επικοινωνούσαν απευθείας μεταξύ τους αλλά η πρόσβαση σ’ αυτούς πραγματοποιούνταν μέσω της

⁷⁸ Παϊπέτη 2019, 10-11

⁷⁹ Παϊπέτη 2019, 84-86, Shear-Mylonas 1969, Hiesel 1990, Darcque 1998

αυλής. Οι χώροι αυτοί πιθανότητα λειτουργούσαν ως βοηθητικοί χώροι καθώς απουσιάζει ο βόρειος τοίχος.

Στη δεύτερη πτέρυγα αναπτύσσονται τέσσερις χώροι (2-5) κατά μήκος του δυτικού περιβόλου, με προσανατολισμό Β-Ν η διάταξη των οποίων είναι ακτινωτή. Πιο συγκεκριμένα, το δωμάτιο (3) ήταν προσβάσιμο από την αυλή, και σύμφωνα με τον ανασκαφέα του, τον Akerstrom λειτουργούσε σαν χώρος στον οποίο γίνονταν η προετοιμασία του φαγητού. Η Shear Mylonas (1969) τη χαρακτήρισε ως πρόδομος, ενώ ο Hiesel (1990) ως κεντρικό δωμάτιο, καθώς ήταν ένα δωμάτιο μεγάλων διαστάσεων (10,50 τ.μ.), στην ΝΑ γωνία του οποίου βρέθηκαν ίχνη καμένου πηλού που οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για εστία, ενώ στο δάπεδο του δωματίου εντοπίστηκαν μαγειρικά σκεύη που οδήγησαν και στην ταύτιση του διαμερίσματος αυτού ως χώρος για την προετοιμασία του φαγητού. Παράλληλα, το δωμάτιο αυτό λειτουργούσε και ως προθάλαμος ή πρόδομος καθώς μέσω αυτού επιτυγχάνονταν η κυκλοφορία και στους υπόλοιπους χώρους (2, 4, 5). Το δωμάτιο (2), διαστάσεων 15,75 τ.μ., διέθετε εστία στη ΝΑ γωνία, η οποία λόγω της θέσης της θεωρήθηκε ότι χρησιμοποιούνταν για μαγείρεμα κυρίως, και λιγότερο για θέρμανση. Στο κέντρο του δυτικού τοίχου εντοπίστηκε λιθόκτιστη κατασκευή, ένα είδος αγωγού (διαστάσεων 0,90 x 0,52μ.), στην απόληξη του οποίου βρέθηκε κεραμικό αγγείο και συγκεκριμένα κρατήρας καθώς και τμήμα ειδωλίου στην επίχωση της κατασκευής. Πολλοί μελετητές απέδωσαν στην κατασκευή αυτή θρησκευτικό χαρακτήρα, ερμηνεύοντάς τη ως μικρό βωμό ή κατασκευή για σπονδές. Ο οικιακός όμως χαρακτήρας του χώρου αυτού, σε συνδυασμό και με τους υπόλοιπους του συγκροτήματος αυτού καθιστά ίσως αδύνατη την απόδοση θρησκευτικού χαρακτήρα στην κατασκευή αυτή. Σύμφωνα με την Schallin, τέτοιου είδους κατασκευές μπορούν να ερμηνευθούν ως « signs of the profane occupation of pottery making». Συγκεκριμένα, τα βυθισμένα αγγεία θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν ως σκεύη για πλύσιμο του πηλού. Άλλωστε ο εργαστηριακός χαρακτήρας επιβεβαιώνεται και από την ύπαρξη της αυλής λόγω του μεγέθους της, καθώς και της κεντρικής της θέσης στο σύνολο του συγκροτήματος.

Βόρεια του δωματίου (3) βρίσκεται ένας ακόμη χώρος, ο οποίος διαιρείται σε δύο επιμέρους δωμάτια (4 και 5). Τα δωμάτια αυτά δεν ακολουθούν την συνηθισμένη διάταξη, ενώ η πρόσβαση μεταξύ τους αλλά και στα υπόλοιπα διαμερίσματα να επιτυγχάνονταν μέσω θυρών που ανοίχτηκαν σε ψηλότερο επίπεδο των τοίχων αλλά δεν σώζονται. Πρόκειται για μικρών διαστάσεων χώρους, διαστάσεων 3,80 και 4,30 τ.μ. με ίχνη εστίας στην ΝΑ γωνία στο εσωτερικό τους.

Η τρίτη πτέρυγα του συγκροτήματος καταλάμβανε τη ΒΔ γωνία και αποτελούνταν από τρία δωμάτια, παρατακτικά διατεταγμένα με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ, τα οποία άνοιγαν σε μια αυλή, και η είσοδος σ' αυτά επιτυγχάνονταν μέσω ενός ανοίγματος στον ανατολικό τοίχο του δωματίου (8). Στην επίχωση του δωματίου αυτού εντοπίστηκαν τμήματα πύλων που απέδωσαν αποθηκευτικό χαρακτήρα στο χώρο. Στο δωμάτιο (9) ο νότιος τοίχος, ο οποίος αποτελούσε και εξωτερικό τοίχο του συγκροτήματος ακολουθούσε λοξή πορεία και στεγάζονταν ίσως με πρόχειρη κατασκευή καθιστώντας το χώρο αυτό ως ημι-υπαίθριο. Στη ΒΔ γωνία του εντοπίστηκε μια κατασκευή ανάλογη με αυτή του δωματίου (2) με τμήμα αγγείου διακοσμημένο με εικονιστικές παραστάσεις και βυθισμένο στο έδαφος. Τέλος, το δωμάτιο (10) δυτικά του δωματίου (9) χρησίμευε επίσης ως αποθηκευτικός χώρος, καθώς στο εσωτερικό του βρέθηκε

μεγάλη ποσότητα κεραμικής. Στο κέντρο τη αυλής διασώζεται η γωνία ενός ακόμη δωματίου (11) , η χρήση του οποίου δεν μπορεί να προσδιοριστεί.

Πρόκειται για ένα κτήριο, επομένως , που δεν είχε αυστηρά μεγαροειδή διάταξη, όπως συναντάται σε κτήρια άλλων περιοχών αυτήν την περίοδο, αλλά τα διαμερίσματα του διατάσσονται γύρω από μια αυλή μεγάλων διαστάσεων που αποτελούσε τον πυρήνα του συγκροτήματος που καθόριζε και την κυκλοφορία στους υπόλοιπους χώρους. Παράλληλα, η θέση των δωματίων γύρω από την αυλή υποδηλώνει μια σαφή οργάνωση του χώρου, ενώ η ακτινωτή διάταξη ορισμένων δωματίων δηλώνει τον αποθηκευτικό τους χαρακτήρα. Ακόμη, η διάταξη των χώρων υποδηλώνει ότι δεν υπήρχαν αυστηρά όρια αλλά μια ελευθερία κινήσεων χωρίς αυστηρά προκαθορισμένες πορείες με περισσότερες δυνατότητες επιλογής. Αντίθετα, το γεγονός πως η πρόσβαση προς την πτέρυγα κατοίκησης ήταν αυστηρά ελεγχόμενη, όπως συνηθίζεται σε ιδιωτικές κατοικίες, όπως επίσης και ότι τα δωμάτια δεν είχαν άμεση πρόσβαση προς τον εξωτερικό περιβάλλοντα χώρο, καθώς και το γεγονός πως η ίδια η αυλή συνιστούσε έναν χώρο που ήλεγχε την κυκλοφορία, υποδηλώνει πως το κτήριο στο σύνολό του ήταν απομονωμένο από τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας και τα κτήρια του οικισμού αυτού.

2.2.5 Πρόσυμνα

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Η Πρόσυμνα ή αλλιώς Μπερμπάτι, για το οποίο δόθηκαν κάποιες πληροφορίες και παραπάνω, είναι ένα ημί-ορεινό χωριό του νομού Αργολίδας που βρίσκεται σε μια κλειστή πεδιάδα στους πρόποδες του Αραχναίου Όρους σε υψόμετρο 250μ. Στους πρόποδες του όρους Αετόβουνο που ορίζει την ανατολική πλευρά της Αργολικής πεδιάδας βρίσκεται το λεγόμενο Ηραίον του Άργους , το οποίο είναι κτισμένο σε τρία άνδηρα στη νοτιοδυτική πλαγιά του υψώματος και ήταν αφιερωμένο στη λατρεία της Ήρας ή της θεάς Αργείας, όπως την ονομάζει ο Όμηρος. Στην περιοχή του ιερού εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα οικισμού της Νεολιθικής περιόδου και της Εποχής του Χαλκού, καθώς και ένα εκτεταμένο νεκροταφείο της μυκηναϊκής περιόδου.

Τα πρώτα μυκηναϊκά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ήρθαν στο φως από τον αρχαιολόγο Μ. Σταματάκη, ο οποίος δημοσίευσε και μια έκθεση της ανασκαφής. Στη συνέχεια οι ανασκαφές διεξήχθησαν από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών κατά τις περιόδους από το 1892 έως το 1895 υπό την καθοδήγηση του καθηγητή Waldstein φέρνοντας στο φως μεγάλες ποσότητες προϊστορικών υλικών της Ύστερης Εποχής του Χαλκού . Ο Joseph Clark Hoppin που αποτελούσε ένα από τα μέλη της Αποστολής ανέλαβε τη μελέτη του κεραμικού υλικού που ήρθε στο φως από τις ανασκαφές και την άνοιξη του 1924 πρόσφερε ένα γενναιόδωρο ποσό ώστε να ξεκινήσουν ξανά οι ανασκαφές στην περιοχή αλλά και για να δημοσιευτούν τα αποτελέσματα της ανασκαφικής έρευνας. Αντικείμενο της αποστολής ήταν η ανακάλυψη καταλοίπων που επιβεβαίωναν την ύπαρξη οικισμού στους προϊστορικούς χρόνους.

Το ανασκαφικό πρόγραμμα που εφαρμόστηκε όρισε τρεις διακριτές περιοχές: Η πρώτη περιοχή περιλάμβανε την κορυφογραμμή του λόφου πάνω από τον παλαιό Ναό

που σχημάτιζε την κορυφή της Ακρόπολης και μερικά μέρη του ιερού στις χαμηλότερες πλαγιές του ίδιου λόφου. Η δεύτερη περιοχή έρευνας περιλάμβανε τη νότια και νοτιοδυτική πλευρά του Ηραίου, ενώ η τρίτη περιλάμβανε τη βορειοδυτική πλευρά του ιερού, εκεί όπου ανακαλύφθηκαν δύο θαλαμωτοί τάφοι της Μυκηναϊκής περιόδου το 1894. Οι ανασκαφικές έρευνες του προγράμματος έφεραν στο φως ίχνη κατοίκησης που ανάγονται στη Νεολιθική περίοδο, κατάλοιπα της ακρόπολης του οικισμού που κατοικήθηκε καθ' όλη της διάρκειας της Εποχής του Χαλκού καθώς και νεκροπόλεις της ΜΕ και ΥΕ περιόδου, που επιβεβαίωσαν πως η Πρόστυμα ήταν μια ακμαία κοινότητα μεταξύ των Μυκηναϊκών πόλεων της Αργολίδας.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

. Οι ανασκαφικές έρευνες που διεξήχθησαν από τον αρχαιολόγο Charles Walston στην περιοχή της ακρόπολης έφεραν στο φως κατάλοιπα που σχετίζονταν με το κυκλώπειο αναλημματικό τείχος που στήριζε το ανώτερο άνδριο πάνω στο οποίο θεμελιώθηκε ο παλαιός ναός της Ήρας. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του οικισμού σώζονται σε αποσπασματική μορφή και σώζονται σε τέσσερα σημεία του οικισμού. Οι καλύτερα διατηρημένοι τοίχοι διατηρούνται στην περιοχή κάτω από το κυκλώπειο αναλημματικό τείχος στο διάστημα μεταξύ της Στοάς II και III, όπου σχηματίζουν μια δίχωρη κατοικία με πρόπυλο που έχει κατεύθυνση προς Ν. Η δεύτερη περιοχή όπου εντοπίστηκαν θεμέλια τοίχων ήταν κάτω από το δεύτερο ναό, αλλά η αποσπασματική τους μορφή καθιστά αδύνατη την περιγραφή τους. Η πλαγιά του λόφου ήταν μια ακόμη θέση όπου βρέθηκαν ίχνη κατοίκησης. Στα ανατολικά του επονομαζόμενου ΝΔ κτιρίου, σώζεται μέρος μιας οικιστικής μονάδας, διαστάσεων 15μ.(μήκους) x 10μ. (πλάτους), και με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ, χτισμένη σε έδαφος με απότομη κλίση. Η οικία φαίνεται ότι ακολουθεί τη συνηθισμένη για την εποχή μεγαροειδή διάταξη, με ένα πρόπυλο το οποίο διέθετε κίονες που παρείχε πρόσβαση σε ένα ρηχό προθάλαμο, βάθους 2,40μ. και με τη σειρά του οδηγούσε σε δύο διαμερίσματα τοποθετημένα μαζί. Στη νότια πλευρά του οικισμού και συγκεκριμένα στο κεντρικό μέρος της Ακρόπολης διατηρούνται τα κατάλοιπα ενός άλλου κτηρίου και συγκεκριμένα ένα ορθογώνιο δωμάτιο αυτού, διαστάσεων 2,83μ. (μήκους) x 2,51μ. (πλάτους), χωρίς ίχνη εστίας στο εσωτερικό του.

Η αποσπασματική φύση των οικιστικών καταλοίπων δεν επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων τόσο ως προς τη διάταξη των κτηρίων του οικισμού, όσο και ως προς τον εντοπισμό των ιδίων των κτηριακών εγκαταστάσεων. Αυτό, όμως, που καθιστάται σαφές είναι ότι ο οικισμός, τουλάχιστον των Πρώιμων Ελλαδικών χρόνων ήταν ακμαίος και μεγάλος κάτι που πιθανότητα να ίσχυε και κατά την Ύστερη Ελλαδική περίοδο, παρά το γεγονός ότι δεν αναπαρίσταται από τα θεμέλια των κτηριακών καταλοίπων⁸⁰.

⁸⁰ Blegen 1937, 11-21

2.2.6 Λέρνα

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Η Λέρνα (εικ. 19) είναι αρχαία παραθαλάσσια τοποθεσία της Αργολίδας στις ανατολικές υπώρειες του όρους Ποντίνου, φημισμένη στην αρχαιότητα για την αφθονία των υδάτων της. Όλη η περιοχή της Λέρνης ήταν στενά συνδεδεμένη με την αρχαία λατρεία του υγρού στοιχείου. Άλλοτε αναφέρεται ως ποταμός, άλλοτε ως πηγή και άλλοτε ως λίμνη, δίνοντας έτσι και το όνομά της σε ολόκληρη την περιοχή. Από την πηγή Λέρνη πήγαζε ο Ποντίνος ποταμός και η λίμνη Αλκυονία θεωρούνταν ως είσοδος προς τον Κάτω Κόσμο.

Η περιοχή της Λέρνας αποτελεί και μια από τις σημαντικότερες προϊστορικές θέσεις του ελλαδικού χώρου. Ο οικισμός που ανακαλύφθηκε από τις ανασκαφές που διεξήχθησαν εκεί, εκτείνεται σε χαμηλό τεχνητό λόφο, καταλαμβάνοντας επιφάνεια 180μ. χ 160μ., στη δυτική πλευρά του Αργολικού Κόλπου, ο οποίος δημιουργήθηκε με τη συσσώρευση αλλεπάλληλων στρωμάτων κατοίκησης. Η κατοίκηση του λόφου μαρτυράται από τη Νεολιθική περίοδο μέχρι και την Υστεροελλαδική περίοδο, όπως επιβεβαιώνουν και τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που ήρθαν στο φως.

Οι ανασκαφές στην περιοχή όπου τοποθετείται ο οικισμός πραγματοποιήθηκαν κατά τα έτη 1952 έως και 1958 από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών, υπό τη διεύθυνση του καθηγητή J.L. Caskey. Οι έρευνες, όμως, επικεντρώθηκαν κυρίως στο νότιο τμήμα του γήλοφου, φέρνοντας στην επιφάνεια έξι κύριες οικιστικές και χρονολογικές φάσεις. Μετά το πέρας των ερευνών, τα πρωϊμότερα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα καταχώθηκαν και τοποθετήθηκε ένα στέγαστρο στον αρχαιολογικό χώρο, με σκοπό να προστατευτεί η λεγόμενη «οικία των κεράμων»⁸¹.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στο χαμηλό τεχνητό λόφο δυτικά του Αργολικού Κόλπου επιβεβαίωσαν την ύπαρξη οικισμού που κατοικήθηκε από την Νεολιθική περίοδο μέχρι και την Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Η μεγαλύτερη ακμή του οικισμού όμως σημειώθηκε κατά την ΠΕ περίοδο, ενώ εκτεταμένη και ευημερούσα ήταν η κατοίκηση και κατά την ΜΕ περίοδο. Η ανεύρεση λακκοειδών τάφων που χρονολογούνται στη μετάβαση από τη ΜΕ στην ΥΕ περίοδο υποδηλώνουν την ισχυρή θέση της Λέρνας μεταξύ των ηγετικών ομάδων της Αργολικής πεδιάδας. Κατά ΥΕ περίοδο ο οικισμός φαίνεται πως συρρικνώθηκε σημαντικά, λόγω της αδυναμίας της τοπικής ηγετικής ομάδας να διατηρήσει την εξουσία της και την αυτονομία της, με τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα να αποδίδονται στην ΥΕΙΙΑ2/ΥΕΙΙΒ1 περίοδο και να εντοπίζονται συγκεκριμένα στον τομέα D. Ο περιορισμένος αριθμός, μάλιστα, καταλοίπων της ΥΕΙΙΒ2 περιόδου και η απουσία ΥΕΙΙΓ ευρημάτων υποδηλώνει πως ο οικισμός είχε περιέλθει σε κατάσταση παρακμής πριν την καταστροφή των ανακτορικών κέντρων, γεγονός που οδήγησε και στην οριστική εγκατάλειψη του οικισμού κατά την ΥΕΙΙΓ περίοδο.

⁸¹ Παϊπέτη 2019, 11

Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών στο χαμηλό λόφο μεταξύ των κτηρίων της Πρώιμης Ελλαδικής περιόδου, εντοπίστηκαν τα κατάλοιπα μιας **οικίας Δ⁸²(εικ.20)** η οποία κατασκευάστηκε πάνω στα θεμέλια των ΜΕ κτηρίων και καταστράφηκε στις αρχές της ΥΕΙΙΒ1 περιόδου. Το κτήριο αυτό περιλαμβάνει δύο φάσεις κατοίκησης με τη δεύτερη φάση να τοποθετείται μετά την καταστροφή του αρχικού κτηρίου στις αρχές της ΥΕΙΙΒ1, λόγω της ανεύρεσης μικροευρημάτων, οστών ζώων, κεραμικής και λίθινων εργαλείων στην επιφάνειά του που μαρτυρούν ίσως μια βιοτεχνική χρήση του χώρου στη φάση αυτή. Πρόκειται για ένα κτήριο που αποτελείται από δύο δωμάτια (1 και 2) και δύο διάδρομοι που συναντώνται σε ορθή γωνία μπροστά από την είσοδο του δωματίου (1), η ύπαρξη των οποίων οδήγησε στο χαρακτηρισμό του ως οικία με διαδρόμους. Ο διάδρομος β, ο οποίος παρεμβάλλεται μεταξύ των δωματίων, έφερε άνοιγμα στο νότιο άκρο του παρέχοντας άμεση πρόσβαση από και προς τον κοινόχρηστο δρόμο κατά την πρώτη φάση κατοίκησης της οικίας με κατεύθυνση Α-Δ. Η κατασκευή του δρόμου ανάγεται στην ΜΕ περίοδο και χρησιμοποιούνταν και κατά την ΥΕΙΙ περίοδο, μήκους 14μ. και πλάτους 1,30μ. με την επιφάνειά του να είναι ελαφρώς επικλινή από Δ προς Α. Στο δυτικό άκρο η επιφάνεια του δρόμου ήταν χαλικωτή ενώ στο ανατολικό του άκρο διέθετε σκληρή επίστρωση πηλού. Η τοιχοδομία του κτηρίου που ορίζει τους επιμέρους χώρους είναι κατασκευασμένη με επιμέλεια και σχεδιασμό, καθώς στήριζε το δεύτερο όροφο που δεν σώζεται, ενώ το δάπεδο του δωματίου (1) το οποίο και σώζεται, εμφάνιζε κλίση από Ν προς Β και ήταν καλυμμένο με στρώμα τεφρόχροης γης.

Το τμήμα του κτηρίου αυτού που σώζεται δεν επιτρέπει την ακριβή εξαγωγή συμπερασμάτων για την συνολική αρχιτεκτονική του μορφή, καθώς και για τη χωροταξική του οργάνωση στα πλαίσια του οικισμού. Από την παραπάνω περιγραφή προκύπτει μόνο ότι συνιστούσε ένα κτήριο με διαδρόμους στο οποίο λάμβαναν χώρα οικιακές δραστηριότητες σχετικές με την προετοιμασία και την κατανάλωση της τροφής, καθώς στο εσωτερικό του δωματίου (1) εντοπίστηκε μεγάλη ποσότητα κεραμικής. Η ύπαρξη κοινόχρηστων δρόμων και η άμεση πρόσβαση προς αυτούς, καθώς και διάδρομοι μεταξύ των δωματίων υποδηλώνουν μια οργανωμένη κοινότητα. Τέλος, ο τύπος αυτός του οικήματος συνδέεται με την κοινωνική και διοικητική οργάνωση, ενώ δηλώνει και την οικονομική ευμάρεια του οικισμού. Μετά την εγκατάλειψη του κτηρίου, το ύψωμα της Λέρνας δεν κατοικήθηκε ξανά.

Ανατολικά της Οικίας Δ, διασώζονται θεμέλια τοίχων μιας οικίας, η οποία όμως είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Η **Οικία (5)⁸³** γνώρισε δύο φάσεις κατοίκησης όπως μαρτυρούν τα δύο επάλληλα δάπεδά της. Η μια φάση τοποθετείται χρονολογικά στην ΥΕΙΙΑ2 περίοδο, ενώ η δεύτερη φάση τοποθετείται στην ΥΕΙΙΒ1 περίοδο. Εντός των ορίων της οικίας εντοπίστηκαν και δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι, οι οποίοι χρονολογούνται στην ΥΕΙΙΑ2 και πιστεύεται ότι προηγούνται της κατασκευής των δύο οικιστικών μονάδων Δ και (5). Η ύπαρξη αυτών των τάφων δηλώνει ότι η περιοχή βόρεια του ΜΕ δρόμου είχε ταφική χρήση πριν μετατραπεί σε οικιστικό χώρο. Μετά την εγκατάλειψη του κτηρίου κατά την ΥΕΙΙΒ1 περίοδο ο χώρος δεν κατοικήθηκε ξανά. Πρόκειται για ένα κτήριο, λοιπόν, από τον οποίο σώζονται δύο χώροι (α και β), των οποίων οι τοίχοι σώζονται αποσπασματικά. Ο χώρος α, στα ανατολικά της Οικίας Δ, ίσως αποτελούσε

⁸² Παϊπέτη 2019, 78

⁸³ Παϊπέτη 2019, 81-82

την αυλή του κτηρίου, και σ' αυτή διακρίνονται δύο δάπεδα. Από το παλαιότερο, που χρονολογείται στην ΥΕΙΙΑ2 περίοδο σώζεται ένα μικρό τμήμα και σ' αυτό ανήκει και μια ταφή νεκρού που βρέθηκε. Το νεότερο δάπεδο, που διατηρείται σε καλύτερη κατάσταση καταλαμβάνει το μεγαλύτερο τμήμα του δωματίου α. Ο χώρος β αποτελούσε τμήμα δωματίου, του οποίου η λειτουργία δεν μπορεί να προσδιοριστεί καθώς σώζονται ελάχιστα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Επομένως, λόγω της αποσπασματικής διατήρησης των θεμελίων του κτηρίου αυτού, όπως και της Οικίας Δ δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί αρχιτεκτονική και χωροταξική ανάλυση ώστε να διατυπωθούν κάποια συμπεράσματα. Είναι πιθανό η Οικία Δ και 5 να αποτελούσαν ένα ενιαίο κτηριακό συγκρότημα, όπου τα δωμάτια αναπτύσσονταν κατά μήκος ενός κοινόχρηστου δρόμου και εκατέρωθεν μιας αυλής. Ίσως στην οικία (5), στα ανατολικά της αυλής, να στεγάζονταν τα ιδιωτικά διαμερίσματα της κατοικίας, ενώ στο κτήριο Δ στα δυτικά της αυλής να υπήρχαν οι κοινόχρηστοι χώροι του νοικοκυριού.

2.2.7. Χάνια

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Τα Χάνια είναι μια περιοχή της Αργολίδας, η οποία βρίσκεται μόλις λίγα χιλιόμετρα από την ακρόπολη των Μυκηνών. Η θέση αυτή κατοικήθηκε από τα προϊστορικά χρόνια και κυρίως κατά την ώριμη Μυκηναϊκή περίοδο, όπου και αναπτύχθηκε ένας οικισμός της ΥΕΙΙΒ1 περιόδου μέχρι και το 13^ο αι. π.Χ. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που αποκαλύφθηκαν σχετίζονται με το ένδοξο παρελθόν των Μυκηνών συμπεριλαμβάνοντας την ακρόπολη με το ανακτορικό συγκρότημα στην κορυφή του λόφου, τον εκτεταμένο οικισμό και τους μνημειώδεις θολωτούς τάφους που οριοθετούν το τοπίο.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι ανασκαφές που διενεργήθηκαν στην περιοχή αυτή το 1980 έφεραν στην επιφάνεια ένα μέρος του οικισμού της ύστερης Εποχής του Χαλκού, και συγκεκριμένα ανεξάρτητα κτηριακά συγκροτήματα σε χαλαρή διάταξη που καταλάμβαναν μια επιφάνεια 5,50μ. στρεμμάτων και διατρέχονταν από δρόμους. Το καλύτερα ανασκαμμένο κτηριακό συγκρότημα (**εικ. 21**) που αποκαλύφθηκε καταλαμβάνει μια επιφάνεια με εμβαδόν 685τ.μ., έχει προσανατολισμό ΒΔ-ΝΑ και παρουσιάζει μεγαροειδή διάταξη όπως εντοπίζεται και σε άλλες περιοχές αυτή την περίοδο. Πρόκειται για ένα κτήριο αποτελούμενο από ένα κυρίως δωμάτιο και βοηθητικούς χώρους που επικοινωνούν μεταξύ τους με διαδρόμους εκ των οποίων ένας στενός διάδρομος εκτείνεται κατά μήκος της πλευράς του δόμου και παρείχε πρόσβαση στα βοηθητικά δωμάτια στο βόρειο τμήμα του κτηρίου. Το κυρίως δωμάτιο του κτηρίου ήταν προσβάσιμο μέσω ενός ημί-υπαίθριου χώρου στη νότια πλευρά που οδηγούσε και στην κλίμακα που παρείχε πρόσβαση στον άνω όροφο. Στο εσωτερικό του διακρίνεται ένα θρανίο κατά μήκος του δυτικού και βόρειου τοίχου, διαστάσεων 3,38μ. μήκους και 0,40μ. πλάτους, το οποίο καλύπτονταν από παχύ στρώμα πηλού, ενώ στο κέντρο του δωματίου αποκαλύφθηκε μια υπερυψωμένη ορθογώνια πήλινη κατασκευή,

διαστάσεων 1,07μ. (B-N) χ 0,82μ. (A-Δ), με ίχνη καύσης που οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι χρησιμοποιούνταν ως εστία, έχοντας συμβολικό χαρακτήρα. Σε μικρή απόσταση από αυτή και προς τον ανατολικό τοίχο αποκαλύφθηκε μια ακόμη εστία ημικυκλικού σχήματος, η οποία χρησιμοποιούνταν για την μαγείρεμα και για την προετοιμασία του φαγητού. Ο διάδρομος που διατρέχει εσωτερικά το κτήριο παρείχε πρόσβαση στα δωμάτια που τοποθετούνταν στο ανατολικό τμήμα, τα οποία λειτουργούσαν ως αποθηκευτικοί-βοηθητικοί χώροι, λόγω των αποθηκευτικών αγγείων που εντοπίστηκαν στο εσωτερικό τους, και δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Ακόμη, εσωτερικά της εισόδου ανακαλύφθηκε και μια ράμπα ανόδου που οδηγούσε ανατολικότερα και διέτρεχε παράλληλα τον εξωτερικό βόρειο τοίχο του κτηρίου φτάνοντας στα δωμάτια του άνω ορόφου στην περιοχή πάνω από το κυρίως δωμάτιο και τις αποθήκες. Τέλος, κρίνοντας από τα ευρήματα, το κτήριο κατασκευάστηκε και κατοικήθηκε κατά τη διάρκεια της ΥΕΙΠΒ1 περιόδου, καταστράφηκε στις αρχές της ΥΕΙΠΒ2 περιόδου από φωτιά που προκλήθηκε πιθανόν από σεισμό και έκτοτε δεν κατοικήθηκε ξανά⁸⁴.

2.2.8 Άγιος Κωνσταντίνος Μεθάνων

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Ο Άγιος Κωνσταντίνος είναι πεδινός οικισμός της δημοτικής ενότητας Τροιζήνας – Μεθάνων. Ο αρχαίος οικισμός, μετά από ανασκαφικές έρευνες εντοπίστηκε στο λόφο του Αγίου Κωνσταντίνου στην ανατολική ακτή της χερσονήσου των Μεθάνων, που βρίσκεται σε απόσταση περίπου 1,5χλμ. ΒΑ της σύγχρονης λουτρόπολης. Οι συστηματικές ανασκαφικές εργασίες που πραγματοποιήθηκαν στη θέση αυτή και συγκεκριμένα γύρω από την εκκλησία του Αγίου Κωνσταντίνου και Ελένης, από το 1995 και εξής, καθώς και νωρίτερα έως το 1993 (στο δυτικό, νότιο και ανατολικό τμήμα της αυλής της εκκλησίας), από την αρχαιολόγο και διευθύντρια της ανασκαφής Ελένη Κονσολάκη- Γιαννοπούλου, έφεραν στο φως ένα μεγάλο σύνολο κτηρίων της ΥΕΙΠΑ-Β περίοδο (14^{ος}-13^{ος} αι. π.Χ.), που εκτείνονταν στα βόρεια και δυτικά της σύγχρονης εκκλησίας.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι ανασκαφές που διενεργήθηκαν στην ευρύτερη περιοχή της χερσονήσου των Μεθάνων στη βορειοανατολική ακτή της Πελοποννήσου, αποκάλυψαν πως η κατοίκηση στην περιοχή ήταν συνεχής από τη Νεολιθική περίοδο. Στο λόφο του Αγίου Κωνσταντίνου και Ελένης, η κατοίκηση τοποθετείται στους Μυκηναϊκούς ανακτορικούς χρόνους και συγκεκριμένα κατά την ΥΕΙΠΑ-Β περίοδο. Στη βόρεια πλευρά του οικισμού διακρίνεται ένα κτήριο, μεγαροειδούς μορφής (Κτήριο Ζ) με προσανατολισμό Α-Δ και με την κύρια είσοδο να βρίσκεται στη δυτική πλευρά προς

⁸⁴ Palaiologou 2015, 53-62

μια ανοιχτή περιοχή. Το μεγαροειδές διαμέρισμα αποτελείται από ένα μεγάλο κυρίως δωμάτιο, διαστάσεων 6,50 χ 4,50μ., και έναν προθάλαμο μπροστά από το οποίο εκτείνεται ένα βαθύ πρόπυλο με προσανατολισμό προς τα δυτικά, ενώ η είσοδος προς τους χώρους αυτούς τοποθετείται στον άξονα. Ο προθάλαμος στη ΒΑ γωνία διέθετε ένα χτιστό λίθινο θρανίο, ενώ το κυρίως δωμάτιο περιλάμβανε μια κεντρική εστία, ορθογώνιου σχήματος, η οποία περιείχε ένα παχύ στρώμα στάχτης με σημαντική ποσότητα υπολειμμάτων φαγητού. Η ύπαρξη, όμως, επίπεδων λίθων κυκλικής μορφής στην περιφέρεια της εστίας, συνηγορούν στο γεγονός ότι περιβάλλονταν από ξύλινους κίονες που στήριζαν την οροφή. Επίσης, στη ΝΑ γωνία υπήρχε και ένα θρανίο, η χρήση του οποίου είναι αβέβαιη. Τέλος, στην ανατολική πλευρά του κυρίως δωματίου προστέθηκε και ένας ακόμη χώρος (οπισθόδομος) , οι τρεις πλευρές του οποίου πλαισιώνονταν από μια χαμηλή λίθινη προεξοχή, ενώ η ποσότητα της κεραμικής που εντοπίστηκε στο εσωτερικό του χώρου αυτού προσέδωσε στο δωμάτιο αποθηκευτική λειτουργία πολύτιμων αντικειμένων και εξοπλισμού του μεγάρου όταν δεν χρησιμοποιούνταν⁸⁵.

⁸⁵ Konsolaki-Yannopoulou, 2004, 74-76

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Οικιστικές θέσεις της Κορινθίας

Ο νομός Κορινθίας (Χάρτης 3) καταλαμβάνει το βορειοανατολικό τμήμα της περιφέρειας της Πελοποννήσου. Αποτελεί ένα από τα γεωγραφικά διαμερίσματα της περιφέρειας Πελοποννήσου και εν μέρει της Στερεάς Ελλάδας καταλαμβάνοντας έκταση 2.290 τ. χλμ. Πρωτεύουσα της αποτελεί η Κόρινθος και ο πληθυσμός της ανέρχεται περίπου στους 154.000 κατοίκους.

Το ορεινό της τμήμα καταλαμβάνει το κεντρικό τμήμα της Πελοποννήσου και τα μεγαλύτερα μέρη των ανατολικών και δυτικών τμημάτων της. Μετά τον Ταΰγετο, η Κυλλήνη ή αλλιώς Ζήρεια θεωρείται το δεύτερο υψηλότερο βουνό της Πελοποννήσου, το οποίο καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος στο νομό Κορινθίας. Το ανατολικό τμήμα του νομού μέχρι και τα όρια της Δυτικής Αττικής καταλαμβάνει ο ορεινός όγκος των Γεράνειων, ενώ το όρος Ολίγυρτος τοποθετείται στο σημείο όπου ενώνονται οι νομοί Αργολίδας, Κορινθίας και Αρκαδίας. Ακόμη, στο νομό Κορινθίας ανήκουν οι ορεινοί όγκοι των Αρσανείων ή αλλιώς Χελμός, το Μεγαλοβούνι που βρίσκεται στα σύνορα με τον νομό Αργολίδας, το όρος Όρυξιν που τοποθετείται νοτιοδυτικά της Φενεάτιδος, η Πεντέλια που αποτελεί τη νότια απόληξη του Χελμού καθώς και το όρος Σελινούντιο στην Κόρινθο.

Βρέχεται στα βόρεια από τον Κορινθιακό κόλπο και ανατολικά από τον Σαρωνικό κόλπο, ενώ στα νότια συνορεύει με την Αργολίδα και Αρκαδία και στα δυτικά με το νόμο Αχαΐας. Διαθέτει λίμνες με κυριότερες τη Στυμφαλία, τον Φενεό και τη λιμνοθάλασσα της Βουλιαγμένης, καθώς και σημαντικούς ποταμούς, όπως ο Ζαχολήτικος, Κράθις, το Πλατενέικο, τον Σελινούντα και τον Φοίνικα.

3.1. Κοράκου

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Λίγα χιλιόμετρα μόνο από την πόλη της Κορίνθου, και συγκεκριμένα στο βορειοανατολικό τμήμα, πάνω σε ένα χαμηλό λόφο, εντοπίστηκαν τα κατάλοιπα ενός από τους σημαντικότερους μυκηναϊκούς οικισμούς της Κορινθίας που έλαβε την ονομασία Κοράκου. Ο οικισμός αυτός γνώρισε μεγάλη άνθηση πολύ πριν τη μυκηναϊκή περίοδο, και συγκεκριμένα κατά τη χιλιετία 3000 π.Χ.-2000 π.Χ., ο οποίος αν και καταστράφηκε λόγω μιας καταστροφικής πυρκαγιάς κατά το 2000 π.Χ., συνέχισε να κατοικείται χωρίς διακοπή και χωρίς κάποια αλλαγή στον πληθυσμό του μέχρι και την Ύστερη Ελλαδική περίοδο.

Η Αρχαιολογική έρευνα στο χαμηλό λόφο του Κοράκου στο νομό Κορινθίας είναι στενά συνδεδεμένη με την Αμερικανική Αρχαιολογική Σχολή Κλασικών Σπουδών, καθώς αποτέλεσε και την πρώτη προϊστορική ανασκαφή της. Η ανασκαφική αυτή έρευνα ξεκίνησε την άνοιξη του 1915 από τον Blegen, και συνεχίστηκε για έξι

εβδομάδες και το 1916, ενώ αποτέλεσε και το θέμα της διδακτορικής του διατριβής στο πανεπιστήμιο του Yale. Παράλληλα εντοπίστηκαν κι άλλοι προϊστορικοί οικισμοί, όπως ο Άγιος Γεράσιμος, η Γωνιά και η Γύριζα, εκ των οποίων ο πιο γνωστός είναι ο εξεταζόμενος οικισμός του Κοράκου⁸⁶.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Ο προϊστορικός οικισμός του Κοράκου, σύμφωνα με αρχαιολογικά δεδομένα κατοικήθηκε για πρώτη φορά κατά την Πρωτοελλαδική περίοδο, όπου καταστράφηκε από πυρκαγιά και εγκαταλείφθηκε για μικρό χρονικό διάστημα. Κατά τη Μεσοελλαδική περίοδο ο οικισμός κατοικήθηκε ξανά σημειώνοντας ιδιαίτερη ανάπτυξη, ενώ κατά την Ύστερη Ελλαδική περίοδο (ΥΕΙΙΙ), και συγκεκριμένα στα τέλη του 12^{ου} αι. π.Χ. φαίνεται ότι ο οικισμός καταστράφηκε από πυρκαγιά και εγκαταλείφθηκε οριστικά. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών ερευνών, ήρθαν στο φως τμήματα τοίχων χτισμένων από λίθους, ενώ εντοπίστηκαν έντεκα επίπεδα κατοίκησης: Στο πρώτο στρώμα, στο οποίο ανήκουν τα έξι από τα προαναφερόμενα επίπεδα έγινε φανερό πως ο τελευταίος οικισμός εγκαταλείφθηκε απότομα. Το δεύτερο στρώμα περιλάμβανε τα επίπεδα κατοίκησης χωρίς να υπάρχουν ενδείξεις για ξαφνική καταστροφή, ενώ στο τρίτο στρώμα, το οποίο ήταν βαθύτερο προς το ανατολικό άκρο της κορυφογραμμής του υψώματος, εντοπίστηκε μεγάλος αριθμός τοίχων κτιρίων προσανατολισμένα προς όλες τις κατευθύνσεις και σχηματίζοντας ένα συγκρότημα τα οποία τοποθετούνται χρονολογικά στην Υστεροελλαδική περίοδο⁸⁷.

Η αρχαιολογική έρευνα εντόπισε ένα σύνολο οικιστικών μονάδων στο τρίτο στρώμα της επίχωσης, τα οποία σχηματίζουν ένα συγκρότημα και διακρίνονται από ιδιαίτερη πολυπλοκότητα. Το συγκρότημα αυτό αποτελείται συνολικά από πέντε οικιστικές μονάδες (Κτίριο L, Κτίριο P, Κτίριο M, Κτίριο H, Κτίριο O), των οποίων το μεγαλύτερο μέρος των τοίχων έχει κατεδαφιστεί και δεν επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την χωροταξική οργάνωση στο σύνολο του οικισμού. Τα οικιστικά αυτά συγκροτήματα στο σύνολό τους ακολουθούν το μεγαροειδή ορθογώνιο ανακτορικό τύπο αποτελούμενο από τρεις χώρους: ένα πρόπυλο, ένα προθάλαμο και το κυρίως δωμάτιο, με ένα ή δύο πρόσθετα διαμερίσματα στο πίσω μέρος του μεγάρου και χτίστηκαν ώστε να έχουν προσανατολισμό προς τα ανατολικά (Α), νότια (Ν) ή δυτικά (Δ)⁸⁸. Συγκεκριμένα, το **Κτίριο L** ανήκει στον τύπο του μεγαροειδούς κτιρίου, αποτελούμενο από μια αίθουσα ή πρόπυλο, ένα προθάλαμο και ένα μεγαλύτερο δωμάτιο, πίσω από το οποίο διακρίνεται ένας πρόσθετος χώρος. Το πρόπυλο, βάθους 1,35μ., διέθετε ξύλινο κίονα από τον οποίο σώζεται μόνο η βάση, και μια θύρα, τοποθετημένη έκκεντρα προς τη μια πλευρά, που παρείχε πρόσβαση σε έναν προθάλαμο, μικρών διαστάσεων, βάθους 1,36μ. στην ανατολική πλευρά και 1,20 μ. στην δυτική, ο οποίος ήταν πλακοστρωμένος με πλαδαρούς λίθους. Στο χώρο αυτό,

⁸⁶ Blegen 1921, 1-2

⁸⁷ Blegen 1921, 2-3

⁸⁸ Sakellariou- Faraklas 1971, 44

και μεταξύ των δύο τοίχων, σχηματίζονταν ένα άνοιγμα, διαστάσεων 1,62μ. που παρείχε πρόσβαση στον κύριο χώρο του μεγάρου.

Το μεγαλύτερο δωμάτιο της οικίας αυτής, διαστάσεων 4,84μ. πλάτους και 6,59μ. μήκους, διέθετε μια εστία στο κεντρικό τμήμα του υπερυψωμένη, τετράγωνης διατομής, ακανόνιστου σχεδόν μεγέθους φτιαγμένη από πηλό, που επιστρώθηκε με όστρακα και βότσαλα καλυμμένα με στάχτη, ενώ γύρω από αυτή βρέθηκαν τμήματα μεγάλων πίθων⁸⁹. Στο ανατολικό τμήμα του οικισμού και παράλληλα με την οικιστική μονάδα L βρίσκεται το **κτίριο Μ**, το οποίο χωρίζεται από την προηγούμενη με διάδρομο, πλάτους 2μ-2,75μ. Το κτίριο αυτή ανήκει στο μεγαροειδή τύπο, χωρίς προθάλαμο, διαστάσεων 5,50μ. (πλάτος) -7,75μ. (μήκος) με εστία στο μέσο του δωματίου, ακανόνιστου σχήματος, ενώ η πρόσβαση σ' αυτή πραγματοποιούνταν μέσω του διαδρόμου⁹⁰. Βόρεια της οικιστικής μονάδας Μ βρίσκεται το **Κτίριο Η**, η οποία ακολουθεί προσανατολισμό Α-Δ και ανήκει, όπως και οι προηγούμενες στο μεγαροειδή ορθογώνιο τύπο, αποτελούμενο από ένα πρόπυλο, ένα μεγάλο κυρίως δωμάτιο και ένα ευρύχωρο πρόσθετο χώρο τοποθετημένο στην πίσω πλευρά του κυρίως δωματίου. Το κυρίως δωμάτιο, διαστάσεων 6,50μ – 4,60μ., διαθέτει μια κεντρική εστία ακανόνιστου σχήματος προς το ανατολικό τμήμα του χώρου αυτού καθώς και έναν διαχωριστικό τοίχο που διαιρούσε το χώρο αυτό σε δύο μικρά δωμάτια. Από τον πρόσθετο χώρο που βρίσκεται στο πίσω μέρος του κυρίως δωματίου λείπει ο ανατολικός του τοίχος ενώ βρέθηκε και μια μικρή περιοχή γεμισμένη με βότσαλα, ενώ υπάρχουν ενδείξεις για ύπαρξη δύο κιόνων στο εσωτερικό του⁹¹.

Περισσότερη πολυπλοκότητα παρουσιάζει το **Κτίριο Ρ (εικ.22)** συγκριτικά με τις οικιστικές μονάδες του οικισμού αυτού, η οποία είναι πλήρως ανασκαμμένη. Η οικιστική αυτή μονάδα, με προσανατολισμό Β-Ν, αποτελείται από έναν μικρό προθάλαμο που παρείχε πρόσβαση σε ένα μεγαλύτερο δωμάτιο, και πίσω από αυτό διακρίνονται δύο ευρύχωρα δωμάτια τοποθετημένα το ένα δίπλα από το άλλο, ενώ διακρίνονται δύο ακόμη χώροι που ίσως ανήκουν σε άλλο κτίριο. Ο προθάλαμος του μεγαροειδούς συγκροτήματος είναι ένα μικρού μεγέθους δωμάτιο, βάθους 3,10μ. στη δυτική πλευρά του οποίου διακρίνεται ένα χώρος, διαστάσεων 3,65μ. χ 4.00μ. που πιθανόν ανήκε σε άλλο κτήριο και η σχέση του με τη συγκεκριμένη οικία δεν μπορεί να καθοριστεί με βεβαιότητα. Μεταξύ αυτού του χώρου και του προθαλάμου διακρίνεται ένας στενός διάδρομος, ίσως κλίμακα που οδηγούσε σε άνω όροφο. Συγκριτικά με τις υπόλοιπες οικίες του οικισμού, το κυρίως δωμάτιο του μεγαροειδούς αυτού κτηρίου ήταν πλούσιο σε ευρήματα. Πρόκειται για ένα ευρύχωρο, τετράγωνης διατομής χώρο, διαστάσεων 8,10μ.χ 8,20μ. με εστία στο κέντρο, διαστάσεων 1,36μ. χ 1,37μ. χτισμένη από στρώμα βοτσάλων και οστράκων τοποθετημένα σε πηλό και πήλινο δακτύλιο. Στο κέντρο της εστίας διακρίνεται μια κοιλότητα με υπολείμματα στάχτης. Στο βόρειο τμήμα της εστίας και στον άξονα του δωματίου υπάρχουν ενδείξεις για τοποθέτηση κιόνων, όπως και στην νότια και ανατολική πλευρά της, και μια πλατφόρμα, τετράγωνης διατομής, διαμέτρου 1,10μ. με υπολείμματα στάχτης συμπεριλαμβανομένων βότσαλα και όστρακα. Ακόμη, στο ΒΔ μέρος του δωματίου αυτού διακρίνεται μια ιδιόμορφη κατασκευή χτισμένη με στρώμα από βότσαλα και

⁸⁹ Blegen 1921, 80-83

⁹⁰ Blegen 1921, 89-91

⁹¹ Blegen 1921, 91-93

όστρακα τοποθετημένα σε πηλό, που χρησίμευε πιθανόν ως θεμέλιο χαμηλού θρανίου, φτιαγμένο από τούβλα ή ξύλο, καθώς και ένας κυκλικός λάκκος που χρησίμευε για αποθήκευση μεγάλων πύθων.

Στο βόρειο τοίχο του κυρίως δωματίου βρίσκονται δύο ανοίγματα θυρών που παρείχαν πρόσβαση στα διαμερίσματα που τοποθετούνται στο πίσω μέρος του, τα οποία όμως δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Το ανατολικό διαμέρισμα, διαστάσεων 3,85μ.χ 0,45μ. , διέθετε μια εστία τετράγωνης διατομής και έναν επίπεδο λίθο πάνω στον οποίο στήριζαν αγγεία οικιακής χρήσης, καθώς και μια λιθόστρωτη περιοχή στη ΝΔ γωνία του δωματίου. Αντίθετα, το δυτικό διαμέρισμα, διαστάσεων 4.00μ. χ 5,80μ. διέθετε μια εστία στο κέντρο καθώς και μια λιθόστρωτη περιοχή στη ΝΔ γωνία του δωματίου με στρώμα από βότσαλα. Σύμφωνα με τις αρχαιολογικά κατάλοιπα στο εσωτερικό αυτών των διαμερισμάτων, διατυπώνεται η υπόθεση ότι στο ανατολικό δωμάτιο πραγματοποιούνταν η μαγειρική του νοικοκυριού ενώ το δυτικό δωμάτιο χρησίμευε ίσως για τη διαμονή των επισκεπτών. Είναι πιθανό, ακόμη, το δωμάτιο που βρίσκεται ανατολικά της οικιστικής αυτής μονάδας, διαστάσεων 6,85μ χ 3,25μ. , να ανήκει στο οικιστικό αυτό συγκρότημα, χωρίς ωστόσο να μπορεί να διευκρινιστεί η χρήση του, λόγω της απουσίας κινητών ευρημάτων ή άλλων ενδείξεων στο εσωτερικό του⁹².

Στο μέσο του συγκροτήματος , βρίσκεται μια ακόμη **οικιστική μονάδα Ο**, μικρού μεγέθους, η οποία ακολουθεί επίσης τη μεγαροειδή διάταξη. Περιλαμβάνει ένα πρόπυλο, έναν αβαθή προθάλαμο και ένα μικρό δωμάτιο ή δόμο, και έχει προσανατολισμό Α-Δ με είσοδο στα δυτικά. Το πρόπυλο, βάθους 2,20μ., δεν περιλάμβανε κατάλοιπα. Αντιθέτως, το μεγαροειδές δωμάτιο περιείχε μια υπερυψωμένη πλατφόρμα χωρίς εσωτερικούς κίονες και εστία στο κέντρο του , ενώ οι τοίχοι του φαίνονται να συνδέονται με άλλες οικοδομήματα , γεγονός που υποδεικνύει ότι ήταν ένα ξεχωριστό διαμέρισμα που ανήκε σε ένα μεγαλύτερο. Στο βόρειο τμήμα αυτής της οικιστικής μονάδας διακρίνεται ένας στενός χώρος ή διάδρομος που οδηγούσε σε μια μεγαλύτερη οικία με μια μικρή ημικυκλική εστία στο ανατολικό του άκρο, ενώ στο ΝΔ τμήμα της περιοχής αυτής διακρίνεται ένα σύμπλεγμα από τοίχους που σχηματίζουν ένα δωμάτιο , διαστάσεων 3,18μ. χ 2,90μ. χωρίς ωστόσο να διατίθενται περισσότερες πληροφορίες γι' αυτό⁹³.

3.2. Ζυγουριές

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Η προϊστορική θέση των Ζυγουριών βρίσκεται σε έναν χαμηλό λόφο, ακανόνιστου μεγέθους, διαστάσεων 165μ. (B-N) χ 70μ. , στην κοιλάδα των αρχαίων Κλεονών, μεταξύ Κορίνθου και Μυκηνών και είναι μια από τις σημαντικότερες θέσεις της Πελοποννήσου. Ο λόφος πήρε το όνομά του από την ύπαρξη άγριων δέντρων και ιδιαίτερα θάμνων που φυτρώνουν εκεί. Ο οικισμός ερευνήθηκε από το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο το 1912, φέρνοντας στο φως αρχιτεκτονικά λείψανα σε

⁹² Blegen 1921, 83-89

⁹³ Blegen 1921, 93-96

διάφορα σημεία του λόφου. Ο υπό διερεύνηση λόφος είχε έκταση 165 χ70 μ. στο κεντρικό μέρος του οποίου ανακαλύφθηκε προϊστορική εναπόθεση της Πρωτοελλαδικής περιόδου , ενώ στο ανατολικό και δυτικό τμήμα του λόφου εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού⁹⁴. Ο οικισμός αυτός θα πρέπει να αποτελούσε ένα μικρό τοπικό κέντρο, μέρος ενός ευρύτερου πυρήνα, καθώς οι αρχαίες Κλεονές βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχο των Μυκηνών κατά τη Μυκηναϊκή περίοδο, όπως περιγράφεται από τον Όμηρο στην Ιλιάδα⁹⁵.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, ο οικισμός κατοικήθηκε αρχικά κατά την Πρώιμη εποχή του Χαλκού, όπου στο τέλος της περιόδου καταστράφηκε από πυρκαγιά και εγκαταλείφθηκε και συνέχισε να κατοικείται κατά την ΥΕΙΙΙ περίοδο. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του οικισμού της Ύστερης Εποχής του Χαλκού ανήκουν κυρίως σε ένα κτίριο του οποίου οι τοίχοι σώζονται σε ύψος αντίστοιχο με το επίπεδο της επιφάνειας του εδάφους και ακολουθούν την πλαγιά του λόφου, ενώ οι τοίχοι στην ανατολική πλευρά έπεσαν στην πλαγιά του λόφου και εξαφανίστηκαν. Το κτήριο, διαστάσεων 15μ. (μήκους) χ 11,50μ. (πλάτους), είναι προσανατολισμένο με το μακρύ του άξονα περίπου 30° ανατολικά του Βορρά και διαιρείται σε σειρές δωματίων , ποικίλων διαστάσεων, ενώ η πρόσβαση σ' αυτό επιτυγχάνονταν μέσω ενός κεντρικού διαδρόμου που ήταν παράλληλος με τον μακρύ άξονα της οικίας⁹⁶.

Συγκεκριμένα, η **Οικία Β** αυτή, αποτελείται από τέσσερα καλά ανασκαμμένα δωμάτια (αρ. 13, 30, 33, 34) δυτικά του διαδρόμου και ένα ακόμη δωμάτιο στα βόρεια (αρ. 12), ενώ φαίνεται ότι υπήρχαν και άλλοι χώροι στην ανατολική πλευρά που έπεσαν στην πλαγιά του λόφου. Το κτήριο περιλάμβανε και έναν κλειστό διάδρομο (αρ. 31,32) από τον οποίο σώζονται οι μεγάλες πλάκες του κατωφλιού που παρείχε πρόσβαση στους χώρους της οικίας. Ένα από τα καλύτερα ανασκαμμένα δωμάτια της οικίας είναι αυτό με αρ. 13, το οποίο βρίσκεται στην ΒΔ γωνία του κτηρίου, διαστάσεων 2,55μ. (πλάτους) χ 4,90μ. (μήκους), με προσανατολισμό Β-Ν. Στην ανατολική πλευρά και συγκεκριμένα στη ΝΑ γωνία του δωματίου υπήρχε μια θύρα που αποτελούσε τη μοναδική είσοδο αλλά και τη μοναδική πηγή φυσικού φωτισμού, η οποία περιλάμβανε λίθινο κατώφλι. Ακόμη, το δάπεδο του χώρου αυτού ήταν φτιαγμένο από σκληρό χώμα και πηλό, και στην επιφάνειά του ήταν τοποθετημένα αγγεία οικιακής χρήσης. Δίπλα από αυτό το δωμάτιο τοποθετείται στα ανατολικά ο χώρος με αρ. 12, διαστάσεων 4,95μ. (Β-Ν) , του οποίου ο ανατολικός τοίχος έχει καταστραφεί εντελώς. Το δωμάτιο αυτό επικοινωνούσε με το διπλανό (αρ.13) και με το υπόλοιπο μέρος της οικίας μέσω

⁹⁴ Blegen 1928, 1-3

⁹⁵ Sakellariou- Faraklas 1971, 45

⁹⁶ Blegen 1928, 30-31

θυρών , ενώ στο εσωτερικό του ανακαλύφθηκε μια μάζα αγγείων οικιακής χρήσης όπως και στο προηγούμενό του⁹⁷.

Το επόμενο δωμάτιο της οικίας με αρ. 30, διαστάσεων 4,65μ. (μήκους) χ 1,40μ. (πλάτους) το οποίο ήταν προσβάσιμο διαμέσου του διαδρόμου και μέσω μιας θύρας από την οποία σώζεται το λίθινο κατώφλι, διέθετε ένα μεγάλο ανοιχτό αυλάκι που αποτελούνταν από αγωγό τερακότας κατά μήκος του βόρειου τοίχου με κλίση προς τα ανατολικά, μέσω του οποίου πιθανόν η οικία εφοδιάζονταν με νερό. Δίπλα ακριβώς από το δωμάτιο αυτό βρίσκεται και ο χώρος με αρ.33, διαστάσεων 4,95μ. (μήκους) χ 2,45μ. (πλάτους) , ο οποίος ήταν προσβάσιμος διαμέσου του διαδρόμου, μέσω μιας θύρας στη ΒΑ γωνία του τοίχου που διέθετε κατώφλι από πλάκες ασβεστόλιθου. Στο εσωτερικό του και συγκεκριμένα στο δάπεδο του δωματίου, το οποίο ήταν επικαλυμμένο με πηλό εντοπίστηκαν παράλληλες σειρές αγγείων μεγάλου μεγέθους, αποτελούμενων από ένα κυλινδρικό δοχείο και κρατήρες. Παράλληλα με το δωμάτιο με αρ.33, διακρίνεται και το δωμάτιο με αρ. 34 , το οποίο εμφανίζεται να είναι μακρύ και στενό, πλάτους 1,75μ. ,διαχωρισμένο σε δύο μέρη από πλάκα ασβεστόλιθου που εκτείνεται κατά μήκος του χώρου αυτού. Στο ανατολικό τμήμα του δωματίου εντοπίστηκε κανάλι χτισμένο με λίθους και μικρές πλάκες⁹⁸.

Η ανασκαφική έρευνα στην οικιστική αυτή μονάδα απέδειξε ότι πιθανόν το κτήριο ήταν χτισμένο πάνω άνδρηρα παρόμοια με αυτά που βρέθηκαν στο ανάκτορο των Μυκηνών , εκτείνονταν ίσως προς τα δυτικά και διέθετε άνω όροφο , στον οποίο βρίσκονταν τα ιδιωτικά διαμερίσματα, ενώ ο κάτω όροφος στον οποίο σημειώθηκε η μεγάλη ποσότητα κεραμικής λειτουργούσε ως υπόγειο ή αποθηκευτικό κελάρι . Ακόμη, η τεράστια ποσότητα κεραμικής στις αποθήκες της οικίας οδήγησαν στο συμπέρασμα πως το κτήριο λειτουργούσε και ως εργαστήριο αγγειοπλάστη , απ' όπου πήρε και το όνομά του, το οποίο καταλάμβανε τα ανατολικά δωμάτια που καταστράφηκαν ολοσχερώς.

3.3. Τσουνγκιζα

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Βορειοδυτικά της ακρόπολης των Μυκηνών και μόλις 10χλμ. από αυτή, στην κοιλάδα της Νεμέας Κορινθίας δεσπόζει ο λόφος της Τσουνγκιζα,⁹⁹ (εικ.23) ο οποίος απαρτιζόταν από δύο λοφίσκους , εκ των οποίων ο ένας βρισκόταν στα Ν και ο άλλος στα Β. Μεταξύ αυτών, υπήρχε ένα βαθύ φαράγγι , ενώ ένα άλλο εκτεινόταν γύρω από τη βόρεια πλευρά του υψηλότερου βόρειου λοφίσκου, οι πληροφορίες των οποίων, για την ύπαρξη τους προήλθαν από την μελέτη των ανασκαφικών περιοχών EU2, EU3, EU6,EU7, EU8, EU10. Στην περιοχή όπου εκτεινόταν το νότιο φαράγγι εντοπίστηκαν ευρήματα που χρονολογούνται από τη Νεολιθική περίοδο, της ΠΕΙΙ, της Μεσοελλαδικής και της ΥΕΙ περιόδου. Ανάλογα ευρήματα εντοπίστηκαν και στις αποθέσεις του βόρειου φαραγγιού, τα οποία χρονολογούνται μέχρι και την ΥΕΙΙΒ

⁹⁷ Blegen 1928, 32-34

⁹⁸ Blegen 1928, 34-38

⁹⁹ Παϊπέτη 2019, 21-22

περίοδο. Ο Μυκηναϊκός οικισμός στην Τσούνγκιζα καταλάμβανε το λοφίσκο μιας οφιοειδούς κορυφογραμμής στην κοιλάδα της Νεμέας, ο οποίος τοποθετείται στη δυτική άκρη του χωρίου Ηράκλειο (της Αρχαίας Νεμέας), 1χλμ. μόλις από το ιερό του Διός. Η θέση αυτή κατοικήθηκε από τη Νεολιθική περίοδο, ενώ τα Μυκηναϊκά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που δεσπόζουν δείχνουν ότι η Τσούνγκιζα ήταν ο μεγαλύτερος οικισμός στην κοιλάδα της Νεμέας κατά τη διάρκεια των Πρώιμων και Ύστερων Ελλαδικών περιόδων.

Οι πρώτες ανασκαφικές έρευνες στην περιοχή πραγματοποιήθηκαν το 1892 από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα (ASCSA) υπό την επίβλεψη του καθηγητή της Σχολής Charles Waldstein, ενώ ο Henry S. Washington ξεκίνησε ανασκαφές στους αρχαίους Φλιούς. Το ενδιαφέρον που προκλήθηκε γι' αυτή την περιοχή οδήγησε τον καθηγητή της σχολής Bert Hodge Hill να διενεργήσει ανασκαφές στο ιερό του Διός στη Νεμέα, οι οποίες υποστηρίχθηκαν από το Πανεπιστήμιο του Cincinnati. Εν συνεχεία, ο Carl Blegen πραγματοποίησε έρευνες στον προϊστορικό οικισμό της Τσούνγκιζα στα δυτικά όρια του χωρίου Ηράκλειο και στους αρχαίους Φλιούς βορειοδυτικά της κοιλάδας της Νέας Νεμέας, στις οποίες εργάστηκαν ο Stephen G. Miller και Stella G. Miller του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνιας, όπου και εντοπίστηκαν τα προϊστορικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Αν και οι έρευνες συνεχίστηκαν μετέπειτα, κατά το 1926 και 1927 από τον James P. Harland, τα αποτελέσματα αυτών δεν δημοσιεύθηκαν ποτέ. Κατά τα έτη 1973-1975 και 1979, οι ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή αυτή επικεντρώθηκαν κυρίως γύρω από το ιερό του Διός, αλλά από το 1981 εφαρμόστηκε το Αρχαιολογικό πρόγραμμα της Κοιλάδας της Νεμέας (Nemea Valley Archaeological Project- NVAP) υπό τη διεύθυνση των James Wright και Mary Dabney, φέρνοντας στο φως μεταξύ του 1984 και 1986, οικιστικά κατάλοιπα του τέλους της Μέσης-αρχών της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, ενώ οι επιπλέον έρευνες στο νότιο και ανατολικό τμήμα του λόφου επιβεβαίωσαν την επέκταση του οικισμού κατά την ΥΕΙΙΙ περίοδο και τη χρήση του έως και το τέλος της ανακτορικής περιόδου.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στο λόφο της Τσούνγκιζας επιβεβαίωσαν την κατοίκηση του από την Νεολιθική περίοδο έως και το τέλος της ΥΕΙΙΒ2 περιόδου, οπότε και εγκαταλείφθηκε οριστικά ο οικισμός. Η κατοίκηση του λόφου, όπως δείχνουν τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα δεν ήταν συνεχής. Η ΠΕΙΙ και ΙΙΙ φάση στον οικισμό εκπροσωπείται από αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που καταλαμβάνουν την κορυφή του λόφου. Κατά τη Μέση Εποχή του Χαλκού ο οικισμός εγκαταλείφθηκε και κατοικήθηκε εκ νέου στο τέλος της ΜΕ εποχής. Τα μέχρι στιγμής ανασκαφικά δεδομένα δείχνουν ότι τα κτήρια των πρώιμων μυκηναϊκών φάσεων οικοδομήθηκαν πάνω στις επίπεδες επιφάνειες του εδάφους, οι οποίες σχηματίστηκαν με τις αποθέσεις του Νότιου και Βόρειου φαργγιού. Και στις δύο περιοχές η κατοίκηση φαίνεται να συνεχίστηκε σε όλη τη διάρκεια της Μυκηναϊκής περιόδου.

Κατά την Υστεροελλαδική φάση, ο οικισμός εισήχθη σε μια περίοδο ακμής και οικονομικής ανάπτυξης με την ένταξή του στα υφιστάμενα εμπορικά δίκτυα, όπως αποδεικνύεται από την υψηλής ποιότητας κεραμικής, τα χάλκινα και ελεφαντοστέινα αντικείμενα, τα λίθινα εργαλεία, τις πρώτες ύλες για την κατασκευή εργαλείων, τα φυτικά και ζωικά κατάλοιπα. Κατά την ΥΕΙΙΙ περίοδο οικοδομήθηκαν νέα κτήρια πάνω στο φυσικό βράχο με τον αριθμό τους να αυξάνεται από έξι στις πρώιμες μυκηναϊκές φάσεις σε δέκα κατά την ΥΕΙΙΙΑ-Β. Ακόμη, με τις ανασκαφές επιβεβαιώθηκε μυκηναϊκή κατοίκηση όχι μόνο στο λόφο της Τσουνγκιζας αλλά και στην περιοχή όπου βρίσκεται το ιερό του Διός, η οποία τοποθετείται χρονολογικά κατά την ΥΕΙΙΙΑ-Β περίοδο, και υποδεικνύει την έκταση που καταλάμβανε ο οικισμός, που εγκαταλείφθηκε οριστικά κατά την ΥΕΙΙΙΒ2.

Από τον οικισμό της ΥΕΙΙΙΑ περιόδου, ελάχιστα είναι τα κατάλοιπα που διασώζονται και αυτά εμφανίζονται διασκορπισμένα σε διάφορα σημεία του λόφου. Στις ΝΑ παρειές (τομέας EU2) αποκαλύφθηκαν τα κατάλοιπα δύο κτηρίων εκ των οποίων το ένα χρονολογείται στην ΥΕΙΙΒ-ΙΙΑ1, ενώ το άλλο στην ΥΕΙΙΙΑ2-Β1 περίοδο. Στις ανατολικές παρειές (τομέας EU9) αποκαλύφθηκε πλούσια κεραμική, φρέαρ, το οποίο περιείχε μεγάλο αριθμό ανοικτών αγγείων, αγγείων μεταφοράς υγρών και μαγειρικών σκευών καθώς και ειδώλια διαφόρων τύπων, οστά ζώων όπως και λίθινα εργαλεία. Τα ευρήματα αυτά ερμηνεύθηκαν ως το αποτέλεσμα λατρευτικής δραστηριότητας, η οποία θα περιλάμβανε διοργάνωση και τέλεση συμποσίων με τη συμμετοχή ικανού αριθμού ατόμων σ' αυτή.

Σύμφωνα, ωστόσο, με τους ανασκαφείς, η ΥΕΙΙΙΑ Τσουνγκιζα αποτελούσε ένα μικρό συνοικισμό, μια κοινωνική συγκρότηση οικογενειακού χαρακτήρα, χωρίς πολιτικής και οικονομική οργάνωση. Ο οικισμός αυτός, όπως και άλλοι όμοιοι του ίσως προέκυψαν από την επιθυμία κάποιων ομάδων να αποφύγουν τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές πιέσεις της κεντρικής εξουσίας με αποτέλεσμα να οδηγηθούν σε απομακρυσμένες περιοχές. Στην περίοδο αυτή, χρονολογούνται και δύο οικίες που βρέθηκαν, η οικία 13 και η οικία 14 (εικ.24). Στις ΝΑ παρειές του λόφου της Τσουνγκιζας αποκαλύφθηκαν σε αποσπασματική κατάσταση τα κατάλοιπα μιας **Οικίας 13**¹⁰⁰ και συγκεκριμένα τρεις τοίχοι που χτίστηκαν πάνω σε ΜΕ στρώμα, το οποίο περιείχε σημαντική ποσότητα απανθρακωμένων πυρήνων σταφυλιών, η ύπαρξη των οποίων υποδηλώνει ότι η τοπική οικονομία βασιζόταν και στην παραγωγή κρασιού ήδη από τη ΜΕ περίοδο¹⁰¹. Η οικία αυτή χρονολογείται κατά τη μεταβατική φάση από την ΥΕΙΙΒ στην ΥΕΙΙΙΑ1 περίοδο, και πιθανότατα καταστράφηκε από πυρκαγιά, ενώ στα κατάλοιπα αυτής, χτίστηκε η Οικία 14. Οι τοίχοι που αποκαλύφθηκαν ήταν χτισμένοι με αργούς λίθους και μεταξύ αυτών βρέθηκε τμήμα δαπέδου, ενώ οι τοίχοι σχηματίζουν τη ΒΔ γωνία ενός δωματίου. Ωστόσο, η αποσπασματική φύση των αρχιτεκτονικών καταλοίπων καθιστά αδύνατη την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την χωροταξική ανάλυση του κτηρίου μέσα στον οικισμό¹⁰².

¹⁰⁰ Wright, 1990

¹⁰¹ Wright 1990, 351

¹⁰² Παϊπέτη 2019, 71

Στα τέλη της ΥΕΠΙΑ2 οικοδομήθηκε η **Οικία 14**¹⁰³ πάνω στα θεμέλια της προηγούμενης οικίας 13, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, αλλά η κύρια φάση χρήσης της τοποθετείται κατά την ΥΕΠΙΒ1. Πρόκειται για ένα κτήριο, το οποίο πιθανότατα να αποτελούνταν από δύο πτέρυγες, μια με προσανατολισμό Α-Δ και μια με προσανατολισμό Β-Ν, οι οποίες ανοίγουν προς μια αυλή. Η πρώτη πτέρυγα ήταν ένα επίμηκες κτήριο, μήκους 15μ. αποτελούμενο από τέσσερα δωμάτια, ενώ η δεύτερη πτέρυγα σώζεται ελάχιστα και συγκεκριμένα ένα τμήμα δωματίου (δωμ.5). Τα δωμάτια 1 και 3 αποτελούσαν ουσιαστικά ένα ενιαίο χώρο, ο οποίος διακόπτονταν από το δωμάτιο 2, το οποίο υποθέτουμε ότι αποτελούσε βοηθητικό χώρο, ενώ το δωμάτιο 1 και 3 ίσως αποτελούσαν τους κύριους χώρους της οικίας, καθώς στο μέσο του Β τοίχου του δωματίου 1 υπήρχε άνοιγμα που συνιστούσε την κύρια είσοδο του κτηρίου. Το ανατολικό τμήμα της οικίας χτίστηκε σε μια θέση με έντονη κατωφέρεια με αποτέλεσμα οι τοίχοι του κτηρίου να έχουν υποστεί καταστροφή. Βόρεια του δωματίου 1 και Δ του δωματίου 5 υπήρχε υπαίθρια αυλή, και στο βόρειο τοίχο του δωματίου 5 υπήρχε άνοιγμα θύρας που πιθανόν οδηγούσε στην άλλη πτέρυγα του κτηρίου.

Ωστόσο, η αποσπασματική διατήρηση των αρχιτεκτονικών καταλοίπων της οικίας καθιστά αδύνατη τη διεξαγωγή πλήρους χωροταξικής ανάλυσης. Παρόλα αυτά το γεγονός ότι η κεντρική είσοδος του κτηρίου βρίσκονταν στο δωμάτιο (1) από όπου γίνονταν και η πρόσβαση από τον εξωτερικό χώρο υποδηλώνει τον μη ιδιωτικό χαρακτήρα που είχαν τα πρώτα δωμάτια της οικίας (1-5). Μεταξύ αυτών των χώρων, το δωμάτιο (4) μοιάζει να λαμβάνει μόνο ιδιωτικό χαρακτήρα καθώς φαίνεται ότι αποτελούσε το μόνο απομονωμένο δωμάτιο της οικίας. Ακόμη, αυτός ο χώρος, λόγω της ύπαρξης του τοίχου (3) ίσως ήταν σε χρήση και στην προγενέστερη φάση της οικίας, δηλώνοντας παράλληλα και τη συνέχιση της κατοίκησης.

¹⁰³ Wright et al., 1990,

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Οικιστικές θέσεις στη Μεσσηνία

Ο νομός Μεσσηνίας(Χάρτης 4)καταλαμβάνει το νοτιοδυτικό τμήμα της Πελοποννήσου με έκταση 2996 τ. χλμ. Πρόκειται για μια διοικητική επαρχία, η οποία έχει ως σημαντικό κέντρο την πρωτεύουσά της Καλαμάτας και ο πληθυσμός της ανέρχεται περίπου στους 144.920 κατοίκους.

Η περιοχή χωρίζεται από την ηπειρωτική κεντρική Ελλάδα με μια σειρά από όρη και βρέχεται από θάλασσα. Στα βόρεια ορίζεται από τον ποταμό Νέδα και τα Αρκαδικά Όρη , στα ανατολικά από το όρος Ταΰγετος, στα νότια από το Μεσσηνιακό κόλπο και στα δυτικά από τα όρη Κυπαρισσίας και το Ιόνιο πέλαγος. Εκτός από το όρος Ταΰγετος που αποτελεί την υψηλότερη οροσειρά της Πελοποννήσου, το όρος Λύκαιο, το οποίο βρίσκεται στα σύνορα των νομών Αρκαδίας και Μεσσηνίας , το βουνό Μίνθη, Ραμοβούνι και Τετράζιο που βρίσκεται στα βόρεια σύνορα της Μεσσηνίας με την Ηλεία και την Αρκαδία, καθώς και τα όρη Κυπαρισσίας ή Αιγάλεω, τα οποία καταλαμβάνουν μια μεγάλη περιοχή μεταξύ της Κυπαρισσίας και της Πύλου, αποτελούν τους σημαντικότερους ορεινούς όγκους της περιοχής της Μεσσηνίας. Επίσης, οι ποταμοί που τη διασχίζουν είναι ο Νέδωνας , η Νέδα, και ο Πάμισος που αποτελεί και το μεγαλύτερο ποτάμι του Νομού Μεσσηνίας. Τέλος, ο κόλπος του Ναυαρίνου, η εκτεταμένη λιμνοθάλασσα της Γιάλοβας και η λωρίδα της γης που τα χωρίζει, αποτελούν τα πιο αναγνωρίσιμα μέρη της δυτικής Μεσσηνίας.

4.1 Ίκλαινα

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Στο υψίπεδο μιας δύσβατης κοιλάδας της Μεσσηνίας βρίσκεται ο ιστορικός οικισμός της Ίκλαινας, ο οποίος κατά την αρχαιότητα αποτελούσε μια από τις εννέα πόλεις της εγγύτερης επαρχίας του κρατιδίου της Πύλου με σημαντική διοικητική, θρησκευτική και μεταλλουργική δραστηριότητα, όπως επιβεβαιώνουν και τα κεντρικά αρχεία που αποκαλύφθηκαν στο ανακτορικό συγκρότημα του Άνω Εγκλιανού. Στο δυτικό άκρο ενός εκτεταμένου πλατώματος που εκτείνεται από το χωριό Ίκλαινα προς την Ιόνια θάλασσα και συγκεκριμένα στην τοποθεσία Τραγάνες , βρέθηκαν τα κατάλοιπα ενός οικισμού που χρονολογείται στην Εποχή του Χαλκού.

Η θέση αυτή ερευνήθηκε για πρώτη φορά από τον Σπυρίδωνα Μαρινάτο τον Ιούλιο του 1954 με διάρκεια τεσσάρων ημερών. Η σύντομη αυτή ανασκαφή έφερε στο φως τμήματα μνημειώδους κτηρίου, τμήμα πλακόστρωτου δρόμου, κυκλώπεια τείχη και εξαιρετικής ποιότητας κεραμική. Μέχρι τις αρχές του 1990 η θέση αυτή έμεινε ανεξερεύνητη, ώπου το 1999 ξεκίνησε εκ νέου η διερεύνηση της περιοχής με την διεξαγωγή επιφανειακής έρευνας. Το 1998 ιδρύθηκε το Αρχαιολογικό πρόγραμμα Ίκλαινας (Iklaína Archaeological Project) με σκοπό τη συστηματική έρευνα της προϊστορικής αυτής θέσης αλλά και της γύρω περιοχής, το οποίο συνεχίζεται υπό την

αιγίδα της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας. Οι έρευνες χρηματοδοτήθηκαν από την έδρα Ελληνικών Σπουδών του πανεπιστημίου Missouri, το Πανεπιστήμιο Harvard, το ινστιτούτο προϊστορίας του Αιγαίου (Institute for Aegean Prehistory) , την Εθνική Γεωγραφική Υπηρεσία των ΗΠΑ (National Geographic Society) , το Εθνικό Ίδρυμα Έρευνας θετικών επιστημών (National Science foundation) και το εθνικό Ίδρυμα έρευνας Ανθρωπιστικών Επιστημών των ΗΠΑ (National Endowment for the Humanities).

Η πρώτη φάση της έρευνας από το 1999 μέχρι το 2006 περιλάμβανε συστηματική επιφανειακή διασκόπηση σε έκταση 22 τ. χλμ. γύρω από την Ίκλαινα. Η δεύτερη φάση από το 2006 μέχρι και σήμερα περιλάμβανε συστηματική ανασκαφή στη θέση Τραγάνες. Ο μυκηναϊκός οικισμός στην Ίκλαινα μαζί με τον μυκηναϊκό οικισμό στα Νιχώρια για τον οποίο θα γίνει λόγος στη συνέχεια , είναι από τους μόνους συστηματικά ανασκαμμένους οικισμούς που σύμφωνα με τον Hope Simpson και Bennet αναγνωρίστηκε ως επαρχία της ανακτορικής πρωτεύουσας του Άνω Εγκλιανού στη Μεσσηνία¹⁰⁴.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι συστηματικές ανασκαφικές έρευνες στην Ίκλαινα αποκάλυψαν έναν εκτεταμένο οικισμό απλωμένο στο δυτικό άκρο του πλατώματος , ο οποίος κατοικήθηκε για πρώτη φορά κατά την ύστερη ΜΕ περίοδο και από την ΥΕΙΒ/ΙΙΑ1 περίοδο και κυρίως κατά την ΥΕΙΒ αποτέλεσε σημαντικό μυκηναϊκό κέντρο , ενώ στα τέλη της περιόδου καταστράφηκε από πυρκαγιά . Η θέση αυτή χωρίστηκε σε τρία τμήματα/ τομείς. Τα πρωιμότερα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα βρέθηκαν στο βόρειο τομέα, ο οποίος περιλαμβάνει οικιστικές μονάδες όπου ενσωματώνονται και βιοτεχνικές δραστηριότητες (εικ.25). Στο τέλος της ΜΕ με αρχές ΥΕ περιόδου, ο οικισμός κατοικήθηκε στο ΒΔ άκρο του πλατώματος. Αντίθετα, ο δεύτερος τομέας έρευνας περιλάμβανε την κυκλώπεια πλατφόρμα και ο τελευταίος αφορούσε τα ανατολικά κτήρια οικιστικού χαρακτήρα.

Ο μυκηναϊκός οικισμός της Ίκλαινας γνώρισε δύο οικοδομικές φάσεις, εκ των οποίων η παλαιότερη τοποθετείται στην ΥΕΙΙΑ1 περίοδο, ενώ η νεώτερη στην ΥΕΙΙΑ2-Β2 περίοδο. Στην πρώτη φάση ανήκουν τα κτηριακά συγκροτήματα Α και Β που αποκαλύφθηκαν στο βόρειο τμήμα του οικισμού καθώς και το κτήριο του Κυκλώπειου Αναλήμματος που εντοπίστηκε στο Νότιο τμήμα, ενώ στη δεύτερη φάση τοποθετούνται οι οικίες Γ,Δ,Ε που εντοπίστηκαν στο βόρειο τμήμα και η οικία Χ στο νότιο τμήμα του οικισμού. Μεταξύ των δύο φάσεων παρεμβάλλεται ένα στρώμα καταστροφής, καθώς οι οικίες Α,Β και το κτήριο του Κυκλώπειου Αναλήμματος καταστράφηκαν από πυρκαγιά και αντικαταστάθηκαν από τα κτήρια της δεύτερης φάσης. Η τελική καταστροφή του οικισμού συνέβη κατά την ΥΕΙΒ περίοδο, πιθανόν

¹⁰⁴ Παϊπέτη 2019, 12-13

την ίδια περίοδο όπου καταστράφηκε και το ανακτορικό συγκρότημα στον Άνω Εγκλιανό.

Πιο συγκεκριμένα, τα **Κτίρια Α και Β**¹⁰⁵ πιθανόν αποτελούσαν ένα ενιαίο κτηριακό συγκρότημα, το οποίο χρονολογείται στην ΥΕΙΙΑ1 περίοδο και αντικαταστάθηκε κατά την ΥΕΙΙΑ2/Β1 περίοδο από την οικία Γ, Δ, Ε καθώς και από το δαιδαλώδες δίκτυο αγωγών. Η οικία αποτελείται από τρεις πτέρυγες παρατακτικά διατεταγμένες με προσανατολισμό ΒΔ-ΝΑ. Οι χώροι της Ανατολικής πτέρυγας παραβιάστηκαν και καταστράφηκαν. Η οικία Α περιλάμβανε δύο δωμάτια (Α1 και Α2) εκ των οποίων το δωμάτιο Α1 διέθετε στο εσωτερικό του μια εστία που ταυτίζεται με την πρώτη φάση χρήσης του χώρου και σε συνδυασμό με την εύρεση τριποδικών χυτρών μαρτυρούσε τον οικιακό χαρακτήρα του δωματίου αυτού. Το δωμάτιο Α2 παρουσιάζεται ορθογώνιο σε κάτοψη και στο εσωτερικό του βρέθηκαν πέντε σειρές ασβεστολιθικών πλακών που σχηματίζουν αναβαθμίδες και αποτελούσαν μέρος μιας κλιμακωτής ράμπας. Και οι δύο χώροι αυτής της οικίας διέθεταν βοτσαλωτά δάπεδα με υπόστρωμα από αργούς λίθους μικρού μεγέθους αναμεμειγμένους με όστρακα. Η κεντρική πτέρυγα του συγκροτήματος αυτού αποτελούνταν από έναν ενιαίο κεντρικό υπαίθριο χώρο που περιβάλλονταν στη βόρεια και στην νότια πλευρά από δωμάτια, ενώ η τελευταία πτέρυγα, η δυτική αποτελούνταν από τα δωμάτια Β2.1 και Β2.2, τα οποία και καταστράφηκαν κατά την ανέγερση της οικίας Γ,Δ,Ε αλλά και την τοποθέτηση αγωγών (α, β, δ, δα), και επικοινωνούσαν μεταξύ τους μέσω θύρας. Τέλος, οι τοίχοι των δωματίων που σώζονται από αυτές τις οικίες ήταν κατασκευασμένοι με αργούς λίθους και σώζονται σε ύψος έως 0,30μ, η αποσπασματική διατήρηση των οποίων καθιστά αδύνατη τη διεξαγωγή χωροταξικής ανάλυσης.

Κατά τη μετάβαση από την ΥΕΙΙΑ1 στην ΥΕΙΙΑ2 ανεγέρθηκε ένα ακόμη **κτήριο** στον οικισμό **Γ,Δ,Ε**, το οποίο γνώρισε δύο οικοδομικές φάσεις και καταστράφηκε στα τέλη της ΥΕΙΙΑ2 περιόδου. Πρόκειται για ένα επίμηκες συγκρότημα δωματίων με τρεις παράλληλους άξονες με κατεύθυνση Α-Δ, στους οποίους προστέθηκε και ένας τέταρτος άξονας με κατεύθυνση Β-Ν. Ο προσανατολισμός του κτηρίου έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τον προσανατολισμό των προγενέστερων κτηρίων του οικισμού. Κατά την διάρκεια της πρώτης φάσης κατοίκησης του κτηρίου, εξακολουθούσαν να βρίσκονται σε χρήση κάποιοι χώροι της οικίας Α,Β, γεγονός που επηρέασε τη διάταξη των δωματίων της οικίας Γ,Δ,Ε (**εικ.26**). Κατά τη δεύτερη φάση κατοίκησης του οικήματος τόσο στα Ν της κεντρικής πτέρυγας, όσο και στα Β και στα Α, προστέθηκε και ένα δαιδαλώδες σύστημα λιθόκτιστων και πήλινων αγωγών.

Κατά την πρώτη οικοδομική φάση (ΥΕΙΙΑ1/2- Β1), το κτήριο Γ,Δ,Ε¹⁰⁶ αποτελούνταν από πέντε δωμάτια (Γ1-3,10,11) αξονικά διατεταγμένα με προσανατολισμό Α-Δ. Τα δωμάτια ακολουθούν τη γνωστή μεγαροειδή διάταξη, η οποία περιλαμβάνει την αίθουσα (Γ1) από όπου πραγματοποιούνταν η είσοδος στην οικία από τη δυτική πλευρά που δεν σώζεται, καθώς ο δυτικός τοίχος όπως και ο νότιος τοίχος έχουν καταστραφεί. Ο επόμενος χώρος ήταν ο πρόδομος (Γ2), ο οποίος ήταν

¹⁰⁵ Κοσμόπουλος, Μ. στα τεύχη: *Εργον* 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 και 2011 (*ΙκλαίνΑ*), *Εργον* 2009, 2010 και 2011 (*ΙκλαίνΒ*), *ΠΑΕ* 2008 (*ΙκλαίνΑ* και *ΙκλαίνΒ*)

¹⁰⁶ Για κτήριο Γ, βλ.: Κοσμόπουλος, Μ. στο ΠΑΕ2008: 61-63

Για κτήριο Δ, βλ.: Κοσμόπουλος, Μ. στο ΠΑΕ2008: 61-63

Για κτήριο Ε, βλ.: Κοσμόπουλος, Μ. στο *Εργον* 2009: 52

προσβάσιμος μέσω μιας θύρας που επίσης δεν σώζεται, ενώ σώζεται τμήμα δαπέδου από κονίαμα που συνεχίζεται προς δυτικά στο εσωτερικό του δόμου (Γ3) , στην επιφάνεια του οποίου βρέθηκαν όστρακα κεραμικής και των δύο οικοδομικών φάσεων, μαζί με οστά ζώων και αργούς λίθους μικρών διαστάσεων. Ο δόμος (Γ3) κατά την πρώτη οικοδομική φάση διέθετε τη γνωστή μυκηναϊκή ανακτορική διαρρύθμιση με εστία στο κέντρο και τέσσερις περιβάλλοντες κίονες γύρω από αυτή. Ωστόσο, στο μεγαροειδές διαμέρισμα της Ίκλαινας, η κεντρική εστία είχε τετράπλευρο και όχι κυκλικό σχήμα και η επιφάνειά της έφερε λεπτή στρώση ερυθρωπού πηλού. Γύρω από την εστία εντοπίστηκαν τέσσερις κυκλικοί και πλακαροί λίθοι (διαμέτρου 0,35μ.), οι οποίοι αποτελούσαν τις βάσεις ξύλινων κίωνων που στήριζαν την οροφή του διαμερίσματος και του οπαίου μέσω του οποίου απομακρύνονταν ο καπνός από το εσωτερικό. Σύμφωνα, μάλιστα με το συγγραφέα, κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης υπήρχε διάδρομος στα νότια των τριών αυτών δωματίων. Ανατολικά του δόμου και σε άμεση γειτνίαση με αυτόν, διακρίνεται ο χώρος (Γ10) με τον οποίο δεν γνωρίζουμε αν υπήρχε επικοινωνία, καθώς και ο χώρος Γ1, οι οποίοι δεν σώζονται σε καλή κατάσταση και πιθανότατα να συνιστούσαν ημι-υπαίθριους χώρους με αποθηκευτικό χαρακτήρα.

Κατά τη δεύτερη οικοδομική φάση, **(εικ.27)** η οποία τοποθετείται στην ΥΕΙΠΒ1-B2 περίοδο, η διάταξη των δωματίων και η εσωτερική του διαρρύθμιση άλλαξε. Το κτηριακό συγκρότημα επεκτάθηκε, με την προσθήκη δωματίων στα βόρεια (Δ1,Δ2,Δ3,Δ4) που συνιστούσαν τη βόρεια πτέρυγα και στα νότια (Γ4,Γ5,Γ6,Γ7) που συνιστούσαν τη νότια πτέρυγα, ενώ τα προηγούμενα δωμάτια του κτίσματος συνέχισαν να χρησιμοποιούνται. Ακόμη, προστέθηκε ένα σύστημα αγωγών στον υπαίθριο χώρο που ορίζεται από βόρεια και ανατολικά από τις πτέρυγες του συγκροτήματος. Η βόρεια πτέρυγα, αποτελούνταν από ευρύχωρους τετράπλευρους χώρους, αξονικά διατεταγμένους, εκ των οποίων το δωμάτιο Δ1 μοιάζει να έχει τη μορφή διαδρόμου κατά μήκος της νότιας πλευράς του δωματίου Δ3 και το δωμάτιο Δ2 συνιστούσε ίσως πρόθυρο, τα οποία επικοινωνούσαν με υπαίθριο χώρο στα δυτικά, όπου εντοπίστηκε και τμήμα πλακόστρωτου δαπέδου. Οι τοίχοι των δωματίων αυτών, πλ. 045-0,50μ. ήταν κατασκευασμένοι από αργούς λίθους με λιθολόγημα στο μεταξύ τους κενό. Μια ακόμη είσοδος, πλάτους 0,50μ. οδηγούσε από την αυλή στο εσωτερικό του δωματίου Δ1. Το δωμάτιο Δ3 αποτελούσε έναν μεγάλο τετράπλευρο χώρο το δάπεδο του οποίου έχει πλήρως καταστραφεί, ενώ η συνέχιση του βόρειου τοίχου προς τα ανατολικά υποδηλώνει την ύπαρξη ενός ακόμη δωματίου Δ4.

Στη νότια πτέρυγα τα δωμάτια Γ5,Γ6,Γ7 αποτελούσαν ίσως ένα ενιαίο οικοδομικό σύνολο, ενώ ο χώρος Γ4 συνιστούσε μεταγενέστερη προσθήκη σ' αυτό (εικ.28). Τα δωμάτια της πτέρυγας αυτής ήταν μικρού μεγέθους που συνηγορούν στο γεγονός ότι χρησιμοποιούνταν ως αποθηκευτικοί χώροι , ενώ ως χώρους κατοίκησης χρησιμοποιούνταν τα διαμερίσματα της βόρειας πτέρυγας. Νότια των δωματίων Γ10 και Γ11, ανεγέρθηκε μια ακόμη πτέρυγα δωματίων η ανατολική με προσανατολισμό Β-Ν. Η πτέρυγα αυτή διέθετε έξι δωμάτια (Γ8,Γ9,Γ12, Ε1,Ε2,Ε3) που διακατέχονται από ένα σύστημα αγωγών, καθώς ο αγωγός δ ξεκινά από το δωμάτιο Γ8 , ο αγωγός δα από το δωμάτιο Γ9, ο αγωγός α από το δωμάτιο Ε1, ενώ ο αγωγός γ σχετίζεται με το δωμάτιο Ε2. Η παρουσία αγωγών στους χώρους αυτής της πτέρυγας υποδηλώνει πιθανόν τον εργαστηριακό χαρακτήρα που είχε. Ακόμη, δυτικά του δωματίου Ε2,

διαμορφώνεται και ένας υπαίθριος χώρος Ε4, διαστάσεων 3,90μ. χ 4μ. Το σύστημα κτιστών αγωγών στο συγκρότημα αυτό νότια της κεντρικής πτέρυγας και δυτικά της ανατολικής αποτελεί αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό του συνολικού οικοδομήματος. Οι αγωγοί αυτοί είναι κτισμένοι με μεγάλες ασβεστολιθικές πλάκες τοποθετημένες κατακόρυφα και ενισχυμένες με κροκάλες, ενώ αποκαλύφθηκαν και πήλινοι σωλήνες με παραπληρωματικό χαρακτήρα.

Η σύνθετη κάτοψη του συγκροτήματος Γ,Δ,Ε , η μεγαροειδής διάταξη του δωματίου Γ3 , η πιθανότητα ύπαρξης δεύτερου ορόφου, όπως συνηγορεί το πάχος των τοίχων, το πλήθος των δωματίων, το σύστημα αγωγών, η ύπαρξη πλακόστρωτης αυλής και η οργάνωση του χώρου σε οικιακούς, εργαστηριακούς και τελετουργικούς τομείς αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα ενός κτηρίου που δεν είχε απλά τη μορφή μιας κατοικίας. Κατά τη μετάβαση από τη μια φάση στην άλλη παρατηρείται μια αλλαγή στην οργάνωση του χώρου. Κατά την δεύτερη οικοδομική φάση, με την προσθήκη δωματίων στα βόρεια, νότια και ανατολικά , δόθηκε έμφαση στην ιδιωτικότητα των δωματίων και στην απομόνωσή τους από τον εξωτερικό δημόσιο χώρο, ενώ γίνεται εμφανής και η αυστηρή διάκριση των χώρων με βάση τη λειτουργία τους, σύμφωνα με την οποία τα δωμάτια της βόρειας πτέρυγας αποτελούσαν τους χώρους κατοίκησης , η νότια πτέρυγα είχε αποκλειστικά αποθηκευτικό χαρακτήρα και η ανατολική πτέρυγα εργαστηριακό. Τέλος, στον οικισμό διακρίνεται ένα ακόμη κτήριο Χ, διαστάσεων 14,50μ. χ 6,50μ., με προσανατολισμό ΝΔ-ΒΑ, η επίσημη πρόσβαση του οποίου πραγματοποιούνταν από την νότια πλευρά και ήταν ορατή από το δρόμο. Το κτήριο αυτό γνώρισε δύο οικοδομικές φάσεις, εκ των οποίων η πρώτη του φάση ανάγεται στην ΥΕΙΙΑ2 περίοδο, όπου λειτουργούσε ως πλατφόρμα, ενώ στη δεύτερη φάση πιθανόν είχε τη μορφή μεγάρου. Παρόλα αυτά, όμως, το κτίσμα δεν διατηρείται σε καλή κατάσταση και καθίσταται αδύνατο να διατυπωθούν συμπεράσματα σχετικά με την αρχιτεκτονική του κάτοψη¹⁰⁷.

4.2 Νιχώρια

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Τα Νιχώρια (Χάρτης 5) βρίσκονται περίπου 2χλμ. από τη ΒΔ γωνία του Μεσσηνιακού κόλπου, στο ανατολικό άκρο του οροπεδίου της κεντρικής Μεσσηνιακής χερσονήσου. Ο αρχαίος οικισμός των Νιχωρίων αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους της Μεσσηνίας, και καταλαμβάνει το πλάτωμα του λόφου, δίπλα στα Τουρκοκίβουρα επιτρέποντας τον έλεγχο των οδών από Καλαμάτα προς Πύλο ανηφορίζοντας από την κοιλάδα στα Νιχώρια προς τα δυτικά και διασχίζοντας τη Μεσσηνιακή χερσόνησο προς την Πύλο μέσω της οροσειράς του Αιγάλεω, καθώς και το δρόμο Ριζομύλου-Κορώνης¹⁰⁸. Η κορυφή του υψώματος των Νιχωρίων στο οποίο είχε αναπτυχθεί επί χιλιετίες το κέντρο κατοίκησης της περιοχής και εκτείνονταν στους συνεχόμενους λόφους , είναι επίπεδη σχετικά, μήκους 500μ. και

¹⁰⁷ Παϊπέτη 2019, 261

¹⁰⁸ Davis L.J 2005, 169

πλάτους 150μ. και με προσανατολισμό ΒΔ-ΝΑ. Το πλάτωμα κατέχει πολύ σημαντική στρατηγική θέση αφού εποπτεύει ολόκληρο το Μεσσηνιακό κόλπο, καθώς και το μεσογειακό δρόμο από τις δυτικές ακτές της Μεσσηνίας στο Ιόνιο πέλαγος προς τον κόλπο της Μεσσηνίας καθώς και τον παραλιακό δρόμο των δυτικών ακτών του κόλπου (εικ. 28)

Οι ανασκαφές στην θέση αυτή διεξήχθησαν κατά τα έτη 1969-1973 από το Πανεπιστήμιο της Minnesota¹⁰⁹ υπό τη διεύθυνση του αρχαιολόγου W.A.McDonald με τη συμμετοχή πολλών επιστημόνων, όχι μόνο από το χώρο της αρχαιολογίας, αλλά και από το χώρο των θετικών επιστημών (γεωλόγοι, παλαιοβοτανολόγοι, ανθρωπολόγοι κτλ.). Σκοπός των αρχαιολογικών ερευνών ήταν να μελετηθεί ο συγκεκριμένος οικισμός και ο άμεσα περιβάλλοντας χώρος του προκειμένου να ανασυσταθεί τόσο το φυσικό όσο και το ανθρωπογενές περιβάλλον. Εκτός από την ανασκαφή και τη μελέτη των αρχαιολογικών ευρημάτων, ερευνήθηκε η περιβαλλοντική ιστορία και η χωροθέτηση του οικισμού ενώ διενεργήθηκαν και γεωφυσικές έρευνες. Με την επιφανειακή έρευνα που πραγματοποιήθηκε αρχικά στη θέση αυτή, όπως και σε όλη τη Μεσσηνία, επιβεβαιώθηκε ότι αποτελούσαν έναν από τους μεγαλύτερους οικισμούς της Εποχής του Χαλκού καθώς και το ότι ανήκαν στην Εκείθεν Επαρχία του ανακτόρου της Πύλου, ενώ η άνθηση και η παρακμή του οικισμού συνέπεσαν με τις αντίστοιχες περιόδους του ανακτόρου¹¹⁰.

Σύμφωνα με τις αρχαιολογικές σκαπάνες, η κατοίκηση στη θέση φαίνεται να ξεκινά από την τελική Νεολιθική εποχή με τη μορφή όχι μόνιμης κατοικίας, αλλά ίσως με την ύπαρξη μετακινούμενων κτηνοτρόφων, οι οποίοι επέλεγαν τον τόπο διαμονής τους ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες για τη συντήρηση και διατήρηση των κοπαδιών τους. Συστηματική εμφανίζεται να είναι η κατοίκηση στην περιοχή αυτή από την Πρώιμη εποχή του χαλκού με έναν οικισμό επάνω ή κοντά στο λόφο κρίνοντας από τα αρχιτεκτονικά λείψανα κτηρίων που ήρθαν στο φως. Η μεγαλύτερη ακμή του οικισμού των Νιχωρίων σημειώθηκε κατά την Υστεροελλαδική περίοδο, όπου ο οικισμός καταλάμβανε περίπου τα 50.000 τ.μ. της κορυφογραμμής. Ωστόσο, η αρχαιολογική σκαπάνη έχει καλύψει μόνο τα 5.000 τ.μ. με τα αρχιτεκτονικά οικιστικά κατάλοιπα να χρονολογούνται από την ΥΕΙ μέχρι και την ΥΕΙΙΒ2 περίοδο.

Τα οικιστικά κατάλοιπα διακρίθηκαν ανασκαφικά σε επτά τομείς, εκ των οποίων ο Τομέας Ι είχε αποκλειστική ταφική χρήση λόγω της αδιάλειπτης αλληλουχίας τάφων που αποκαλύφθηκαν από την ύστερη ΜΕ περίοδο μέχρι και τους Σκοτεινούς χρόνους. Οι τομείς V, VI και VII αν και απέδωσαν σημαντικά ευρήματα κατά τη διάνοιξη δοκιμαστικών τομών, η περαιτέρω διερεύνησή τους δεν κρίθηκε αναγκαία εξαιτίας της αποσπασματικής διατήρησης των αρχιτεκτονικών καταλοίπων. Οικίες της ΥΕΙΙΑ περιόδου έχουν εντοπιστεί στους τομείς II, III, IV, ο οποίος, μάλιστα, αποτελούσε γεωγραφικό και διοικητικό κέντρο του οικισμού κατά την ΥΕΙΙΑ περίοδο. Οικίες που ανάγονται στην μεταβατική περίοδο από τα τέλη της ΥΕΙΙΑ2 έως τις αρχές της ΥΕΙΙΒ1 περιόδου εντοπίστηκαν στους τομείς III και IV. Τέλος, οι οικίες, η κατοίκηση

¹⁰⁹ University of Minnesota Messenia Expedition -UMME

¹¹⁰ Davis L.J 2005, 169-171

των οποίων τοποθετείται στην YEIII B1 και YEIII B2 φάση , εντοπίστηκαν στους τομείς II, III και IV¹¹¹.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι συστηματικές ανασκαφικές έρευνες στα Νιχώρια αποκάλυψαν έναν εκτεταμένο μυκηναϊκό οικισμό κατά μήκος του πλατώματος του λόφου ακολουθώντας τη μορφολογία του φυσικού εδάφους. Ο μυκηναϊκός οικισμός γνώρισε τρεις φάσεις κατοίκησης, εκ των οποίων η πρώτη τοποθετείται στην πρώιμη μυκηναϊκή εποχή (ύστερη ME/YE1- YEII B), η δεύτερη χρονολογείται από την YEIII A1 έως την YEIII A2 , στην οποία κάποιες οικίες καταστράφηκαν , ενώ η τελευταία φάση καταλαμβάνει την περίοδο από την YEIII A2/B1 έως το τέλος YEIII B2. Στο τέλος αυτής της περιόδου , ο οικισμός εγκαταλείπεται χωρίς προφανή αιτία , ενώ η απουσία κυκλώπειου τείχους γύρω από τον οικισμό υποδηλώνει πως οι σχέσεις στο εσωτερικό του κρατιδίου της Πύλου δεν ήταν εχθρικές. Οι ιδιωτικές κατοικίες του οικισμού ήταν ανεξάρτητες μεταξύ τους, αποτελώντας γειτονιές οι οποίες συνδέονταν μεταξύ τους με δημόσιους δρόμους, ενώ η βόρεια και δυτική χαράδρα χρησιμοποιήθηκε για την τοποθέτηση οικιστικών επιχώσεων με σκοπό τη δημιουργία πρόσθετου επίπεδου και οικοδομήσιμο χώρου. Ακόμη, στο ΝΔ τμήμα του οικισμού αποκαλύφθηκε η κεντρική πύλη που συνέδεε τον εσωτερικό δημόσιο χώρο του οικισμού με τον εξωτερικό δημόσιο χώρο.

Η **Οικία II-7**¹¹² είναι ένα επίμηκες κτίριο , το οποίο όμως διασώζεται αποσπασματικά, λόγω της ανέγερσης του κτιρίου II-6, στο ίδιο ακριβώς σημείο κατά την επόμενη φάση. Από την αρχική οικία II-7 (**εικ.29**) διατηρούνται τμήματα τεσσάρων χώρων, διατεταγμένων ανά δύο σε δύο πτέρυγες, παράλληλες μεταξύ τους και με κατεύθυνση Α-Δ. Η κεντρική είσοδος της οικίας πιθανόν να βρίσκονταν στην ανατολική πλευρά μέσω ενός προστώου. Από το δωμάτιο (5) μέσω ενός ανοίγματος επιτυγχάνονταν η πρόσβαση προς το δωμάτιο (2) και μέσω αυτού στο δωμάτιο (1) και στο πλευρικό δωμάτιο (4). Ο τελευταίος αυτός χώρος οδηγούσε σε ένα μικρότερο χώρο (δωμ.3) που δημιουργήθηκε από το κενό που υπήρχε μεταξύ του δυτικού ορίου του δωματίου (4) και της ασίδας. Βόρεια της οικίας υπήρχε υπαίθριος ελεύθερος χώρος, ο οποίος πιθανόν χρησίμευε ως κοινόχρηστη αυλή¹¹³. Οι τοίχοι είναι θεμελιωμένοι στο φυσικό βράχο και διασώζονται σε μικρό ύψος λόγω της ανέγερσης της οικίας II-6, σε κακή όμως κατάσταση, ενώ δάπεδα δεν βρέθηκαν όπως και σε καμία άλλη οικία του οικισμού αυτού υποδηλώνοντας, σύμφωνα με την Aprile (2010) ότι δεν υπήρχαν. Τέλος, η απουσία κινητών ευρημάτων στο εσωτερικό της κατοικίας καθιστά δύσκολη την ερμηνεία σχετικά με τη χρήση του καθενός χώρου.

Η **Οικία III-6**¹¹⁴ (**εικ.30**) είναι η παλαιότερη χρονολογικά του Τομέα III, καθώς σύμφωνα με την Aprile χρονολογείται στην YEIII A1 ή αρχές της YEIII A2 περιόδου¹¹⁵.

¹¹¹ Παϊπέτη 2019, 14-15

¹¹² Mazarakis-Ainian, 1989, Darcque, 1998, Aprile, 2010:143

¹¹³ο Μαζαράκης-Αινιάν (1989) υποστηρίζει πως η οικία αυτή είναι ασιδωτή τοποθετώντας τη χρονολογικά στην YEIII B περίοδο, όπου τοποθετείται και ένα ακόμη κτήριο ασιδωτό III-3

¹¹⁴ Macdonald & Wilkie, 1992, Aprile, 2010:143.

¹¹⁵ Aprile 2010:147

Στα τέλη της ΥΕΙΙΑ2 περιόδου, η οικία αυτή καταστράφηκε με σκοπό να χρησιμοποιηθεί ως αύλειος χώρος βόρεια της Οικίας ΙΙΙ-2. Ολόκληρος ο τομέας ΙΙΙ διασχίζονταν από μια δίοδο με κατεύθυνση από τα ΒΔ προς τα ΝΑ κατά την ΥΕΙΙΒ. Πρόκειται για μια οικιστική μονάδα αποτελούμενη από δύο πτέρυγες παράλληλες μεταξύ τους με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ και καθεμία από αυτές περιλάμβανε δύο δωμάτια που επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Τέλος, οι τοίχοι της είναι χτισμένοι με ασβεστολιθικούς δόμους μεγάλων διαστάσεων, πάχους 0,75μ. προσδίδοντας ένα ιδιαίτερο χαρακτήρα στο κτήριο.

Μια από τις καλύτερα διατηρημένες και αντιπροσωπευτικές οικίες του οικισμού είναι η **οικία ΙΙΙ 2¹¹⁶**, 23 τ.μ., η οποία περιλαμβάνει δύο φάσεις κατοίκησης, που αναγνωρίζονται από την ύπαρξη δαπέδων. Η πρώτη φάση και παράλληλα το κατώτερο δάπεδο τοποθετείται στην ΥΕΙΙΑ2 περίοδο, ενώ η δεύτερη φάση και το ανώτερο δάπεδο στην ΥΕΙΙΑ2-Β. Συγκεκριμένα, κατά την πρώτη φάση κατοίκησης, η οικία αποτελούνταν από τρία δωμάτια παρατεταγμένα παράλληλα με κατεύθυνση ΒΑ-ΝΔ, με μια κεντρική είσοδο που οδηγούσε σε περιφραγμένη αυλή, με πρόσβαση προς τον κεντρικό δρόμο που διέσχισε τον τομέα αυτόν. Στον αύλειο χώρο σώζονται τμήματα τοίχων που ανήκαν στην προηγούμενη οικία ΙΙΙ-6. Οι τοίχοι της οικίας ήταν λίθινοι με μικρότερους αργούς λίθους στο μεταξύ τους κενό, και καλύπτονταν σε όλο τους το πλάτος από μεγάλους δόμους. Για τη θεμελίωση τους χρησιμοποιήθηκε φυσικός πωρόλιθος, ενώ σε κάποια σημεία οι τοίχοι πατούσαν σε προγενέστερες επιχώσεις. Επιπλέον, τα δάπεδά τους ήταν από πατημένο χώμα με εξαίρεση το δωμάτιο 3, στο οποίο σε κάποια σημεία είχε αφαιρεθεί ο φυσικός πωρόλιθος. Κατά τη δεύτερη φάση, πραγματοποιήθηκαν κάποιες αλλαγές οι οποίες δεν μπορούν να προσδιοριστούν χρονολογικά. Οι αλλαγές αυτές αφορούσαν την αναδιαμόρφωση της πρόσοψης της οικίας προς τον κεντρικό δρόμο και την κατασκευή νέας εισόδου, ενώ η δεύτερη σχετιζόταν με την κατασκευή δωματίου(4) στα βόρεια του δωματίου (2). Το δωμάτιο (4) συνιστούσε έναν μικρό χώρο με είσοδο στην ανατολική πλευρά, το οποίο χρησιμοποιούνταν ίσως ως αποθηκευτικός χώρος.

Κατά τη δεύτερη φάση της οικίας, η πρόσβαση πραγματοποιούνταν από το δημόσιο δρόμο στα Β, ενώ η πρόσβαση από την περιφραγμένη αυλή προς το εσωτερικό της οικίας, γίνονταν μέσω ενός ανοίγματος, πλάτους 1,10μ., στο ανατολικό άκρο του βόρειου τοίχου του δωματίου (1). Στη συνέχεια, δημιουργήθηκε ένας μικρός χώρος που παρείχε πρόσβαση στα δωμάτια (1, 2). Από τα δωμάτια της οικίας, το δωμάτιο (1) πιθανόν αποτελούσε τον κύριο χώρο στον οποίο κατοικούσε η οικιακή ομάδα και πραγματοποιούνταν διάφορες οικιακές δραστηριότητες., λόγω της εύρεσης τμημάτων κονιάματος και υφαντικού βάρους. Το γειτονικό δωμάτιο (2) πιθανόν χρησίμευε ως αποθηκευτικός χώρος λόγω των οστράκων που εντοπίστηκαν στο εσωτερικό του, ενώ η περιφραγμένη αυλή φιλοξενούσε οικιακές δραστηριότητες, όπως παραγωγή διάφορων προϊόντων, άρμεγμα ζώων, παραγωγή και κατανάλωση τροφής, ενώ το γεγονός ότι είναι περιφραγμένη τονίζει την ιδιωτικότητα των δραστηριοτήτων που λάμβαναν χώρα στο εσωτερικό της οικίας συνολικά καθώς και την ανάγκη απομόνωσης από τον εξωτερικό περιβάλλον χώρο. Τέλος, το δωμάτιο (3) εμφανίζεται να αποτελεί τον απομονωμένο χώρο του οικήματος, ίσως και τον πιο ιδιωτικό σε σχέση με τους

¹¹⁶ Hiesel, 1990, Macdonald & Wilkie, 1992, Darcque, 1998, Aprile, 2010:143.

υπόλοιπους. Κατά την ΥΕΠΒ2 περίοδο, η προσθήκη μνημειακής εισόδου και συγχρόνως η επαφή της οικίας με τον δημόσιο δρόμο τόνιζε τη μετάβαση από ένα δημόσιο χώρο προς έναν ιδιωτικό.

Πιο σημαντική από όλες τις οικίες που καταγράφηκαν στο μυκηναϊκό αυτό οικισμό είναι η **οικία IV-4¹¹⁷(εικ.31)**, η οποία ερμηνεύθηκε από τους ανασκαφείς ως πυρήνας του οικισμού. Πρόκειται για ένα κτήριο μεγάλων διαστάσεων συγκριτικά με τα υπόλοιπα οικήματα του οικισμού, εμβαδού περίπου 133 τ.μ., που δεν αρκεί στο να εκληφθεί ως πολιτικό κέντρο του οικισμού στα πρότυπα των ανακτορικών μεγαροειδών συγκροτημάτων. Προς αυτό οδηγούσε μια δημόσια δίοδος στα νότια του κτηρίου από την οποία σώζεται μόνο τμήμα του νότιου αναλημματικού τοίχου και διακρίνονται τρεις φάσεις κατοίκησης, εκ των οποίων η πρώτη τοποθετείται στην ΥΕΙ/Π, ενώ η δεύτερη (IV-4B) και η τρίτη (IV-4A) χρονολογούνται στην ΥΕΠΒ1 περίοδο. Η οικία IV-4A σύμφωνα με τους ανασκαφείς καταστράφηκε ξαφνικά, πιθανόν λόγω του βάρους της οροφής ως αποτέλεσμα της κατάρρευσης των τοίχων και της έντονης κλίσης του εδάφους προς τα ΝΑ. Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός πως μετά την κατάρρευση του δεν πραγματοποιήθηκαν προσπάθειες αποκατάστασής του

Η Οικία IV-4A αποτελείται από δύο παράλληλες πτέρυγες με κατεύθυνση ΒΑ-ΝΔ. Η δυτική πτέρυγα περιλαμβάνει ένα μεγαροειδές συγκρότημα με πρόδομο (δωμ.2) και δόμο (δωμ.1) αλλά χωρίς οπισθόδομο ή αίθουσα. Η ανατολική πτέρυγα αποτελείται από δύο δωμάτια, εκ των οποίων το ένα είναι μεγάλων διαστάσεων (περίπου 40τ.μ.) το δωμάτιο (4) και έναν οπισθόδομο το δωμάτιο (3), και η πρόσβαση στην οικία επιτυγχάνονταν μέσω του δημόσιου δρόμου, που οδηγούσε στην κεντρική είσοδο του κτηρίου, η οποία παρουσιάζεται τοποθετημένη στο νότιο τοίχο και παρείχε πρόσβαση στον πρόδομο του κτηρίου (δωμάτιο 2). Παρόλα αυτά, δεν σώζεται το άνοιγμα της θύρας, στην ίδια ευθεία με την οποία ,στο βόρειο τοίχο ήταν ανοιγμένη η θύρα που οδηγούσε από τον πρόδομο στο δόμο, η οποία είχε μεγάλο πλάτος (2μ.) καθώς και επιμελημένο κατώφλι από μικρούς πλακαρούς και λείους λίθους. Εν συνεχεία, το δωμάτιο (1) αποτελεί έναν επιμήκη χώρο με ωοειδή εστία (διαμέτρου 0,95-1,10μ.) στο κεντρικό τμήμα του εκατέρωθεν της οποίας εντοπίστηκαν, κατά μήκος του επιμήκους άξονα του δωματίου, δύο κυκλικές βάσεις υποστηλωμάτων. Η διάταξη αυτή παραπέμπει στα μεγαροειδή διαμερίσματα των Μυκηνών, της Τίρυνθας και της Πύλου, τα οποία, όμως, χρονολογούνται στην ΥΕΠΒ φάση. Στη ΝΑ γωνία του δωματίου εντοπίστηκε λίθινη κατασκευή, η οποία ερμηνεύθηκε ως ξύλινη κλίμακα. Τέλος, το δάπεδο ήταν από πατημένο χώμα με μεγάλη ποσότητα οστράκων στην επιφάνειά του.

Το δωμάτιο (4) συνιστά ένα χώρο ιδιαίτερα μεγάλων διαστάσεων (5X8μ. περίπου), πιθανότατα με δική του ανεξάρτητη είσοδο στο νότιο τοίχο του δωματίου. Στο εσωτερικό του δωματίου δεν εντοπίστηκε κάποια κατασκευή, και στη δυτική πλευρά του βόρειου τοίχου υπήρχε πιθανότατα άνοιγμα που οδηγούσε στον οπισθόδομο (δωμάτιο 3). Ο χώρος (3) συνιστούσε έναν χώρο μικρών διαστάσεων, ο οποίος σε προηγούμενη φάση διέθετε ένα άνοιγμα θύρας και στο δυτικό τοίχο, πλάτους 1,10μ. Το άνοιγμα αυτό σε κάποια χρονική περίοδο που δεν μπορεί να προσδιοριστεί, φράχθηκε

¹¹⁷ Hiesel, 1990, Macdonald & Wilkie, 1992, Darcque, 1998, Aprile, 2010, Παϊπέτη 2019, 60-61

με λίθους μικρών και μεσαίων διαστάσεων. Τέλος, στο δάπεδο του δωματίου εντοπίστηκαν και όστρακα κεραμικής.

Τέλος, οι τοίχοι του κτηρίου ήταν χτισμένοι με αδρά δουλεμένους λίθινους δόμους αναμεμιγμένους με μικρούς αργούς λίθους που δημιουργούν δύο μέτωπα, ενώ η ανωδομή πιθανότατα ήταν πλίνθινη λόγω της επίχωσης που κάλυψε τα δωμάτια του κτηρίου. Για τη δημιουργία των γωνιών χρησιμοποιήθηκαν επίσης δόμοι μεγαλύτερων διαστάσεων. Ακόμη, σύμφωνα με τους ανασκαφείς το γεγονός ότι εντοπίστηκε μικρός αριθμός κινητών ευρημάτων στο εσωτερικούς χώρους του κτηρίου αποτελεί αποτέλεσμα μιας προγραμματισμένης εγκατάλειψης λόγω στατικών προβλημάτων του κτηρίου, και όχι βίαιης καταστροφής.

Μια από τις πολυπλοκότερες οικίες που φιλοξενεί ο οικισμός στα Νιχώρια, είναι η **Οικία IV-6¹¹⁸ (εικ.32)**, η οποία κατασκευάστηκε κατά την YEIIIΑ2 περίοδο και γνώρισε τέσσερις οικοδομικές φάσεις, η χρονολόγηση των οποίων, όμως, καθίσταται αδύνατο να προσδιοριστεί, όπως και οι αλλαγές στις οποίες υποβλήθηκε το κτήριο κατά τη διάρκεια αυτών. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς, οι οικοδομικές φάσεις της οικίας τοποθετούνται κατά τις περιόδους από την YEIII2 έως την YEIIIB, όπως υποδηλώνει ων και το σύνολο των οστράκων κεραμικής που εντοπίστηκε στις επιχώσεις του. Κατά την πρώτη οικοδομική φάση, η οικία ήταν ένα απλό μονόχωρο κτήριο, αποτελούμενο από μόνο ένα δωμάτιο (αρ.2) τετράγωνης κάτοψης, με είσοδο από τα βόρεια και με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ. Η κεντρική είσοδος της οικίας, πλάτους 0,92μ. ανοίχθηκε στη ΒΔ γωνία του δωματίου και οδηγούσε από τον εσωτερικό χώρο στον εξωτερικό όπου διακρίνονται δύο υπαίθριοι χώροι-αυλές., εκ των οποίων η μία απλωνόταν βόρεια της εισόδου και βρισκόταν στο ίδιο επίπεδο με το δάπεδο του δωματίου (αρ.2), ενώ η δεύτερη βρισκόταν στα ανατολικά της εισόδου σε υψηλότερο επίπεδο. Η πρόσβαση από τη μια αυλή στην αυλή πραγματοποιούνταν μέσω λίθινης κτιστής κλίμακας, ύψους 0,30μ. στην οποία οδηγούσε ένα πλακόστρωτο μονοπάτι, από το οποίο σώζονται τέσσερις πλακαροί λίθοι. Το δάπεδο, το οποίο διατηρείται κατά τόπους, ήταν από συμπαγή πηλό αναμεμιγμένο με κιτρινωπό χώμα, ενώ οι τοίχοι ήταν κατασκευασμένοι από αδρά δουλεμένους δόμους ενσωματωμένοι πάνω στο φυσικό βράχο. Στο εσωτερικό του δωματίου δεν εντοπίστηκαν σταθερές μόνιμες κατασκευές.

Κατά τη δεύτερη οικοδομική φάση στα νότια του προϋπάρχοντος δωματίου (αρ. 2), προστέθηκε ένα ακόμη δωμάτιο (αρ.3/4) με κατεύθυνση Α-Δ, οι τοίχοι του οποίου ήταν θεμελιωμένοι βαθιά στο φυσικό βράχο, με αποτέλεσμα ο χώρος αυτός να βρίσκεται χαμηλότερα από την επιφάνεια του εδάφους στον εξωτερικό χώρο, ενώ για την κατασκευή των τοίχων χρησιμοποιήθηκαν αργοί λίθοι μικρού μεγέθους, ήταν επιχρισμένοι με κονίαμα. Έτσι, οι ανασκαφείς οδηγήθηκαν στο συμπέρασμα πως τα δωμάτια αυτά ίσως ήταν υπόγειο και υπήρχε ένα δωμάτιο στον άνω όροφο.

Κατά την επόμενη φάση κατοίκησης της οικίας, σημειώθηκαν και άλλες τροποποιήσεις. Η οικία αυτή αποτελούνταν από τέσσερα δωμάτια διατεταγμένα σε δύο παράλληλες πτέρυγες. Πιο συγκεκριμένα, στα ανατολικά του δωματίου ήδη υπάρχοντος δωματίου (αρ.2) προστέθηκε ένα ακόμη δωμάτιο (αρ.1) με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ, το οποίο χωρίστηκε σε δύο ανεξάρτητα τμήματα με

¹¹⁸ Hiesel 1990, Macdonald & Wilkie 1992, Darcque 1998, Aprile 2010, Παϊπέτη 2019, 66-67

κατεύθυνση B-N μέσω ενός διαχωριστικού τοίχου που έφερε άνοιγμα, πλάτους 0,82μ. στο νότιο τμήμα του παρέχοντας την δυνατότητα επικοινωνίας στους χώρους αυτούς. Αντίστοιχα, η πρόσβαση στο δωμάτιο πραγματοποιούνταν μέσω ενός στενού ανοίγματος στη νότια πλευρά που οδηγούσε σε υπαίθριο χώρο και από τη δυτική πλευρά μέσω του δωματίου με αρ.2.

Κατά τη τελευταία οικοδομική φάση, η θύρα μεταξύ των δωματίων 3 και 4 φράχθηκε με λίθινους δόμους, με αποτέλεσμα το δωμάτιο 3 να είναι πλέον προσβάσιμο από τον άνω όροφο. Παράλληλα, χτίστηκε ένα χαμηλό λίθινο θρανίο στη ΒΔ γωνία του χώρου αυτού ίσως για την τοποθέτηση των οικιακών αγγείων και στην επιφάνεια του δαπέδου του δωματίου 4 τοποθετήθηκε ένας μεγάλος αποθηκευτικός πίθος. Από τα παραπάνω, συνάγεται εύκολα το συμπέρασμα πως το κεντρικό δωμάτιο (αρ. 2) του κτηρίου ενσωμάτωνε καθημερινές οικιακές δραστηριότητες, ενώ στο δωμάτιο με αρ.1 το οποίο ήταν προσβάσιμο και από τον εξωτερικό χώρο πιθανόν να ενσωμάτωνε βιοτεχνικές/εργαστηριακές δραστηριότητες. Τέλος, η σταδιακή απομόνωση του δωματίου με αρ.3 υποδηλώνει και τον αποθηκευτικό χαρακτήρα του και η πρόσβαση σ αυτό έγινε αυστηρή και ελεγχόμενη.

Κατά τη ΥΕΙΙΒ περίοδο, στον τομέα II του οικισμού χτίστηκαν τέσσερις οικίες (II-3, II-4, II-5, II-6)¹¹⁹, οι οποίες είχαν τον ίδιο προσανατολισμό, κοινόχρηστη δίοδο καθώς και κοινόχρηστη υπαίθρια πλακόστρωτη αυλή που διασχίζονταν από αποχετευτικό αγωγό για την απομάκρυνση των όμβριων υδάτων. Συγκεκριμένα, η **οικία II-3**¹²⁰ δεν ανασκαφεί πλήρως, ως εκ τούτου η κάτοψή της δεν είναι ευδιάκριτη. Με βάση τα αποκαλυφθέντα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, η οικία διέθετε τουλάχιστον τρία δωμάτια, με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ διατεταγμένα στον επιμήκη άξονα. Από αυτά, το καλύτερα διατηρημένο δωμάτιο είναι αυτό με τον αρ. 1, το οποίο έχει τετράγωνη κάτοψη και καλύπτει μια επιφάνεια εμβαδού περίπου 30 τ.μ. συνιστώντας τον κεντρικό χώρο του κτηρίου. Η πρόσβαση στο δωμάτιο αυτό πραγματοποιούνταν μέσω ενός ανοίγματος στη ΝΔ γωνία στο μπροστινό μέρος του οποίου υπήρχε μια πλακόστρωτη περιοχή που αποτελούσε ίσως προέκταση της υπαίθριας πλακόστρωτης αυλής που αποκαλύφθηκε στο κέντρο των τεσσάρων οικιών που αναφέρθηκαν (II-3, II-4, II-5, II-6). Ένα μικρό τμήμα τοίχου, σωζόμενου μήκους 1,04μ. με κατεύθυνση B-N, συνέχιζε ίσως προς Β σχηματίζοντας το δυτικό τοίχο του δεύτερου δωματίου (αρ.2), στα βόρεια του δωματίου με αρ.1 με το οποίο σύμφωνα με τα υπάρχοντα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα δεν φαίνεται να επικοινωνούσε. Αντίστοιχα, ο νότιος τοίχος του δωματίου με αρ.1 με κατεύθυνση Α-Δ, ίσως αποτελεί το δυτικό όριο του δωματίου με αρ.3 στα νότια του κεντρικού δωματίου (αρ.1). Τέλος, οι τοίχοι του κεντρικού δωματίου (αρ.1) είναι θεμελιωμένοι στο φυσικό βράχο και το πάχος τους κυμαίνεται από 0,50-0,60μ. για την κατασκευή των οποίων χρησιμοποιήθηκαν αδρά δουλεμένοι λίθοι που δημιουργούν δύο μέτωπα, ενώ το πλάτος του καταλαμβάνεται από γωνιόλιθους.

Στα δυτικά της κεντρικής πλακόστρωτης αυλής διακρίνεται η οικία **II-4**¹²¹, με την οποία επικοινωνούν και τα τέσσερα κτήρια αυτής της συνοικίας. Από την οικία αυτή διασώζονται μονάχα τμήματα τοίχων που δημιουργούν δύο δωμάτια παρατακτικά

¹¹⁹ Hiesel, 1990, Macdonald & Wilkie, 1992, Darcque, 1998, Aprile, 2010, Παϊπέτη 2019, 264-265

¹²⁰ Παϊπέτη 2019, 264

¹²¹ Παϊπέτη 2019, 266

διατεταγμένα με προσανατολισμό ΒΔ-ΝΑ. Η αποσπασματική κατάσταση διατήρησης του κτηρίου οφείλεται στην ανέγερση βυζαντινής οικίας πάνω στα ερείπια αυτής και ως εκ τούτου καθίσταται αδύνατος ο καθορισμός της διαρρύθμισης του εσωτερικού χώρου. Τέλος, οι τοίχοι είναι χτισμένοι με αδρά δουλεμένους λίθους μεγάλων διαστάσεων που καταλαμβάνουν όλο το πλάτος, σώζονται σε ύψος 1-2 δόμων και το πάχος τους κυμαίνεται από 0,50-0,60μ.

Στα Ν/ΝΔ της οικίας Π-4 διασώζονται αποσπασματικά τα κατάλοιπα μιας ακόμη οικίας Π-5¹²² που ορίζει τη δυτική πλευρά της κεντρικής πλακόστρωτης περιοχής και ανεγέρθηκε πάνω σε προηγούμενη επίχωση, την οποία οι ανασκαφείς χρονολογούν στην ΥΕΙΙΑ2 περίοδο. Από το κτήριο αυτό διασώζονται μονάχα τμήματα τοίχων και μιας πλακόστρωτης αυλής στα ανατολικά του κτηρίου, που κάνουν αδύνατη τη διεξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την ακριβή της κάτοψη. Το καλύτερα όμως διατηρημένο από τα οικήματα του τομέα Π, είναι η οικία Π-6¹²³, η οποία γνώρισε δύο οικοδομικές φάσεις. Η πρώτη φάση κατοίκησης χρονολογείται στην ΥΕΙΙΑ2-Β1 περίοδο, ενώ η δεύτερη στην ΥΕΙΙΒ2. Κατά την πρώτη φάση κατοίκησης, η οικία αποτελούνταν από τρία δωμάτια παρατακτικά διατεταγμένα το ένα πίσω από το άλλο με κατεύθυνση Β-Ν. Η κεντρική είσοδος της οικίας βρίσκονταν στην ανατολική πλευρά μέσω του δωματίου με αρ.1, ενώ δεν είναι δυνατό να προσδιοριστεί αν υπήρχε επικοινωνία μεταξύ των εσωτερικών χώρων. Η είσοδος αυτή οδηγούσε σε ένα κοινόχρηστο υπαίθριο χώρο γύρω από την διατάσσονταν τα οικήματα αυτού του τομέα, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, η οποία διατρέχονταν από λιθόκτιστο αγωγό κάτω από το δάπεδο αυτής. Κατά τη δεύτερη φάση κατοίκησης, στη δυτική πλευρά της οικίας προστέθηκε ένα ακόμη δωμάτιο (αρ.4) τραπεζιόσχημης κάτοψης, που δημιουργούσε δύο παράλληλες πτέρυγες, εκ των οποίων η πρώτη – η κεντρική αποτελούνταν από τρία διαδοχικά δωμάτια (1-3), ενώ η άλλη πτέρυγα αποτελούνταν από την πίσω αυλή στα ανατολικά του αναλημματικού τοίχου και στη βόρεια πλευρά των δωματίων (αρ.1,4) και το δωμάτιο με αρ.4. Οι δύο πτέρυγες δεν φαίνεται να επικοινωνούσαν μεταξύ τους και έτσι η πρόσβαση της κεντρικής πτέρυγας στην πίσω αυλή δεν ήταν άμεση. Ο δυτικός τοίχος, μάλιστα, του δωματίου με αρ.4 επεκτείνονταν βόρεια και νότια και αποτελούσε και τον ανατολικό αναλημματικό τοίχο του δημόσιου δρόμου που οδηγούσε στην πλακόστρωτη αυλή. Ο δρόμος αυτός αποκαλύφθηκε σε μήκος 12μ. και συνέδεε τον Τομέα Π με τον Τομέα Ι στον οποίο λάμβαναν χώρα κυρίως ταφικές δραστηριότητες. Οι τοίχοι του κτηρίου παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά με τους αντίστοιχους των υπόλοιπων κτηρίων του τομέα Π, σώζονται σε ύψος 1 -2 δόμους και στην εξωτερική επιφάνεια του νότιου τοίχου του δωματίου με αρ.3 τοποθετήθηκαν αργοί λίθοι μεγάλων διαστάσεων για την καλύτερη στήριξη του. Τέλος, μεταξύ των οικιών Π-6 και Π-3 δημιουργούνταν ένας στενός διάδρομος στρωμένος με μεγάλους πλακαρούς λίθους, στο κάτω μέρος των οποίων υπήρχε αγωγός, μήκους 3μ. τετράγωνης διατομής και διαστάσεων 0,28 X 0, 35μ. και ακολουθούσε επικλινή πορεία από Ν προς Β.

Κατά την περίοδο αυτή, και συγκεκριμένα κατά την ΥΕΙΙΒ2 περίοδο, μεταξύ των κτηρίων του οικισμού της φάσης αυτής, εντάσσεται και μια οικία ΠΙ-3¹²⁴(εικ.33), η

¹²² Παϊπέτη 2019, 267

¹²³ Παϊπέτη 2019, 268

¹²⁴ Mazarakis-Ainian, 1989, Hiesel, 1990, Macdonald & Wilkie, 1992, Darcque, 1998, Aprile, 2010

οποία παρουσιάζει αψιδωτή κάτοψη, κάτι που συναντάται ιδιαίτερα σπάνια κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού στην ηπειρωτική Ελλάδα. Η χρονολόγηση της οικίας από τους ανασκαφείς βασίστηκε στα όστρακα κεραμικής που περισυνελέγησαν από μικρής έκτασης επίχωση, η οποία κάλυπτε τμήμα του δαπέδου και τοποθετείται χρονολογικά στη φάση χρήσης του κτηρίου. Η επίχωση πάνω στην οποία θεμελιώθηκαν οι τοίχοι της οικίας χρονολογείται στην ΥΕΙΙΑ2-B, ενώ στην ΥΕΙΙΒ2 περίοδο χρονολογήθηκαν τα όστρακα κεραμικής που περισυνελέγησαν από τους τοίχους και το δάπεδο του δωματίου με αρ.2. Το κτήριο αυτό είναι το τελευταίο που οικοδομήθηκε πριν την εγκατάλειψη του οικισμού. Συγκεκριμένα, η οικία ΙΙΙ-3 αποτελείται από ένα κεντρικό δωμάτιο (αρ.2), διαστάσεων 8Χ5μ. και ένα πρόθυρο (αρ.1), η διάταξη του οποίου δεν μπορεί να προσδιοριστεί. Το πρόθυρο συνιστά έναν ημιυπαίθριο χώρο που συμβολίζει τη μετάβαση από τον εξωτερικό δημόσιο χώρο προς τον εσωτερικό ιδιωτικό χώρο και μέσω αυτού πραγματοποιούνταν η είσοδος προς το κεντρικό δωμάτιο της οικίας από τα ΒΑ. Το δάπεδο του κυρίως δωματίου του κτηρίου ήταν από συμπαγές πατημένο χώμα αναμεμιγμένο με μικρούς αργούς λίθους, χαλίκια και φθαρμένα όστρακα, ενώ οι τοίχοι, οι οποίοι σώζονται σε ύψος έως 0,40μ. , ήταν κτισμένοι με αδρά δουλεμένους δόμους μεσαίων διαστάσεων. Για την σταθεροποίηση, ακόμη, του αψιδωτού τοίχου χρησιμοποιήθηκαν λίθινες σφήνες σε διάφορα σημεία, ενώ στην εξωτερική πλευρά των θεμελίων του αψιδωτού τοίχου χρησιμοποιήθηκε αντηρίδα για την καλύτερη σταθερότητά της.

Νότια της οικίας ΙΙΙ-2 κατά μήκος του μυκηναϊκού δρόμου βρίσκεται η **οικία ΙΙΙ-4**,¹²⁵(εικ.34) από την οποία, όμως, σώζονται ελάχιστα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και ως εκ τούτου καθιστά αδύνατο τον προσδιορισμό και ανάλυση της αρχιτεκτονικής κάτοψης. Μετά την εγκατάλειψη του κτηρίου, το δάπεδο καλύφθηκε από επίχωση που εκτεινόταν έως και 3μ. προς Ν, και επί της επίχωσης αυτής εντοπίστηκε άλλη επίχωση, η οποία περιείχε κινητά ευρήματα που ανάγονται στη περίοδο κατοίκησης του οικήματος. Τα όστρακα που εντοπίστηκαν στο δάπεδο του δωματίου ανάγονται στη ΥΕΙΙΑ2-B περίοδο, ενώ εκείνα που εντοπίστηκαν στις επιχώσεις φτάνουν μέχρι και την ΥΕΙΙΒ2 περίοδο. Οι σωζόμενοι τοίχοι του δωματίου , ο βόρειος και ο ανατολικός είναι θεμελιωμένοι πάνω στο φυσικό βράχο, κτισμένοι με αργούς λίθους μικρών διαστάσεων, ενώ το δάπεδο ήταν διαμορφωμένο με πατημένο χώμα με ίχνη καύσης που υποδηλώνουν ίσως τη διεξαγωγή δραστηριοτήτων που περιλαμβάνουν καύση.

Κατά μήκος του βόρειου κράσπεδου του μυκηναϊκού δρόμου που διέσχιζε από Α προς Δ το τομέα ΙΙΙ και απέναντι από την οικία ΙΙΙ-2 αποκαλύφθηκε η **Οικία ΙΙΙ-5**, η οποία διασώζεται αποσπασματικά και διαθέτει δύο οικοδομικές φάσεις. Η πρώτη φάση τοποθετείται στην ΥΕΙΙΑ2-B1 περίοδο, ενώ η δεύτερη στην ΥΕΙΙΒ1-B2. Κατά την πρώτη οικοδομική φάση δύο τοίχοι Γ και Β σχηματίζουν τη νότια πλευρά ενός δωματίου που δεν επικοινωνούσε με τον δημόσιο μυκηναϊκό δρόμο. Οι τοίχοι αυτοί, πάχους που δεν ξεπερνά τα 0,55μ. και ύψους 0,40μ., είναι κατασκευασμένοι με αδρά δουλεμένους λίθους μεσαίου και μεγάλου μεγέθους, ενώ οι μεγαλύτεροι είχαν τοποθετηθεί στις γωνίες ως γωνιόλιθοι καθώς και στην κατώτερη σειρά δόμων του θεμελίου. Κατά τη δεύτερη οικοδομική φάση, ο τοίχος Γ επεκτάθηκε προς τα βόρεια

¹²⁵ Macdonald & Wilkie 1992, Darcque 1998, Aprile 2010

με σκοπό να δημιουργηθούν δύο νέοι χώροι στα δυτικά (δωμ.2) και στα ανατολικά (δωμ.4). Επίσης, δύο ακόμη τοίχοι (Ζ και F) προστέθηκαν στα ανατολικά του δωματίου 1 και κατά μήκος του μυκηναϊκού δρόμου επεκτείνοντας έτσι την οικία προς Ν. Τέλος, οι τοίχοι είναι οικοδομημένοι με αργολιθοδομή, ενώ η αποσπασματική διατήρηση τους καθιστά δύσκολο τον καθορισμό της αρχιτεκτονικής κάτοψης της οικίας.

Ο Τομέας IV περιλαμβάνει στα ΒΔ μια οικία **IV-8**¹²⁶, η οποία και είναι σύγχρονη με την οικία IV-6 και IV-11, καθώς και με τις οικίες **IV-3**, **IV-7**, **IV-12** από τις οποίες διασώζονται μόνο τμήματα τοίχων οπότε και δεν μπορεί να προσδιοριστεί η αρχιτεκτονική κάτοψή τους. Η οικία **IV-8** σύμφωνα με τα συμπεράσματα των ανασκαφών της από την ποσότητα της κεραμικής που εντοπίστηκε στις επιχώσεις της, τοποθετείται χρονολογικά στην ΥΕΙΙΑ2 περίοδο, ενώ η εγκατάλειψή της σημειώθηκε κατά την ΥΕΙΙΒ2 περίοδο. Το κτήριο αυτό, σύμφωνα με τα αποκαλυφθέντα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα θεμελιώθηκε πάνω σε τμήμα της χαράδρας που διέσχισε τον οικισμό και λόγω της κατασκευής άλλου κτηρίου IV-5 κατά τους Σκοτεινούς Χρόνους δεν αποκαλύφθηκε σε όλη της έκταση. Η υπό εξέταση οικία περιλαμβάνει τουλάχιστον πέντε δωμάτια (αρ.1-5) στο εσωτερικό της τα οποία διασχίζονταν από ένα διάδρομο (Α) καθώς και έναν ακόμη στα Α/ΝΑ. Οι τοίχοι ήταν κτισμένοι με ασβεστολιθικούς δόμους μεσαίων και μεγάλων διαστάσεων, εκ των οποίων οι μεγαλύτεροι καταλάμβαναν όλο το πλάτος του τοίχου ή τοποθετούνταν στα σημεία ένωσης των τοίχων μεταξύ τους ως γωνιόλιθοι. Το γεγονός, μάλιστα, ότι οι τοίχοι δεν είναι όλοι σύγχρονοι υποδηλώνει ότι το κτήριο γνώρισε πολλές οικοδομικές φάσεις οι οποίες δεν μπορούν να προσδιοριστούν επακριβώς. Οι χώροι της οικίας ίσως είχαν αποθηκευτικό χαρακτήρα, γεγονός που κάνει δυνατή την ύπαρξη άνω ορόφου, παρά το γεγονός ότι το πάχος των τοίχων δεν συνάδει με αυτή την υπόθεση καθώς το πάχος του κυμαίνεται από 0,46 έως 0,60μ. Αυτό που μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα είναι ότι η οικία αυτή αποτελούσε μέρος ενός πιο σύνθετου συνόλου καθώς γύρω από αυτή εντοπίστηκαν αποσπασματικά τμήματα τοίχων με τον ίδιο προσανατολισμό και τοιχοδομία που ανήκουν πιθανόν στο ίδιο οίκημα. Τέλος, η παρουσία των διαδρόμων στο εσωτερικό του κτηρίου υποδηλώνει ότι παρείχε πρόσβαση στα δωμάτια, ενώ δινόταν η ευκαιρία μετάβασης και από τον έναν διάδρομο στον άλλον μέσω ενός λιθόστρωτου κατωφλιού που διασώζεται και ως εκ τούτου ελέγχονταν και η μετάβαση προς τους επιμέρους χώρους, ενώ δεν υπήρχε δυνατότητα παρέκκλισης από το υπάρχον εσωτερικό κυκλοφοριακό σύστημα.

Η οικία **IV-11** είναι η τελευταία οικία του οικισμού αυτού για την οποία όμως μπορούν να δοθούν λίγες πληροφορίες καθώς από το σύνολο της αποκαλύφθηκαν μόνο δύο τοίχοι στο Ν/ΝΔ τμήμα του τομέα IV και στα νότια του οικήματος IV-8, οι οποίοι σχημάτιζαν τη ΒΑ γωνία ενός επιμήκους ορθογώνιου δωματίου. Η δυτική πλευρά του κτηρίου δεν έχει αποκαλυφθεί καθώς το σημείο αυτό υπέστη σοβαρές καταστροφές από τη διάβρωση και ως εκ τούτου δεν πραγματοποιήθηκε κάποια σκαπάνη. Σημαντικές φθορές, όμως, υπέστη και η ανατολική πλευρά του δωματίου κατά την ανέγερση ενός βυζαντινού κτηρίου. Ο τοίχος V, μήκους 13,70μ. είχε προσανατολισμό Β-Ν, ενώ ο τοίχος W, μήκους 1,5μ. είχε κατεύθυνση Α-Δ. Και οι δύο τοίχοι είναι κατασκευασμένο με ασβεστολιθικούς δόμους μεσαίων διαστάσεων τοποθετημένους με

¹²⁶ Hiesel, 1990, Macdonald & Wilkie, 1992, Darcque, 1998, Aprile, 2010

τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργούν κατακόρυφα μέτωπα εσωτερικά και εξωτερικά, ενώ το μεταξύ τους διάστημα γέμιζε με λιθοδομή και χώμα. Τέλος, το μεγάλο μήκος του τοίχου V υποδηλώνει την ύπαρξη ενός κτηρίου μεγάλων διαστάσεων για την στέγαση των οποίων θα ήταν απαραίτητη η χρήση διαχωριστικών τοίχων που θα χώριζαν το κτήριο σε επιμέρους χώρους, οι οποίοι όμως δεν είναι ορατοί σήμερα, καθώς το κτήριο καταστράφηκε από πυρκαγιά.

4.3 Μουριατάδα

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Η Μουριατάδα (Χάρτης 6) είναι ένας ορεινός οικισμός κοντά στην Κυπαρισσία του Νομού Μεσσηνίας, σε υψόμετρο 281μ. και απέχει περίπου 7 χλμ. από τις ακτές Ιόνιου Πελάγους. Σε απόσταση 20 χλμ. Β της Πύλου και 1,5 χλμ. ΒΑ του σύγχρονου οικισμού της Μουριατάδας του Δήμου Τριφυλίας, στην κορυφή του λόφου Ελληνικό, εντοπίστηκαν το 1960 από τον Σπυρίδωνα Μαρινάτο λείψανα ενός εκτεταμένου οχυρωμένου οικισμού της ΥΕΙΙΒ περιόδου με υψηλό αμυντικό τείχος και διάσπαρτες οικίες στις πλαγιές του λόφου και στην κορυφή του¹²⁷. Με τον οικισμό αυτό συνδέθηκε και ένας θολωτός τάφος, ανοιγμένος στην νότια πλαγιά παρακείμενου λόφου, 200μ. προς τα ΒΑ, ο οποίος βρέθηκε συλημένος¹²⁸. Η κατασκευή του τάφου χρονολογείται στην ΥΕΙΙΒ συνιστώντας έναν από τους νεώτερους θολωτούς τάφους της Πυλιακής Επικράτειας. Η μυκηναϊκή θέση στον λόφο του Ελληνικού ανασκάφηκε από τον Σπυρίδωνα Μαρινάτο, από της 25 Αυγούστου ως της 7 Σεπτεμβρίου πριν εστιάσει το επιστημονικό του ενδιαφέρον πλέον στην περιοχή της Περιστεριάς. Μετά τις ανασκαφικές του ενέργειες δεν πραγματοποιήθηκε καμία άλλη στη Μουριατάδα, ενώ δεν λήφθηκε καμία μέριμνα και για την προστασία του αρχαιολογικού χώρου.

Ο μυκηναϊκός αυτός οικισμός, ταυτίστηκε, σύμφωνα με τον Μαρινάτο, με την Αμφιγένεια που αναφέρει ο Όμηρος ως μια από τις οχτώ μεγαλύτερες πόλεις που εντάσσονταν στο βασίλειο του Νέστορα, ενώ το όνομά της συναντάται και στα διοικητικά αρχεία του ανακτόρου του Νέστορα¹²⁹. Επίσης, ο Bennet ταύτισε τον οικισμό της Μουριατάδας το 1995 με το τοπωνύμιο e-r-e-i και λίγο αργότερα το 1998 με τη θέση r-e-u-k-o-t-o-r-o που αναγράφονται στις πινακίδες της Γραμμικής Β' ¹³⁰. Το τοπωνύμιο με την ονομασία e-r-e-i¹³¹ αναφέρεται σε ένα από τα διοικητικά κέντρα της Απώτερης Επαρχίας, της οποίας οι αξιωματούχοι έπρεπε να συγκεντρώνουν μεγάλες ποσότητες χαλκού συγκριτικά με τις υπόλοιπες δεκατέσσερις επαρχίες που αναγράφονται στις πινακίδες. Η ταύτιση λοιπόν του οικισμού αυτού με τη θέση e-r-e-i παραπέμπει σε έναν οικισμό άμεσα ελεγχόμενο από το ανάκτορο της Πύλου με ισχυρή διοικητική οργάνωση. Αντίθετα, με το τοπωνύμιο r-e-u-k-o-t-o-r-o, ο οικισμός

¹²⁷ Μαρινάτος 1960α:201-2016, 1960β: 149-152, Mylonas-Shear 1969, Hiesel 1990, Darcque 1998,

¹²⁸ Ο τάφος ήταν σχετικά μικρών διαστάσεων (μήκος δρόμου 3,10μ., ύψος θύρας 1,80μ., πλάτος θύρας 0,85-1,05μ.). Βλ. σχετικά Ιακωβίδης 2014: 176-177

¹²⁹ Μαρινάτος 1960: 201-202.

¹³⁰ Bennet 1998

¹³¹ Bennet 1995

φαίνεται να αποτελεί ένα από τα δευτερεύοντα κέντρα της Απώτερης Επαρχίας που ιδρύθηκαν με σκοπό να επιτρέψουν στο ανάκτορο της Πύλου να έχει τον έλεγχο και των απομακρυσμένων περιοχών της επικράτειάς του. Η ανέγερση, μάλιστα, του θολωτού τάφου της Μουριατάδας σηματοδοτούσε και την τελική ένταξη του οικισμού στο κρατίδιο της Πύλου.

Τέλος, ο Hope Simpson¹³² ταυτίζει τον υπό εξέταση μυκηναϊκό οικισμό με ένα τοπωνύμιο που βρίσκεται στην Εγγύτερη Επαρχία του ανακτόρου και αναγράφεται σε πολλές πινακίδες της Γραμμικής Β', και πιο συγκεκριμένα με το *me-ta-ra*. Η θέση αυτή βρισκόταν στο βόρειο τμήμα της Πυλιακής Επικράτειας και συγκεκριμένα στην περιοχή γύρω από τη σημερινή Κυπαρισσία στα ανατολικά της οποίας εντοπίστηκε και ο υστεροελλαδικός οικισμός της Μουριατάδας. Ο Garcia Ramon υποστηρίζει πως αυτή η ονομασία *me-ta-ra* ερμηνεύεται ως *“η γη πίσω από τα νερά”*, μια ερμηνεία που ενισχύει και της ταύτιση της αρχαιολογικής αυτής θέσης με την περιοχή που αναγράφεται και στις πινακίδες καθώς γύρω από την ευρύτερη περιοχή της Κυπαρισσίας διέρχεται ένας μεγάλος αριθμός παραποτάμων της Νέδας¹³³. Σύμφωνα, μάλιστα, και με τα αναγραφόμενα στοιχεία των πινακίδων που αποκαλύφθηκαν, η θέση αυτή μπορεί να ειδικεύονταν και στην παραγωγή κάποιου συγκεκριμένου προϊόντος. Παρόλα αυτά, το γεγονός πως η θέση αυτή μπορεί να ταυτίζεται με κάποιο από αυτά τα τοπωνύμια υποδηλώνει ίσως και την σημαντική θέση που κατείχε συγκριτικά και με άλλους οικισμούς. Υπέρ της άποψης αυτής συνηγορεί και η ύπαρξη των Κυκλώπειων αμυντικών τειχών που περιέβαλλαν τον οικισμό, η παρουσία του θολωτού τάφου καθώς και η παρουσία μεγαροειδών κτηρίων στην κορυφή και στην πλαγιά του λόφου αντίστοιχα για τα οποία θα γίνει εκτενέστερη ανάλυση στη συνέχεια. Η παρουσία των αρχιτεκτονικών αυτών καταλοίπων υποδηλώνουν ότι ο οικισμός βρισκόταν υπό τον έλεγχο του ανακτόρου και είχαν άμεση σχέση με αυτό.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι έρευνες που διεξήχθησαν από τον Σπυρίδωνα Μαρινάτο στην θέση του χωριού Μουριατάδα και συγκεκριμένα στην κορυφή του λόφου του Ελληνικού, έφεραν στην επιφάνεια έναν εκτεταμένο οχυρωμένο οικισμό που απλώνονταν στην κορυφή και στην πλαγιά του λόφου με αρχιτεκτονικά κατάλοιπα εξαιρετικής σημασίας, που ιδρύθηκε στις αρχές της ΥΕΙΙΒ1 περιόδου προκειμένου να αντικαταστήσει την Περιστεριά ως διοικητικό κέντρο των βορειοδυτικών περιοχών της Πυλιακής Επικράτειας, η οποία σημείωσε ιδιαίτερη ακμή κατά την προηγούμενη φάση στην ΥΕΙΙΑ και εγκαταλείφθηκε οριστικά στις αρχές της ΥΕΙΙΒ1 περιόδου, δίνοντας την θέση της πλέον στη Μουριατάδα. Ο οικισμός αυτός καταλάμβανε μια έκταση περίπου 30 στρεμμάτων και κατοικήθηκε αρχικά κατά την ΥΕΙΙΑ περίοδο, αν και τα σωζόμενα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ανάγονται στην ΥΕΙΙΒ1 περίοδο, ενώ εγκαταλείφθηκε οριστικά στα τέλη της ΥΕΙΙΒ2 με αρχές ΥΕΙΙΓ. Στην κορυφή του λόφου αποκαλύφθηκε ένα κτήριο μεγάλων διαστάσεων (Κτήριο Α) το οποίο αποτελείται από δύο πτέρυγες δωματίων εκατέρωθεν ενός κεντρικού διαδρόμου. Χαμηλότερα στη ΝΑ

¹³² Hope Simpson 2014: 60.

¹³³ Παϊπέτη 2019, 18

πλαγιά του λόφου αποκαλύφθηκε ένα ακόμη κτήριο (Κτήριο Β) που ανήκει στον τύπο του μεγαροειδούς με τη γνωστή ανακτορική τριμερής δομή, ενώ δυτικά και βόρεια αυτού υπήρχαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα άλλων κτηρίων (εικ.35). Στην νότια και ανατολική πλαγιά του λόφου ήρθαν στην επιφάνεια αμυντικά τείχη κυκλώπειας κατασκευής με κατάλοιπα πύργου ή προμαχώνα ανατολικά και δυτικά του κτηρίου Β, που φέρουν ομοιότητες με τα οχυρωματικά τείχη του Γλα.

Πιο συγκεκριμένα, στην κορυφή του λόφου του Ελληνικού αποκαλύφθηκαν τα κατάλοιπα ενός **Κτηρίου Α**¹³⁴ (εικ.36), το οποίο ανεγέρθηκε και εγκαταλείφθηκε κατά τη διάρκεια της ΥΕΙΙ περιόδου, χωρίς ίχνη επανάχρησης και επανακατοίκισής του. Το κτήριο αυτό έχει χαρακτηριστεί ως κτήριο με διάδρομο όμοιο με αυτά που βρέθηκαν σε άλλες μυκηναϊκές θέσεις. Τέτοιου τύπου κτήρια αποτελούνται από έναν κεντρικό επιμήκη διάδρομο, μήκους 24μ. και πλάτους 1,75, με κατεύθυνση Α-Δ, εκατέρωθεν του οποίου αναπτύσσονται οι δύο πτέρυγες των δωματίων.¹³⁵ Η νότια πτέρυγα, αποτελούνταν από τρία δωμάτια, την αίθουσα ή πρόπυλο (δωμ.1), τον πρόδομο (δωμ.2) και τον δόμο (δωμ.3), ενώ η βόρεια πτέρυγα περιλάμβανε δύο χώρους, έναν μεγαλύτερο στα ανατολικά (δωμ.6) και έναν μικρότερο στα δυτικά (δωμ.5). Και οι δύο πτέρυγες άνοιγαν προς τα βόρεια και νότια προς τον επιμήκη διάδρομο, ενώ η πρόσβαση στο κτήριο πραγματοποιούνταν ίσως από την ανατολική πλευρά του κτηρίου παρά το γεγονός ότι οι θύρες των επιμέρους δωματίων ήταν τοποθετημένες στο δυτικό άκρο και όχι στο ανατολικό άκρο, όπως φαίνεται να υποστηρίζουν και οι περισσότεροι μελετητές του κτηρίου, αν και ο ανασκαφέας στη δημοσίευσή του δεν διευκρινίζει αν η κεντρική είσοδος του κτηρίου βρίσκονταν στα ανατολικά ή στα δυτικά. Μπροστά από την ανατολική πλευρά του κτηρίου απλώνονταν τον άνδρη που δημιουργούσε έναν επίπεδο υπαίθριο χώρο.

Σύμφωνα με την Mylonas-Shear, ο πρώτος χώρος του κτηρίου ήταν το δωμάτιο με αρ. 1 το οποίο συνιστούσε είτε αίθουσα είτε στεγασμένη εσωτερική αυλή, ενώ στα ανατολικά του προδόμου διαμορφώνεται ένας χώρος με μεγαλύτερο εμβαδόν σε σχέση με τους υπόλοιπους χώρους που έλαβε τον χαρακτηρισμό ως δόμος. Οι επιμέρους χώροι του κτηρίου αριθμήθηκαν αρχικά από τον Darque, βασιζόμενος στην ερμηνεία που έδωσε η Mylonas-Shear γι' αυτά, και στην αρίθμηση αυτή βασίζεται και η αρχιτεκτονική ανάλυση του κτηριακού συγκροτήματος. Η κεντρική είσοδος λοιπόν, του κτηρίου πιθανόν να οδηγούσε στον κεντρικό διάδρομο του κτηρίου απ' όπου ρυθμιζόνταν η κυκλοφορία προς τους υπόλοιπους χώρους του κτηρίου, στα νότια ή βόρεια. Ο πρόδομος του κτηρίου (δωμ.2) αποτελούσε έναν χώρο μεταβατικό που έφερε ανοίγματα σε τρεις από τους τέσσερις τοίχους του επιτρέποντας την πρόσβαση προς το δωμάτιο με αρ.3 στα ανατολικά, προς το δωμάτιο με αρ.1 στα δυτικά και προς το διάδρομο και μέσω του οποίου και προς το υπόλοιπο κτήριο. Εν συνεχεία, το δωμάτιο με αρ.3 συνιστούσε τον πυρήνα όλου του κτηριακού συγκροτήματος με εμβαδόν περίπου 59τ.μ. Εντούτις, στο εσωτερικό του δεν βρέθηκαν ίχνη εστίας και υποστηλωμάτων γύρω από αυτή, όπως συναντάται σε κτήρια, των οποίων οι χώροι ακολουθούν την λεγόμενη μεγαροειδή διάταξη.

¹³⁴ Μαρινάτος 1960α:201-206, 1960β: 149-152, Mylonas-Shear 1969, Hiesel 1990, Darque 1998, Ιακωβίδης 2014: 173-177,

¹³⁵ Shear-Mylonas 1969: 342

Οι τοίχοι συνολικά του κτηριακού συγκροτήματος σώζονται σε κακή κατάσταση , και η θεμελίωσή τους έγινε πάνω στο φυσικό βράχο, χωρίς να γίνει κάποια διαμόρφωση του , ενώ η κατασκευή τους βασίστηκε στον τοπικό ασβεστόλιθο. Επίσης, στην εσωτερική τους επιφάνεια, οι τοίχοι ήταν διακοσμημένοι με ζωνηρά χρώματα, καθώς στην επίχωση εντοπίστηκαν τμήματα κονιάματος που έφεραν κυανό, ερυθρό ή κιτρινωπό χρώμα. Συνοψίζοντας, το κτήριο Α αποτελούσε ένα κτίσμα μεγάλων διαστάσεων με κεντρικούς και βοηθητικούς χώρους μεγάλων διαστάσεων, η θέση του οποίου στην κορυφή του λόφου δείχνει και τον ιδιωτικό χαρακτήρα που κατείχε. Όπως υποστηρίζει η Παϊπέτη, η ακτινωτή και συμμετρική διάταξη των εσωτερικών χώρων υποδηλώνει την ελευθερία των δραστηριοτήτων που διεξάγονταν σε κάθε διαμέρισμα και στον τρόπο με τον οποίο κατανέμονταν, αλλά λόγω των συγκεκριμένων διαδρομών πρόσβασης καθώς και της έλλειψης επικοινωνίας μεταξύ των περισσότερων χώρων υπήρχαν συγκεκριμένοι κανόνες κυκλοφορίας σε όποιον εισέρχονταν στο κτήριο.

Νοτιοανατολικά του Κτηρίου Α, στην πλαγιά του λόφου του Ελληνικού, διακρίνεται ένα ακόμη **Κτήριο Β**¹³⁶ (εικ.37) , που ανεγέρθηκε ανάμεσα στα υπόλοιπα κτήρια του οικισμού που απλώνονταν στη νότια πλαγιά του λόφου, από τα οποία σώζονται παρά μόνο ελάχιστα και διάσπαρτα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Το κτήριο αυτό ακολουθούσε την τυπική μεγαροειδή δομή με πρόδομο, δόμο και οπισθόδομο και αποτελούσε μέρος πιθανόν ενός ευρύτερου συγκροτήματος δωματίων που εκτεινόταν προς τα ανατολικά. Η κεντρική είσοδος του κτηρίου βρίσκονταν στη βόρεια πλευρά, αλλά το άνοιγμα της θύρας δεν διακρίνεται καθώς οι τοίχοι διασώζονται σε επίπεδο θεμελίων. Επίσης, στα βόρεια, ανατολικά και δυτικά του κτηρίου απλώνονταν ένας υπαίθριος χώρος που αποτελούσε ίσως την αυλή του συγκροτήματος.

Ο πρόδομος (δωμ.1) συνιστούσε ένα δωμάτιο μικρού μεγέθους με εμβαδόν που δεν ξεπερνούσε τα 18τ.μ. Ένα άνοιγμα στο μεσότοιχο του δωματίου με αρ.1 οδηγούσε στον δόμο (δωμ.2) , δηλαδή στο κεντρικό δωμάτιο της οικίας. Ο δόμος συνιστούσε ένα ευρύχωρο τετράπλευρο δωμάτιο με εμβαδόν περίπου 59τ.μ. που διέθετε τη γνωστή διαρρύθμιση με κεντρική εστία και τέσσερις κίονες γύρω από αυτή, που συναντάμε και σε άλλες μυκηναϊκές οικίες. Ακόμη, στο πίσω μέρος της νότιας πλευράς των κιόνων αποκαλύφθηκαν τμήματα λιθόκτιστης κατασκευής χτισμένη με πωρόλιθο, η οποία ερμηνεύθηκε από τον ανασκαφέα ως πώρινη βάση ενώ από άλλους μελετητές ως θρανίο ή πλατφόρμα, μήκους 1,55μ. και πλάτους 0,42μ. Η μετάβαση από τον δόμο στον οπισθόδομο (δωμ.3) πραγματοποιούνταν μέσω ενός ανοίγματος στο νότιο τοίχο. Πρόκειται για έναν χώρο μικρών διαστάσεων με εμβαδόν παρόμοιο με αυτό του προδόμου περίπου στα 18,5μ. , για τον οποίο όμως δεν γνωρίζουμε αν επικοινωνούσε με τον εξωτερικό περιβάλλοντα χώρο μέσω ανοιγμάτων. Ωστόσο, η κακή διατήρηση των αρχιτεκτονικών καταλοίπων δεν επιτρέπει την αξιολόγηση των ιδιοτήτων του κτηρίου καθώς και την αποκατάσταση της αρχιτεκτονικής του κάτοψης. Η αξονική διάταξη των επιμέρους χώρων προβάλλει σαφείς κανόνες κυκλοφορίας από τον έναν χώρο στον άλλο με τον πρόδομο να συμβολίζει τη μετάβαση από τον εξωτερικό δημόσιο χώρο της κοινότητας συνολικά προς τον ιδιωτικό χώρο της οικίας, ενώ ο δόμος με το μεγάλο του μέγεθος να διευκολύνει τις συναναστροφές μεταξύ των ενοίκων της οικίας.

¹³⁶ Μαρινάτος 1960, Mylonas-Shear 1969, Hiesel 1990, Darcque 1998, Ιακωβίδης 2014

4.4 Μάλθη

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Η Μάλθη¹³⁷ βρίσκεται στη Μεσσηνία περίπου 1,5χλμ. δυτικά του σιδηροδρομικού σταθμού του Βασιλικού, στη ΝΑ γωνία της κοιλάδας Σουλιμά. Σε μια κορυφογραμμή, ύψους περίπου 100μ. από την κοιλάδα απλώνεται ένας οχυρωμένος οικισμός της Μέσης και Ύστερης Εποχής το Χαλκού, περίπου 76χλμ. Β/ΒΑ του ανακτόρου της Πύλου και 26χλμ. ανατολικά του οικισμού της Μουριατάδας(εικ.38) . Η θέση αυτή, σύμφωνα με τα κεντρικά αρχεία του ανακτόρου , εντάσσεται στην Απώτερη Επαρχία του Πυλιακού κρατιδίου , και συγκεκριμένα συνδέεται με ένα από τα περιφερειακά κέντρα της μαζί με τα Νιχώρια και τη Μουριατάδα.

Οι ανασκαφές στην κορυφή της ακρόπολης της Μάλθης πραγματοποιήθηκαν από τον Σουηδό Αρχαιολόγο Mattias Natan Valmin το 1927 και συνεχίστηκαν κατά τα έτη 1929,1933, 1934 ενώ ολοκληρώθηκαν το 1936 φέρνοντας στο φως έναν οχυρωμένο οικισμό στο σύνολό του, έκτασης 140 X 80μ. Μετά από παύση πολλών χρόνων , οι ανασκαφικές εργασίες στον οχυρωμένο οικισμό ξεκίνησαν ξανά μεταξύ του 2015 και 2017 από τον Michael Lindblom και τη Rebecca Worsham προκειμένου να διορθώσουν ορισμένα σφάλματα στη χρονολόγηση των αρχαιολογικών στρωμάτων καθώς και στα δημοσιευμένα σχέδια του αρχαιολογικού χώρου. Κατά τη διάρκεια αυτών των εργασιών , τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα καθαρίστηκαν και τεκμηριώθηκαν εκ νέου χρησιμοποιώντας πιο σύγχρονες μεθόδους. Επιπλέον, διεξήχθησαν περιορισμένες επιπρόσθετες ανασκαφές προκειμένου να αποσαφηνιστεί η στρωματογραφία και να καταστεί δυνατή η επανεκτίμηση του τύπου και της χρονολογίας του. Η θέση αυτή στο σύνολό της περιλάμβανε μια μεγάλη οχυρωμένη ακρόπολη, μια Κάτω Πόλη και δύο θολωτούς τάφους στους πρόποδες της δυτικής πλαγιάς.

Ο οικισμός όπως και σε άλλες περιπτώσεις, χωρίστηκε σε τρεις τομείς (εικ.39). Ο κεντρικός τομέας περιλάμβανε την κορυφή του λόφου όπου και εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα μνημειακού χαρακτήρα (Οικία Θ, Οικία Γ) . Ο δεύτερος τομέας εκτείνονταν κατά μήκος του οχυρωματικού περιβόλου και περιλάμβανε μια σειρά παράλληλων ορθογώνιων κτηρίων που εφάπτονταν στο τείχος. Βόρεια του κεντρικού τομέα, εκτείνονταν ο βιοτεχνικός τομέας, όπως χαρακτηρίστηκε, ο οποίος αποτελούνταν κατά κύριο λόγο από εργαστηριακούς χώρους (Οικίες Ι, Λ,Ξ, Ο,Π,Ρ) και μια μεταλλευτική κάμινο. Ανατολικά και δυτικά του βιοτεχνικού τομέα καθώς και στα νότια του κεντρικού τομέα αποκαλύφθηκαν ανοικτοί υπαίθριοι χώροι, μερικοί από τους οποίους σταδιακά καλύφθηκαν από νέα οικοδομήματα¹³⁸. Τέλος, δυτικά του λόφου της Μάλθης, ο Valmin ανέσκαψε δύο θολωτούς τάφους, οι οποίοι ήταν υπέργειοι αλλά σκεπάστηκαν με χώμα με σκοπό να σχηματιστούν τεχνητοί τύμβοι. Τα τελευταία χρόνια, μάλιστα, εντός των τειχών ανασκάφηκαν λακκοειδείς και κιβωτιόσχημοι τάφοι οι οποίοι εντοπίστηκαν κάτω και ανάμεσα στα κτήρια του οικισμού.

¹³⁷ Valmin, 1938, Shear-Mylonas, 1969, Morris, 1986, Hiesel, 1990, Darcque, 1998

¹³⁸ Παϊπέτη 2019, 19

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Με τις ανασκαφές που διεξήχθησαν από τον Σουηδό αρχαιολόγο Mattias Natan Valmin, φάνηκε πως η κατοίκηση στο λόφο της Μάλλης έλαβε χώρα από τη Νεολιθική περίοδο και συνεχίστηκε κατά τη Μέση και Ύστερη Εποχή του Χαλκού χωρίς σημάδια διακοπής κατά τη μετάβαση από τη μια περίοδο στην άλλη, όπως επιβεβαιώνει και η κεραμική που εντάσσεται χρονολογικά σ' αυτές τις περιόδους. Ο μεγάλος οχυρωματικός περίβολος περιέκλειε δύο οικιστικά σύνολα, εκ των οποίων το ένα ήταν κεντρικό στην κορυφή της ακρόπολης με οικίες και βιοτεχνικά εργαστήρια και ένα περιφερειακό με κατοικίες, αποθηκευτικούς χώρους και χώρους για τον σταβλισμό των ζώων που εφάπτονταν στο αμυντικό τείχος. Συνολικά αποκαλύφθηκαν 320 χώροι και πέντε πύλες οι οποίες είχαν ανοιχτεί σε διάφορα σημεία του οχυρωματικού περιβάλλοντος (B, ΒΔ, ΒΑ, Ν, ΝΑ). Από τις πύλες αυτές ξεκινούσαν μονοπάτια που οδηγούσαν στους επιμέρους τομείς της ακρόπολης, ενώ υπήρχαν και λιθόκτιστες κλίμακες που διευκόλυναν την πρόσβαση στα πιο δυσπρόσιτα μέρη του λόφου. Τα κτήρια που αποκαλύφθηκαν εντάσσονται χρονολογικά σε διάφορες φάσεις της Μέσης και Ύστερης Εποχής του Χαλκού και συνδυάζονται με τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργούν οικιστικά σύνολα και γειτονιές. Τα ΜΕ κτίσματα συνέχισαν να χρησιμοποιούνται και κατά την ΥΕΧ, ενώ συγχρόνως ανεγέρθηκαν νέα, τα οποία και διαφέρουν στην αρχιτεκτονική τους και στην οργάνωση του χώρου τους συγκριτικά με τις κατοικίες της προηγούμενης φάσης.

Στο νότιο τμήμα της ακρόπολης σε μικρή απόσταση από τη ΝΔ Πύλη του οχυρωματικού τείχους ξεκινούσε μια βαθμιδωτή δίοδος που οδηγούσε σε υπαίθριο χώρο μεταξύ των οικιών Α, Β (εικ.40) και Η. Το **Κτίριο Α** κτίστηκε κατά την ΥΕΙΙΑ περίοδο περιλαμβάνοντας μια ή δύο οικοδομικές φάσεις, και καταστράφηκε από πυρκαγιά κατά την ΥΕΙΙΒ2 περίοδο. Πρόκειται για μια κατοικία αποτελούμενη από έξι δωμάτια (B33, B34, B36, B37, B38, B45 και ίσως και B44) οργανωμένα σε δύο παράλληλους άξονες με προσανατολισμό Β-Ν και από δύο υπαίθριους χώρους στα δυτικά (B32) και στα νότια (B35) του κτηρίου, με την κεντρική είσοδο να είναι τοποθετημένη στη δυτική πλευρά του κτηρίου, η οποία και οδηγούσε στους εσωτερικούς χώρους μέσω της υπαίθριας αυλής. Τα δωμάτια επικοινωνούσαν μεταξύ τους μέσω ανοιγμάτων, πλάτους 0,60-0,75μ.. Ο μεταβατικός χώρος B33 παρείχε πρόσβαση προς το δωμάτιο B34 στη νότια πλευρά, προς το δωμάτιο B36 στην ανατολική πλευρά και προς το B38 στο βόρειο τμήμα του κτηρίου. Ο Hiesel υποστήριξε πως το ανατολικό τμήμα του δωματίου B38 συνιστούσε ένα είδος διαδρόμου που συνέδεε το δωμάτιο B45 με το δωμάτιο B33. Από τα διαμερίσματα αυτά το B37 συνιστούσε ένα από τα πιο ευρύχωρα δωμάτια της οικίας με εμβαδόν 10,70τ.μ.. Το δωμάτιο αυτό δεν φαίνεται να επικοινωνούσε με το διπλανό του το B36, στη ΒΑ γωνία του οποίου εντοπίστηκε εστία ημικυκλικής διατομής, διαμέτρου 0,80-0,90μ., η οποία εφάπτεται στο βόρειο τοίχο του δωματίου και ήταν κατασκευασμένη από πλακαρούς λίθους και χώμα¹³⁹.

Βόρεια του Κτηρίου Α καταγράφονται τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ενός ακόμη **Κτηρίου Β**¹⁴⁰, εμβαδού 79τ.μ., η οποία φαίνεται πως αποτελείται από μια κεντρική

¹³⁹ Παϊπέτη 2019, 285

¹⁴⁰ Valmin, 1938, Hiesel, 1990, Darcque, 1998, Παϊπέτη 2019, 291

αυλή γύρω από την οποία αναπτύσσονταν τα υπόλοιπα διαμερίσματα του κτηρίου σε τρεις πτέρυγες κατά μήκος της βόρειας, ανατολικής και δυτικής πλευράς της (B52, B54, B55, B56, B57), ενώ η είσοδος ήταν εφικτή από τα ανατολικά μέσω των δωματίων B54, B46 καθώς και από τα νότια, δυτικά του χώρου B48. ΝΑ της οικίας προστέθηκε ένα ακόμη δωμάτιο (B46)¹⁴¹ καθώς και ένα ακόμη (B48) Νότια της κεντρικής αυλής, τα οποία συνιστούσαν πιθανότατα βοηθητικοί χώροι. Επίσης, στη βόρεια πλευρά του δωματίου B57 υπήρχε πιθανότατα ένας ακόμη υπαίθριος χώρος. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα, το κτήριο χτίστηκε πάνω σε αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της ΜΕ και της ΥΕΙ περιόδου, και καταστράφηκε από πυρκαγιά κατά την ΥΕΙΒ2 περίοδο¹⁴², όπως η γειτονική της Οικία Α με την οποία κίονας δεν επικοινωνούσε καθώς η Οικία Α είχε διαφορετικό προσανατολισμό προς τα νότια. Μεταξύ των χώρων της οικίας, το δωμάτιο B54 αποτελούσε ένα είδος ημι-υπαίθριου χώρου ή πρόπυλου που οδηγούσε στο κυρίως δωμάτιο ή δόμο (B55). Στο εσωτερικό αυτού του δωματίου, και συγκεκριμένα στο ΒΑ τμήμα του εντοπίστηκαν κατάλοιπα ωοειδούς εστίας, διαστάσεων 0,60X0,40μ. καθώς και μια βάση κίονα στο νότιο τμήμα του που υποδηλώνει ότι περιβάλλονταν από κίονες. Οι τοίχοι της οικίας, πάχους που κυμαίνεται μεταξύ 0,50-0,80μ., εδράζονται πάνω στο φυσικό βράχο και χτίστηκαν με αργούς λίθους με κάποιους από αυτούς να καταλαμβάνουν όλο το πλάτος τους και ιδιαίτερα στις γωνίες. Η επιφάνειά τους, μάλιστα, έφερε ανοίγματα, πλάτους 0,55-0,65μ., που επέτρεπαν την μετάβαση από τον ένα χώρο στον άλλον. Τέλος, το δάπεδο του δωματίου ήταν από πατημένο χώμα με εξαίρεση το δάπεδο του δωματίου B55, το οποίο ήταν πλακόστρωτο αποτελούμενο από επίπεδους πλακαρούς λίθους. Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός πως στη ΝΔ γωνία του κυρίως δωματίου (B55) αποκαλύφθηκε ένας λίθινος αγωγός όμβριων υδάτων, εφαπτόμενος στον οχυρωματικό περίβολο στο νότιο τμήμα της ακρόπολης.

Στη Νότια συνοικία του οικισμού βρίσκεται το **Κτίριο Η**¹⁴³ (εικ.41), το οποίο ενσωμάτωσε στην κατασκευή του τμήματα προγενέστερου κτηρίου της ΜΕ περιόδου αψιδωτής κάτοψης. Η οικία ήταν χτισμένη σε επικλινές έδαφος που δημιουργούσε μια υψομετρική διαφορά, σύμφωνα με την οποία το βόρειο τμήμα της κατοικίας ήταν ψηλότερο σε σχέση με το νότιο τμήμα, με προσανατολισμό προς τα ανατολικά. Το κτήριο αυτό εγκαταλείφθηκε λίγο πριν το τέλος της ΥΕΙΒ2 περιόδου, την περίοδο δηλαδή όπου καταστράφηκαν από πυρκαγιά οι περισσότερες οικίες του οικισμού και γνώρισε τρεις φάσεις κατοίκησης, εκ των οποίων η μια τοποθετείται χρονολογικά στη ΜΕ περίοδο, ενώ οι άλλες δύο κατά τη διάρκεια της ΥΕ φάσης. Πρόκειται για ένα οίκημα που διέθετε πιθανόν τέσσερις εσωτερικούς χώρους (B1, B2, B3, B4, B5) που αναπτύσσονται γύρω από μια κεντρική αυλή, όπως και στην περίπτωση των Οικιών Α και Β με είσοδο τοποθετημένη στην ΝΑ και ΒΑ πλευρά, που παρείχε πρόσβαση στο κεντρικό δωμάτιο της οικίας (B1). Ωστόσο, η πρόσβαση στο κτήριο επιτυγχάνονταν μόνο από την ανατολική πλευρά μέσω της κεντρικής αυλής (B2). Κατά την ανασκαφική έρευνα, παρατηρήθηκε πως η ΝΑ είσοδος είχε μικρότερο άνοιγμα, πλάτους 0,55μ. συγκριτικά με τη ΒΑ είσοδο, πλάτους 1μ., η οποία όπως αναφέρει ο ανασκαφέας

¹⁴¹ Ο Valmin το αναγνωρίζει ως προσθήκη ή παράρτημα (annexe)

¹⁴² Ο Valmin υποστηρίζει πως η οικία Β κτίστηκε πάνω σε κατάλοιπα όχι μόνον ΜΕ αλλά και ακόμη παλαιότερα, δηλαδή ΠΕ. Η προβληματική, όμως, στρωματογραφία του οικισμού δεν μας επιτρέπει να αποδεχθούμε τη χρονολόγηση αυτή.

¹⁴³ Valmin, 1938, Mazarakis-Ainian, 1989, Darcque, 1998

αποτελούνταν από δύο μέρη. Ένα εξωτερικό, πλάτους 0,40μ., που οδηγούσε σε ένα πρόδομο σχήματος Γ, και ένα εσωτερικό, πλάτους 1μ. που οδηγούσε στο εσωτερικό του δωματίου B1, το οποίο έφερε μια εστία ημικυκλικής διατομής που ανάγεται στην ΥΕΙ περίοδο. Επίσης, τα δωμάτια B1 και B3 αποτελούν τα μοναδικά παραδείγματα αψιδωτής κάτοψης στην Υστεροελλαδική περίοδο. Για τους υπόλοιπους χώρους του κτηρίου δεν παρατίθενται περισσότερες πληροφορίες από τον ανασκαφέα. Σημαντικό, όμως, κρίνεται το γεγονός, πως οι τοίχοι του δωματίου B5 εφάπτονται στο οχυρωματικό τείχος με την είσοδο να βρίσκεται στην νότια άκρη του ανατολικού τοίχου. Τέλος, σύμφωνα με τον ανασκαφέα, η οικία είχε βοηθητική λειτουργία στο πλαίσιο του οικισμού.

Στο ανατολικό τμήμα του οικισμού ανεγέρθηκε ένα **Κτίριο K¹⁴⁴** (εικ.42) στη νότια πλευρά της ΝΑ πύλης του οχυρωματικού περιβόλου, η οποία κατασκευάστηκε στη ΜΕ περίοδο και συνέχισε να χρησιμοποιείται μέχρι και την ΥΕ φάση οπότε και εγκαταλείφθηκε. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα, οι φάσεις κατοίκησης της οικίας αυτής δεν μπορούν να προσδιοριστούν λόγω της προβληματικής στρωματογραφίας της, και ως εκ τούτου, βασιζόμενος στην κεραμική την τοποθέτησε χρονολογικά κατά την μεταβατική περίοδο από την ΜΕ στην ΥΕ εποχή. Πρόκειται για ένα κτήριο με περίπλοκη κάτοψη, καθώς κατά την ΥΕ φάση αποτελούνταν από δύο παράλληλες πτέρυγες με προσανατολισμό Β-Ν και μια ακόμη με προσανατολισμό Α-Δ. Η πρώτη πτέρυγα στα ανατολικά, η οποία είναι τοποθετημένη κατά μήκος του οχυρωματικού περιβόλου περιλάμβανε τέσσερα δωμάτια (C14,15,16,17) που επικοινωνούσαν μεταξύ τους μέσω ανοιγμάτων και αναγνωρίστηκαν από τον ανασκαφέα ως χώροι για συνάθροιση και κατοίκηση. Η κεντρική είσοδος προς αυτή πραγματοποιούνταν μέσω ενός μικρού προδόμου (C21) στη βόρεια πλευρά. Ένας τοίχος διαχωρίζει τη δεύτερη πτέρυγα του κτηρίου από την πρώτη με προσανατολισμό Β-Ν. Στην πτέρυγα αυτή ενσωματώνεται ένας επιμήκης υπαίθριος χώρος εκατέρωθεν του οποίου διατάσσονται τα δωμάτια. Στην ανατολική πλευρά καταγράφονται τα δωμάτια C12,13,18, ενώ στη δυτική πλευρά τα δωμάτια C19, C20. Οι χώροι αυτοί ήταν προσβάσιμοι από τη βόρεια πλευρά μέσω ενός ανοίγματος στο βόρειο τοίχο της οικίας και από τη νότια μέσω ανοίγματος στο φυσικό βράχο και είχαν αποθηκευτική ή βοηθητική λειτουργία. Τέλος, η τρίτη πτέρυγα αποτελούνταν από ένα δωμάτιο (C11) στο οποίο η πρόσβαση επιτυγχάνονταν μέσω του οχυρωματικού περιβόλου.

Μεταξύ των οικημάτων του οικισμού είναι και το **Κτίριο Γ¹⁴⁵** (εικ.43), το οποίο κτίστηκε κατά τη διάρκεια της ΥΕ περιόδου προκειμένου να αντικαταστήσει ένα προγενέστερο κτηριακό συγκρότημα που ανάγεται στην ΜΕ περίοδο και καταλάμβανε την κορυφή του λόφου¹⁴⁶. Το οίκημα αυτό αποτελούσε ένα ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό οικοδόμημα αποτελούμενο από τέσσερις πτέρυγες εκ των οποίων οι δύο είχαν οικιακό χαρακτήρα (ΜάλθΕ, ΜάλθΖ) και οι άλλες δύο βοηθητικό (ΜάλθΓ, ΜάλθΔ). Οι πτέρυγες αυτές οικοδομήθηκαν σε δύο διαφορετικά επίπεδα του λόφου στα δυτικά και ανατολικά του αναλημματικού τοίχου και φαίνεται να μην επικοινωνούσαν μεταξύ

¹⁴⁴ Valmin, 1938, Παϊπέτη 2019, 301-302

¹⁴⁵ Valmin, 1938, Hiesel, 1990, Darcque, 1998, Παϊπέτη 2019, 305-306

¹⁴⁶ ο Hiesel υποστηρίζει ότι το κτήριο πρέπει να τοποθετηθεί χρονικά στην ΥΕΙΙΑ-B καθώς ΥΕΙ και ΙΙ όστρακα βρέθηκαν μόνον στην επίχωση πάνω στην οποία πάτησαν τα δάπεδα των επιμέρους δωματίων.

τους στο επίπεδο του ισογείου τουλάχιστον , αλλά όπως υποστηρίζει και ο Hiesel πιθανόν να επικοινωνούσαν μέσω ενός δεύτερου ορόφου. Η κεντρική είσοδος του ήταν τοποθετημένη στη δυτική πλευρά, αλλά μετά την προσθήκη των επιμέρους δωματίων, παρείχε τη δυνατότητα επικοινωνίας με έναν υπαίθριο χώρο στα ανατολικά του συγκροτήματος (ΜάλθΕ) και δυτικά προς το συγκρότημα ΜάλθΖ. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα της, η οικία αυτή οικοδομήθηκε σταδιακά ξεκινώντας από την ΥΕΙΙ φάση και απέκτησε την τελική της μορφή κατά την ΥΕΙΙΑ περίοδο μέχρι την ολοσχερή της καταστροφή από πυρκαγιά κατά την ΥΕΙΙΒ2 περίοδο. Σύμφωνα με τη χρονική ακολουθία που όρισε ο Valmin , το παλαιότερο συγκρότημα δωματίων ήταν το ΜάλθΖ (Β 79, 74, 62,75,60/61), στη συνέχεια κατασκευάστηκε το ΜάλθΔ (Β81,82,84) και στο τέλος προστέθηκαν τα κτήρια ΜάλθΕ (Β73,80,85) και ΜάλθΓ (Β72,69), τα οποία ενδεχομένως ανεγέρθηκαν ταυτόχρονα. Ωστόσο, ο λόγος της εγκατάλειψης των οικημάτων ΜάλθΖ και ΜάλθΓ παραμένει άγνωστος, ενώ τα υπόλοιπα συνέχισαν να χρησιμοποιούνται καθ' όλη τη διάρκεια της ΥΕΙΙΒ φάσης μέχρι και την τελική καταστροφή τους από φωτιά.

Αρχικά, το κτηριακό συγκρότημα ΜάλθΖ κτίστηκε κατά την ΥΕΙΙΑ περίοδο και περιλάμβανε τους χώρους Β79,Β74, Β62, με προσανατολισμό Β-Ν. Ωστόσο, η κάτοψη του δεν μπορεί να προσδιοριστεί επακριβώς διότι η Α/ΒΑ πλευρά του κτηρίου καταστράφηκε σημαντικά κατά την ανέγερση του συγκροτήματος ΜάλθΕ. Παρόλα αυτά, το κτήριο διαθέτει τα τυπικά μυκηναϊκά χαρακτηριστικά με πρόδομο, δόμο και ένας περιφραγμένος αύλειος χώρος, στον παράλληλο άξονα του οποίου αναπτύσσονται οι λοιποί βοηθητικοί χώροι. Οι τοίχοι ήταν θεμελιωμένοι με αργούς λίθους μεσαίου και μεγάλου μεγέθους , κάποιοι από τους οποίους καταλάμβαναν όλο το πλάτος του κτηρίου , ενώ η ανωδομή πιθανότατα ήταν πλίνθινη , διότι εντοπίστηκαν τμήματα πλίνθων στις επιχώσεις που κάλυψαν τους επιμέρους χώρους. Κατά τη δεύτερη περίοδο κατοίκησης του κτηρίου, η είσοδος προς τους εσωτερικούς χώρους επιτυγχάνονταν από τη ΒΑ πλευρά και σ' αυτή κατέληγε ένας υπαίθριος επιμήκης διάδρομος που διαμορφώνονταν μεταξύ των συγκροτημάτων ΜάλθΖ και ΜάλθΕ. Η κεντρική είσοδος οδηγούσε στο δωμάτιο Β79, που συνιστούσε έναν υπαίθριο χώρο στρωμένο με χαλίκια, ενώ ένα άνοιγμα, πλάτους 1,40μ. στο ανατολικό τμήμα της αυλής παρείχε πρόσβαση στο δωμάτιο Β74, το οποίο μπορεί να αποτελούσε τον πρόδομο του συγκροτήματος, καθώς διέθετε δύο επιπλέον ανοίγματα στο νότιο και δυτικό τοίχο. Το νότιο άνοιγμα, πλάτους 0,50μ. οδηγούσε στο δόμο (Β62), ενώ το άνοιγμα στο δυτικό τοίχο, πλάτους 1,20μ. οδηγούσε σε ένα οικοδόμημα της ΜΕ περιόδου , το οποίο συνέχισε να είναι σε χρήση μέχρι και την ΥΕ περίοδο και είχε βοηθητική λειτουργία. Εν συνεχεία, ο δόμος (Β62) , διαστάσεων 44τ.μ. διέθετε μια εστία ωοειδούς διατομής (1.00 X 0,80μ.) που ήταν τοποθετημένη δίπλα στον ανατολικό τοίχο και το δάπεδο της έφερε πλακόστρωση από επίπεδους πλακαρούς λίθους. Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός πως στη ΒΑ γωνία εξωτερικά του κτηρίου, εντοπίστηκε ένας κιβωτιόσχημος τάφος, διαστάσεων 1,05X0,56μ. ο οποίος περιείχε μια παιδική ταφή από την οποία διατηρήθηκαν μόνο τα οστά από τα κάτω άκρα.

Μετά την ανέγερση της οικίας ΜάλθΖ, ανατολικότερα ανεγέρθηκε το συγκρότημα Μάλθ Δ, το οποίο αποτελούνταν από έναν μεγάλο χώρο σχήματος Γ (Β81 και Β84), ο οποίος όριζε από δυτικά και βόρεια ένα στεγασμένο δωμάτιο (Β 82), στη ΒΑ γωνία του οποίου υπήρχε μια εστία για την οποία δεν παρατίθενται περισσότερες πληροφορίες. Ο

Hiesel υποστήριξε ότι το συγκρότημα αυτό βρισκόταν στο ίδιο επίπεδο με το δεύτερο όροφο του συγκροτήματος ΜάλθΕ και επικοινωνούσε με συγκρότημα ΜάλθΓ μέσω ανοίγματος στο νότιο τοίχο της αυλής (B81).

Μεταξύ των συγκροτημάτων ΜάλθΖ και ΜάλθΔ, κατά την διάρκεια της ΥΕΙΙΑ περιόδου ανεγέρθηκε ένα ακόμη κτήριο ΜάλθΕ, το οποίο συνδέθηκε δομικά με τα δύο προγενέστερα. Η οικιστική αυτή μονάδα αποτελούνταν από τρεις ενιαίους χώρους (B80, B73, B85) και διέθετε την ίδια είσοδο που οδηγούσε και στην οικία ΜάλθΖ, μέσω του δωματίου B80. Το δωμάτιο αυτό συνιστούσε την αυλή του συγκροτήματος και οδηγούσε στο δωμάτιο B 73 στα νότια και στο δωμάτιο B85 στα βόρεια, καθώς και στο δωμάτιο B80, ενώ στη ΝΔ γωνία της βρέθηκε μια συμπαγής τετράπλευρη κατασκευή, διαστάσεων 2,40 X 2,20μ., που είχε αμυντικό χαρακτήρα. Μεταξύ των χώρων B80 και B73 εντοπίστηκε και μια εστία ωειδούς διατομής, διαστάσεων 1,00X 0,65μ., η οποία ακουμπούσε στον ανατολικό τοίχο και έφερε πλακόστρωτο δάπεδο από πλακαρούς λίθους. Σε ύστερη φάση, στη ΝΑ γωνία του δωματίου B73 εντοπίστηκε μια δεύτερη εστία, η οποία παρουσιάζει τα ίδια χαρακτηριστικά με την προγενέστερή της. Η αυλή του συγκροτήματος, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, παρείχε πρόσβαση και στο δωμάτιο B85 στη βόρεια πλευρά, μέσω ενός ανοίγματος πλάτους 1.00μ. στο νότιο τοίχο του δωματίου, το οποίο όμως βρισκόταν σε ψηλότερο επίπεδο και όχι στην επιφάνεια του δαπέδου, και κατά συνέπεια δεν σώζεται. Επιπλέον, στο σημείο όπου υπήρχε η υψομετρική διαφορά μεταξύ του κτηρίου ΜάλθΕ και του ΜάλθΔ προς ανατολικά, κατασκευάστηκε ένας αναλημματικός τοίχος προκειμένου να προσδώσει περαιτέρω ενίσχυση στο φυσικό άνδηρο επί του οποίου οικοδομήθηκαν οι κατοικίες στην κορυφή του λόφου. Έτσι, λοιπόν, ο ανατολικός τοίχος του δωματίου αυτού λειτουργούσε ως αντιτείχισμα του μεγάλου αναλημματικού τοίχου. Στο κέντρο του δωματίου εντοπίστηκε μια εστία, ωειδής διατομής, διαστάσεων 1,20 X 0,90μ., η οποία περιβάλλονταν από τέσσερις πλακαρούς λίθους που ερμηνεύθηκαν από τον ανασκαφέα ως βάσεις κιόνων.

Τέλος, κατά τη διάρκεια της ΥΕΙΙΑ περιόδου, στο κτήριο της οικίας Γ προσαρτήθηκε ένα ακόμη συγκρότημα δωματίων, το ΜάλθΓ, το οποίο αποτελούνταν από τα δωμάτια B72 και B69. Ο χώρος B72, κατά το ήμισυ καλύπτονταν από τμήματα του φυσικού βράχου, μπορεί να αποτελούσε μια δίοδος που επεκτείνονταν βόρεια μέχρι τη βιοτεχνική συνοικία, ενώ στα νότια οδηγούσε σε ένα άλλο δωμάτιο (B69). Αντίθετα, το ανατολικό τμήμα του δωματίου (B72) πιθανόν συνιστούσε έναν χώρο με βοηθητικό λειτουργία, ίσως και αποθηκευτική καθώς στις επιχώσεις του βρέθηκε ικανή ποσότητα οστράκων κεραμικής. Ο Valmin στις δημοσιεύσεις του υποστήριξε πως και οι δύο αυτοί χώροι (B69 και B72) φαίνεται ότι εγκαταλείφθηκαν μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, καθώς τα ευρήματα αποδεικνύουν πως δεν συνέχισε να κατοικείται κατά την ΥΕΙΙΑ περίοδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Οικιστικές θέσεις στη Λακωνία

Ο νομός Λακωνίας (Χάρτης 7) καταλαμβάνει το νοτιότερο τμήμα της περιφέρειας της Πελοποννήσου. Αποτελεί ένα από τα γεωγραφικά διαμερίσματα της περιφέρειας της Πελοποννήσου καταλαμβάνοντας έκταση 3.639τ.χλμ. Πρωτεύουσά της είναι η Σπάρτη που αποτελεί και τη μεγαλύτερη πόλη και ο πληθυσμός της ανέρχεται περίπου στους 89.138 κατοίκους.

Η περιοχή περιβάλλεται από δύο μεγάλες οροσειρές, αυτή του Ταΰγετου, η οποία χαρακτηρίζεται ως η υψηλότερη οροσειρά της Πελοποννήσου με υψόμετρο 2.405μ. λαμβάνοντας την ονομασία Ταλετός στους αρχαίους χρόνους και αυτή του Πάρνωνα ή Μαλεβού, με υψόμετρο 1.961μ. που διαχωρίζει τη Λακωνία από την Αρκαδία έχοντας ως απόληξη το ακρωτήριο Μαλέας. Ανάμεσα σ' αυτές τις οροσειρές απλώνεται η κοιλάδα του Ευρώτα, δηλαδή ένας ποταμός που πηγάζει από το αρκαδικό οροπέδιο νότια της Μαντινείας, ενώ διαφαίνεται και η πόλη της Σπάρτης, η οποία έχει πληθυσμό 16.239 κατοίκους. Στα βόρεια συνορεύει με το νομό Αρκαδίας και στα δυτικά με τον νομό Μεσσηνίας, Τέλος, η περιοχή βρέχεται από το Αιγαίο Πέλαγος και συγκεκριμένα από το Μυρτώο πέλαγος, το οποίο καταλαμβάνει το νοτιοδυτικό τμήμα μεταξύ Αργολοποννήσου και Κυθήρων από Βορρά προς Νότο, και ανάμεσα στην ανατολική Πελοπόννησο και στις δυτικές Κυκλάδες. Διέρχεται ακόμη και από δύο μεγάλους κόλπους, τον Μεσσηνιακό που αποτελεί και τον μεγαλύτερο, ο οποίος σχηματίζεται ανάμεσα στη χερσόνησο της Μεσσηνίας και την χερσόνησο του Ταΰγετου και τον Λακωνικό Κόλπο που είναι και ο νοτιότερος της Πελοποννήσου, της Ηπειρωτικής Ελλάδας και της Ευρώπης αντίστοιχα. Ο Λακωνικός Κόλπος εκτείνεται Βορρά και Νότο και ορίζεται στα ανατολικά από την απόληξη της ΝΑ χερσονήσου της Πελοποννήσου.

5.1 ΑΓΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Η θέση Άγιος Στέφανος¹⁴⁷ συνιστά έναν πεδινό οικισμό της νοτιοανατολικής Λακωνίας στη χερσόνησο της Επιδαύρου Λιμηράς. Η περιοχή αυτή βρίσκεται νότια της Μονεμβασιάς απέχοντας περίπου 45χλμ. Ν/ΝΑ της Σπάρτης και μόλις 2χλμ. από το Λακωνικό Κόλπο. Πρόκειται για ένα λόφο με επίπεδη κορυφή, της οποίας το κατοικήσιμο τμήμα κάλυπτε περίπου τα 45.000τετρ.μ. Στα Β και Α ο λόφος είναι απόκρημνος, ενώ στα Δ ενώνεται με τους πρόποδες του όρους Ταΰγετος. Κατά την Εποχή του Χαλκού, η θέση αυτή ήταν παράκτια και συμμετείχε στον εκτεταμένο ιστό του εμπορίου στο Αιγαίο αλλά και στην ανατολική Μεσόγειο. Ο προϊστορικός οικισμός, που αποτελεί και το επίκεντρο της συγκεκριμένης μελέτης, βρισκόταν ουσιαστικά πάνω σε μια χερσόνησο αποτελούμενη από δύο λιμάνια, ένα στα νότια κι

¹⁴⁷ Taylour & Janko, 2008

ένα στα βόρεια και καλλιεργήσιμες εκτάσεις που την περιέβαλλαν. Η κατοίκηση στη ίδια θέση φαίνεται να είναι συνεχόμενη, χωρίς διακοπή, από την Νεολιθική περίοδο μέχρι και το τέλος της Εποχής του Χαλκού, και άνθησε έχοντας έντονες επαφές με την Κρήτη και τα Κύθηρα κατά την περίοδο των μινωικών ανακτόρων (δηλαδή περίπου από το 1900 έως το 1600 π.Χ.), όπου αποτελούσε έναν από τους βασικούς σταθμούς επικοινωνίας των θαλάσσιων δρόμων από την Κρήτη με το εσωτερικό της Λακωνίας και συνολικά της Πελοποννήσου. Η άνθηση αυτή του οικισμού οφείλονταν, λοιπόν, στο εμπόριο, στην αλιεία και στην μεταλλουργία, καθώς και στην εξαγωγή ενός σπάνιου πετρώματος, του Λακωνικού πορφυρίτη ή *lapis lacaedemonius* σε μινωικά εργαστήρια για την παραγωγή διάφορων αντικειμένων μικροτεχνίας και λίθινων αγγείων από τους Μινωίτες. Κατά την περίοδο των μυκηναϊκών ανακτόρων, όμως, ο οικισμός παρήκμασε λόγω της μετατόπισης του ενδιαφέροντος σε άλλες περιοχές αλλά και των επακόλουθων αλλαγών στους θαλάσσιους δρόμους και εγκαταλείφθηκε στα τέλη της εποχής του Χαλκού, χωρίς καμία ένδειξη πλέον για μόνιμη εγκατάσταση παρά μόνο για περιστασιακές ίσως επισκέψεις βοσκών.

Οι έρευνες στη μυκηναϊκή αυτή θέση ήταν πολυετείς και επικεντρώθηκαν κυρίως στην κορυφή του λόφου καλύπτοντας συνολική έκταση 1000 περίπου τετραγωνικών μέτρων. Η πρώτη φάση των ανασκαφών περιλάμβανε τις περιόδους 1959, 1960 και 1963, ενώ η δεύτερη φάση περιλάμβανε τις περιόδους από το 1973, 1974 και 1977, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν υπό τη διεύθυνση του Λόρδου William Taylour. Το ενδιαφέρον, όμως, για την προϊστορία της ευρύτερης αυτής περιοχής, της νότιας Λακωνίας και των Κυθήρων, ξεκινά πριν τη δεκαετία του 1950 από τον Richard Hope Simpson και την Helen Waterhouse, οι οποίοι εντόπισαν πλήθος μυκηναϊκών θέσεων στη Λακωνία και τα Κύθηρα, ενώ φαίνεται να εντόπισαν και τον προϊστορικό οικισμό του Αγίου Στεφάνου, όπου αργότερα ξεκίνησαν εκεί και οι έρευνες. Αρχικά, ο William Taylour πραγματοποίησε προκαταρκτικές έρευνες και στη θέση Αστέρι αλλά επέλεξε να στρέψει κυρίως το ενδιαφέρον του στο λόφο του Αγίου Στεφάνου καθώς θεωρούσε ότι έχει υιοθετήσει κάποια μινωικά χαρακτηριστικά λόγω των στενών επαφών που είχε με την μινωική Κρήτη. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών εργάστηκε στην αρχαιολογική αυτή θέση μια μεγάλη ομάδα ερευνητών ποικίλων ειδικοτήτων από διάφορες χώρες του Εξωτερικού καθώς και ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων της περιοχής φέρνοντας στο φως τον προϊστορικό οικισμό που απλώνονταν διάσπαρτα στις βόρειες και νότιες πλευρές του λόφου, καθώς και ένα τμήμα οχυρωματικού τείχους, το οποίο πιθανότατα είχε αμυντικό χαρακτήρα χρονολογούμενο στην ΥΕΙΙΒ περίοδο.

Παρά το γεγονός ότι η έρευνα στο λόφο ήταν πολύχρονη, εντούτις ανασκάφηκε μόλις ένα μικρό τμήμα του, ενώ ανοίχτηκε ένας μεγάλος αριθμός τομών με σκοπό να ερευνηθεί δειγματοληπτικά ένα μεγάλο μέρος αυτού. Κατά την πρώτη φάση των ερευνών στην κορυφή του λόφου, ήρθε στο φως ένας μικρός αριθμός αρχιτεκτονικών καταλοίπων που όμως διαβρώθηκαν, υποδηλώνοντας ότι δεν κατοικήθηκε το συγκεκριμένο σημείο σε όλες τις περιόδους, ενώ κατά τη δεύτερη φάση αποκαλύφθηκαν περισσότερα αρχιτεκτονικά λείψανα ενώ η πιο σημαντική αποκάλυψη ήταν η στρωματογραφική ακολουθία από τις αρχές της ΜΕ περιόδου μέχρι τη μετάβαση προς την Υστεροελλαδική περίοδο και την Υστεροελλαδική ΙΙΙΓ φάση με άφθονη κεραμική και ταφές που αποκαλύφθηκαν μέσα στα όρια του προϊστορικού αυτού χωριού, κάτω από τα δάπεδα των οικιών ή ανάμεσα σε τοίχους. Συνολικά

εντοπίστηκαν 154 ταφές σε όλα σχεδόν τα σημεία του οικισμού που καλύπτουν τα 1800 χρόνια περίπου ζωής του οικισμού. Τέλος, η στρωματογραφική αλληλουχία των αρχιτεκτονικών καταλοίπων αναδεικνύει την οικοδομική δραστηριότητα και τις οικοδομικές τεχνικές που εφαρμόστηκαν στον Άγιο Στέφανο σε όλη την Εποχή του Χαλκού.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Ο οικισμός του Αγίου Στεφάνου ιδρύθηκε αρχικά πάνω σε ένα φυσικό έξαρμα, το οποίο έχει τη μορφή «τούμπας». Πρόκειται για μια συνεχόμενη κατοίκηση στον ίδιο χώρο όπου νέα κτήρια οικοδομήθηκαν πάνω στα ερείπια των προγενέστερων αυξάνοντας βαθμιαία το ύψος του οικισμού. Σύμφωνα με μελέτες, ο οικισμός χωριζόταν σε «Άνω Ακρόπολη» και «Κάτω Πόλη», και με τις αρχαιολογικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν αποκαλύφθηκαν σιγά σιγά τα στρώματα κατοίκησης, καθένα από τα οποία περιείχε τα ερείπια των οικιών, υπολείμματα τροφών και αντικείμενα που χρησιμοποιούσαν οι προϊστορικοί άνθρωποι στην καθημερινότητά τους. Τα παλαιότερα στρώματα χρονολογούνται στις αρχές της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ., δηλαδή στην περίοδο κατά την περίοδο της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού, ενώ αλληπάλλληλες στρώσεις καλύπτουν όλη την εποχή του Χαλκού υποδηλώνοντας ότι η κατοίκηση ήταν συνεχής. Κατά τις πρώιμες περιόδους τα οικήματα είχαν αψιδωτή κάτοψη, ενώ στην συνέχεια υιοθέτησαν την ορθογώνια κάτοψη όπως και άλλα όμοιά τους σε άλλες μυκηναϊκές θέσεις. Ακόμη, μεταβλήθηκε το σχέδιο του οικισμού δηλαδή ο προσανατολισμός των κτηρίων, οι δρόμοι που διέρχονταν τις οικίες αλλά και η πυκνότητά των οικημάτων. Ωστόσο, από τον οικισμό της Ύστερης Εποχής του Χαλκού διασώζονται διάσπαρτα και ελάχιστα τμήματα τοίχων που καθιστούν δύσκολη την ανάλυση της αρχιτεκτονικής τους κάτοψης. Ως εκ τούτου, οποιαδήποτε προσπάθεια προσδιορισμού της κάτοψης του οικισμού και των οικιών είναι επισφαλής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

Οικιστικές θέσεις στην Αχαΐα

Η Αχαΐα (Χάρτης 8) καταλαμβάνει το βορειοδυτικό τμήμα της περιφέρειας της Πελοποννήσου και αποτελεί ένα από τα γεωγραφικά διαμερίσματά της, καταλαμβάνοντας συνολική έκταση 3. 275τ.χλμ. Πρωτεύουσά της αποτελεί η Πάτρα, η οποία χαρακτηρίζεται ως η τρίτη μεγαλύτερη πόλη της Ελλάδας και ο πληθυσμός της ανέρχεται στους 302. 272 κατοίκους. Η περιοχή στα ανατολικά συνορεύει με το νομό Κορινθίας, στα νότια με το νομό Αρκαδίας και στα νοτιοδυτικά με το νομό Ηλείας.

Οι ορεινοί όγκοι που την περιβάλλουν είναι τα Αροάνια Όρη ή Χελμός, με υψόμετρο 2.355μ. τα οποία καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος του νομού Αχαΐας και λιγότερο το νομό Κορινθίας με την ψηλότερη κορυφή της να βρίσκεται στο βορειοανατολικό τμήμα της επαρχίας Καλαβρύτων. Το νότιο-κεντρικό τμήμα του νομού Αχαΐας περικλείεται από το όρος Ερύμανθος, το οποίο έχει υψόμετρο 2.224μ. και καταλαμβάνει και το βορειοανατολικό τμήμα του νομού Ηλείας. Αντίθετα, το βόρειο-κεντρικό τμήμα του νομού περιβάλλεται από το Παναχαϊκό Όρος που εκτείνεται νότια της πόλης της Πάτρας και τα απόκρημνα υψώματά του κατέρχονται απότομο προς τη θάλασσα. Ακόμη, στο δυτικό τμήμα απλώνεται μια λοφώδης περιοχή με χαμηλά όρη, η οποία μετατρέπεται σε πεδινή και εκτείνεται μέχρι και την παράκτια ζώνη.

Επιπρόσθετα, η περιοχή βρέχεται στα βόρεια από τον Πατραϊκό Κόλπο και τον Κορινθιακό Κόλπο, ενώ στα δυτικά από το Ιόνιο Πέλαγος. Στο βορειοδυτικό άκρο της Αχαΐας, σε μικρή απόσταση από το ακρωτήριο του Αράξου και τα Μαύρα Βουνά σχηματίζεται ένα δίκτυο λιμνοθαλασσών με τη λιμνοθάλασσα Πάπα, την λιμνοθάλασσα του Προκόπου που είναι γνωστή και ως λιμνοθάλασσα της Καλογριάς, καθώς και την λιμνοθάλασσα Κοτυχίου. Τέλος, ο νομός αυτός διαθέτει και σημαντικούς ποταμούς, όπως ο Σελινούντας, ο Πείρος, ο Βουραϊκός, ο Γλαύκος και ο Κράθης, ενώ πηγάζουν και οι ποταμοί Ερύμανθος και Λάδωνας που εκβάλλουν στον Αλφειό που αποτελεί και τον μεγαλύτερο ποταμό της Πελοποννήσου.

6.1 ΜΥΓΔΑΛΙΑ

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Στο ΝΑ τμήμα της πόλης της Πάτρας και της γόνιμης πεδιάδας της βρίσκεται ο ορεινός οικισμός της Μυγδαλιάς ή Μαμαλούκας, όπως ονομαζόταν παλαιότερα, ο οποίος είναι χτισμένος σε υψόμετρο περίπου 820μ. στις πλαγιές του όρους Δάσιλος. Ο λόφος της Μυγδαλιάς είναι μια φυσικά οχυρωμένη θέση με απότομες πλαγιές που καλύπτονται από χαμηλή βλάστηση και αμυγδαλόδεντρα από τα οποία έλαβε και αυτή την ονομασία. Στην κορυφή του λόφου αναπτύσσεται ο μυκηναϊκός οικισμός της Μυγδαλιάς, ο οποίος αναπτύσσεται σε τρία άνδηρα που η έκτασή τους υπολογίζεται

σε 6.500 τ.μ. Οι συστηματικές ανασκαφές στο λόφο πραγματοποιήθηκαν το 2008 υπό τη διεύθυνση της Λένας Παπάζογλου και συνεχίζονται έως και σήμερα.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι συστηματικές έρευνες που διενεργήθηκαν στο λόφο της Μυγδαλιάς έφεραν στην επιφάνεια αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ενός οικισμού που χρονολογείται από τη ΜΕΙΙΙ περίοδο μέχρι και την Υστεροελλαδική ΙΙΙ φάση. Πρόκειται για έναν οικισμό που καταγράφηκε ως οχυρωμένος, καθώς στη ΝΑ πλευρά του εντοπίστηκε τμήμα αναλημματικού τοίχου μη αμυντικού χαρακτήρα, πλάτους 4-4,10μ. με κατεύθυνση Α-Δ, ο οποίος είναι χτισμένος με λίθους μεγάλου και μεσαίου μεγέθους. Η περιοχή που περικλείεται από τον αναλημματικό τοίχο χρησιμοποιήθηκε ως κοινόχρηστος υπαίθριος χώρος όπου πιθανόν λάμβαναν χώρα συλλογικές εξωτερικές δραστηριότητες σχετικές με την προετοιμασία και την κατανάλωση της τροφής. Στο δεύτερο άνηδρο αποκαλύφθηκαν πυκνοκατοικημένες οικίες παρατακτικά διατεταγμένες, οι οποίες καταλαμβάνουν διαφορετικά επίπεδα ακολουθώντας τη φυσική κλίση του εδάφους. Τα κτήρια είναι ορθογώνια σε κάτοψη και περιλαμβάνουν ημι-υπαίθριους χώρους και αυλές στον περιβάλλοντα χώρο τους. Στην ίδια περιοχή εντοπίστηκε μια ακόμη ορθογώνια σε κάτοψη οικία, διαστάσεων 5,5 X 2/2,5μ. με θύρες στο εσωτερικό της που διευκόλυναν την κυκλοφορία προς τους επιμέρους χώρους. Στην περιοχή του αναλημματικού τοίχου αποκαλύφθηκε τμήμα ενός ακόμη κτηρίου, αποτελούμενου από δύο ορθογώνια δωμάτια στο εσωτερικό του, διαστάσεων 5X 1,85-2,20μ., το οποίο πιθανόν διέθετε δεύτερο όροφο. Τέλος, στο τμήμα του αναλημματικού τοίχου αποκαλύφθηκαν τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ενός ακόμη κτηρίου, που έλαβε την ονομασία «Οικία του Χαλκού», το οποίο κατοικήθηκε από την ΥΕΙΙ μέχρι και την ΥΕΙΙΑ2 περίοδο, με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ, και αποτελείται από έξι δωμάτια, ενώ η πρόσβαση ήταν εφικτή από τη δυτική πλευρά. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της θέσης αυτής επιβεβαιώνουν πως η κατοίκηση που έλαβε χώρα εκεί ήταν μικρής κλίμακας¹⁴⁸.

6.2 ΚΑΤΑΡΡΑΚΤΗΣ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Στους νότιους πρόποδες του ορεινού όγκου του Παναχαϊκού βρίσκεται ένα ορεινό χωριό με το όνομα Καταρράκτης, το οποίο ονομάστηκε έτσι λόγω της ύπαρξης ενός καταρράκτη, ύψους 110μ. με σπήλαια και πυκνή βλάστηση. Ο οικισμός του Καταρράκτη είναι τοποθετημένος στο κέντρο ενός δικτύου οικισμών που κατείχε την εσωτερική ζώνη της περιοχής απ' όπου μπορούσε να ελεγχθεί η πεδιάδα των Φαρών καθώς και το πέρασμα από και προς την βόρεια ζώνη, όπως και η διέλευση προς την Αρκαδία. Στην περιοχή αυτή, εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της

¹⁴⁸ Papazoglou-Manioudaki- Paschalidis 2021, 385-397

Υστεροελλαδικής περιόδου (ΥΕΙΙΑ-B) , τα οποία όμως δεν ερευνήθηκαν πλήρως. Οι επιφανειακές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στη θέση αυτή από τον R. Hope Simpson και τον O.P.T.K Dickinson οδήγησαν στον εντοπισμό και άλλων μυκηναϊκών θέσεων που καταγράφονται σε μικρή απόσταση από αυτή¹⁴⁹.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι έρευνες που διεξήχθησαν στην περιοχή αυτή αποκάλυψαν πως η κατοίκηση έλαβε χώρα ήδη από την ΜΕΙΙΙ μέχρι και την ΥΕΙΙΙ περίοδο, χωρίς, ωστόσο να ερευνηθεί πλήρως ο οικισμός. Πιο συγκεκριμένα, στην τοποθεσία «Δρακότρυπα» του Καταρράκτη ήρθαν στο φως αρχιτεκτονικά κατάλοιπα μιας μυκηναϊκής οικίας, διαστάσεων 13,10 X 7,20μ. και με προσανατολισμό Β-N. Η οικία αυτή αποτελείται συνολικά από πέντε δωμάτια, εκ των οποίων το μεγαλύτερο πιθανόν αποτελούσε και τον κύριο χώρο κατοίκησης, διαστάσεων 9,50 X 7,20μ. και είναι τοποθετημένο στο βορειοδυτικό τμήμα του κτηρίου. Στο νότιο τμήμα του δωματίου εντοπίστηκε μια κοιλότητα, διαμέτρου 0,50μ. που χρησιμοποιήθηκε ως εστία που επιβεβαιώνει αυτή την άποψη. Νότια του κυρίως δωματίου διαμορφώνεται ένας μικρός προθάλαμος, ενώ στα ανατολικά καταγράφηκε μια σειρά τριών χώρων (3,4,5) με προσανατολισμό Β-N και με την πρόσβαση σ' αυτούς να πραγματοποιείται από την ΝΑ πλευρά του νοτιότερου χώρου. Ακόμη, στο νοτιότερο τμήμα της οικίας ανοίγεται και μια αυλή με τοιχοποιία που ανήκει πιθανόν σε άλλη οικοδομική φάση. Οι μεγάλες διαστάσεις του οικήματος οδήγησαν στο συμπέρασμα πως ανήκε σε μια εκτεταμένη εγκατάσταση , η οποία δεν έχει ακόμα ανασκαφεί.

Στη θέση « Άγιος Αθανάσιος» του Καταρράκτη εντοπίστηκε μια ακόμη οικία ορθογώνιας κάτοψης που ανήκει στον τύπο του μεγαροειδούς κτηρίου , η οποία κτίστηκε κατά την ΜΕ περίοδο και χρησιμοποιήθηκε ξανά κατά τους ανακτορικούς χρόνους, γνωρίζοντας δύο οικοδομικές φάσεις. Το κτήριο αυτό, διαστάσεων 17,90X 7,90μ. και με προσανατολισμό Α-Δ, αποτελείται από δύο δωμάτια: το ανατολικό και το δυτικό. Το ανατολικό δωμάτιο ήταν προσβάσιμο μέσω ενός μικρού διαδρόμου , ενώ το δυτικό διέθετε βάσεις στυλών που υποστήριζαν δοκούς, που στήριζαν με τη σειρά τους τη στέγη, ενώ το δάπεδο ήταν επενδυμένο με πλάκες, στην επιφάνεια του οποίου βρέθηκαν όστρακα κεραμικής που ανήκουν, όμως, στη προηγούμενη φάση κατοίκησης στη ΜΕ περίοδο.

6.3 ΧΑΛΑΝΔΡΙΤΣΑ

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Λίγα χιλιόμετρα μόλις από την πόλη της Πάτρας , βρίσκεται η ημιορεινή κωμόπολη της Χαλανδρίτσας , η οποία καταλαμβάνει την πλαγιά ενός λόφου στους πρόποδες των νότιων πρόβουνων του Παναχαϊκού Όρους σε υψόμετρο περίπου 350μ. Πριν την Χαλανδρίτσα υπάρχει σειρά λόφων που ονομάζεται «Τρουμπές», κάτω από τις οποίες

¹⁴⁹ Rizio Adrianna, 2010, 50-53

είναι η θέση Άγιος Βασίλειος. Στις δύο αυτές θέσεις έχουν εντοπιστεί μυκηναϊκά νεκροταφεία. Η θέση του οικισμού που συνδέεται με τα δύο νεκροταφεία εντοπίστηκε στην κορυφή ενός χαμηλού λόφου που έλαβε την ονομασία «Σταυρός». Βόρεια του λόφου διέρχεται ένας χείμαρρος, ο οποίος εξασφάλιζε την υδροδότηση του οικισμού, ενώ η Β και ΒΑ πλευρά του είναι βραχώδεις και δύσβατες αποτελώντας ένα φυσικό οχυρό. Ο οικισμός από αυτή την τοποθεσία είχε την εποπτεία όλης της κοιλάδας γύρω από τον Πείρο ποταμό καθώς και του τείχους των Δυμαίων στα δυτικά, ενώ από εκεί ελέγχονταν η μοναδική οδός που οδηγούσε στην ενδοχώρα και τα Καλάβρυτα. Η εγκατάσταση στη Χαλανδρίτσα ανάγεται στην ΥΕΙΙΒ-Γ περίοδο αν και βρέθηκαν σποραδικά ίχνη κατοίκησης από την ΥΕΙΙΑ φάση. Τέλος, οι αρχαιολογικές έρευνες στη θέση αυτή διεξήχθησαν κατά τη δεκαετία του '80 υπό τη διεύθυνση του αρχαιολόγου Λάζαρου Κολώνα και συνεχίστηκαν κατά τις εργασίες ανάδειξης και ανάπλασης του χώρου¹⁵⁰.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Ο οικισμός της Χαλανδρίτσας ακολουθεί τη φυσική διαμόρφωση του εδάφους και οι δρόμοι μεταξύ των κτισμάτων αναπτύσσονται ακτινωτά. Η κεντρική ζώνη του πλατώματος καταλαμβάνονταν πιθανόν από μια εκτεταμένη κατασκευή αποτελούμενη από πολλούς εσωτερικούς χώρους, αλλά δεν επιβεβαιώνεται αυτή η άποψη από τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Οι καλύτερα διατηρημένες οικίες τοποθετημένες σε πυκνή διάταξη διασώζονται στον ΝΑ τομέα του οικισμού, στο οποίο διακρίνονται δύο οικοδομικές φάσεις κατοίκησης. Ο οικισμός, όμως, εκτείνονταν και στα πρανή του λόφου με τη δημιουργία επάλληλων δακτυλίων προς τα νότια, νοτιοδυτικά και ανατολικά, οι οποίες ακολουθούν τις υψομετρικές καμπύλες.

Το σύνολο των οικιών έχουν τραπεζοειδή κάτοψη αποτελούμενες από έναν ή δύο χώρους στο εσωτερικό τους, ενώ κάποιες από αυτές διέθεταν και άνω όροφο. Σ' αυτήν την περίπτωση, οι ισόγειοι χώροι λειτουργούσαν ως αποθηκευτικοί χώροι αλλά και ως χώροι που παρείχαν τη δυνατότητα θέρμανσης λόγω της παρουσίας γωνιακών εστιών μεγάλου μεγέθους. Μεταξύ των κτηρίων που αποκαλύφθηκαν, διακρίνεται και ένα τμήμα ελλειπτικού τοίχου που δημιουργεί έναν αψιδωτό χώρο. Μεταξύ των κτηρίων του οικισμού, το καλύτερα διατηρημένο και αντιπροσωπευτικό παράδειγμα από αρχιτεκτονική άποψη, είναι το βορειοανατολικό, το οποίο γνώρισε δύο οικοδομικές φάσεις κατοίκησης. Η μια οικοδομική φάση τοποθετείται χρονολογικά στην ΥΕΙΙΒ περίοδο, ενώ η δεύτερη κατά την ΥΕΙΙΓ. Το κτήριο αυτό, με προσανατολισμό Α-Δ, αποτελούνταν από ισόγειο δωμάτιο, το οποίο προοριζόταν για την αποθήκευση και τη θέρμανση λόγω της παρουσίας δύο εστιών στις γωνίες, ενώ ο χώρος όπου πραγματοποιούνταν η προετοιμασία της τροφής βρίσκονταν ίσως σε ένα αψιδωτό κτίσμα έξω από το σπίτι. Αξιοσημείωτο αποτελεί το γεγονός πως κάτω από το δάπεδο τεσσάρων οικιών ανευρέθησαν παιδικές ταφές μέσα σε λάγκους, οι οποίοι ήταν επενδυμένοι με χαλίκια και καλυμμένοι με λίθινες πλάκες.

¹⁵⁰ Rizio Adrianna, 2010, 46-51

6.4 ΑΙΓΙΟΝ

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Το Αίγιο βρίσκεται στη νότια παραλία της Πελοποννήσου, περίπου 40 χλμ. ανατολικά της πόλης της Πάτρας, σε μια θέση που εποπτεύει τον κόλπο και την ενδοχώρα που εκτείνεται γύρω της. Η σύγχρονη πόλη του Αιγίου αναπτύσσεται πάνω στα ερείπια της αρχαίας πόλης με αποτέλεσμα τα ανασκαμμένα τμήματα να εντοπίζονται διάσπαρτα στην πόλη. Η αρχαία πόλη του Αιγίου κατοικήθηκε συνεχόμενα από τη Νεολιθική εποχή μέχρι και την ΥΕΙΙΙΓ περίοδο, όπως υποδηλώνουν τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που βρέθηκαν, τα οποία και έχουν υποστεί σημαντικές καταστροφές λόγω της επαναχρησιμοποίησης αρχαίου οικοδομικού υλικού για την κατασκευή των νεότερων κτηρίων. Οι σωστικές ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν στη ΒΑ ζώνη της πόλης, όπου σήμερα βρίσκεται ο ναός της Παναγιάς, πιθανολογούν την ύπαρξη μιας ακρόπολης που περιλαμβάνει τα τυπικά χαρακτηριστικά των μυκηναϊκών ακροπόλεων. Τέλος, ο οικισμός αυτός φαίνεται να συνδέεται και με ένα νεκροταφείο που βρίσκεται σε μικρή απόσταση από αυτόν¹⁵¹.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Ο αρχαίος οικισμός του Αιγίου καταλαμβάνει τη μεγαλύτερη έκταση κατά τα μυκηναϊκά χρόνια και συγκεκριμένα κατά την ΥΕΙΙΑ-B περίοδο μέχρι και την ΥΕΙΙΙΓ, όπου σημειώθηκε και η τελική καταστροφή του από πυρκαγιά. Μεταξύ των κτηρίων που αποκαλύφθηκαν ιδιαίτερα σημαντικό κρίνεται ένα συγκρότημα με μεγαροειδής διάταξη που χρονολογείται στην ΥΕΙΙΑ-B περίοδο, το βορειοδυτικό τμήμα του οποίου καταστράφηκε από συγκρότημα των μεταγενέστερων χρόνων. Το κτήριο αυτό, διαστάσεων 10,50 X 4,50μ., αποτελείται από μικρούς χώρους που αναπτύσσονται γύρω από έναν κεντρικό. Κατά τις ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν το 1982 αποκαλύφθηκε ένα μεγαροειδές διαμέρισμα, διαστάσεων 8,00 X 4,40μ. με προθάλαμο, διαστάσεων 2,50 X 4,50μ., το οποίο χρονολογείται κατά την ΥΕΙΙ περίοδο και καταστράφηκε από πυρκαγιά κατά την ΥΕΙΙΙ φάση. Λόγω της κακής διατήρησης των αρχιτεκτονικών καταλοίπων είναι αδύνατος ο καθορισμός της εισόδου του κτηρίου και συνολικά της ακριβούς του κάτοψης. Τέλος, η αποσπασματική διατήρηση της τοιχοδομίας των κτηρίων και θέση του αρχαίου οικισμού κάτω από τον σημερινό καθιστά δύσκολο και τον προσδιορισμό της συνολικής έκτασης του οικισμού.

¹⁵¹ Rizio Adrianna, 2010, 41-43

6.5 ΑΙΓΕΙΡΑ

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Η Μυκηναϊκή εγκατάσταση της Αιγείρας βρίσκεται στα βόρεια παράλια του Κορινθιακού κόλπου, στην είσοδο της κοιλάδας που οδηγεί στο Χελμό και διαμέσου αυτής στην κοιλάδα του Φενεού στην Κορινθία. Η θέση αυτή ταυτίζεται με την ομηρική πόλη «Υπερίση», η οποία καλύπτονταν στους αρχαίους χρόνους με δάση δέντρου αιγείρου (δηλ. λεύκας), από όπου έλαβε και αυτή την ονομασία.. Στην περιοχή εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα οικισμού που χρονολογείται από την Νεολιθική περίοδο μέχρι και την Υστεροελλαδική φάση, ενώ οι ανασκαφές διενεργήθηκαν για λογαριασμό του Αυστριακού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου στην Αθήνα υπό τη διεύθυνση του Otto Walter στις αρχές του 1900. Μετέπειτα, οι έρευνες πραγματοποιήθηκαν εκ νέου από τον W. Alzinger κατά τη δεκαετία του '70 μέχρι και το 1983, τα αποτελέσματα των οποίων δημοσιεύθηκαν το 1985¹⁵².

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Η ακρόπολη της Αιγείρας βρίσκεται στην κορυφή ενός λόφου που καλύπτει μια επιφάνεια περίπου 750 τετρ.μ., η οποία σχηματίζεται φυσικά από δύο βραχώδη εξάρματα στην κορυφή που εξομαλύνθηκαν τεχνητά, και βαθμιαία κατεβαίνουν υπό τη μορφή βαθμίδων προς τα δυτικά όπου βρίσκονταν οι οικιστικές μονάδες. Στο δυτικό τμήμα της ακρόπολης και συγκεκριμένα στο πλάτωμα του λόφου αναπτύσσονταν ένας μυκηναϊκός οικισμός που χρονολογείται στην ΥΕΙΙΙΓ περίοδο. Οι ανασκαφές οδήγησαν στην ανεύρεση ενός οικιστικού συγκροτήματος αποτελούμενου από οικίες ορθογώνιας κάτοψης που χρονολογούνται στο τέλος της ΥΕΙΙΙΓ περιόδου και γνώρισαν δύο οικοδομικές φάσεις κατοίκησης (1α και 1β), οι οποίες κατέστρεψαν παλαιότερες φάσεις εγκατάστασης στον ίδιο χώρο. Στην πρώτη οικοδομική φάση ανήκουν οικίες που έχουν μεγαρόσχημη διάταξη, οι οποίες καταστράφηκαν από πυρκαγιά κατά την ΥΕΙΙΙΓ Μέση περίοδο. Πιο συγκεκριμένα, βόρεια της κοιλάδας αποκαλύφθηκαν τα κατάλοιπα μιας **οικίας Ι**, ορθογώνιας κάτοψης, διαστάσεων 7 X 3,75μ. και με προσανατολισμό Α-Δ, από την οποία όμως διατηρούνται ο νότιος και ανατολικός τοίχος, πάχους που κυμαίνεται από 0,47X 0,57μ. Νότια της κοιλάδας καταγράφεται μια ακόμα **οικία ΙΙ**, διαστάσεων 7,90 X 4μ. και με προσανατολισμό Β-Ν. Το οίκημα αυτό φαίνεται να αποτελείται από έναν μόνο χώρο, τετράγωνο σε κάτοψη στον οποίο εντοπίστηκαν κατάλοιπα εστίας.

Στη δεύτερη οικοδομική φάση κατοίκησης πραγματοποιήθηκε μια αναδιάρθρωση του οικισμού με κύριο χαρακτηριστικό τη σύγκλιση των κτηρίων σε μια αυλή τοποθετημένη στα νοτιοδυτικά, ενώ οι τοίχοι των κτηρίων ακολουθούν πορεία από Β προς Ν. Από αυτή τη φάση διατηρούνται αποσπασματικά τα κατάλοιπα τεσσάρων κτηρίων, τα οποία καταστράφηκαν από πυρκαγιά κατά τη Μέση ΥΕΙΙΙΓ περίοδο. Από αυτά, το **κτήριο 5**, διαστάσεων 14,50 X 9μ. ακολουθούσε πορεία από Α προς Δ και

¹⁵² Rizio Adrianna, 2010, 36-37

περιλάμβανε δύο χώρους στο εσωτερικό του, όπως και το κτήριο 6, διαστάσεων 7 X 3,60μ. και προσανατολισμό B-N¹⁵³.

Βόρεια του δρόμου εκτείνεται το ΝΔ συγκρότημα οποίο περιλαμβάνει δύο **κτήρια (3 και 4)** με ανοικτούς υπαίθριους χώρους ενσωματωμένους σε αυτές. Το **κτήριο 3** αποτελείται από έναν προθάλαμο (χώρος 1), η βόρεια απόληξη του οποίου έχει καταστραφεί από τη διάβρωση του εδάφους ενώ η πρόσβαση σ' αυτόν ήταν εφικτή πιθανόν μέσω ενός ανοίγματος. Στα ανατολικά αυτού του χώρου και σε υψηλότερο επίπεδο υπάρχει ένα ακόμη δωμάτιο (χώρος 2), στο εσωτερικό του οποίου εντοπίστηκε κατά χώραν ένας μεγάλος πίθος καθώς και άλλα αγγεία, η ύπαρξη των οποίων οδήγησε στο συμπέρασμα πως οι δύο χώροι αποτελούσαν μια ενότητα και γίνονταν η προετοιμασία της τροφής. Η οικία αυτή διέθετε και έναν υπαίθριο χώρο στο κέντρο του οποίου εντοπίστηκε ένας κεραμικός κλίβανος και μια εστία που χρησιμοποιούνταν για την επεξεργασία μολύβδου όπως υποδηλώνεται και από τα υπολείμματα μολύβδου που βρέθηκαν. Στα δυτικά της αυλής υπήρχε ένας χώρος του οποίου οι τοίχοι δεν διατηρούνται και δυτικότερα αλλά σε χαμηλότερο επίπεδο διακρίνεται ένας χώρος αποθήκευσης, τα όρια του οποίου, όμως, δε μπορούν να καθοριστούν¹⁵⁴.

Στη νότια πλευρά του δρόμου διακρίνεται ένα ακόμη **κτήριο 4**, το οποίο αποτελούνταν από τρεις χώρους παρατακτικά διατεταγμένους. Ο πρώτος χώρος 1, λόγω της παρουσίας οστράκων κεραμικής πιθανόν να λειτουργούσε ως αποθηκευτικός χώρος. Αντίθετα, ο επόμενος χώρος του κτηρίου (χώρος 2) πιθανόν να χρησίμευε για τελετουργικές δραστηριότητες καθώς στο εσωτερικό του εντοπίστηκε ένα αποσπασματικά σωζόμενο ζωόμορφο ειδώλιο, ένα δρεπάνι καθώς και είδη κεραμικών αγγείων. Ανατολικά της οικίας 4 εντοπίζεται ένας ανοικτός υπαίθριος χώρος, το δάπεδο του οποίου ήταν στρωμένο με βότσαλα και στην επιφάνειά του βρέθηκε μια λίθινη ορθογώνια κατασκευή που παραπέμπει σε κλίβανο, καθώς και μια εστία ή «φούρνος», όπως χαρακτηρίζεται από τον ανασκαφέα, ο οποίος αποτελούνταν από δύο θαλάμους με επιφάνεια θέρμανσης και θολωτή οροφή. Αξιοσημείωτη αποτελεί η παρουσία κεραμικών κλιβάνων και εστιών ή «φούρνων» στους υπαίθριους χώρους των οικημάτων στο συγκεκριμένο οικισμό, που παραπέμπει σε κτήρια, στα οποία δεν λάμβαναν χώρα μόνο εργαστηριακές δραστηριότητες ώστε να χαρακτηριστούν αποκλειστικά σαν εργαστηριακοί / βιοτεχνικοί χώροι, αλλά και δραστηριότητες που σχετίζονταν με την παραγωγή της τροφής και άλλων αντικειμένων απαραίτητων για την καθημερινή διαβίωση της οικιακής ομάδας που διέμενε σ' αυτά¹⁵⁵.

Ο δρόμος, που αναφέρθηκε και παραπάνω, συνέχισε να χρησιμοποιείται στην ΥΕΙΠΓ Προχωρημένη (φάση II Α) και διαχώρισε τα οικιστικά συγκροτήματα. Στο βόρειο τμήμα του βορειοδυτικού συγκροτήματος οικοδομήθηκε ένα κτήριο αποτελούμενο από πολλούς χώρους (1α-5α) με μια αυλή και έναν ακόμη χώρο στο πάνω μέρος αυτής, που χρησιμοποιούνταν για την αποθήκευση των αγγείων μέσα σε λάκκους, ενώ η πρόσβαση σ' αυτόν επιτυγχάνονταν από τη ΝΑ γωνία μέσω ενός κατωφλιού. Κατά τη επόμενη φάση ΥΕΙΠΓ Εξελιγμένη (φάση II Β), συνέχισε η κατοίκηση του βορειοδυτικού συγκροτήματος και οι τοίχοι του παλαιότερου κτηρίου

¹⁵³ Rizio Adrianna, 2010, 36-37

¹⁵⁴ Alram-Stern E. 2021, 142-143

¹⁵⁵ Alram-Stern E. 2021, 143-145

είχαν χρησιμοποιηθεί ξανά, ενώ βορειοδυτικά του πλατώματος βρέθηκε τμήμα οχυρωματικού τείχους, χτισμένου εξωτερικά με λίθους μεγάλων διαστάσεων και γέμισμα από μικρότερους λίθους.

6.6 Αραξος

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Η θέση Άραξος είναι χωριό του νομού Αχαΐας, το οποίο είναι χτισμένο κοντά στο ομώνυμο ακρωτήριο που περιβάλλεται από όρη, γνωστά και ως «Μαύρα Βουνά». Κατά τα μυκηναϊκά χρόνια το προϊστορικό τοπίο της Αράξου ήταν διαφορετικό σε σχέση με το σημερινό. Η προϊστορική ακρόπολη βρίσκεται μεταξύ των δύο μεγάλων λιμνοθαλασσών της περιοχής, του Πάπα και του Πρόκοπου και αναπτύσσεται στην κορυφή του νοτιότερου και πιο χαμηλού από τα βραχώδη υψώματα, λόφου τα «Μαύρα Βουνά», στη νότια πλευρά του ακρωτηρίου του Άραξου. Η θέση αυτή, στην οποία προβάλλει το Τείχος των Δυμαίων, το οποίο χτίστηκε κατά την ΥΕΙΙΒ περίοδο, είναι στρατηγικής σημασίας, προσφέροντας απεριόριστη θέα σε όλη την πεδινή έκταση της Δυτικής Αχαΐας, μέχρι τους ορεινούς όγκους του Παναχαϊκού και του Ερύμανθου, καθώς και στην παραλιακή ζώνη του Πατραϊκού Κόλπου και του Ιονίου πελάγους. Η ανθρώπινη παρουσία εδώ ήταν αδιάκοπη από τα μέσα της 4^{ης} χιλιετίας π.Χ. μέχρι και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι πρώτες ανασκαφικές έρευνες στο Τείχος Δυμαίων πραγματοποιήθηκαν κατά την περίοδο 1962-1967 υπό τη διεύθυνση του τότε έφορου Αρχαιοτήτων της Πάτρας Ευθ. Μαστροκώστα, και υπό την αιγίδα της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας. Από το 1998 και κατά τις περιόδους 2002-2009, στο πλαίσιο ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου, έγιναν κάποιες ανασκαφές και εργασίες στερέωσης, που συνέβαλλαν στην αποκάλυψη νέων αρχαιολογικών στοιχείων σχετικά με το Τείχος Δυμαίων.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι ανασκαφές που διεξήχθησαν σε όλη την έκταση του Τείχους των Δυμαίων, έφεραν στο φως αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που τοποθετούνται στο εσωτερικό του Τείχους, χρονολογούμενα κατά την ΥΕΙΙΒ-Γ περίοδο, τα οποία όμως είναι απροσδιόριστης σημασίας. Μεταξύ αυτών, υπάρχουν και κτήρια που εφάπτονται στην εσωτερική πλευρά του Τείχους, όπως συναντάται στη Μιδέα και στην Αιγείρα. Τα πρώτα ίχνη κατοίκησης της περιοχής ανάγονται στην Ύστερη Νεολιθική περίοδο και συνεχίζονται κατά διαστήματα κατά την Πρώιμη και Μέση Εποχή του Χαλκού. Πιθανότατα, ο Ύστεροελλαδικός οικισμός τοποθετείται νοτιότερα προς το σύγχρονο χωριό Γκέρμπεσι, ωστόσο λόγω μη διεξαγωγής συστηματικών ερευνών στην περιοχή καθίσταται αδύνατος ο καθορισμός της φύσης των αρχιτεκτονικών λειψάνων¹⁵⁶.

¹⁵⁶ Rizio Adrianna, 2010, 44-45, Αργυρόπουλος Β, Σιμόνη Ε, Παπαγιαννόπουλος Κ. 2016, 15-21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

Οικιστικές θέσεις στην Αρκαδία

Ο νομός Αρκαδίας (**Χάρτης 9**) καταλαμβάνει το κέντρο της Πελοποννήσου καθώς και μέρος του ανατολικού τμήματός της. Συνιστά ένα από τα γεωγραφικά διαμερίσματα της περιφέρειας της Πελοποννήσου με συνολική έκταση 4.420 τετρ. χλμ. Πρωτεύουσά της αποτελεί η Τρίπολη, η οποία χαρακτηρίζεται ως η μεγαλύτερη πόλη του νομού και απλώνεται σε ένα εκτεταμένο οροπέδιο στο κέντρο της Πελοποννήσου, με πληθυσμό που ανέρχεται στους 30.090 κατοίκους. Στα βόρεια συνορεύει με το νομό Αχαΐας, στα βορειοανατολικά με την Κορινθία, στα βόρεια και ανατολικά με την Αργολίδα, στα νότια με την Λακωνία, στα νοτιοδυτικά με τη Μεσσηνία και στα δυτικά με την Ηλεία.

Η περιοχή αυτή περιβάλλεται κυρίως από ορεινούς όγκους, από τους οποίους οι κυριότεροι είναι το Όρος Μαίναλο, με υψόμετρο 1.981μ., το οποίο καταλαμβάνει και το μεγαλύτερο μέρος του βόρειου τμήματος της Αρκαδίας, από την οροσειρά Πάρνωνας, η οποία έχει υψόμετρο 1934μ. και χωρίζει την Αρκαδία από τη Λακωνία καταλήγοντας στο ακρωτήριο Μαλέας, καθώς και Όρος Λύκαιο, με υψόμετρο 1.421μ. που βρίσκεται στα σύνορα των νομών Αρκαδίας και Μεσσηνίας. Επίσης, ο νομός αυτός, περιλαμβάνει και κάποιους από τους σημαντικότερους λιμένες, όπως το Παράλιο Άστρος, ο Τυρός και το Λεωνίδιο.

7.1 Παλαιόπυργος: Μύτικας

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Η θέση Μύτικας¹⁵⁷ βρίσκεται περίπου 1,5χλμ. ΝΑ το Ορχομενού και 1,5 χλμ. ΝΔ του Παλαιόπυργου. Αποτελεί τη ΝΔ απόληξη του όρους Τραχύ, και στις δυτικές υπώρειές του διέρχεται ο δρόμος Λεβιδίου -Κανδήλας, ενώ στις νότιες ο δρόμος που οδηγεί προς το χωριό Παλαιόπυργος. Στο σημείο αυτό, ο αρχαιολόγος Θ. Σπυρόπουλος κατά τα έτη 1980-2 εντόπισε αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ενός οικισμού που χρονολογείται στην ΥΕΠ-ΥΕΙΒ περίοδο, καθώς και ένα ιερό των ιστορικών χρόνων από το οποίο συνέλεξε όστρακα κεραμικής που τοποθετούνται χρονολογικά στην ΥΕΙΒ-Γ περίοδο αλλά και ειδώλια.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Η ανασκαφική έρευνα που διεξήχθη στο σημείο αυτό αποκάλυψε ένα εκτεταμένο οικισμό της Ύστερης Εποχής του Χαλκού που καταλάμβανε τις υπώρειες του όρους Τραχύ, ενώ απλώνονταν και στην πεδιάδα. Τα κτήρια του οικισμού διέθεταν ευρύχωρα τετράπλευρα δωμάτια, διαστάσεων 2 έως 3μ. Χ 4μ. και στενόμακρους χώρους που χρησίμευαν πιθανόν ως διάδρομοι, οι οποίοι διευκόλυναν την επικοινωνία μεταξύ των

¹⁵⁷ Σαλαβούρα 2015, 99-102

εσωτερικών χώρων, ενώ παράλληλα ήλεγχαν και την κυκλοφορία των ενοίκων η μη της οικίας προς αυτούς. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα, τα κτήρια αυτά συνιστούσαν ένα ενιαίο οικιστικό σύνολο, το οποίο ενσωμάτωνε στο εσωτερικό του χώρους διαμονής και αποθήκευσης. Βόρεια και αριστερά του δρόμου εντοπίστηκαν και άλλα συγκροτήματα οικιών τα οποία ήταν χτισμένα στην πλαγιά του λόφου και ενσωμάτωναν χώρους τετράπλευρους σε κάτοψη, μικρότερων όμως διαστάσεων. Επιπλέον, ο ανασκαφέας υποστηρίζει πως οι οικιστικές ενότητες διαχωρίζονταν μεταξύ τους από στενούς δρόμους που ξεκινούσαν από την πλαγιά προς την πεδιάδα όπου διέρχονταν ίσως και ο κύριος δρόμος του οικισμού. Η κατάσταση διατήρησης όμως των αρχιτεκτονικών λειψάνων, τα οποία διασώζονται σε επίπεδο θεμελίων και η μη ανεύρεση κινητών ευρημάτων στο εσωτερικό τους, καθώς και η πυκνή βλάστηση της περιοχής καθιστούν αδύνατη τη διεξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την κάτοψη τους.

7.2 Σφακοβούνι

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Ο λόφος με την ονομασία Σφακοβούνι ¹⁵⁸, υψώνεται 1χλμ. από την περιοχή Καρβούνι και 2χλμ. βόρεια από την Καμενίτσα. Ο λόφος αυτός διαμέτρου τουλάχιστον 400μ. παρέχει τη δυνατότητα ελέγχου των μικρών εύφορων κοιλάδων που διαμορφώνουν τον Νταραίικο Κάμπο. Η περιοχή κατοικήθηκε από την Νεότερη Νεολιθική περίοδο, όπως αποδεικνύουν τα αρχαιολογικά ευρήματα, μέχρι και την Υστεροελλαδική ΙΙΙ Β περίοδο, ενώ κατά την περίοδο πιθανόν των προϊστορικών χρόνων σχημάτιζε εκτεταμένες λίμνες. Μάλιστα, οι κορυφές των λόφων που διακόπτουν την κοιλάδα έδιναν την αίσθηση δημιουργίας νησιών μέσα στη λιμνάζουσα αυτή θέση. Οι αρχαιολογικές έρευνες στην θέση αυτή που πραγματοποιήθηκαν από τον Θ. Σπυρόπουλο, έφεραν στο φως κατάλοιπα οικισμού της Νεολιθικής και Πρωτοελλαδικής περιόδου. Από την κατοίκηση των Υστεροελλαδικών χρόνων, όμως δεν διατηρήθηκαν ίχνη.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Από τα ελάχιστα θεμέλια των τοίχων που διασώθηκαν προέκυψε πως ο οικισμός των Υστεροελλαδικών χρόνων χτίστηκε πάνω στην κεντρική περιοχή του νεολιθικού οικισμού, ενώ τα κτήρια διέθεταν μεγάλους τετράπλευρους χώρους με προσανατολισμό Α-Δ για τα οποία δεν διατίθεται περισσότερες πληροφορίες καθώς και αρχιτεκτονική κάτοψη.

¹⁵⁸ Σαλαβούρα 2015, 209-216

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Οικιστικές θέσεις στην Ηλεία

Ο νομός Ηλείας (**Χάρτης 10**) καταλαμβάνει το βορειοδυτικό τμήμα της Πελοποννήσου συνιστώντας ένα από τα γεωγραφικά διαμερίσματα της περιφέρειάς της με έκταση 2.681τ.χλμ. Πρωτεύουσά της αποτελεί ο Πύργος, ο οποίος αποτελεί το διοικητικό και εμπορικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής, ενώ ο πληθυσμός της ανέρχεται στους 193. 288 κατοίκους. Διοικητικά διαιρείται σε δύο επαρχίες, της Ολυμπίας και της Ηλείας, οι οποίες ταυτίστηκαν ιστορικά με τις τέσσερις γεωγραφικές ενότητες, που αποτελούσαν το αρχαίο κράτος της Ηλείας, δηλαδή την Τριφυλία, την Ήλιδα, την Πίσα και την Ακώρεια.

Το έδαφός της είναι πεδινό και ημιορεινό (80% περίπου) και οι σημαντικότερες οροσειρές της αποτελούν τη δυτική συνέχεια της Πίνδου, καλύπτοντας το ανατολικό και νότιο τμήμα του νομού. Οι οροσειρές αυτές είναι οι Ερύμανθος και Φολόη στο ανατολικό τμήμα και το όρος Λαπίθας και Μίνθη που εκτείνονται στο νότιο τμήμα του νομού. Οι πεδινές περιοχές εκτείνονται κυρίως στο βόρειο τμήμα του νομού συγκροτώντας την πεδιάδα της Ηλείας (την αρχαία πόλη της Ήλιδας) που είναι και η μεγαλύτερη της Πελοποννήσου. Σχηματίζονται, όμως, και μικρότερες πεδινές εκτάσεις προς το νότιο τμήμα όπως η πεδιάδα της Αγουλινίτσας, νοτίως του Πύργου, η οποία δημιουργήθηκε από την αποξήρανση της ομώνυμης λίμνης και η πεδιάδα της Ζαχάρως¹⁵⁹.

Ο νομός Ηλείας διαρρέεται επίσης, από πολλούς ποταμούς οι σημαντικότεροι εκ των οποίων είναι: ο Αλφειός ή Ρουφιάς, ο οποίος πηγάζει από την Αρκαδία, δέχεται νερά του Ερύμανθου και διασχίζοντας την Ηλεία τη διαχωρίζει σε κοίλη Ήλιδα και Τριφυλία, ενώ καθορίζει ταυτόχρονα και τα σημερινά όρια των νομών Ηλείας και Αρκαδίας. Ο άλλος μεγάλος ποταμός του νομού είναι ο Πηνειός που πηγάζει από τον Ερύμανθο, διασχίζει και αρδεύει ολόκληρη την ηλειακή πεδιάδα. Από τη Μίνθη, νότια του νομού, πηγάζει η Νέδα και άλλα μικρότερα ποτάμια, όπως το Θολοπόταμο. Τέλος, στις ακτογραμμές έχουν δημιουργηθεί λιμνοθάλασσες και σημαντικοί υδροβιότοποι, όπως Στροφυλιά και ο Καϊάφας.

8.1 Κακόβατος

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Η θέση Κακόβατος¹⁶⁰ είναι ένα παραθαλάσσιο χωριό της δυτικής Πελοποννήσου στην Περιφερειακή ενότητα της Ηλείας, το οποίο είναι κτισμένο μεταξύ πευκοδασών βόρεια και νότια του νομού. Ο Κακόβατος βρίσκεται στην πανάρχαια Τριφυλία, η οποία ταυτίζεται με την Τριφυλιακή Πύλο, την πρωτεύουσα του Βασιλείου των

¹⁵⁹ το Πυλιακόν πεδίο της αρχαιότητας

¹⁶⁰ Νικολέτζος 321-323

Νηλείδων. Στα ανατολικά του χωριού, σε απόσταση περίπου 25μ. βρίσκεται ο αρχαιολογικός χώρος της περιοχής όπου έχουν αποκαλυφθεί κατάλοιπα ενός οχυρωμένου οικισμού, τρεις θολωτοί τάφοι και ένας ακόμη σε παρακείμενο λόφο βορείως του χωριού με σημαντικά ευρήματα καθώς και κατάλοιπα Κλασικών και ρωμαϊκών χρόνων. Η θέση ανακαλύφθηκε από τους Dorpfeld, F. Weege και K.Muller, οι οποίοι στις 18/4/1907 πραγματοποίησαν μια ανιχνευτική αποστολή από την Ολυμπία προς τη Β. Τριφυλία, προκειμένου να εντοπίσουν τα ίχνη της ομηρικής Πύλου. Η βεβαιότητα της ύπαρξής της στη Β. Τριφυλία, και μάλιστα μεταξύ Σαμικού και Λεπρέου, είχε την αφετηρία της στα τοπογραφικά στοιχεία των Ομηρικών επών αλλά και στην πίστη ότι ο Στράβων, όντας γνώστης των ομηρικών θέσεων και επών, είχε τοποθετήσει την Πύλο του Νέστορος στη Β. Τριφυλία. Η θέση, όμως, βρίσκεται περί τα 300μ. νότια του αρχαιολογικού χώρου του Κακοβάτου και η αυτοψία των Γερμανών οδήγησε στο συμπέρασμα πως πρόκειται για πόλη των Ελληνιστικών -Ρωμαϊκών χρόνων που δεν έχει ουδεμία σχέση με την Πύλο του Νέστορος. Έτσι, οι ανασκαφικές εργασίες διεξήχθησαν κατά τα έτη 1907 και 1908. Συγκεκριμένα, η ανασκαφική περίοδος ξεκίνησε στις 11/5/1907 και ολοκληρώθηκε στις 26/5/1907. Το 1908 η έρευνα διήρκεσε λιγότερο, δηλαδή από της 21/5/1908 έως της 29/5/1908. Κατά τις ανασκαφικές αυτές περιόδους κυμαινόμενος αριθμός εργατών και το 1907 ολοκληρώθηκε η ανασκαφή του τάφου Α και του οχυρωμένου οικισμού, ενώ καθαρίστηκαν επιφανειακά οι τάφοι Β και C, οι οποίοι αποκαλύφθηκαν πλήρως το 1908.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Ο οικισμός εκτείνεται μόλις 25μ. πάνω από τους θολωτούς τάφους στην επίπεδη κορυφή ενός λόφου. Το σχηματιζόμενο στην κορυφή του λόφου πλάτωμα έχει μήκος περί τα 200μ. (Α-Δ) και πλάτος 40μ. (Β-Ν). Στη δυτική και βόρεια πλευρά του πλατώματος είχε οικοδομηθεί τοίχος¹⁶¹ από λίθους μεσαίου μεγέθους, ο οποίος κατά τον ανασκαφέα αναγνωρίστηκε ως οχυρωματικός αλλά και αναλημματικός στο ΝΔ τμήμα του οποίου σχηματίζονταν γωνία δομημένη από μεγάλες ασβεστολιθικές πλάκες και γέμισμα από μικρότερους λίθους.

Επί του πλατώματος διενεργήθηκαν τομές οι οποίες σε μικρό βάθος απέδωσαν τοίχους με κατεύθυνση Β-Ν που έτεμναν έναν άλλο μεγαλύτερο σε μήκος τοίχος με κατεύθυνση Α-Δ¹⁶². Δημιουργούνταν, λοιπόν, ένα οικιστικό συγκρότημα, αποτελούμενο από δωμάτια διαφόρων διαστάσεων¹⁶³. Στο ανατολικό τμήμα του κτηρίου διαμορφώθηκε μεγάλων διαστάσεων, ορθογώνιας κάτοψης και με βοτσαλωτή επένδυση. Το πάχος της τοιχοδομίας κυμαίνονταν από 0,80 έως 1,60μ. και για την κατασκευή της χρησιμοποιήθηκαν μικροί, επίπεδοι, πλακοειδείς ασβεστόλιθοι κι εσωτερικά οι τοίχοι ήταν επιχρισμένοι με πηλό. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς, στο

¹⁶¹ Σωζόμενος σε ύψος τριών σειρών λίθων

¹⁶² Hiesel 1990, 181

¹⁶³ Το ένα μεγάλων διαστάσεων, τα λοιπά μικρότερων. Ο Darque υπολογίζει το συνολικό εμβαδόν στα 183 τ.μ.

δωμάτιο μεγαλύτερων διαστάσεων, υπήρχαν δύο λίθινες βάσεις κιόνων¹⁶⁴ που δεν συνιστούν την ύπαρξη ανακτόρου ή μεγάρου¹⁶⁵.

Η ανεύρεση πίων με απανθρακωμένους καρπούς σε ένα από τους μικρότερους χώρους που είχαν παράλληλα προς τον σωζόμενο τοίχο, οδήγησε στο συμπέρασμα πως αυτό το δωμάτιο είχε αποθηκευτική λειτουργία, ενώ το ίδιο εύρημα εντοπίστηκε και στο μεγαλύτερων διαστάσεων, δωμάτιο κάτω από το δάπεδο του οποίου υπήρχε διέρχονταν αγωγός επενδυμένος με πλάκες. Από τα παραπάνω, φαίνεται πως το συγκρότημα είχε αποθηκευτικό- βιοτεχνικό χαρακτήρα και δεν αποτελούσε, προφανώς, κατοικία ή ανάκτορο του τοπικού άρχοντα. Από την εξέταση ευρημάτων που εντοπίστηκαν στις οικίες προέκυψε πως το τέλος του οικισμού επήλθε μετά των ετών 1510-1405 π.Χ. στα τέλη δηλαδή της ΥΕΠ με αρχές ΥΕΠΙΑ περιόδου, όπου και εγκαταλείφθηκε οριστικά¹⁶⁶.

8.2 Επιτάλιο

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Το Επιτάλιο είναι μια μικρή κωμόπολη του Νομού Ηλείας χτισμένη στις παρυφές του λόφου Ντάρντιζα πνιγμένη στη βλάστηση σε απόσταση 7χλμ. από τον Πύργο και 3 χλμ. από την θάλασσα του Ιονίου και την εκβολή του Αλφειού ποταμού. Το Αρχαίο Επιτάλιο βρίσκεται στις νότιες εκβολές του Αλφειού ποταμού κοντά στον ομώνυμο οικισμό και το γνωστό πέρασμα του ποταμού «Αλφειοίο πόρον», που αναφέρεται στην Ομηρική Ηλιάδα. Για το λόγο αυτό αποτελούσε στρατηγικό σημείο πάνω στο πέρασμα από την Τριφυλία προς την Ήλιδα. Ο αρχαιολογικός χώρος, όπου εντοπίστηκαν οι αρχαιότερες καταλαμβάνει μια έκταση μορφής ορθογωνίου, μήκους 800μ. και πλάτους 30μ., δηλαδή περίπου 24 στρέμματα. Οι ανασκαφές στο αρχαίο Επιτάλιο ξεκίνησαν από τον αρχαιολόγο Πέτρο Θέμελη την 1^η Αυγούστου και περατώθηκαν την 30^η Νοεμβρίου του 1967 και διήρκεσαν μόνο δύο μήνες. Κατά τις ανασκαφές αυτές αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα της Υστεροελλαδικής περιόδου (οικίες, τάφοι, κεραμική), που αποδίδονται στο Ομηρικό Θρύον, την πόλη του Βασιλείου του Νέστορα στον Αλφειό ποταμό στην κορυφή του λόφου όπου είχαν κατασκευαστεί καταφύγια κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Από το 1967, όμως, μέχρι και σήμερα η θέση παρέμεινε στην αφάνεια, καθώς οι ανασκαφές δεν συνεχίστηκαν. Επίσης, το 2015 το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο σε συνεργασία με την Εν Αθήναις Αρχαιολογική Υπηρεσία πραγματοποίησε έρευνα πεδίου με τη μέθοδο της γεωφυσικής διασκόπησης (μετρήσεις με ηλεκτρική αντίσταση), τα αποτελέσματα του οποίου, όμως δεν έχουν αξιολογηθεί..

¹⁶⁴ Δεν είναι πλέον ορατές και δεν υπήρξε φωτογραφική ή σχεδιαστική τεκμηρίωση.

¹⁶⁵ Kilian 1987, 83, Darque 2005, 120. Ο Γαλανάκης (Γαλανάκης 2006, 82) θεωρεί ότι οι ίδιες αρχιτεκτονικές αρχές διέπουν το κτήριο στον Κακόβατο αλλά και τα λεγόμενα ανάκτορα στη Σπάρτη και στον Βοιωτικό Ορχομενό, δηλ. ορθογώνια κάτοψη και διαίρεση του οικήματος σε τρία τμήματα. Μάλιστα, αποκαλεί την κατασκευή του Κακοβάτου «βασιλική κατοικία».

¹⁶⁶ Νικολέτζος 2011, 321-323

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι αρχαιολογικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν έφεραν στο φως κατάλοιπα μια ΥΕ οικίας, διαστάσεων 7,9 X 10μ. και εμβαδού 50 τ.μ., ορθογώνιας κάτοψης και με προσανατολισμό Α-Δ, από την οποία διασώθηκαν τμήματα δύο δωματίων (Α και Β). Η θεμελίωσή τους εδραζόταν στο φυσικό βράχο και ως υλικό δομής βότσαλα μικρών και μεσαίων διαστάσεων, τα οποία υπήρχαν σε αφθονία στον Αλφειό ποταμό. Το δωμάτιο Α, διαστάσεων 2,80 X 4,50μ., επικοινωνούσε με το δωμάτιο Β μέσω θύρας, η οποία είχε ανοιχτεί στο βόρειο τοίχο. Στο νότιο τοίχο του δωματίου Β ανευρέθη μια ασάμινθος και όστρακα κεραμικής που επιβεβαιώνουν τον οικιστικό της χαρακτήρα. Από την εξέταση της κεραμικής συμπεραίνεται πως ο οικισμός συγκροτείται κατά την ΥΕΙΒ περίοδο και εξακολουθεί να κατοικείται μέχρι και την ΥΕΙΒΒ περίοδο. Κατόπιν εγκαταλείπεται ακολουθώντας τη μοίρα του μεσσηνιακού κράτους¹⁶⁷.

8.3 Κουτσοχέρα-Διασέλλων

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Η Κουτσοχέρα είναι χωριό του Νομού Ηλείας και βρίσκεται 12,34χλμ. βορειοανατολικά της πόλης του Πύργου σε υψόμετρο 340μ. Το σημερινό όνομα της περιοχής Διάσελλα σημαίνει «στενό πέρασμα ανάμεσα σε δύο λόφους ή δύο βουνοκορφες», και αποτελεί μέρος της αρχαίας Τριφυλίας όπου εντοπίστηκαν κατάλοιπα της Μυκηναϊκής περιόδου. Η θέση ανασκάφηκε από Ν. Γιαλούρης το 1954, όπου ήρθαν στο φως οικιστικά και ταφικά λείψανα συγκεκριμένα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού και συγκεκριμένα κατά την ΥΕΙΒΒ-Γ περίοδο σε χαμηλό λόφο άνωθεν του Νέου Χωριού σε απόσταση 1-1,5χλμ. από τον ποταμό Αλφειό,

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Ο μυκηναϊκός οικισμός καταλαμβάνει την κορυφή ενός χαμηλού λόφου κατέχοντας μια στρατηγική θέση με εξαιρετική εποπτεία της εύφορης κοιλάδας και προσφέροντας ορατότητα σε μεγάλη ακτίνα. Ο χώρος κατοίκησης που καταλαμβάνει το πλάτωμα περικλείεται από παρακείμενους λόφους, ενώ η πρόσβαση σ' αυτόν ήταν εφικτή από τη ΝΑ πλευρά, καθώς οι λοιπές πλευρές του λόφου ήταν απόκρημνες. Ο οικισμός ήταν οριοθετημένος με περίβολο, πάχους 2μ., ο οποίος οικοδομήθηκε από μετρίου ή μικρού μεγέθους λίθους με πηλό σαν συνδετικό υλικό. Στο εσωτερικό του αποκαλύφθηκαν μικρών διαστάσεων κτήρια, τα οποία συνδέονταν με τους τρεις θαλαμωτούς τάφους, για τα οποία δεν διατίθενται περισσότερες πληροφορίες καθώς μέχρι και σήμερα έχει διεξαχθεί μικρής έκτασης έρευνα¹⁶⁸.

¹⁶⁷ Νικολέτζος 2011, 324-325

¹⁶⁸ Νικολέτζος 2011, 325-326

8.4 Κλειδί Σαμικού

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Το Κλειδί¹⁶⁹ είναι μικρός πεδινός οικισμός που βρίσκεται κοντά στα παράλια του Κυπαρισσιακού κόλπου σε υψόμετρο 9μ. ενώ απέχει 9χλμ. Ν-ΝΔ από τα Κρέστενα, 9χλμ. ΒΔ από τη Ζαχάρω και 25χλμ. ΝΑ από τον Πύργο. Ο αρχαιολογικός χώρος όπου καταγράφηκαν οι αρχαιότητες βρίσκεται 22 χλμ. Ν-ΝΑ του Πύργου και περιλαμβάνει την ακρόπολη των Κλασικών και Ελληνιστικών χρόνων, το προϊστορικό νεκροταφείο στη θέση Κλειδί, το οποίο είχε ιδρυθεί στους πρόποδες των λόφων και οικιστικά κατάλοιπα των προϊστορικών χρόνων. Η τοποθεσία περικλείεται από τρεις λόφους, δύο προς Νότο μικρότερους σε έκταση και χαμηλότερους σε ύψος, και έναν προς Βορρά μεγαλύτερων διαστάσεων. Και ο Πausanias και ο Strabon κάνουν εκτενείς αναφορές στα αρχαιολογικά κατάλοιπα του Σαμικού. Ο Pausanias στις αναφορές του κάνει λόγο ότι σχεδόν ολόκληρη η σημερινή πεδιάδα της Ζαχάρως ονομάζεται Σαμικό. Αντίθετα, ο Strabon αναφέρει πως υπήρχε ιερό αφιερωμένο στον Ποσειδώνα, το οποίο αποτελούσε κέντρο συνάθροισης όλων των Τριφυλίων και σύμφωνα με την ομηρική παράδοση ταυτίζονταν με την Αθήνη. Έτσι λοιπόν, ο W. Dörpfeld πιστεύοντας πως έχει ανακαλύψει στον Κακόβατο την ομηρική Πύλο, επισκέφθηκε μαζί με τους συνεργάτες του το 1907 την περιοχή του Κλειδιού εντοπίζοντας στους δύο λόφους ίχνη μυκηναϊκής οχύρωσης. Το καλοκαίρι του 1908 μετά το πέρας των ανασκαφικών εργασιών στον Κακόβατο, η Γερμανική Αρχαιολογική αποστολή πραγματοποίησε μικρές ανασκαφικές τομές στην κορυφή των λόφων στο Σαμικό όπου αποκαλύφθηκαν επιπλέον τμήματα του κυκλώπειου τείχους και μικρού πλάτους τοίχοι που ανήκαν σε κάποιο οικοδόμημα. Μετά το πέρας των ανασκαφικών ερευνών τα πενιχρά οικιστικά κατάλοιπα και η οχύρωση αφέθηκαν στο έλεος των Λαγκαδινών κτιστών οι οποίοι χρησιμοποιούσαν οικοδομικό υλικό από την θέση Κλειδί για την παραγωγή ασβέστη. Το αρχαιολογικό ενδιαφέρον, όμως, για την προϊστορική εγκατάσταση στο Σαμικό παρέμεινε ζωντανό και το φθινόπωρο του 2007 πραγματοποιήθηκαν στο βορειότερο λόφο τρεις δοκιμαστικές τομές, διαστάσεων 4 Χ 4μ. καθώς και στην κορυφή του λόφου όπου σχηματίζεται ένα μεγάλο πλάτωμα (μήκος 50-60μ. και πλάτος 20μ.).

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών ερευνών αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στη δυτική παρειά της τομής. Συγκεκριμένα, αποκαλύφθηκε τμήμα τοίχου με κατεύθυνση Β-Ν, ο οποίος σώζεται σε ελάχιστο ύψος καθώς και τμήμα άλλου τοίχου σε χαμηλότερο επίπεδο με κατεύθυνση Α-Δ. Στο Β/ΒΑ τμήμα της δεύτερης τομής ανοίχτηκε μια ακόμη, η οποία δεν απέδωσε σαφή αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Η εκτεταμένη, όμως, αναμόχλευση των χωμάτων λόγω της εντατικής καλλιέργειας και οι παλαιότερες τομές δεν οδήγησαν στη διαμόρφωση ενός στρωματογραφημένου οικιστικού συνόλου¹⁷⁰.

¹⁶⁹ Νικολέτζος 2011, 33-35

¹⁷⁰ Νικολέτζος 2011, 327-328

8.5 Κορυφή

Γεωγραφική θέση και ιστορικό των ανασκαφών

Η Κορυφή¹⁷¹ είναι ένα ημιορεινό χωριό, η οποία βρίσκεται βόρεια της πόλης του Πύργου σε υψόμετρο 297μ. Σε μικρή απόσταση ΒΔ της πόλης του Πύργου και συγκεκριμένα στην κορυφή δύο συνεχόμενων λοφίσκων εντοπίστηκε από τον αρχαιολόγο Α. Σκιά τμήμα του λεγόμενου «Κάστρου της Κουκουβίτσας», ενώ η ανασκαφή διεξήχθη κατά τα έτη 2001-2004 από την Ζ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Ολυμπίας. Η ακρόπολη αυτή χρονολογείται κατά την ελληνιστική περίοδο, ενώ εντοπίστηκαν και ίχνη της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

Χωροταξική οργάνωση του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών ερευνών στην θέση αυτή ανεσκάφη και μυκηναϊκή μεγαρόσχημη οικία, αποτελούμενη από τρία δωμάτια, συνολικού μήκους 8μ. και πλάτους 3-4μ. Όπως διαφαίνεται από τα κατάλοιπα, οι τοίχοι είχαν οικοδομηθεί από μικρού και μεσαίου μεγέθους λίθους, ενώ η ανασκαφή απέδωσε και δύο αποθέτες, οι οποίοι περιείχαν εργαλεία και αγγεία αποθηκευτικού χαρακτήρα. Επειδή δεν διεξήχθησαν περαιτέρω αρχαιολογικές έρευνες για τυχόν περισσότερα οικιστικά κατάλοιπα στην περιοχή, όπως συμβαίνει και με άλλες μυκηναϊκές θέσεις της Ηλείας, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε περισσότερα σχετικά με τον οικισμό της Ύστερης Εποχής του Χαλκού που τυχόν λάμβανε χώρα εδώ.

¹⁷¹ Νικολέτζος 2011, 329

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9^ο

Τυπολογία των οικιστικών μονάδων στην Πελοπόννησο

Η οικιστική αρχιτεκτονική βρέθηκε στο επίκεντρο διαφόρων ερευνών ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '80. Αποτελεί βασικό κομμάτι μιας σειράς διατριβών, άρθρων που προσεγγίζουν το θέμα ποικιλοτρόπως με στόχο τον προσδιορισμό αρχιτεκτονικών κριτηρίων που οδηγούν στην ταξινόμηση των οικιστικών μονάδων που εντάσσονται στην ιδιωτική αρχιτεκτονική κατά την Υστεροελλαδική περίοδο. Η πρώτη προσπάθεια κατηγοριοποίησης των μυκηναϊκών οικιστικών μονάδων πραγματοποιήθηκε από τη I. Mylonas-Shear το 1968¹⁷², η οποία στη διδακτορική της διατριβή ενέταξε τα μυκηναϊκά κτήρια που εντοπίστηκαν μέχρι τότε στην Ηπειρωτική Ελλάδα σε πέντε τυπολογικές κατηγορίες: στις μονόχωρες οικιστικές μονάδες (Τύπος Α), στα κτήρια που διαθέτουν ένα κυρίως δωμάτιο και ένα προθάλαμο ή πρόπυλο που οδηγεί σε μια ανοιχτή αυλή (Τύπος Β), στα κτήρια που περιλαμβάνουν ένα προθάλαμο ή πρόπυλο, ένα κυρίως δωμάτιο και ένα πίσω δωμάτιο (Τύπος Γ), τα οποία διατρέχονται από ένα δωμάτιο που οδηγεί σε δευτερεύοντες χώρους (Τύπος Δ) και στα κτήρια που διαθέτουν τα χαρακτηριστικά του Τύπου Γ και περιλαμβάνουν και μια περικλειστή αυλή που τοποθετείται στον ίδιο άξονα με την κυρίως μονάδα. Κατά την εξέταση, επομένως, αυτών των οικιστικών μονάδων, διέκρινε ένα μεγαροειδές τύπο με ορθογώνια κάτοψη αποτελούμενο από τρεις χώρους: ένα ημι-υπαίθριο πρόπυλο που επικοινωνεί με ένα δεύτερο στεγασμένο χώρο (πρόδομος ή προθάλαμος) και οδηγεί σε μια κεντρική αίθουσα /δόμο και συναντάται σε απλή και σε πιο σύνθετη εκδοχή.

Στη δεκαετία του 1990 ο Γερμανός ερευνητής Gerhard Hiesel, στη μελέτη του προχωρά στην αρχιτεκτονική ταξινόμηση των οικιών, των ανακτόρων και των επονομαζόμενων ενδιάμεσων κτηρίων που εντοπίστηκαν κυρίως στην Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα. Ο ίδιος τα κτήρια ορθογώνιας κάτοψης τα διαχωρίζει σύμφωνα με τον αριθμό των αξόνων και τον αριθμό και τη διάταξη των χώρων. Σύμφωνα, λοιπόν, με την ταξινόμηση που πραγματοποιεί, στην ομάδα των κτηρίων που διατάσσονται σε έναν άξονα διακρίνει τέσσερις τύπους κτηρίων: στον πρώτο τύπο εντάσσονται ορθογώνια κτήρια αποτελούμενα από ένα χώρο¹⁷³, στον δεύτερο τύπο εντάσσονται ορθογώνια κτήρια με δύο ή περισσότερους χώρους όμοιων διαστάσεων¹⁷⁴, στον τρίτο τύπο είναι τα ορθογώνια κτήρια τα οποία διαθέτουν πρόπυλο με παραστάδες και ένα κυρίως δωμάτιο¹⁷⁵, και στον τελευταίο τύπο εντάσσονται ορθογώνια κτήρια που διαθέτουν προθάλαμο¹⁷⁶ και κυρίως δωμάτιο. Στην ομάδα των κτηρίων που διατάσσονται σε περισσότερους από έναν άξονες, σύμφωνα με τον Hiesel, διακρίνονται πέντε τύποι κτηρίων: 1. Κτήρια που διατάσσονται σε δύο παράλληλους άξονες,¹⁷⁷ 2.

¹⁷² Mylonas-Shear, I. 1968. *Mycenaean Domestic Architecture*, Ph. D., Bryn Mawr College

¹⁷³ Hiesel 1990, 13-30. Το κτήριο Ρ στην Τίρυνθα εντάσσεται στο συγκεκριμένο τύπο.

¹⁷⁴ Hiesel 1990, 30-38. Το κτήριο Δ1 εντάσσεται στο συγκεκριμένο τύπο.

¹⁷⁵ Με τον όρο πρόπυλο εννοούμε τον ανοιχτό ημιυπαίθριο χώρο, ο οποίος βρίσκεται στον ίδιο άξονα και μπροστά από το κυρίως δωμάτιο, και σχηματίζεται από την προέκταση των τοίχων των επιμήκη πλευρών του κυρίως χώρου του κτηρίου.

¹⁷⁶ Με τον όρο προθάλαμο εννοούμε τον κλειστό στεγασμένο χώρο, ο οποίος βρίσκεται στον ίδιο άξονα και μπροστά από το κυρίως δωμάτιο του μεγαροειδούς διαμερίσματος.

¹⁷⁷ Hiesel 1990, 70-84. Στο συγκεκριμένο τύπο ανήκει το κτήριο Η στην Ασίνη

Κτήρια σε περισσότερους από δύο παράλληλους άξονες¹⁷⁸, 3. Κτήρια σε εν μέρει παράλληλους άξονες¹⁷⁹, 4. Κτήρια σε άξονες που σχηματίζουν γωνία¹⁸⁰ και 5. Κτήρια με διαδρόμους¹⁸¹.

Στην πιο πρόσφατη μελέτη της μυκηναϊκής οικιστικής αρχιτεκτονικής, ο Darque, όπως και ο Dickinson, μελέτησε το σύνολο των κτηρίων που χρονολογούνται στην ΥΕΙΙΙ περίοδο και εντοπίστηκαν στην Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα και τη Θεσσαλία και διαχώρισε τις οικιστικές μονάδες σε τρεις βαθμίδες¹⁸²: σε ανακτορικά, σε απλά κτήρια ιδιωτικής χρήσης και στα λεγόμενα ενδιάμεσα κτήρια¹⁸³. Ο ίδιος στην κατηγορία των κτηρίων με έναν άξονα διέκρινε δύο τύπους: τα μονόχωρα κτήρια και εκείνα που αποτελούνται από περισσότερους από ένα χώρους (πολύχωρα). Στα κτήρια που διατάσσονται σε περισσότερους από ένα άξονες, διέκρινε τρεις τύπους ανάλογα με τη θέση των αξόνων: 1. Σε κτήρια, τα δωμάτια των οποίων διατάσσονται σε δύο παράλληλους άξονες χωρίς διάδρομο, 2. Σε κτήρια τα οποία διατάσσονται σε δύο κάθετους μεταξύ τους άξονες και σε κτήρια με περισσότερους από δύο ή τρεις άξονες. Επιπρόσθετα, στον τελευταίο τύπο ενέταξε δύο υποκατηγορίες, τα κτήρια, δηλαδή, που αναπτύσσονται σε ένα επίπεδο και οι χώροι τους αναπτύσσονται κατά μήκος ενός διαδρόμου, και τα κτήρια τα οποία αναπτύσσονται σε περισσότερα επίπεδα (άνδηρα) και διαθέτουν διάδρομο που διασφαλίζει την επικοινωνία ανάμεσα σ' αυτά¹⁸⁴.

Σύμφωνα με την Τουρναβίτου στην τυπολογία που προτείνει ο Darque δεν εξετάζονται εις βάθος τα αρχαιολογικά δεδομένα και επαναλαμβάνονται οι αρχικές ερμηνείες των ανασκαφών¹⁸⁵. Ο Darque, επίσης προτείνει την «εγκατάλειψη του όρου μέγαρο»¹⁸⁶, που χρησιμοποιείται για να περιγράψει κάθε ορθογώνιο τριμερές κτήριο (δημόσιο ή ιδιωτικό), ώστε να αποφεύγονται οι ιστορικές και αρχαιολογικές ασάφειες. Ο όρος «μέγαρο», όπως υποστηρίζει ο Darque, αφορά αποκλειστικά τον πυρήνα του ανακτορικού προτύπου που αποτελείται από ένα πρόπυλο με δύο κίονες, ένα πρόδομο και μια κυριώς αίθουσα, η οποία στο εσωτερικό της περιλαμβάνει μια κεντρική εστία

¹⁷⁸ Hiesel 1990, 84-88. Στο συγκεκριμένο τύπο ανήκει το Νότιο κτήριο των Μυκηνών

¹⁷⁹ Hiesel 1990, 88-98. Στο συγκεκριμένο τύπο ανήκει το κτήριο Β στη Μάλθη

¹⁸⁰ Hiesel 1990, 98-111. Στο συγκεκριμένο τύπο ανήκει το κτήριο Μ στη θέση Κοράκου

¹⁸¹ Hiesel 1990, 111-159. Στο συγκεκριμένο τύπο ανήκει η Οικία του Λαδεμπόρου στις Μυκήνες.

¹⁸² Σύμφωνα με τον Dickinson, οι τρεις αυτές κατηγορίες οικιστικών αρχιτεκτονικών καταλοίπων αντιστοιχούν στη μυκηναϊκή κοινωνική διαστρωμάτωση (φτωχοί, αξιωματούχοι / ευγενείς, άνακτας). Την τριμερή αυτή κατάταξη των μυκηναϊκών κτηρίων προτείνει και Treuil et al. 1996, 485-497, Dickinson 2003.

¹⁸³ Σε αυτή την κατηγορία κτηρίων ο Darque εντάσσει κτήρια «ημί-ανακτορικά» ή «ενδιάμεσα κτήρια», τα οποία είναι μεγαλύτερα σε διαστάσεις από τις ιδιωτικές οικιστικές μονάδες αλλά μικρότερα από τα ανακτορικά συγκροτήματα και διαθέτουν επιμελημένη κατασκευή και διακόσμηση (τοιχογραφίες). Στα κτήρια αυτής της ομάδας συγκαταλέγει, για παράδειγμα την Οικία του Λαδέμπορου και τη Δυτική Οικία στις Μυκήνες. (Darque 2005, 339-340)

¹⁸⁴ Τσιτσάνη 2019, 67

¹⁸⁵ Tournavitou 1996, 260-261

¹⁸⁶ Darque 2005, 318-319. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι είναι απαραίτητο να υιοθετηθεί ένας πιο αντικειμενικός όρος για να περιγράψει τα κτήρια που αποτελούνται από ένα πρόπυλο, ένα προθάλαμο ένα κυριώς δωμάτιο και ένα πίσω δωμάτιο, μια άποψη που υποστηρίζει και η Τουρναβίτου, η οποία προτείνει την υιοθέτηση του όρου «τριμερή μονάδα» («three room unit»). Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τη Mylonas-Shear (Mylonas-Shear 1987, 150, Tournavitou 1996 221-222, (υποσημ.10 2018 Heidelberg)

κυκλικής διατομής και τέσσερις κίονες περιμετρικά. Οι χώροι αυτοί αναπτύσσονται σε έναν άξονα και οδηγούν σε μια περικλείστη αυλή , ενώ ένας ή δύο στεγασμένοι διάδρομοι πλαισιώνουν το κεντρικό διαμέρισμα και παρέχουν πρόσβαση σε δευτερεύοντες αποθηκευτικούς χώρους¹⁸⁷.

Τα κριτήρια ταξινόμησης που χρησιμοποιήθηκαν από την Mylonas-Shear (1968), τον Hiesel (1990) και τον Darque (2005) για την κατηγοριοποίηση των οικιστικών μονάδων αφορούν τις διαστάσεις των κτηρίων και των επιμέρους δωματίων, τη διάταξη σε ένα ή περισσότερους άξονες , τη διαρρύθμιση των χώρων, την ποιότητα της κατασκευής και τα κινητά ευρήματα που παραπέμπουν σε ύπαρξη κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Επίσης, οι ταξινομήσεις που επιχειρήθηκαν βασίζονται και σε ένα συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό μοντέλο, στη λεγόμενη «τριμερής οικιστική μονάδα» η οποία υιοθετείται και στην ανακτορική αρχιτεκτονική αλλά και στα ιδιωτικά οικιστικά συγκροτήματα σε απλές και πιο σύνθετες εκδοχές. Το πρότυπο της «τριμερούς οικιστικής μονάδας» απαντάται πρώτη φορά στη Νεολιθική περίοδο, ενώ η χρήση του συνεχίζεται τόσο στην πρώιμη (3200/3000-2000 π.Χ.) και στη Μέση (2100/2000-1550π.Χ.) Εποχή του Χαλκού, όσο και στην Ύστερη περίοδο (1550-1065π.Χ.) αποτελώντας το κυρίαρχο αρχιτεκτονικό πρότυπο του πυρήνα των μυκηναϊκών ανακτορικών συγκροτημάτων, ο οποίος κατά το 14^ο αι. τυποποιείται και μνημειοποιείται.

Βάσει, λοιπόν, των ανωτέρω, καθώς και όσων αναφέρθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο (Κεφάλαιο 1), μια οικιστική μονάδα κρίνεται ως ιδιωτική από τη θέση της μέσα στο πολεοδομικό σχέδιο του εκάστοτε οικισμού , από τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και την εσωτερική διαρρύθμιση των κτιρίων , καθώς και από τα κινητά ευρήματα που εντοπίζονται στο εσωτερικό της εκάστοτε οικιστικής μονάδας. Σύμφωνα, λοιπόν, με την Τουρναβίτου, η οποία έχει επιλεκτικά ενσωματώσει τις απόψεις των άλλων μελετητών, τα οικιστικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα διακρίνονται στους ακόλουθους τύπους¹⁸⁸:

Στην πρώτη ομάδα κτιρίων (**Τύπος Α**) εντάσσονται οι ορθογώνιες οικιστικές μονάδες, οι οποίες ακολουθούν τη λεγόμενη τριμερή διάταξη. Πρόκειται δηλαδή για μεγαροειδή κτίρια, τα οποία παρουσιάζουν διαφορετικές εκδοχές του αρχικού τύπου και διαχωρίζονται με βάση τον αριθμό των χώρων, τον αριθμό των αξόνων καθώς και με τη διάταξη των τελευταίων.

Το πλήρες πρότυπο της μη ανακτορικής «τριμερούς οικιστικής μονάδας» (μεγαροειδές κτίριο) , περιλαμβάνει μια αυλή με ή χωρίς οριοθετημένα όρια και τέσσερις στεγασμένους χώρους: ένα πρόπυλο με ή χωρίς κάθετα στηρίγματα, ένα σχετικά αβαθή στεγασμένο προθάλαμο, ο οποίος οδηγεί σε ένα κυρίως δωμάτιο ή δόμο με μια κεντρική εστία και δύο κάθετα στηρίγματα καθώς και ένα πίσω δωμάτιο, τον λεγόμενο «οπισθόδομο» οικιστικού ή αποθηκευτικού χαρακτήρα. Ο οπισθόδομος, ο οποίος συχνά βρισκόταν σε υψηλότερο επίπεδο από το κυρίως δωμάτιο, επικοινωνούσε απευθείας με αυτό ή είχε πρόσβαση από τον στεγασμένο διάδρομο που διέτρεχε την τριμερής οικιστική μονάδα. Η πιο σύνθετη εκδοχή του τριμερούς

¹⁸⁷ Darque, Treuil, Poursat & Touchais 1996 489-497. Το κεντρικό μεγαροειδές διαμέρισμα στην Πύλο αποτελεί το καλύτερα διατηρημένο και πιο πλήρες πρότυπο (Blegen & Rawson 1966, 43-235)

¹⁸⁸ Tournavitou 2018, Heidelberg (υπό δημοσίευση)

οικιστικού πυρήνα περιλαμβάνει και ένα δεύτερο άξονα, δηλαδή ένα στεγασμένο διάδρομο που εκτείνονταν κατά μήκος οικιστικού πυρήνα και οδηγούσε σε δωμάτια αποθηκευτικού χαρακτήρα. Στην Πελοπόννησο κυριαρχεί και το οικιστικό πρότυπο της τριμερούς οικιστικής μονάδας που αναπτύσσεται σε ένα ή περισσότερους παράλληλους άξονες.

- **Τύπος Α1:** Ορθογώνιες οικιστικές μονάδες διατεταγμένες σε έναν άξονα με υπαίθριο χώρο /αυλή, μερικώς ή μη οριοθετημένη, και τρεις στεγασμένους χώρους : πρόπυλο ή προθάλαμο, κυρίως δωμάτιο και πίσω δωμάτιο (οπισθόδομο)
- **Τύπος Α2:** Ορθογώνιες οικιστικές μονάδες διατεταγμένες σε έναν άξονα με υπαίθριο χώρο /αυλή μη οριοθετημένο και δύο στεγασμένους χώρους: πρόπυλο ή προθάλαμο και κυρίως δωμάτιο
- **Τύπος Α3:** Σύνθετες ορθογώνιες οικιστικές μονάδες διατεγμένες σε δύο παράλληλους άξονες και οικιστικό πυρήνα τύπου Α1 ή Α2.
- **Τύπος Α4:** Σύνθετες οικιστικές μονάδες διατεταγμένες σε δύο άξονες, οι οποίοι σχηματίζουν ορθή γωνία και οικιστικό πυρήνα του τύπου Α1

Στην δεύτερη ομάδα κτιρίων (**Τύπος Β**) εντάσσονται κτίρια , τα οποία αποτελούνται από μια σειρά επάλληλων δωματίων και τα οποία δεν παρουσιάζουν όμως χαρακτηριστικά μεγαροειδούς διάταξης:

- **Τύπος Β1:** Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με επάλληλα δωμάτια σε έναν άξονα.
- **Τύπος Β2:** Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με επάλληλα δωμάτια σε δύο ή περισσότερους παράλληλους άξονες.

Στην τέταρτη ομάδα κτιρίων (**Τύπος Γ**) κτηρίων εντάσσονται οι ορθογώνιες μονόχωρες οικιστικές μονάδες, οι οποίες αποτελούνται μόνο από ένα χώρο.

Στην τελευταία ομάδα κτιρίων (**Τύπος Δ**) συμπεριλαμβάνονται οικιστικές μονάδες των οποίων η κάτοψη δεν είναι ολοκληρωμένη, καθώς δεν πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα με σκοπό να αποκαλυφθεί η συνολική τους κάτοψη.

9.1. Τύπος Α:Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με τριμερή διάταξη

Τύπος Α1: Οικιστικές μονάδες σε έναν άξονα με υπαίθριο χώρο/αυλή, πρόπυλο ή προθάλαμο, κυρίως δωμάτιο, πίσω δωμάτιο (οπισθόδομο)

Οι οικιστικές μονάδες που ανήκουν στον τύπο Α1, αναπτύσσονται σε έναν άξονα και αποτελούνται από τρεις στεγασμένους χώρους/ δωμάτια. Τα κτήρια αυτής της ομάδας διαθέτουν συνήθως έναν ανοιχτό, μερικώς ή οριοθετημένο υπαίθριο χώρο /αυλή στην προέκταση της οικιστικής μονάδας, Τα κτίρια αυτά περιλαμβάνουν έναν ημι-υπαίθριο στην είσοδο του κτιρίου (πρόπυλο), με ή χωρίς κάθετα στηρίγματα, ή ένα στεγασμένο προθάλαμο, που οδηγεί στο κυρίως δωμάτιο ή δόμο, καθώς και ένα πίσω δωμάτιο (οπισθόδομο).

Στον τύπο Α1 (αυλή- πρόπυλο/προθάλαμος- κυρίως δωμάτιο- πίσω δωμάτιο) ανήκουν δεκατρείς οικιστικές μονάδες στην Πελοπόννησο. Συγκεκριμένα, **η οικία D1** στην Τίρυνθα χρονολογείται στην ΥΕΙΒ περίοδο αλλά η χρήση της σημειώνεται στην ΥΕΙΙΑ1 περίοδο. Πρόκειται για ένα ορθογώνιας κάτοψης κτίριο, το οποίο διαθέτει τέσσερα δωμάτια (1,2,3,4), κατασκευασμένα από αργολιθοδομή μικρών διαστάσεων που σχημάτιζε δύο μέτωπα, εκ των οποίων τα δύο διασώζονται σε άριστη κατάσταση καθώς και μια οριοθετημένη υπαίθρια αυλή. Το δωμάτιο (2) του κτηρίου (πιθανόν λειτουργούσε ως προθάλαμος) δεν επικοινωνούσε με το δωμάτιο (1) καθώς η πρόσβαση προς αυτό επιτυγχάνονταν από την δυτική πλευρά. Έτσι, καθίσταται δύσκολη η ερμηνεία του. Το κυρίως δωμάτιο (1) διέθετε στο εσωτερικό του μια κυκλική εστία , διαμέτρου 0,80μ. στο νότιο τμήμα της οποίας υπήρχαν ημικυκλικές κατασκευές που χρησίμευαν ως βάσεις για την τοποθέτηση των αγγείων, ενώ οι υπόλοιπες ήταν τοποθετημένες στην εσωτερική πλευρά των τοίχων καθώς και βάση υποστύλματος σε μικρή απόσταση από την εστία. Η **Οικία F1** , η οποία βρίσκεται στο ΝΑ τμήμα της τειχισμένης ακρόπολης, κατασκευάστηκε κατά την ΥΕΙΙΑ1 περίοδο και κατοικήθηκε μέχρι και την ΥΕΙΙΑ2 περίοδο. Πρόκειται για ένα κτήριο, κατασκευασμένο με αργούς λίθους μικρών διαστάσεων, που αποτελείται από τρεις στεγασμένους χώρους (1,2,4) και δύο υπαίθριους (3,5) , οι οποίοι φέρουν πλακόστρωση και επικοινωνούσαν μέσω ανοιγμάτων με τους χώρους (1,4). Το δωμάτιο (1) αποτελούσε τον πρόδομο ή προθάλαμο ενώ το δωμάτιο (2) συνιστούσε τον κύριο χώρο του συγκροτήματος.

Η **Οικία Α** στην πόλη του Άργους, διέθετε δύο οικοδομικές φάσεις κατοίκησης. Η πρώτη τοποθετείται κατά την ΥΕΙΒ2 περίοδο λόγω της εύρεσης στρώματος στάχτης που κάλυπτε το πρώτο δάπεδο του κτηρίου και στην ΥΕΙΙΓ περίοδο, όπου ήταν καλυμμένο με απανθρακωμένο ξύλο και καμένο πηλό. Πρόκειται για ένα κτίριο με μεγαροειδή διάταξη και προσανατολισμό ΝΔ-ΒΑ που αποτελείται από τρία δωμάτιαμ παρατακτικά διατεταγμένα με υπαίθριο χώρο/ αυλή. Το δωμάτιο (1) αποτελούσε το πρόπυλο της οικίας, διαστάσεων 4,20μ., το οποίο επικοινωνούσε με το κυρίως δωμάτιο (2) μέσω ανοίγματος. Το κεντρικό δωμάτιο (2), διαστάσεων 20,50τ.μ. ήταν ένας επιμήκης χώρος με ανοίγματα στον ανατολικό, στο δυτικό και νότιο τοίχο που επέτρεπαν την πρόσβαση στους υπόλοιπους χώρους του κτηρίου και στην αυλή. Στο

πίσω μέρος του κυρίως δωματίου, υπήρχε ένας ακόμη χώρος (οπισθόδομος), διαστάσεων 17,20 τ.μ. στο εσωτερικό του οποίου εντοπίστηκαν δύο διαδοχικά δάπεδα, εκ των οποίων το ένα ανάγεται στην ΥΕΙΙΒ περίοδο με ίχνη καύσης στην επιφάνειά του και το νεότερο στην ΥΕΙΙΓ περίοδο. Εντός του δωματίου αυτού αποκαλύφθηκε και μια εστία, η οποία εφάπτονταν επί του δυτικού τοίχου, η οποία σχετίζεται με το νεότερο δάπεδο (της ΥΕΙΙΓ περιόδου) του χώρου. Τέλος, ο χώρος (4) χρησίμευε ως υπαίθρια αυλή της οποίας τα όρια δεν μπορούν να προσδιοριστούν, που περιείχε μια ακόμη εστία στη ΒΔ γωνία και ωοειδή λάκκο που οριοθετούνταν ,με αργούς λίθους.

Στην περιοχή της ακρόπολης στην Πρόσυμνα, διασώζεται ένα τμήμα μιας οικιστικής μονάδας, διαστάσεων 15μ χ10μ. και με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ, η οποία παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά της τριμερούς οικιστικής μονάδας με ένα πρόπυλο που περιλάμβανε μια σειρά κίωνων στην πρόσοψη, έναν προθάλαμο και δύο διαμερίσματα τοποθετημένα μαζί, για τα οποία, όμως, δεν διατίθενται περισσότερες πληροφορίες.

Μια ακόμη οικιστική μονάδα που ανήκει στον τύπο αυτό (Τύπο Α1) είναι το **κτήριο Ζ** στον λόφο του Αγίου Κωνσταντίνου των Μεθάνων, με προσανατολισμό Α-Δ και με την κύρια είσοδο να βρίσκεται στη δυτική πλευρά προς μια ανοιχτή υπαίθρια περιοχή. Πρόκειται για ένα μεγαροειδές διαμέρισμα, με βαθύ πρόπυλο που έχει προσανατολισμό προς τα δυτικά, προθάλαμο με χτιστό λίθινο θρανίο στο εσωτερικό του και ένα κυρίως δωμάτιο , διαστάσεων 6,50χ 4,50μ. , με μια κεντρική εστία ορθογώνιου σχήματος, η οποία περιβάλλονταν από ξύλινους κίονες, όπως επιβεβαιώνεται από την ύπαρξη επίπεδων λίθων κυκλικής μορφής στην περιφέρειά της, και στη ΝΑ γωνία υπήρχε και ένα θρανίο η χρήση του οποίου είναι αβέβαιη. Τέλος, στην ανατολική πλευρά του κυρίως δωματίου προστέθηκε και ένας ακόμη χώρος (οπισθόδομος) , οι τρεις πλευρές του οποίου πλαισιώνονταν από χαμηλή λίθινη προεξοχή.

Στη θέση Κοράκου στην Κορινθία, διασώζονται τα κατάλοιπα **κτιρίων L, Η**, οι οποίες ανήκουν στο μεγαροειδή τύπο Α1, αποτελούμενο από μια αίθουσα ή πρόπυλο, ένα προθάλαμο, ένα κυρίως δωμάτιο και έναν πρόσθετο χώρο (οπισθόδομο) πίσω από το κεντρικό δωμάτιο των κτιρίων. Στο κτήριο L, το κεντρικό και μεγαλύτερο δωμάτιο, διαστάσεων 4,84χ 6,59μ., διέθετε μια υπερυψωμένη εστία τετράγωνης διατομής φτιαγμένη από πηλό που επιστρώθηκε με όστρακα και βότσαλα. Στο κτήριο Η, το οποίο έχει προσανατολισμό Α-Δ, ο κεντρικός χώρος, διαστάσεων 6,50 χ4,60μ. διέθετε μια εστία ακανόνιστου μεγέθους καθώς και έναν διαχωριστικό τοίχο που διαιρούσε το χώρο σε δύο επιμέρους. Το κτήριο Ο , συγκριτικά με τα υπόλοιπα κτήρια του οικισμού που παρουσιάζουν μεγαροειδή διάταξη, διέθετε ένα πρόπυλο, ένα αβαθή προθάλαμο, και ένα κεντρικό δωμάτιο μικρού μεγέθους, το οποίο διέθετε μια υπερυψωμένη πλατφόρμα χωρίς εσωτερικούς κίονες και εστία στο κέντρο.

Στο μυκηναϊκό οικισμό της Μουριατάδας Μεσσηνίας, στην πλαγιά του λόφου του Ελληνικού, οι ανασκαφικές έρευνες αποκάλυψαν ένα **Κτήριο Β**, το οποίο ακολουθούσε το τυπικό μεγαροειδές πρότυπο με πρόδομο, κυρίως δωμάτιο ή δόμο και οπισθόδομο και αποτελούσε μέρος ενός ευρύτερου συγκροτήματος που εκτείνονταν προς τα ανατολικά, ενώ στα βόρεια, ανατολικά και δυτικά του κτηρίου απλώνονταν ένας υπαίθριος χώρος. Ο πρόδομος, συνιστούσε ένα δωμάτιο μικρού μεγέθους που παρείχε πρόσβαση στο κύριο δωμάτιο ή δόμο, δηλαδή ένα ευρύχωρο τετράπλευρο

δωμάτιο, εμβαδού 59τ.μ. με μια κεντρική εστία και τέσσερις κίονες γύρω από αυτή. Στο πίσω μέρος του κυρίως δωματίου διαγράφεται ένας ακόμη χώρος (οπισθόδομος), εμβαδού 18,5τ.μ. για τον οποίο, όμως, δεν διατίθενται περισσότερες πληροφορίες.

Το **Κτίριο IV-4A** στον οικισμό των Νιχωρίων της Μεσσηνίας παρουσιάζει μια σύνθετη μεγαροειδή δομή. Αποτελείται από δύο παράλληλες πτέρυγες, εκ των οποίων η δυτική περιλαμβάνει ένα μεγαροειδές συγκρότημα με πρόδομο (δωμ.2) και δόμο (δωμ.1), ενώ η ανατολική πτέρυγα περιλαμβάνει έναν κυρίως δωματίο ή δόμο (δωμ.4) και έναν οπισθόδομο (δωμ.3), με την πρόσβαση να επιτυγχάνεται μέσω του δημόσιου δρόμου. Ο δόμος της δυτικής πτέρυγας (δωμ. 1) περιλαμβάνει στο εσωτερικό του μια ωοειδής εστία, η οποία περιβάλλονταν από ξύλινους κίονες, από τους οποίους διασώζονται μόνο δύο βάσεις υποστηλωμάτων, ενώ το δωμάτιο (4) της ανατολικής πτέρυγας, διαστάσεων 5 χ 8μ., δεν περιλάμβανε κάποια κατασκευή, ενώ διέθετε δική του ανεξάρτητη είσοδο στο νότιο τοίχο.

Το **Κτίριο III-2** στα Νιχώρια, διαστάσεων 23 τ.μ. περιλαμβάνει δύο φάσεις κατοίκησης, με την πρώτη να τοποθετείται χρονολογικά στην ΥΕΙΙΑ2 περίοδο, ενώ τη δεύτερη στην ΥΕΙΙΑ2-B φάση. Από τα διασωθέντα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, το κτίριο αποτελείται από τρία στεγασμένα δωμάτια(1,2,3) με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ, τα οποία ήταν προσβάσιμα μέσω μιας οριοθετημένης αυλής που οδηγούσε στο δημόσιο δρόμο. Το δωμάτιο 1 συνιστούσε το κεντρικό διαμέρισμα της οικιστικής μονάδας, ενώ τα δωμάτια 2 και 4 που προστέθηκε είχαν βοηθητικό, αποθηκευτικό ρόλο¹⁸⁹.

Το **Κτίριο II-6** στα Νιχώρια ανήκει στον τύπο της ορθογώνιας, τριμερούς οικιστικής μονάδας και διαθέτει δύο φάσεις κατοίκησης, με την πρώτη να τοποθετείται χρονολογικά κατά την ΥΕΙΙΑ2 -B1 περίοδο, ενώ η δεύτερη φάση στην ΥΕΙΙΒ2 περίοδο. Στο εσωτερικό του διακρίνονται τρία δωμάτια παρατακτικά διατεταγμένα με προσανατολισμό Β-Ν, και στην προέκτασή τους διασώζεται ένας υπαίθριος κοινόχρηστος χώρος/αυλή, ενώ η είσοδος βρισκονταν στην ανατολική πλευρά μέσω του δωματίου (1). Κατά τη δεύτερη φάση κατοίκησης του κτιρίου δημιουργήθηκε και ένας μικρός τραπεζιόσχημος χώρος στη δυτική πλευρά, που δημιουργούσε δύο παράλληλες πτέρυγες, οι οποίες, όμως, δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους. .

Στην τοποθεσία «Δρακότρυπα» Καταρράκτη, το κτίριο που αποκαλύφθηκε ακολουθεί τη μεγαροειδή διάταξη, αποτελούμενη συνολικά από πέντε δωμάτια, από τα οποία ένα συνιστά τον προθάλαμο και ένα το κυρίως δωμάτιο στο εσωτερικό του οποίου εντοπίστηκε μια κοιλότητα που χρησιμοποιήθηκε ως εστία.

Τέλος, μια ακόμη οικιστική μονάδα που εντάσσεται στον τύπο αυτό, είναι το **Κτήριο 4** στην Αιγείρα Αχαΐας. Το κτήριο αυτό αποτελούνταν από τρεις ορθογώνιους στεγασμένους χώρους παρατακτικά διατεταγμένους καθώς και έναν ανοικτό υπαίθριο χώρο/ αυλή ανατολικά αυτού, στην επιφάνεια του οποίου βρέθηκε μια λίθινη ορθογώνια κατασκευή που παραπέμπει σε κλίβανο και ένας «φούρνος» που αποτελούνταν από δύο θαλάμους με επιφάνεια θέρμανσης και θολωτή οροφή¹⁹⁰. Τέλος,

¹⁸⁹ Η ένταξη του συγκεκριμένου κτιρίου στον Τύπο Α1 γίνεται με επιφυλακτικότητα λόγω των περιορισμένων πληροφοριών που διαθέτουμε γι' αυτό και τους εσωτερικούς του χώρους.

¹⁹⁰ Η παρουσία κλιβάνου στον υπαίθριο χώρο του κτηρίου παραπέμπει σε ένα χώρο όπου διεξάγονταν δραστηριότητες εργαστηριακού και βιοτεχνικού χαρακτήρα που ήταν απαραίτητες για τη διαβίωση της

η θέση Κορυφή στο Νομό Ηλείας, φιλοξενεί μια μυκηναϊκή οικία που παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά της τριμερούς οικιστικής μονάδας, αποτελούμενη από τρεις στεγασμένους χώρους στο εσωτερικό της.

Τύπος Α2: Οικιστικές μονάδες σε έναν άξονα με υπαίθριο χώρο/ αυλή, πρόπυλο ή προθάλαμος και κυρίως δωμάτιο.

Στον Τύπο Α2 εντάσσεται μια μικρή κατηγορία ορθογώνιων κτιρίων, διμερούς διάταξης, τα οποία αναπτύσσονται σε έναν άξονα, δεν διαθέτουν οριοθετημένο υπαίθριο χώρο (αυλή), και έχουν δύο στεγασμένους χώρους: ένα πρόπυλο ή προθάλαμο και ένα κυρίως δωμάτιο, αλλά όχι οπισθόδομο. Στην ομάδα οικιστικών μονάδων του Τύπου Α2 εντάσσονται δύο οικιστικές μονάδες στην Πελοπόννησο. Μια από αυτές τις οικιστικές μονάδες βρίσκεται στην θέση Κοράκου στο νομό Κορινθίας. Πρόκειται για ένα **κτίριο Μ**, διαστάσεων 5,50μ. χ 7,75μ., που ανήκει στον ορθογώνιο μεγαροειδή τύπο χωρίς προθάλαμο με μια εστία στο μέσο του κυρίως δωματίου και με την πρόσβαση προς αυτή να επιτυγχάνεται μέσω ενός διαδρόμου.

Τέλος, στην ομάδα αυτή εντάσσεται μια ακόμη οικιστική μονάδα (**Κτίριο 3**) που αποκαλύφθηκε στην θέση Αιγείρα και αποτελεί μέρος του ΝΔ συγκροτήματος που αναπτύσσεται βόρεια του δρόμου. Το κτίριο αυτό, διαθέτει έναν υπαίθριο χώρο στο κέντρο του οποίου εντοπίστηκε ένας κεραμικός κλίβανος και μια εστία που χρησιμοποιούνταν για την επεξεργασία μολύβδου, και δύο στεγασμένους χώρους: έναν προθάλαμο (χώρος 1) και ένα κυρίως δωμάτιο (χώρος 2) στα ανατολικά του προθαλάμου και σε υψηλότερο επίπεδο. Στο εσωτερικό του κυρίως δωματίου εντοπίστηκε μια σημαντική ποσότητα αγγείων γεγονός που οδήγησε στο συμπέρασμα ότι εκεί γίνονταν η παρασκευή της τροφής.

Τέλος, στον αρχαίο οικισμό του Αιγίου στην Αχαΐα, αποκαλύφθηκε ένα μεγαροειδές διαμέρισμα, διαστάσεων 8 χ 4,40μ. με προθάλαμο, η κακή διατήρηση του οποίου καθιστά δύσκολο τον προσδιορισμό της ακριβούς του κάτοψης

Τύπος Α3: Σύνθετες οικιστικές μονάδες με δύο παράλληλους άξονες και οικιστικό πυρήνα τύπου Α1

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει ένα μεγάλο αριθμό οικιστικών μονάδων με ή χωρίς οριοθετημένο υπαίθριο χώρο (αυλή). Ο τύπος αυτός του κτιρίου αναπτύσσεται σε περισσότερους παράλληλους άξονες και αντιπροσωπεύει την πιο σύνθετη εκδοχή της τριμερούς οικιστικής μονάδας, η οποία είναι πλησιέστερη αρχιτεκτονικά στο ανακτορικό πρότυπο¹⁹¹.

οικιακής ομάδας που διέμενε εκεί. Ως εκ τούτου, η ένταξη του κτιρίου αυτού σ' αυτή την ομάδα οικιστικών μονάδων είναι επισφαλής λόγω και της αρχιτεκτονικής κάτοψης που λείπει.

¹⁹¹ Ο λόγος της ασυνήθιστης θέσης αυτού του δωματίου, ίσως αφορά είτε το διαθέσιμο χώρο του κτιρίου, είτε τις δραστηριότητες που λάμβαναν χώρα μέσα στο ίδιο το Δωμάτιο Δ, πιθανώς τροφοπαρασκευαστικές, οι οποίες απαιτούσαν την ύπαρξη κεντρικής εστίας. Συνήθως όμως, στα «μεγαροειδή» κτίρια η εστία εντοπίζεται στο κυρίως δωμάτιο διαμονής του κτιρίου (Τουρναιτου 1999,837-839).

Οι σύνθετες οικιστικές μονάδες του τύπου Α3 περιλαμβάνουν το πρότυπο της «τριμερούς οικιστικής μονάδας» του τύπου Α1 (αυλή- πρόπυλο ή προθάλαμος-κυρίως δωμάτιο- οπισθόδομος), που αποτελεί τον πυρήνα της οικιστικής μονάδας με την προσθήκη ενός διαδρόμου κατά μήκους του τριμερούς πυρήνα που οδηγεί σε μια σειρά /πτέρυγα δωματίων (βοηθητικών/αποθηκευτικών χώρων)¹⁹².

Στον Τύπο Α3 ανήκει ένας μεγάλος αριθμός οικιστικών μονάδων που αποκαλύφθηκαν σε διάφορες θέσεις στην Πελοπόννησο. Οι οικίες του λόφου της Παναγίας στην κάτω πόλη των Μυκηνών είναι μερικές από τις οποίες εντάσσονται στο συγκεκριμένο τύπο. Πρόκειται για τρεις οικιστικές μονάδες (**I, II, III**) οι οποίες αποτελούν ένα ενιαίο κτηριακό σύνολο και η κατασκευή τους ξεκίνησε ήδη από την ΥΕΙΙΒ1 περίοδο. Από αυτές η Οικία I, η οποία αποτελούσε τον κεντρικό πυρήνα του συγκροτήματος, είχε μεγαροειδή δομή, δηλαδή διέθετε έναν πρόδομο, ένα κυρίως δωμάτιο και έναν οπισθόδομο, με τα δωμάτια να διατάσσονται σε αξονική διάταξη σε δύο πτέρυγες εκατέρωθεν ενός διαδρόμου που διέτρεχε τον κεντρικό οικιστικό πυρήνα, και με προσανατολισμό Β-Ν προς μια υπαίθρια αυλή. Το κεντρικό διαμέρισμα του κτηρίου, το οποίο ήταν προσβάσιμο μέσω ενός ευρύχωρου ανοίγματος και στο κέντρο διέθετε μια πήλινη εστία κυκλικής διατομής, η οποία δεν σώζεται καθώς και τμήματα πήλινης καπνοδόχου. Η είσοδος προς τον οπισθόδομο, πιθανολογείται ότι βρισκόταν στο μεσότοιχο που διαχωρίζει τον κεντρικό διαμέρισμα και το πίσω αυτό δωμάτιο, όμως κάτι τέτοιο δεν επιβεβαιώνεται. Η Οικία II βόρεια της Οικίας I είχε προσανατολισμό Α-Δ και τα διαμερίσματα αυτού του συγκροτήματος διατάσσονταν ακτινωτά σε τρεις πτέρυγες, τη νότια, την κεντρική και τη βόρεια, οι οποίες συνδέονταν μεταξύ τους μέσω ενός διαδρόμου που παρείχε πρόσβαση στους επιμέρους χώρους της βόρειας επέκτασης. Στο κτίριο αυτό διακρίνονται δωμάτια με μεγαροειδή διάταξη, αποτελούμενα από ένα πρόδομο ή προθάλαμο που παρείχε πρόσβαση στο ευρύχωρο κυρίως δωμάτιο, διαστάσεων 6,30x3,20μ., ο οποίος διέθετε στο εσωτερικό του μια κεντρική ορθογώνια πήλινη εστία που πλαισιώνονταν από κίονες. Το δάπεδο του δωματίου παρουσιάζει κλίση από Δ προς Α και ήταν κατασκευασμένο από πηλό. Μεταξύ του κεντρικού πυρήνα (Οικία I) και της βόρειας επέκτασης (Οικία II) κατασκευάστηκε ένα ακόμα συγκρότημα δωματίων τα οποία λόγω της διάταξής τους παραπέμπουν σε υπόγειους χώρους. Τα δωμάτια ακολουθούν τη λεγόμενη μεγαροειδή διάταξη και η είσοδος σ' αυτούς πραγματοποιούνταν μέσω θυρών στο κέντρο του τοίχου και μέσω των χώρων αυτών επιτυγχάνονταν η πρόσβαση και στους υπόλοιπους χώρους του κτηρίου, οι οποίοι ήταν τοποθετημένοι ο ένας δίπλα στον άλλον παρατακτικά διατεταγμένοι σε αξονικοί διάταξη ορθογώνιοι ή τετράγωνοι σε κάτοψη.

Η **Οικία 49** στην Τίρυνθα χρονολογείται στην ΥΕΙΙΑ1 περίοδο αλλά γνώρισε πολλές οικοδομικές φάσεις εντός αυτής της περιόδου. Το συγκεκριμένο κτίριο αποτελείται από τρεις παράλληλες πτέρυγες, τη Νότια, τη Βόρεια και την Κεντρική με προσανατολισμό Α-Δ. Στη Νότια πτέρυγα εντοπίζονται δωμάτια που αποτελούν τον πρόδομο ή προθάλαμο του κτιρίου, τον δόμο ή κυρίως δωμάτιο και έναν ακόμη χώρο

¹⁹² Hiesel 1990, 111-145 (Das Korridorhaus), κτίρια με πολλούς χώρους/δωμάτια και πολυαξονικά, τα οποία έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό τους την οργάνωση γύρω από ένα κεντρικό διάδρομο, όπου από τη μία πλευρά εντοπίζεται η τριμερής οικιστική μονάδα/μεγαροειδές διαμέρισμα (πρόδομος/προθάλαμος – κυρίως δωμάτιο – πίσω δωμάτιο), ενώ από την άλλη πλευρά αναπτύσσονται σε μια δεύτερη πτέρυγα οι βοηθητικοί χώροι. Βλ. επίσης Darque 1995, 351-352.

στο πίσω μέρος του κυρίως δωματίου, στην προέκταση των οποίων υπήρχε υπαίθριος χώρος (αυλή). Τα ανοίγματα των θυρών στους μεσότοιχους των δωματίων αυτών δεν σώζονται, με αποτέλεσμα να μην γνωρίζουμε αν επικοινωνούσαν μεταξύ τους. Ωστόσο, ένα άνοιγμα στον πρόδομο του κτιρίου παρείχε πρόσβαση στο επόμενο διαμέρισμα του κτιρίου, το οποίο χρησίμευε ίσως ως αποθηκευτικός χώρος¹⁹³.

Η **Οικία Μ** στην Τίρυνθα τοποθετείται χρονολογικά κατά την ΥΕΙΙΒ περίοδο και κατασκευάστηκε πάνω σε θεμέλια άλλου κτιρίου που κατασκευάστηκε κατά την ΥΕΙΙ-ΙΙΑ1 περίοδο. Το κτίριο αποτελούσε τμήμα ενός ευρύτερου κτιριακού συγκροτήματος, αποτελούμενο από τρία ή τέσσερα διαμερίσματα και έναν υπαίθριο χώρο στη νότια πλευρά. Η πρόσβαση στο κτήριο επιτυγχάνονταν μέσω μιας θύρας στο ανατολικό άκρο του βόρειου τοίχου του δωματίου (2) και οδηγούσε σε ένα ορθογώνιο κεντρικό δωμάτιο (1), διαστάσεων 31,20τ.μ., το οποίο διέθετε μια τετράγωνη εστία μεγάλων διαστάσεων (1,50 χ 1,50μ.) επιστρωμένη με πλακαρούς λίθους και όστρακα όπως και το δάπεδο του δωματίου. Το κεντρικό διαμέρισμα του κτηρίου διέτρεχε ένας διάδρομος που οδηγούσε σε μια άλλη ομάδα διαμερισμάτων στη νότια πλευρά, ενώ στη βόρεια πλευρά του κεντρικού δωματίου προστέθηκαν δύο ακόμη δωμάτια, τα οποία δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους και είχαν ίσως βοηθητικό χαρακτήρα.

Στα Χάνια ανασκάφηκε ένα μεγαροειδές συγκρότημα, εμβαδού 685τ.μ. και με προσανατολισμό ΒΔ-ΝΑ, το οποίο κατασκευάστηκε και κατοικήθηκε κατά τη διάρκεια της ΥΕΙΙΒ1 περιόδου, και καταστράφηκε στις αρχές της ΥΕΙΙΒ2 περιόδου. Το κτίριο αποτελείται από ένα κυρίως δωμάτιο και βοηθητικούς- αποθηκευτικούς χώρους που επικοινωνούν μεταξύ τους με διαδρόμους. Το κυρίως δωμάτιο του κτιρίου ήταν προσβάσιμο μέσω ενός ημι-υπαίθριου χώρου στη νότια πλευρά που οδηγούσε και στην κλίμακα που παρείχε πρόσβαση στον άνω όροφο του κτιρίου. Στο εσωτερικό του κυρίως δωματίου διακρίνεται ένα θρανίο κατά μήκος του δυτικού και βόρειου τοίχου, διαστάσεων 3,38 χ 0,40μ., και μια υπερυψωμένη ορθογώνια πήλινη εστία, διαστάσεων 1,07 χ 0,82μ., στο κέντρο¹⁹⁴ αλλά και μια εστία ημικυκλικού σχήματος προς τον ανατολικό τοίχο του χώρου¹⁹⁵.

Η **Οικία του Κεραμέα** στο Μπερμπάτι είναι μια ακόμα οικιστική μονάδα που ανήκει στον τύπο των σύνθετων οικιστικών μονάδων της Πελοποννήσου. Πρόκειται για ένα κτίριο που κατοικήθηκε από την ΥΕΙΙ μέχρι και την ΥΕΙΙΑ1 περίοδο, και μετά από μια περίοδο εγκατάλειψης το κτίριο κατοικήθηκε ξανά κατά την ΥΕΙΙΑ2 περίοδο. Η κεντρική είσοδος του συγκροτήματος τοποθετείται στο ανατολικό άκρο του νότιου αναλημματικού τοίχου, η οποία οδηγούσε σε μια υπαίθρια αυλή και έπειτα στους επιμέρους χώρους του κτηρίου. Τα δωμάτια του συγκροτήματος αναπτύσσονταν σε τρεις πτέρυγες γύρω από την υπαίθρια αυλή. Μεταξύ των χώρων του συγκροτήματος, υπήρχαν κάποιοι χώροι (2-5) οι οποίοι αναπτύσσονταν σύμφωνα με το μεγαροειδή αρχιτεκτονικό τύπο, με προσανατολισμό Β-Ν, εκ των οποίων το δωμάτιο (3)

¹⁹³ Το δωμάτιο με αρ.77 της οικίας αυτής περιείχε στο εσωτερικό του κατάλοιπα ταφής. Το κτήριο αυτό συνδυάζε τον ιδιωτικό με το δημόσιο χαρακτήρα, καθώς εκτός από χώρους κατοίκησης, διέθετε και χώρους για αποθήκευση και παραγωγή προϊόντων.

¹⁹⁴ Η κεντρική εστία του δωματίου περιείχε ίχνη καύσης που οδήγησαν στο συμπέρασμα πως είχε συμβολικό χαρακτήρα.

¹⁹⁵ Η εστία αυτή χρησιμοποιούνταν για την προετοιμασία του φαγητού.

λειτουργούσε ως το κυρίως δωμάτιο του κτηρίου¹⁹⁶, διαστάσεων 10,50τ.μ. στη ΝΑ γωνία του οποίου υπήρχαν ίχνη καμένου πηλού, ίσως εστία, ενώ στο δάπεδο του δωματίου εντοπίστηκαν μαγειρικά σκεύη¹⁹⁷. Παράλληλα, το δωμάτιο αυτό λειτουργούσε και ως προθάλαμος που οδηγούσε στους υπόλοιπους χώρους (2,4,5). Από τους χώρους αυτούς, το δωμάτιο (2), διαστάσεων 15,75τ.μ., διέθετε μια εστία στο εσωτερικό του και συγκεκριμένα στη ΝΑ γωνία, η οποία χρησιμοποιούνταν για την προετοιμασία του φαγητού λόγω της θέσης της, ενώ στο κέντρο του δυτικού τοίχου υπήρχε λιθόκτιστη κατασκευή, ένα είδος αγωγού¹⁹⁸. Τέλος, τα υπόλοιπα δωμάτια του κτιρίου που αναπτύσσονταν στη ΒΔ γωνία ήταν παρατακτικά διατεταγμένα με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ, επικοινωνούσαν με μια υπαίθρια αυλή και χρησιμοποιούνταν ως αποθηκευτικοί χώροι λόγω των ευρημάτων που εντοπίστηκαν στις επιχώσεις τους.

Επίσης, **το Κτήριο Ρ** στον οικισμό Κοράκου στο νομό Κορινθίας, ακολουθεί το μεγαροειδή αρχιτεκτονικό τύπο με προσανατολισμό Β-Ν, αποτελούμενο από έναν προθάλαμο μικρών διαστάσεων, που οδηγούσε στο κεντρικό δωμάτιο του κτιρίου, το δόμο. Το κυρίως δωμάτιο ή δόμος ήταν ένας ευρύχωρος, τετράγωνος διατομής χώρος, διαστάσεων 8,10x 8,20μ. με εστία στο κέντρο¹⁹⁹, επιστρωμένη με όστρακα και βότσαλα τοποθετημένα σε πηλό, η οποία περιβάλλονταν πιθανότατα από κίονες. Ακόμη, στο ΒΔ τμήμα του δωματίου διακρίνεται και μια ιδιόμορφη κατασκευή, η οποία αποτελούσε πιθανόν θεμέλιο χαμηλού θρανίου χτισμένο με τούβλα ή ξύλο καθώς και ένας κυκλικός λάκκος για την αποθήκευση μεγάλων πύθων. Μεταξύ του προθαλάμου και ενός μικρού χώρου τη δυτική πλευρά αυτού, εκτείνονταν ένας στενός διάδρομος, ενώ τα ευρύχωρα διαμερίσματα που τοποθετούνταν στο πίσω μέρος του κυρίως δωματίου από το οποίο φαίνεται πως ήταν προσβάσιμα μέσω θυρών. Από αυτά το ανατολικό διαμέρισμα, διαστάσεων 3,85 x 0,45μ., διέθετε εστία τετράγωνος διατομής και χρησίμευε για την μαγειρική του νοικοκυριού, ενώ το δυτικό διαμέρισμα, διαστάσεων 4.00 x 5,80μ. διέθετε μια εστία στο κέντρο και μια λιθόστρωτη περιοχή στη ΝΔ γωνία επιστρωμένη με βότσαλα, το οποίο όμως χρησιμοποιούνταν για τη διαμονή των επισκεπτών.

Το **Κτήριο Α** στον οικισμό της Μουριατάδας στη Μεσσηνία ανεγέρθηκε και εγκαταλείφθηκε κατά τη διάρκεια της ΥΕΙΙΙ περιόδου και παρουσιάζει μεγαροειδή δομή. Αποτελείται από τρεις στεγασμένους χώρους, δηλαδή την αίθουσα ή πρόπυλο (δωμ.1), τον πρόδομο (δωμ.2) και το δόμο (δωμ.3). Η πτέρυγα αυτή των δωματίων διαχωρίζεται από τη βόρεια μέσω ενός επιμήκη διαδρόμου, μήκους 24μ. και πλάτους 1,75μ. με κατεύθυνση Α-Δ. που παρείχε πρόσβαση στα διαμερίσματα του κτιρίου, ενώ η πρόσβαση στο κτίριο πραγματοποιούνταν από την ανατολική πλευρά. Παρά τη μεγαροειδή διάταξη των δωματίων, στο εσωτερικό του κεντρικού δωματίου ή δόμου

¹⁹⁶ Η Mylonas-Shear χαρακτήρισε το δωμάτιο αυτό ως πρόδομος.

¹⁹⁷ Το δωμάτιο αυτό ταυτίστηκε ως ένας χώρος όπου γίνονταν η προετοιμασία του φαγητού.

¹⁹⁸ Το τμήμα ειδωλίου καθώς και το τμήμα αγγείου που βρέθηκε στην επίχωση της κατασκευής αυτής οδήγησε στην ερμηνεία πως αποτελούσε βωμό ή κατασκευή για σπονδές. Ο οικιακός χαρακτήρας όμως του χώρου αυτού όπως και των άλλων διαμερισμάτων καθιστά αδύνατη την απόδοση θρησκευτικού χαρακτήρα στην κατασκευή αυτή.

¹⁹⁹ Διαστάσεων 1,36 x 1,37μ.

του κτιρίου δεν εντοπίστηκαν ίχνη εστίας και υποστυλωμάτων γύρω από αυτή, όπως συνηθίζεται αυτήν την περίοδο.

Το **Κτίριο Γ,Δ,Ε** στον οικισμό της Ίκλαινας, ανεγέρθηκε κατά την μετάβαση από την ΥΕΙΙΑ1 στην ΥΕΙΙΑ2 περίοδο και καταστράφηκε στα τέλη της ΥΕΙΙΑ2 περιόδου. Το συγκρότημα αυτό διαμορφώνεται με τρεις παράλληλους άξονες και προσανατολισμό Α-Δ, και με έναν ακόμη άξονα με προσανατολισμό Β-Ν, ενώ περιλαμβάνει και δύο οικοδομικές φάσεις. Κατά την πρώτη οικοδομική φάση, το κτίριο περιλάμβανε πέντε δωμάτια με προσανατολισμό Α-Δ, τα οποία ακολουθούσαν τη γνωστή μεγαροειδή διάταξη της εποχής. Διέθετε μια αίθουσα ή πρόπυλο (Γ1), από όπου ήταν και προσβάσιμο το κτίριο, έναν πρόδομο (Γ2) και δόμο (Γ3), ο οποίος διέθετε και τη γνωστή ανακτορική διαρρύθμιση με εστία στο κέντρο και τέσσερις περιβάλλοντες κίονες γύρω από αυτή, με τη διαφορά, όμως, ότι η εστία είχε τετράπλευρη και όχι κυκλική μορφή. Τη νότια πλευρά των δωματίων διέτρεχε ένας διάδρομος και οδηγούσε στα υπόλοιπα διαμερίσματα που διαμορφώνονταν στη βόρεια και στη νότια πλευρά. Η βόρεια πτέρυγα περιλάμβανε χώρους τετράπλευρους, αξονικά διατεταγμένους, που συνιστούσαν χώρους κατοίκησης, ενώ η νότια πτέρυγα περιλάμβανε χώρους που αποτελούσαν ένα ενιαίο οικοδομικό σύνολο και χρησίμευαν για την αποθήκευση των προϊόντων²⁰⁰.

Το **Κτίριο Β** στην ακρόπολη της Μάλθης, εμβαδού 79τ.μ. αποτελείται από μια κεντρική αυλή γύρω από την οποία αναπτύσσονταν τα διαμερίσματα σε τρεις πτέρυγες κατά μήκος της βόρειας, ανατολικής και δυτικής πλευράς, ενώ η είσοδος πραγματοποιούνταν από την ανατολική πλευρά. Το κτήριο περιλαμβάνει ένα μεγαροειδές διαμέρισμα αποτελούμενο, όμως, από ένα πρόπυλο ή προθάλαμο που οδηγούσε στο κυρίως δωμάτιο ή δόμο, στο εσωτερικό του οποίου διακρίνονται κατάλοιπα ωοειδούς εστίας που περιβάλλεται από κίονες και έναν ημι-υπαίθριο χώρο στην προέκτασή του.

Τέλος, το **Κτίριο Γ** στον οικισμό της Μάλθης Μεσσηνίας, αν και συνιστούσε ένα πολύπλοκο σύνθετο κτηριακό συγκρότημα, εντούτις παρουσίαζε τα ανακτορικά χαρακτηριστικά στη διαρρύθμιση που υιοθέτησαν και άλλα κτίρια της περιόδου. Το οικιστικό αυτό συγκρότημα κτίστηκε κατά τη διάρκεια της ΥΕ περιόδου αλλά πήρε την τελική του μορφή κατά την ΥΕΙΙΑ. Τα δωμάτια του συγκροτήματος διαμορφώνονται σε τέσσερις πτέρυγες εκ των οποίων οι δύο είχαν οικιακό χαρακτήρα (ΜαλθΕ, ΜαλθΖ) και οι άλλες δύο βοηθητικό-αποθηκευτικό (ΜαλθΓ, ΜαλθΔ), και οικοδομήθηκαν σε δύο διαφορετικά επίπεδα του λόφου, ενώ η κεντρική είσοδος του συγκροτήματος ήταν αρχικά στη δυτική πλευρά αλλά μετά την προσθήκη των επιμέρους χώρων επικοινωνούσε με ένα υπαίθριο χώρο στα ανατολικά και δυτικά προς το συγκροτήμα ΜαλθΖ. Το κτηριακό συγκρότημα ΜαλθΖ διαθέτει τα τυπικά μυκηναϊκά χαρακτηριστικά με πρόδομο, δόμο και έναν οριοθετημένο αύλειο χώρο στον παράλληλο άξονα του οποίου διαμορφώνονται οι λοιποί βοηθητικοί χώροι. Ο δόμος, διαστάσεων 44τ.μ., περιλάμβανε μια εστία ωοειδούς διατομής τοποθετημένη δίπλα στον ανατολικό τοίχο και το δάπεδό της έφερε πλακόστρωση από επίπεδους πλακαρούς λίθους

²⁰⁰ Η παρουσία του συστήματος αγωγών που διατρέχουν τα δωμάτια αυτής της πτέρυγας υποδηλώνει πιθανόν τον εργαστηριακό χαρακτήρα που είχε.

Τύπος Α4: Σύνθετες οικιστικές μονάδες με δύο άξονες σε ορθή γωνία και πυρήνα Τύπου Α2

Στον Τύπο Α4 εντάσσονται οι οικιστικές μονάδες που διαθέτουν πυρήνα με δύο στεγασμένους χώρους (πρόπυλο/προθάλαμος-κυρίως δωμάτιο) αλλά διατάσσονται σε δύο άξονες σε ορθή γωνία.

Στην ομάδα αυτή εντάσσεται ένα κτίριο στην Πελοπόννησο και συγκεκριμένα στην περιοχή της Λέρνας. Το Κτίριο Δ ανεγέρθηκε πάνω στα θεμέλια ΜΕ κτιρίων και καταστράφηκε στις αρχές της ΥΕΙΠΒ1 περιόδου, έχοντας δύο φάσεις κατοίκησης με τη δεύτερη να τοποθετείται μετά την καταστροφή του αρχικού κτιρίου. Πρόκειται για ένα κτίριο ορθογώνιας κάτοψης που αποτελείται από δύο δωμάτια (1 και 2) και δύο διαδρόμους που συναντώνται σε ορθή γωνία μπροστά από την κεντρική είσοδο της οικιστικής μονάδας. Ωστόσο, το τμήμα αυτό του κτιρίου που διασώζεται δεν επιτρέπει την ακριβή εξαγωγή συμπερασμάτων για την αρχιτεκτονική του μορφή συνολικά .

9.2 Τύπος Β: Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με επάλληλα δωμάτια

Τύπος Β1: Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με επάλληλα δωμάτια σε έναν άξονα.

Οι οικιστικές μονάδες αυτού του τύπου διαρθρώνονται σε έναν άξονα και σχηματίζουν ορθογώνια, επιμήκη κτίρια με επάλληλα δωμάτια. Στα κτίρια αυτά, παρατηρείται το φαινόμενο ότι το μεγαλύτερο σε διαστάσεις δωμάτιο, βρίσκεται στο άκρο των κτιρίων και διαθέτουν ανοιχτούς υπαίθριους χώρους. Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται το **Εργαστήριο των Μυκηνών**, το οποίο βρίσκεται στη βόρεια κλιτύ του λόφου της ακρόπολης προς τη χαράδρα της Κοκορέτσας. Το κτηριακό αυτό συγκρότημα γνώρισε τρεις φάσεις κατοίκησης, εκ των οποίων η πρωιμότερη τοποθετείται στην ΥΕΙΙΑ2 περίοδο. Η κύρια φάση κατοίκησης του, όμως, ήταν κατά την ΥΕΙΙΒ1-2 περίοδο, ενώ η τρίτη φάση τοποθετείται κατά την ΥΕΙΙΓ πρώιμη. Αν και διασώθηκε σε επίπεδο ισογείου, το κτίριο φαίνεται πως διασώζεται μόνο σε επίπεδο ισογείου διαμορφώνοντας έντεκα δωμάτια στο εσωτερικό του και μια υπαίθρια αυλή στην προέκτασή του, αλλά δεν διατίθενται περισσότερες πληροφορίες καθώς δεν ολοκληρώθηκε η ανασκαφική του έρευνα.

Το **Κτίριο 14** στον οικισμό της Τσουνγκίζας τοποθετείται χρονολογικά κατά την ΥΕΙΙΒ1 περίοδο και αποτελεί ένα επίμηκες, ορθογώνιας κάτοψης κτίριο, αποτελούμενο από δύο πτέρυγες με προσανατολισμό Α-Δ και η δεύτερη με προσανατολισμό Β-Ν, οι οποίες στην προέκτασή τους διαμορφώνουν μια ανοιχτή υπαίθρια αυλή. Η πρώτη πτέρυγα, η οποία και διασώζεται σε καλύτερη κατάσταση, περιλαμβάνει τέσσερα δωμάτια (1,2,3,4), εκ των οποίων τα δωμάτια (1,3) διαμόρφωναν έναν ενιαίο χώρο, επίμηκες, ορθογώνιο που διακόπτονταν από έναν μικρότερο, ο οποίος πιθανότατα να είχε βοηθητικό ρόλο, ενώ οι χώροι 1 και 3 αποτελούσαν τους κύριους χώρους της οικίας. .

Η **Οικία Β** στις Ζυγουριές ενσωματώνει στο εσωτερικό της τέσσερα ορθογώνια, επιμήκη δωμάτια στο δυτικό τμήμα του διαδρόμου και ένα δωμάτιο στο βόρειο τμήμα, το οποίο ήταν μεγάλων διαστάσεων, 4,95μ. (Β-Ν), συγκριτικά με τα υπόλοιπα διαμερίσματα του κτιρίου. Το δωμάτιο αυτό επικοινωνούσε με το διπλανό του αλλά και με το υπόλοιπο μέρος της οικίας μέσω θυρών μέσω του κλειστού διαδρόμου που διαμορφώνεται από τον οποίο σώζονται οι μεγάλες πλάκες του κατωφλιού. Ακόμη, το κτίριο ήταν χτισμένο πάνω σε άνδηρα, εκτείνονταν προς τα δυτικά και διέθετε άνω όροφο όπου βρίσκονταν τα ιδιωτικά διαμερίσματα, καθώς τα δωμάτια του ισογείου φαίνεται πως είχαν αποθηκευτική λειτουργία λόγω της ποσότητας κεραμικής που εντοπίστηκε στο εσωτερικό. Η τεράστια ποσότητα κεραμικής που εντοπίστηκε στο εσωτερικό των αποθηκών του κτηρίου οδήγησε στο συμπέρασμα πως εδώ πραγματοποιούνταν και εργαστηριακές δραστηριότητες.

Το **Κτίριο II-7** στα Νιχώρια είναι μια ορθογώνια, επιμήκη οικιστική μονάδα, που διασώζεται αποσπασματικά. Οι τέσσερις επάλληλοι χώροι που ενσωματώνονται στο εσωτερικό διατάσσονται ανά δύο σε δύο πτέρυγες με προσανατολισμό Α-Δ, με την

κεντρική είσοδο να βρίσκεται στην ανατολική πλευρά. Τέλος, στο βόρειο τμήμα του κτιρίου υπήρχε μια υπαίθρια κοινόχρηστη αυλή.

Το **Κτήριο IV-6** στα Νιχώρια κατασκευάστηκε κατά την ΥΕΙΙΑ2 περίοδο και γνώρισε τέσσερις οικοδομικές φάσεις. Αρχικά, ήταν ένα μονόχωρο κτίριο με δωμάτιο τετράγωνης κάτοψης και προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ. Η κεντρική είσοδος βρίσκονταν στη ΒΔ γωνία του δωματίου και οδηγούσε σε δύο υπαίθριες αυλές που διαμορφώνονταν βόρεια και ανατολικά της εισόδου, οι οποίες δεν βρίσκονταν στο ίδιο επίπεδο και η πρόσβαση από τη μια αυλή στην άλλη πραγματοποιούνταν μέσω λίθινης κλίμακας. Σε επόμενη φάση κατοίκησης, το κτήριο περιλάμβανε τέσσερις χώρους διατεταγμένους σε δύο παράλληλες πτέρυγες.

Μια ακόμη οικιστική μονάδα στα Νιχώρια που εντάσσεται σ' αυτή την κατηγορία (Τύπος Β1) είναι το **Κτίριο III-6**, το οποίο, όμως, διασώζεται σε αποσπασματική κατάσταση και αποτελούνταν από δύο πτέρυγες με δύο δωμάτια η καθεμιά, οι οποίες επικοινωνούσαν μεταξύ τους μέσω ανοιγμάτων και δεν υπήρχε κάποιος διάδρομος στο εσωτερικό. Το Κτίριο αυτό χρονολογείται στην ΥΕΙΙΑ1 περίοδο και στα τέλη της ΥΕΙΙΑ2 καταστράφηκε ώστε να χρησιμοποιηθεί ως υπαίθριος χώρος.

Στον μυκηναϊκό οικισμό των Νιχωρίων, οι ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν αποκάλυψαν τα θεμέλια κτιρίων, η κάτοψη των οποίων δεν είναι ευδιάκριτη ώστε να εξαχθούν κάποια συμπεράσματα. Το κτίριο **II-3** περιλάμβανε τουλάχιστον τρία δωμάτια με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ στην προέκταση των οποίων υπήρχε μια κοινόχρηστη πλακόστρωτη αυλή. Δυτικά της πλακόστρωτης αυλής αποκαλύφθηκαν τα θεμέλια του κτιρίου **II-4**, δηλαδή τμήματα τοίχων που δημιουργούν δύο δωμάτια με προσανατολισμό ΒΔ-ΝΑ. Νοτιοδυτικά της οικίας αυτής εντοπίστηκαν, επίσης, αποσπασματικά τα θεμέλια του κτιρίου **II-5** από το οποίο, όμως, διασώζονται μονάχα τμήματα τοίχων και τμήμα πλακόστρωτης αυλής που καθιστούν αδύνατη τη διεξαγωγή συμπερασμάτων για την κάτοψή της. Στον οικισμό διασώζονται και τμήματα τοίχων που διαμορφώνουν ορθογώνιες οικιστικές μονάδες **IV-3, IV-7, IV-12** χωρίς ωστόσο να μπορεί να προσδιοριστεί η αρχιτεκτονική τους κάτοψη²⁰¹.

Στις ΝΑ παρειές του λόφου της Τσουνγκιζας αποκαλύφθηκαν τα κατάλοιπα της **Οικίας 13**, τα οποία είναι σε αποσπασματική κατάσταση. Το κτίριο χρονολογείται κατά τη μεταβατική φάση από την ΥΕΙΙΒ στην ΥΕΙΙΑ1 περίοδο, και οι τοίχοι του είναι χτισμένοι με αργούς λίθους αλλά λόγω της αποσπασματικής φύσης της δεν μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα για την κάτοψή της.

Τύπος Β2: Οικιστικές μονάδες με επάλληλα δωμάτια σε δύο ή περισσότερους παράλληλους άξονες

Σ' αυτόν τον τύπο των ιδιωτικών οικιστικών μονάδων (Τύπος Β2) ανήκουν κτίρια, με επάλληλα ανισομεγέθη δωμάτια, τα οποία αναπτύσσονται κατά μήκος δύο περισσότερων αξόνων²⁰². Οι οικιστικές μονάδες αυτού του τύπου διαθέτουν συνήθως

²⁰¹ Η ένταξη αυτών των κτηρίων στο τύπο αυτό (Β1) είναι επισφαλής λόγω της αποσπασματικής φύσης των αρχιτεκτονικών τους καταλοίπων.

²⁰² Ο Darque αναφέρεται στα κτίρια που διατάσσονται σε δύο παράλληλους άξονες (Darque 2005, 350-351). Επίσης και ο Hiesel (Hiesel 1990, 69-83). Αυτός ο τύπος κτιρίου δεν αναφέρεται στην

περισσότερους από έναν χώρους στον κάθε άξονα και ποικιλία στα μεγέθη των δωματίων.

Στην ομάδα αυτή των κτιρίων εντάσσεται και η **Οικία Πέτσα** στις Μυκήνες που συνιστούσε ένα σύνθετο κτηριακό συγκρότημα, εμβαδού 300τ.μ., το οποίο κτίστηκε κατά την ΥΕΙΙΑ2 περίοδο και καταστράφηκε στα τέλη αυτής της περιόδου. Οι χώροι αναπτύσσονταν σε τρεις πτέρυγες, η καθεμία από τις οποίες διαμορφώνονταν σε διαφορετικό επίπεδο. Μεταξύ αυτών, η πρώτη πτέρυγα στα ανατολικά αποτελούνταν από τρία δωμάτια, τα οποία ενσωμάτωναν οικιακές και εργαστηριακές δραστηριότητες στο εσωτερικό τους, η κεντρική φιλοξενούσε εννέα χώρους διέλευσης και αποθηκευτικούς, ενώ η τρίτη πτέρυγα στα δυτικά περιλάμβανε δύο δωμάτια με καθαρά αποθηκευτική λειτουργία που άνοιγαν προς ένα ημι-υπαίθριο χώρο και μια αυλή μη οριοθετημένη. Οι χώροι του άνω ορόφου περιλάμβανε χώρους κατοίκησης από τους οποίους όμως διασώζονται μονάχα τμήμα τοιχογραφιών. Ο εργαστηριακός χαρακτήρας του κτιρίου επιβεβαιώθηκε από την ανεύρεση κλιβάνου στη δυτική πλευρά, ενώ ο διάδρομος που ξεκινούσε από την περιοχή των εργαστηρίων οδηγούσε στα ιδιωτικά διαμερίσματα της ανατολικής πτέρυγας τα οποία δεν σώζονται.

Στις Μυκήνες η **Οικία στις Πλάκες** είναι μια ακόμη οικιστική μονάδα που τοποθετείται στον συγκεκριμένο τύπο, καθώς τα δωμάτιά της διαμορφώνονταν σε τρία διαφορετικά επίπεδα, εκ των οποίων στο μεσαίο επίπεδο χτίστηκαν τα ισόγεια δωμάτια ενώ στην κατώτερη πτέρυγα τα κατώγια, που ήταν προσβάσιμα μέσω ξύλινων καταπακτών από τους χώρους του ισογείου. Κατά μήκος της δυτικής πλευράς του κτιρίου εκτείνονταν ένας δρόμος που οδηγούσε έναν υπαίθριο χώρο στη νότια πλευρά του κτιρίου, όπου βρισκόταν και η κεντρική είσοδος. Τα δάπεδα των δωματίων πατούσαν είτε σε τεχνητή είτε σε φυσική επίχωση, για την δημιουργία των οποίων διαμορφώθηκε και το φυσικό ανάγλυφο του εδάφους. Η υπαίθρια αυλή στη νότια πλευρά της οικίας τραπεζιόσχημης κάτοψης και χωρίς διαμορφωμένο δάπεδο και οριοθετείται από τοίχους κτιρίου που δεν έχει ανασκαφεί. Στο κεντρικό τμήμα του κτιρίου όπου διαμορφώνεται μια ομάδα δωματίων (1-5) υπήρχε ένας μακρόστενος χώρος, δηλαδή ένα είδος διαδρόμου που χρησίμευε και την αποθήκευση διάφορων αγαθών. Τα δωμάτια που φιλοξενούνταν στο τμήμα αυτό του κτιρίου ήταν τετράπλευρου σχήματος και απέδωσαν σημαντικό αριθμό ευρημάτων. Το δεύτερο συγκρότημα των δωματίων του κτιρίου ήταν ανεξάρτητο καθώς ήταν προσβάσιμο από τη νότια πλευρά. Τέλος, τα κατώγια που ήταν χτισμένα σε χαμηλότερο επίπεδο πιθανότατα ήταν αποθηκευτικοί χώροι λόγω της προσβασιμότητας τους από τα δωμάτια του ισογείου. Το σύνολο των αρχιτεκτονικών αυτών καταλοίπων χρονολογείται κατά την ΥΕΙΙΒ περίοδο.

Η **Οικία του Τάφου των Τριπόδων** στις Μυκήνες περιλαμβάνει τρεις φάσεις κατοίκησης με την πρώτη να τοποθετείται από την ΥΕΙΙΑ2 έως την ΥΕΙΙΒ περίοδο, η δεύτερη από την ΥΕΙΙΒ1 έως την ΥΕΙΙΒ2 περίοδο, όπου το εμβαδόν του κτιρίου έφτανε τα 450τ.μ., και η τρίτη φάση τοποθετείται κατά τη μετάβαση από την ΥΕΙΙΒ στην ΥΕΙΙΓ περίοδο. Το κτίριο αυτό διαιρούνταν σε τέσσερις πτέρυγες αποτελούμενες από 23 δωμάτια παρατακτικά διατεταγμένα με προσανατολισμό Α-Δ που καταλάμβαναν όλη την επιφάνεια του τεχνητού ανδρήρου. Στη βόρεια και στη δυτική

κατηγοριοποίηση της Mylonas-Shear (Mylonas-Shear 1968).

πλευρά του συγκροτήματος υπήρχαν ανοικτοί υπαίθριοι χώροι και διάδρομοι που παρείχαν πρόσβαση στους χώρους. Ακόμη, νότια του κεντρικού τμήματος δημιουργήθηκε μια ημικυκλική εσοχή για την διαμόρφωση μικρών δωματίων σαν βοηθητικοί χώροι.

Το **Κτίριο IV-8** χρονολογείται κατά την ΥΕΙΙΑ2 περίοδο και εγκαταλείφθηκε κατά την ΥΕΙΙΒ2. Στο εσωτερικό του ενσωματώνονται πέντε δωμάτια τα οποία διασχίζονταν από δύο διαδρόμους, όμως λόγω της κατασκευής του κτιρίου σε χαράδρα δεν αποκαλύφθηκε σε όλη του την έκταση και αποτελούσε μέρος ενός πιο σύνθετου οικοδομήματος λόγω των αρχιτεκτονικών καταλοίπων που εντοπίστηκαν γύρω από αυτό.

Ένα ακόμα κτίριο που εντάσσεται είναι η **οικιστική μονάδα Α** στο νότιο τμήμα της Ακρόπολης της Μάλθης, το οποίο χρονολογείται κατά την ΥΕΙΙΑ περίοδο και καταστράφηκε από πυρκαγιά κατά την ΥΕΙΙΒ2. Τα δωμάτια που ενσωματώνονται σ' αυτό οργανώνονται σε δύο παράλληλους άξονες με προσανατολισμό Β-Ν και περιλαμβάνει δύο υπαίθριους χώρους δυτικά και νότια , ενώ η κεντρική είσοδος τοποθετείται στη δυτική πλευρά.

Τέλος, το **Κτίριο Κ** που βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα του οικισμού της Μάλθης, κατασκευάστηκε κατά τη ΜΕ περίοδο και χρησιμοποιούνταν μέχρι και την ΥΕ φάση. Τα δωμάτια οργανώνονται σε τρεις παράλληλες πτέρυγες , εκ των οποίων οι δύο είχαν προσανατολισμό Β-Ν , ενώ η τρίτη πτέρυγα Α-Δ. Η πρόσβαση στα δωμάτια επιτυγχάνονταν μέσω ανοιγμάτων, ενώ διακρίνεται και ένας επιμήκης υπαίθριος χώρος.

9.3. Τύπος Γ: Μονόχωρες οικιστικές μονάδες

Αυτός ο τύπος των οικιστικών μονάδων έχει την απλούστερη αρχιτεκτονική κάτοψη, η οποία αποτελείται από ένα μόνο χώρο , συνήθως ορθογώνιο δωμάτιο. Πρόκειται για ανεξάρτητα κτίρια , τετράγωνα ή αψιδωτά σε κάτοψη και όσον αφορά το εσωτερικό των κτιρίων, από τα δύο παραδείγματα κτιρίων που συναντάμε στην Πελοπόννησο, μόνο σε ένα κτίριο εντοπίστηκαν κατάλοιπα εστίας.

Στον Τύπο Δ ανήκουν δύο κτίρια στην Πελοπόννησο, εκ των οποίων το ένα εντοπίζεται στον μυκηναϊκό οικισμό των Νιχωρίων και το άλλο στο νομό Αχαΐας στον οικισμό της Αιγείρας. Συγκεκριμένα στον οικισμό των Νιχωρίων το **Κτίριο III-3** παρουσιάζει αψιδωτή κάτοψη και χρονολογείται κατά την ΥΕΙΙΑ2-Β περίοδο. Αποτελείται από ένα κεντρικό δωμάτιο (αρ.2) διαστάσεων 8χ5μ. και έναν ημι-υπαίθριο χώρο μέσω του οποίου πραγματοποιούνταν η είσοδος προς το κεντρικό δωμάτιο.

Τέλος, στην κοιλάδα της Αιγείρας συναντάμε ένα ακόμη κτίριο που εντάσσεται στην κατηγορία αυτή, το Κτίριο II , το οποίο αποτελούνταν από έναν χώρο τετράγωνο σε κάτοψη, διαστάσεων 7,90 χ 4μ., στο εσωτερικό του οποίου εντοπίστηκαν κατάλοιπα εστίας.

9.4.Τύπος Δ: Οικιστικές μονάδες με ασαφή κάτοψη

Στην πέμπτη ομάδα κτιρίων (Τύπος Ε) εντάσσεται ένας μεγάλος αριθμός οικιστικών μονάδων στην Πελοπόννησο των οποίων η κάτοψη δεν είναι ολοκληρωμένη καθώς δεν πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα με σκοπό να αποκαλυφθεί η συνολική τους έκταση.

Στις Μυκήνες, στο ΒΔ τμήμα της Πύλης των Λεόντων, καταγράφεται η **Οικία του Οινεμπόρου**, η οποία κτίστηκε κατά την ΥΕΙΙΑ2 περίοδο και καταστράφηκε από φωτιά στα τέλη του 14^{ου} αι.. Ως εκ τούτου, το κτίριο διατηρείται σε αποσπασματική κατάσταση και δεν δύναται να αναγνωριστεί η αρχιτεκτονική της κάτοψη. Μεταξύ των οικιών που βρίσκονται στην ίδια συνοικία με την Οικία του Οινεμπόρου, είναι η **Οικία του Μολύβδου**, η οποία κατασκευάστηκε στα τέλη της ΥΕΙΙΑ2 περιόδου και καταστράφηκε από φωτιά στις αρχές της ΥΕΙΙΒ φάση. Από την μερική ανασκαφική έρευνα που διενεργήθηκε, προέκυψε πως είναι χτισμένη πάνω σε άνδηρα περιλάμβανε δύο υπόγεια δωμάτια, τα οποία είχαν αποθηκευτική χρήση, και πιθανόν υπήρχε και άνω όροφος όπου βρίσκονταν οι κύριοι χώροι κατοίκησης. Το κτίριο αυτό έχει διαστάσεις 20 χ 30μ. και η πρόσβαση προς αυτό πραγματοποιούνταν μέσω της αναβάθρας. Βορειοδυτικά του Θρησκευτικού Κέντρου καταγράφεται και η ύπαρξη της **Νότιας Οικίας**, η ανοικοδόμηση της οποίας ανάγεται στον 13^ο αι. π.Χ. και αποτελούσε μέρος ενός άλλου συγκροτήματος. Το ίδιο, όμως, φαίνεται πως ήταν ανεξάρτητο και προσβάσιμο από τη δυτική πλευρά.

Στη Λέρνα διατηρούνται αποσπασματικά τα κατάλοιπα ενός **Κτιρίου 5**, το οποίο τοποθετείται χρονολογικά στην ΥΕΙΙΑ2 περίοδο και στην ΥΕΙΙΒ1 φάση λόγω των επάλληλων δαπέδων στο εσωτερικό της. Από το κτίριο αυτό διασώζονται αποσπασματικά δύο εσωτερικοί χώροι (α και β), από τα οποία ο χώρος α πιθανόν συνιστούσε τον αύλειο χώρο του οικοδομήματος, ενώ ο χώρος β αποτελούσε τμήμα δωματίου του οποίου η χρήση δεν μπορεί να καθοριστεί.

Το **Κτίριο ΙΙΙ-4** που καταγράφεται κατά μήκος του μυκηναϊκού δρόμου στον οικισμό των Νιχωρίων διασώζει ελάχιστα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και ως εκ τούτου είναι αδύνατο να προσδιοριστεί η αρχιτεκτονική της κάτοψη. Οι σωζόμενοι τοίχοι είναι θεμελιωμένοι στο φυσικό βράχο και κτισμένοι με αργούς λίθους. Τα όστρακα που περισυλλέχθηκαν από το δάπεδο την χρονολογούν στην ΥΕΙΙΑ2 περίοδο. Το **Κτίριο ΙΙΙ-5** που εντοπίστηκε κατά μήκος του βόρειου κρασπέδου του μυκηναϊκού δρόμου, διαθέτει δύο οικοδομικές φάσεις, με την πρώτη να τοποθετείται στην ΥΕΙΙΑ2-Β1 περίοδο και τη δεύτερη στην ΥΕΙΙΒ1-Β2 φάση. Από το κτίριο αυτό, διασώζονταν σε αποσπασματική κατάσταση τμήματα τοίχων που σχηματίζουν τις γωνίες των δωματίων, οι οποίοι είναι χτισμένοι με αργολιθοδομή. Τέλος, το **Κτίριο ΙV-11** που αποτελεί και την τελευταία οικιστική μονάδα του οικισμού, διασώζει μόνο δύο τοίχους που διαμορφώνουν τη ΒΑ γωνία ενός επιμήκους ορθογώνιου δωματίου, ενώ η δυτική πλευρά του κτιρίου δεν έχει αποκαλυφθεί λόγω της διάβρωσης που υπέστη το έδαφος στο σημείο αυτό.

Το **Κτίριο Η** στη νότια συνοικία του οικισμού της Μάλθης ήταν χτισμένο σε επικλινές έδαφος και διέθετε τέσσερις εσωτερικούς χώρους που αναπτύσσονταν γύρω από μια κεντρική αυλή, ενώ η πρόσβαση επιτυγχάνονταν μόνο από την ανατολική πλευρά μέσω της κεντρικής αυλής. Παρά το γεγονός ότι δύο από τα δωμάτια του κτιρίου είχαν αφιδωτή κάτοψη, ο ανασκαφέας δεν παραθέτει περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα δωμάτια του κτιρίου συνολικά.

Στον οικισμό του Αγίου Στεφάνου στη Λακωνία , διασώζονται διάσπαρτα τμήματα τοίχων των οικιστικών μονάδων της Ύστερης Εποχής του Χαλκού , που καθιστά αδύνατη την ανάλυση της αρχιτεκτονικής του κάτοψης.

Στον οικισμό της Αιγείρας στην Αχαΐας, η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως τα κατάλοιπα δύο κτιρίων , τα οποία όμως είναι σε αποσπασματική κατάσταση. Η **οικιστική μονάδα Ι** , διαστάσεων 7 χ 3,75μ. και προσανατολισμό Α-Δ διασώζει μονάχα τον ανατολικό και δυτικό τοίχο, ενώ το **Κτίριο 5**, διαστάσεων 14,50 χ 9μ. και προσανατολισμό Α-Δ περιλάμβανε δύο χώρους στο εσωτερικό του, χωρίς ωστόσο να παρατίθενται περισσότερες πληροφορίες γι' αυτό.

Επίσης, οι περιορισμένες ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν σε όλη την έκταση του Τείχους των Δυμαίων έφεραν στην επιφάνεια αρχιτεκτονικά λείψανα κτιρίων του Υστεροελλαδικού οικισμού, η φύση των οποίων, όμως, δεν μπορεί να καθοριστεί. Ακόμη, στο λόφο της Μυγδαλιάς, τα κτίρια που αποκαλύφθηκαν παρουσιάζουν ορθογώνια κάτοψη και περιλαμβάνουν ημι-υπαίθριους χώρους και αυλές στον περιβάλλοντα χώρο τους, τα οποία όμως δεν μπορούν να προσδιοριστούν με ακρίβεια. Όπως και στο λόφο της Μυγδαλιάς, έτσι και στη θέση Χαλανδρίτσα , το σύνολο των οικιών έχουν τραπεζοειδής κάτοψη και διέθεταν τουλάχιστον δύο χώρους στο εσωτερικό τους, αλλά η κάτοψη της καθεμιάς δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια λόγω των περιορισμένων πληροφοριών που διαθέτουμε.

Στο λόφο του Σφακοβουνίου στην Αρκαδία, τα κτίρια του οικισμού περιλάμβαναν μεγάλους τετράπλευρους χώρους με προσανατολισμό Α-Δ, για τα οποία, όμως, ο ανασκαφέας δεν παραθέτει κάποια αρχιτεκτονική κάτοψη αλλά και περισσότερες πληροφορίες.

Επιπλέον, στη θέση Κακόβατος στην Ηλεία, οι ανασκαφές έφεραν στο φως αρχιτεκτονικά λείψανα ενός οικιστικού συγκροτήματος, που αποτελούνταν από δωμάτια διαφόρων διαστάσεων, στο εσωτερικό των οποίων εντοπίστηκαν πίθοι με απανθρακωμένους καρπούς που οδήγησαν στο συμπέρασμα πως είχε βιοτεχνικό - αποθηκευτικό χαρακτήρα. Στο Επιτάλιο, οι αρχαιολογικές έρευνες αποκάλυψαν μια οικιστική μονάδα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, διαστάσεων 7,9 χ 10μ., ορθογώνιας κάτοψης και με προσανατολισμό Α-Δ, από την οποία όμως διασώζονται τμήματα δύο δωματίων. Στο εσωτερικό τους ανευρέθη μια ασάμινθος καθώς και όστρακα κεραμικής που επιβεβαίωσαν τον ιδιωτικό οικιστικό χαρακτήρα της οικιστικής μονάδας.

Τέλος, οι περιορισμένες ανασκαφικές έρευνες στη θέση Κλειδί Σαμικού και Κουτσοχέρα-Διασέλλων απέδωσαν ελάχιστα αρχιτεκτονικά λείψανα τα οποία και δεν δύναται να προσδιοριστούν με ακρίβεια.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα διπλωματική εργασία εξετάστηκαν και αναλύθηκαν από αρχιτεκτονικής άποψης ιδιωτικές οικιστικές μονάδες της Υστεροελλαδικής ΙΙΙ περιόδου (1390-1065 π.Χ.) που εντοπίστηκαν στην Πελοπόννησο.

Αρχικά, έγινε προσπάθεια στο να προσδιοριστεί ο όρος «οικιστική μονάδα» αλλά και να γίνει ο διαχωρισμός της μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής. Λαμβάνοντας υπόψη τα προαναφερθέντα, γίνεται σαφές πως κάθε κτίριο διαμορφώνει τους εσωτερικούς χώρους της με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτυγχάνεται η ιδιωτικότητα των ανθρώπων που διαμένουν σ' αυτή αλλά και να προστατεύονται ή να απομονώνονται από το εξωτερικό περιβάλλον προκειμένου να πραγματοποιήσουν την οποιαδήποτε καθημερινή τους δραστηριότητα που μπορεί να σχετίζεται είτε με την παραγωγή και κατανάλωση τροφής και άλλων προϊόντων που είναι απαραίτητα για την καθημερινή τους διαβίωση, είτε με την συνάθροιση μόνο μεταξύ της οικιακής ομάδας που διαμένει στο εκάστοτε κτήριο είτε με τον ύπνο. Για το σκοπό αυτό, κάθε οικιακή ομάδα έχτισε την εκάστοτε κατοικία της, διαμορφώνοντας παράλληλα τα εσωτερικά της διαμερίσματα τονίζοντας τι είναι ιδιωτικό και τί δημόσιο, ποια καθημερινή δραστηριότητα που διεξάγουν αφορά αποκλειστικά τους ανθρώπους που διαμένουν σ' αυτή την οικία και ποια δραστηριότητα αφορά και το εξωτερικό κοινωνικό σύνολο, δηλαδή την κοινωνία που βρίσκεται έξω από τα όρια της οικίας και με την οποία μπορεί να τη μοιραστεί. Έτσι, με την διαμόρφωση διαδρόμων μεταξύ των επιμέρους δωματίων, τη δημιουργία θυρών- ανοιγμάτων για τη διέλευση από τον έναν χώρο στον άλλο ή ακόμη και με το μη άνοιγμα θυρών στους τοίχους κάποιων δωματίων, τα μέλη επέβαλλαν κάποια όρια και στους ίδιους ενοίκους της οικίας αλλά και στους ανθρώπους που απαρτίζουν τον εξωτερικό περιβάλλοντα δημόσιο χώρο, τονίζοντας τους τι είναι αυτό που τους ανήκει και τι αυτό που δεν ανήκει σε κάποια μέλη της κοινωνίας, σε μια περίοδο (την ΥΕΙΙΙ) που ο μυκηναϊκός κόσμος είχε ανθήσει λόγω της ίδρυσης των ανακτορικών κέντρων τα οποία είχαν υπό τον έλεγχο τους πολλές περιοχές της μυκηναϊκής επικράτειας και ιδιαίτερα της Πελοποννήσου, η περίπτωση της οποίας εξετάζεται στην παρούσα μελέτη.

Για το λόγο αυτό, μελετήθηκαν χωριστά και αναλυτικά οι μυκηναϊκές ιδιωτικές οικιστικές δομές σε κάθε θέση οικιστική της Πελοποννήσου. Παρατηρώντας, λοιπόν, τα οικιστικά σύνολα που καταγράφονται σε κάθε περιοχή της Πελοποννήσου, προκύπτουν τα ακόλουθα συμπεράσματα. Κάθε θέση, στη συγκεκριμένη περίπτωση της Πελοποννήσου, που βρίσκονταν ή όχι υπό τον έλεγχο του μυκηναϊκού ανακτορικού κέντρου, υιοθέτησε τον λεγόμενο ανακτορικό μεγαροειδή τύπο (πρόπυλο-πρόδομος-κυρίως δωμάτιο) που συναντάμε στα ανάκτορα, και στις ιδιωτικές της κατοικίες με κάποιες, ωστόσο, παραλλαγές προκειμένου να εξασφαλιστεί η ιδιωτικότητα. Έτσι, βλέπουμε μια τριμερής μεγαροειδής δομή αποτελούμενη από ένα πρόπυλο, με κίονες σε κάποιες περιπτώσεις, που οδηγούσε σε έναν προθάλαμο ή πρόδομο και ένα κύριο δωμάτιο ή δόμο το οποίο ήταν προσβάσιμο από τον προθάλαμο, στο κέντρο του οποίου υπήρχε μια κυκλική ή ωειδής κάτοψη εστία και κίονες περιμετρικά της από τους οποίους όμως σώζονται μόνο οι βάσεις σε όλες σχεδόν τις θέσεις. Ο χώρος αυτός αποτελούσε το «δημόσιο» μέρος του κτηρίου συνολικά στο οποίο λάμβαναν χώρα δραστηριότητες που σχετίζονταν με την προετοιμασία του φαγητού ή άλλων οικιακών δραστηριοτήτων, ενώ συνιστούσε και το μέρος στον οποίο τα μέλη που αποτελούσαν την οικιακή ομάδα του κτηρίου ή οι άνθρωποι που προέρχονταν από τον εξωτερικό περιβάλλοντα χώρο του οικισμού συγκεντρώνονταν γύρω από την εστία. Στο πίσω μέρος του δόμου ήταν διαμορφωμένο ένα ακόμη δωμάτιο το οποίο έλαβε τον

χαρακτηρισμό οπισθόδομο, και ήταν σε κάποιες περιπτώσεις είτε ένας ενιαίος χώρος είτε μέσω ενός διαχωριστικού τοιχάριου χωρίζονταν σε δύο δωμάτια. Το δωμάτιο αυτό άλλοτε ήταν προσβάσιμο από τον κυρίως δόμο και άλλοτε όχι υποδηλώνοντας ότι είχε σε κάποιο βαθμό ιδιωτικό χαρακτήρα χρησιμεύοντας ίσως στην ξεκούραση των ενοίκων. Με το διαχωρισμό του σε δύο δωμάτια, διαχώριζαν και τη χρήση που είχε ο καθένας. Δηλαδή, ο ένας χώρος πιθανόν είχε περισσότερο ιδιωτικό χαρακτήρα καθώς εκεί αναπαύονταν ίσως οι άνθρωποι της οικίας και ο άλλος μπορεί να χρησίμευε ως μαγειρείο. Σ' αυτή τη διαπίστωση συνηγορούν και τα σταθερά και κινητά ευρήματα που εντοπίστηκαν στο εσωτερικό τους, τα οποία ήταν είτε λίθινες κατασκευές είτε μια εστία και βάθρα για την τοποθέτηση των οικιακών σκευών τους. Σε κάποιες περιπτώσεις, επίσης, ο χώρος αυτός, είχε και αποθηκευτική λειτουργία καθώς εκεί φύλασσαν τα πολύτιμα αντικείμενα και τον εξοπλισμό του μεγάρου όταν δεν χρησιμοποιούνταν²⁰³. Αυτοί οι χώροι αποτελούσαν τον λεγόμενο πυρήνα του κτηρίου μαζί με την αυλή που απλώνονταν μπροστά από το πρόπυλο.

Γύρω από αυτόν τον πυρήνα, αναπτύσσονταν και άλλα δωμάτια τα οποία στην πλειονότητά τους δεν διέθεταν καν ανοίγματα εισόδου και ήταν πιθανόν προσβάσιμα μέσω καταπακτών από τον άνω όροφο. Τα δωμάτια αυτά λόγω και της διαμόρφωσης τους που δεν διέθεταν δηλαδή ανοίγματα, όπως υποδηλώνουν και τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που διασώζονται, είχαν αποθηκευτικό χαρακτήρα καθαρά, καθώς τέτοιοι χώροι φύλασσαν τα προϊόντα της εκάστοτε οικιακής ομάδας και άρα την περιουσία τους όποτε η πρόσβαση σ' αυτά έπρεπε να είναι ελεγχόμενη²⁰⁴. Μεταξύ των επιμέρους δωματίων, και κατά μήκος του κτηρίου αναπτύσσονταν συνήθως διάδρομοι που διευκόλυναν την κυκλοφορία σε κάθε χώρο, ενώ παράλληλα μέσω αυτού ελέγχονταν και η κυκλοφορία των ανθρώπων που εισέρχονταν από το εξωτερικό περιβάλλον της αυλής είτε των ανθρώπων που διέμεναν εκεί ήδη. Σε πολλές περιπτώσεις οικιών βλέπουμε και τη διαμόρφωση άλλων επιπρόσθετων χώρων που χρησίμευαν για βιοτεχνικές δραστηριότητες, οι οποίοι το διαχώριζαν σε πτέρυγες ανάλογα με τη χρήση τους, (εργαστηριακή, πτέρυγα κατοίκησης, και αποθηκευτική). Τέλος, η αυλή ανήκε στον εξωτερικό χώρο της οικιστικής μονάδας και στον εσωτερικό χώρο όλου του οικιστικού συνόλου, η οποία και διαχωρίζονταν από τον εξωτερικό δημόσιο περιβάλλοντα χώρο. Στους μυκηναϊκούς οικισμούς οι λεγόμενες εσωτερικές αυλές τοποθετούνταν συχνά μπροστά από τα κτήρια και τα επιμέρους διαμερίσματα ενώ οι εξωτερικές αυλές δεν ήταν ενσωματωμένες με τα κτήρια και ήταν ασυνήθιστα τοποθετημένες μεταξύ δύο ή περισσότερων κατοικιών. Η λειτουργία τους ήταν πολλαπλή καθώς παρείχαν φρέσκο αέρα στα κτήρια ή εξυπηρετούσαν ως δευτερεύοντες χώροι και αποτελούσαν το επίκεντρο ποικίλων οικιακών δραστηριοτήτων (βιοτεχνικές εργασίες, προετοιμασία του φαγητού, ξεκούραση, συναθροίσεις ανθρώπων που ζούσαν στη γειτονιά, αποθήκευση προϊόντων, ίσως και απόρριψη σκουπιδιών)²⁰⁵.

²⁰³ Σημαντικό παράδειγμα αποτελεί ο οπισθόδομος του κτηρίου στον Άγιο Κωνσταντίνο στα Μέθανα, του οποίου οι τρεις πλευρές πλαισιώνονταν από μια χαμηλή λίθινη προεξοχή και η ποσότητα της κεραμικής που βρέθηκε στο εσωτερικό του προσέδωσε σ' αυτό το χώρο αποθηκευτική λειτουργία.

²⁰⁴ Οι χώροι, στους οποίους η πρόσβαση ήταν αυστηρά ελεγχόμενη, είτε μέσω καταπακτών είτε μέσω μιας προκαθορισμένης πορείας που έπρεπε να ακολουθηθεί για να φτάσει κάποιος σ' αυτούς, καθώς και η αποθηκευτική λειτουργία που ενσωμάτωναν στο εσωτερικό τους δείχνει και την ανάγκη των ανθρώπων της περιόδου που εξετάζεται να προστατεύσουν την ιδιωτικότητά τους καθώς και τα αντικείμενα που είχαν στην κατοχή τους από εξωτερικούς παράγοντες. Πρόκειται για χώρους που προάγουν καθαρά την ιδιωτικότητα την εκάστοτε οικιακής ομάδας.

²⁰⁵ Όπως φαίνεται και από τη χρήση κάθε χώρου του κτηρίου που υποδηλώνεται και από τα κινητά ευρήματα και την ποσότητα της κεραμικής που εντοπίζονται στο εσωτερικό τους, το «νοικοκυριό» περιλάμβανε δραστηριότητες που αποτελούνταν από την παραγωγή (εξασφάλιση και διαχείριση των

Βασιζόμενοι, λοιπόν, στα κριτήρια ταξινόμησης που έθεσαν διάφοροι μελετητές για τις ιδιωτικές οικιστικές μονάδες , όπως παρουσιάστηκαν στο κεφάλαιο 9, διακρίνονται στην περιοχή της Πελοποννήσου κατά την ώριμη Μυκηναϊκή περίοδο (ΥΕΙΙΙ) τέσσερις βασικοί αρχιτεκτονικοί τύποι ιδιωτικών οικιστικών μονάδων (Τύπος Α , Β , Γ, Δ,) με κοινά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά και σε κάποιες περιπτώσεις παραλλαγές του βασικού αρχιτεκτονικού τύπου.

Στην πρώτη ομάδα (Τύπος Α) συγκαταλέγονται οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με τριμερή διάταξη (μεγαροειδή κτίρια) , οι οποίες ακολούθησαν πιστά το τριμερές ελλαδικό οικιστικό πρότυπο , στο οποίο βασίστηκε η μυκηναϊκή ανακτορική αρχιτεκτονική. Το ανακτορικό αυτό πρότυπο, περιλαμβάνει αυλή- πρόπυλο- προθάλαμο ή πρόδομο- κυρίως δωμάτιο -οπισθόδομος- διάδρομος- και βοηθητικά δωμάτια κατά μήκος της τριμερούς οικιστικής μονάδας. Η τυπολογική κατηγοριοποίηση που επιχειρήθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο (Κεφάλαιο 9) , επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων για τα ιδιωτικά κτήρια που εντοπίστηκαν συνολικά και ανήκουν στο συγκεκριμένο τύπο. Αρχικά, τα κτήρια είναι στην πλειονότητά τους κατασκευασμένα από αργούς λίθους και θεμελιωμένα στο φυσικό βράχο. Επίσης, το κυρίως δωμάτιο των κτηρίων συνιστούσε το μεγαλύτερο χώρο συγκριτικά με τα υπόλοιπα διαμερίσματα και παρουσίαζε την γνωστή ανακτορική διαρρύθμιση. Στο εσωτερικό του και συγκεκριμένα στο κέντρο του δωματίου υπήρχε μια εστία κυκλικής , τετράγωνης, ορθογώνιας ή ωοειδούς διατομής, η οποία περιβάλλονταν από ξύλινους κίονες όπως φαίνεται από τις βάσεις υποστυλωμάτων που διασώζονται, ενώ εντοπίστηκαν και τμήμα βάσεων για την τοποθέτηση των οικιακών σκευών. Επιπλέον, σε κάποιες κατοικίες, στον κυρίως χώρο του κτηρίου υπήρχε μια δεύτερη εστία , οδηγώντας στο συμπέρασμα πως η κεντρική εστία χρησιμοποιούνταν για συμβολικούς σκοπούς, ενώ η δεύτερη εστία χρησίμευε για το μαγείρεμα του φαγητού. Επιπρόσθετα, στις θέσεις που παρουσιάστηκαν ο οπισθόδομος άλλοτε υπήρχε και άλλοτε όχι , ενώ σε κάποιες περιπτώσεις τα δωμάτια που συνιστούσαν τον οπισθόδομο διαχωρίζονταν μεταξύ τους από ένα διαχωριστικό τοίχο διαχωρίζοντας παράλληλα και τις δραστηριότητες που λάμβαναν χώρα στον καθένα. Ο οπισθόδομος των κτηρίων αυτών εντοπίζεται πίσω από το κεντρικό δωμάτιο, στην προέκταση του άξονα του κτηρίου . Το κυρίως δωμάτιο των κτηρίων αυτών συνήθως δεν επικοινωνεί απευθείας με τον οπισθόδομο αλλά σε κάποιες περιπτώσεις υπάρχει επικοινωνία μεταξύ του κυρίως δωματίου και του οπισθοδόμου μέσω θυραίου ανοίγματος στο μεσότοιχό τους. Στην περίπτωση του κτηρίου Ζ , ο οπισθόδομος διέθετε χαμηλή λίθινη προεξοχή κατά μήκος των τοίχων²⁰⁶, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις βρέθηκε και εστία στο εσωτερικό οδηγώντας στο συμπέρασμα πως και σε αυτό το χώρο λάμβαναν χώρα δραστηριότητες που είχαν σχέση με την παραγωγή και κατανάλωση τροφής. Στην πιο σύνθετη μορφή , ο πυρήνας των οικιστικών μονάδων του τύπου αυτού επικοινωνεί με έναν στεγασμένο διάδρομο, ο οποίος εκτείνεται κατά μήκος του κεντρικού άξονα του κτηρίου και οδηγεί σε μια σειρά δωματίων βοηθητικού-αποθηκευτικού χαρακτήρα. Τα δωμάτια αυτά, σε κάποιες περιπτώσεις, ήταν προσβάσιμα είτε μέσω της κεντρικής

πόρων, λήψη αποφάσεων σχετικά με τις παραγωγικές διαδικασίες και τον καταμερισμό της εργασίας και συντήρηση του οικιακού χώρου), *κατανομή/αναδιανομή* (αποθήκευση, κοινή κατανάλωση τροφής, εσωτερική κατανομή, ανταλλαγές μεταξύ νοικοκυριών), *μετάδοση/ μεταβίβαση* (συστήματα ιδιοκτησίας) και *φυσική και κοινωνική αναπαραγωγή* (συγκεντρώσεις ιδιαίτερων αντικειμένων όπως ειδώλια , συμβολικές πρακτικές κ.α.) . (Σουβατζή 2005, 59) Μέσα από τις πρακτικές τους εγγράφουν νοήματα που συνδέονται με την κοσμοθεωρία τους , την ιστορία τους , τις απόψεις τους για την κοινωνική οργάνωση μέσα από την αρχιτεκτονική.

²⁰⁶ Στο Κτίριο 3 στη θέση Αιγείρα Αχάϊας εντοπίστηκε σημαντική ποσότητα αγγείων στο εσωτερικό του κυρίως δωματίου.

υπαίθριας αυλής γύρω από την οποία αναπτύσσονταν, είτε μέσω θυρών στο σύνολο των δωματίων. Τέλος, οι υπαίθριοι χώροι, που συνδέονται με τα κτήρια αυτά αποτελούν τμήμα του ελεύθερου χώρου μεταξύ των οικιστικών μονάδων²⁰⁷.

Στην δεύτερη ομάδα, απαντώνται οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με επάλληλα ανισομεγέθη δωμάτια. Τα κτίρια αυτά αναπτύσσονται είτε κατά μήκος ενός άξονα (B1) , είτε σε δύο άξονες (B2) και δεν έχουν καμία σχέση σε επίπεδο αρχιτεκτονικού σχεδιασμού με τον προηγούμενο τύπο των μεγαροειδών κτιρίων. Στον **Τύπο B1**, τα κτίρια αυτά διαρθρώνονται σε έναν άξονα και σχηματίζουν ορθογώνιες οικιστικές μονάδες με επάλληλα δωμάτια διαφορετικών διαστάσεων. Οι οικιστικές μονάδες αυτού του τύπου διαθέτουν ανοιχτούς υπαίθριους χώρους και το μεγαλύτερο σε έκταση δωμάτιο διαμορφώνεται στο άκρο της οικιστικής μονάδας, ενώ η είσοδος στο κτίριο βρίσκεται στην στενή πλευρά του μεγαλύτερου δωματίου. Τα υπόλοιπα δωμάτια αποτελούσαν δευτερεύοντες χώροι αποθηκευτικού χαρακτήρα. Αντίθετα, στον **Τύπο B2** Τα κτίρια διαθέτουν επάλληλα ανισομεγέθη δωμάτια και αναπτύσσονται κατά μήκος δύο ή περισσότερων παράλληλων αξόνων. Οι οικιστικές μονάδες αυτού του τύπου διαθέτουν συνήθως περισσότερους από έναν χώρους σε κάθε άξονα και ποικιλία στα μεγέθη των δωματίων. Οι υπαίθριοι χώροι που συνδέονται με τα κτίρια αυτά αποτελούν τμήμα του ελεύθερου χώρου μεταξύ οικιστικών μονάδων.

Οι άξονες στα κτήρια αντιπροσωπεύουν δύο διαφορετικές λειτουργικές και ιδεολογικές συνθήκες. Ο ένας άξονας, με την τριμερή οικιστική μονάδα αντιπροσωπεύει την μη εξειδικευμένου χαρακτήρα καθημερινότητα των ενοίκων , την ιδιωτική αλλά και την κοινωνική τους ζωή. Η πρόσβαση στο άδυτο της μονάδας αυτής , που πάντα βρίσκεται στο βάθος του κτιρίου , το πιο δυσπρόσιτο τμήμα του, αν και είναι σχετικά διαφανής λόγω της ύπαρξης κεντρικών θυραίων ανοιγμάτων , δεν είναι άμεση, αλλά σταδιακή από τον πιο εύκολα προσβάσιμο υπαίθριο χώρο , στο πρόθυλο ή και στον πρώτο στεγασμένο χώρο (προθάλαμο) και στο τέλος στο κυρίως δωμάτιο με την εστία , και έπειτα στο βαθύτερο σημείο του κτηρίου. Αντίθετα, ο δεύτερος άξονας με τον στεγασμένο διάδρομο και τα βοηθητικά δωμάτια, αντιπροσωπεύει πιο εξειδικευμένες χρήσεις – την άλλη καθημερινότητα των ενοίκων. Πρόκειται για χώρους αποθηκευτικούς που διαχωρίζονται απόλυτα από το υπόλοιπο τμήμα του κτηρίου αλλά είναι προσβάσιμοι από αυτό. Η προτίμηση αυτή των αξόνων, συνδέεται με την απλότητα και την ευελιξία που έχει αυτός ο τύπος στον αυτοσχεδιασμό ανάλογα με τις ανάγκες των ενοίκων , με την ευελιξία του σε συνάρτηση με την διαθεσιμότητα του χώρου ή τη γεωμορφολογία του εδάφους αλλά και με άλλους παράγοντες καθώς δεν φέρει το πολιτισμικό βάρος των μεγαροειδών κτηρίων -δεν συνδέεται με κοινωνικές τάξεις που ασκούν οικονομική και πολιτική εξουσία.

Στον **Τύπο Γ**, στις μονόχωρες οικιστικές μονάδες εντάσσονται δύο παραδείγματα κτιρίων στην Πελοπόννησο, το Κτήριο III-3 στα Νιχώρια και το Κτήριο II στην θέση Αιγείρα. Ο τύπος αυτός των οικιστικών μονάδων έχει την απλούστερη αρχιτεκτονική κάτοψη, η οποία αποτελείται από ένα μόνο χώρο , συνήθως ορθογώνιο δωμάτιο. Πρόκειται για ανεξάρτητα κτίρια , τετράγωνα ή αψιδωτά σε κάτοψη και όσον αφορά το εσωτερικό των κτιρίων, από τα δύο παραδείγματα κτιρίων που συναντάμε στην Πελοπόννησο, μόνο σε ένα κτίριο εντοπίστηκαν κατάλοιπα εστίας. Τέλος, Στον

²⁰⁷ Στο κτήριο 4 στην Αιγείρα Αχαΐας στο ανατολικό τμήμα του ανοικτού υπαίθριου χώρου εντοπίστηκε μια λίθινη ορθογώνια κατασκευή που παραπέμπει σε κλίβανο και ένας «φούρνος» που αποτελούνταν από δύο θαλάμους με επιφάνεια θέρμανσης και θολωτή οροφή, η χρήση του οποίου παραπέμπει σε έναν χώρο όπου διεξάγονταν δραστηριότητες εργαστηριακού και βιοτεχνικού χαρακτήρα.

τελευταίο τύπο (**Τύπος Δ**) δηλαδή στις οικιστικές μονάδες με ασαφή κάτοψη ανήκει ένας μεγάλος αριθμός κτιρίων στην Πελοπόννησο, καθώς δεν πραγματοποιήθηκε συστηματική ανασκαφική έρευνα με σκοπό να αποκαλυφθεί η ακριβής κάτοψη των κτιρίων.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί πως στην Πελοπόννησο, ο μεγαροειδής τύπος απαντάται στην πλήρη του μορφή. Από την εξέταση των ιδιωτικών οικιστικών μονάδων που συναντάμε σε κάθε περιοχή της Πελοποννήσου, διαπιστώνεται, επίσης, πως τα οικιστικά συγκροτήματα ήταν μεγάλων διαστάσεων. Κυρίαρχη τάση σε όλες τις υπό διερεύνηση οικιστικές μονάδες, αποτελεί η ύπαρξη ενός κυρίως δωματίου, το οποίο εντοπίζεται στο βάθος του κτιρίου και αποτελεί τον κύριο χώρο στον οποίο δραστηριοποιούνται, ζουν και εργάζονται οι ένοικοι της εκάστοτε οικιστικής μονάδας. Το δωμάτιο αυτό, συνήθως, είναι ο μεγαλύτερος σε εμβαδό στεγασμένος χώρος του κτιρίου, ο οποίος ήταν και ο άμεσα προσβάσιμος από τον εξωτερικό περιβάλλοντα χώρο μέσω του προθαλάμου, μέσω κεντρικών θυραίων ανοιγμάτων. Ακόμη, στις υπό εξέταση οικιστικές μονάδες απαντώνται δύο τύποι σταθερών εγκαταστάσεων: εστίες, και χαμηλές εξέδρες/πλατφόρμες/έδρανα²⁰⁸. Στα κτίρια των υπό εξέταση περιοχών έχουν εντοπιστεί οικιακές εστίες, οι οποίες χρησιμοποιούντο, προφανώς για τη θέρμανση των χώρων ή για τροπαρασκευαστικές διαδικασίες ή και για βιοτεχνικές δραστηριότητες. Από το σύνολο των κτιρίων που εντοπίστηκαν διακρίνονται τέσσερις τύποι εστιών, ακανόνιστου, κυκλικού, ορθογώνιου και ωοειδούς σχήματος, όλες κατασκευασμένες από επάλληλες στρώσεις πηλού, αναμεμιγμένου με όστρακα και βότσαλα. Τέλος, τα χαμηλά λιθόκτιστα θρανία χρησιμοποιούνταν είτε για την εναπόθεση αγγείων είτε ως χώροι ύπνου, και εντοπίζονται κυρίως σε στεγασμένα δωμάτια στον προθάλαμο, στο κυρίως δωμάτιο ή στον οπισθόδομο του κτιρίου.

²⁰⁸ Τουρναβίτου 2018, (Υπό δημοσίευση)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Αργυρόπουλος Β, Σιμώνη Ε, Παπαγιαννόπουλος Κ. 2016, Αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία του Δήμου Κάτω Αχαΐας , Κάτω Αχαΐα
- Αργυράκη Κ. 2022, Η πρόσληψη της προϊστορικής αρχαιότητας στην Ελλάδα το 19^ο αι. , Αθήνα
- Βασιλικού Ν. 2019, Ο Μυκηναϊκός Κόσμος, Αθήνα
- Δανιηλίδου, Δ. 2008. Ανασκαφές Μυκηνών ΙΙ. Το "Εργαστήριο" των Μυκηνών. Αθήνα
- Ευκλείδου Κ. 2017, Οργάνωση του χώρου και κοινωνικές ταυτότητες στη Μυκηναϊκή Αργολίδα , Συμβολή στη μελέτη της Αρχαιολογίας του Τοπίου με τη χρήση Συστημάτων Γεωγραφικών πληροφοριών, Αθήνα
- Ιακωβίδης Ε.Σ. 2001, Μυκήνες- Επίδαυρος, *Ταξιδιωτικοί οδηγοί*
- Ιακωβίδης, Σ. 2006. Ανασκαφές Μυκηνών: Ι. Η Βορειοδυτική Συνουκία. Αθήνα
- Ιακωβίδης Ε.Σ. 2013, Ανασκαφές Μυκηνών, Η Νοτιοδυτική Συνουκία, Αθήνα
- Ιακωβίδης, Σ. (επιμ.) 2014. *Μαρινάτος, Σπυρίδων Ν., 1901-1974: Ανασκαφαί Μεσσηνίας 1952-1966* . Αθήναι
- Κοσμόπουλος, Μ.Β. 2006α. << Ίκλαινα>>. Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 2006: 43-49.
- Κοσμόπουλος, Μ.Β. 2006β. <<Αρχαιολογική Έρευνα στην Ίκλαινα Μεσσηνίας>>, ΠΑΕ 2006, 110-129.
- Κοσμόπουλος, Μ.Β. 2008α. << Ίκλαινα>>. 2008. Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 2008: 64-80.
- Κοσμόπουλος, Μ.Β. 2008β. <<Ανασκαφή Ίκλαινας Μεσσηνίας>> ΠΑΕ 2008: 51-68.
- Κοσμόπουλος, Μ.Β. 2009α. << Ίκλαινα>>. Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 2009: 50-56.
- Κοσμόπουλος, Μ.Β. 2009β. <<Ανασκαφή Ίκλαινας Μεσσηνίας>>, ΠΑΕ 2009: 99-118.
- Κοσμόπουλος, Μ.Β. 2010α. << Ίκλαινα>>. 2010. Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 2010: 24-28.

- Κοσμόπουλος, Μ.Β. 2010β. <<Ανασκαφή Ίκλαινας Μεσσηνίας>>, ΠΑΕ 2010: 33-51.
- Κοσμόπουλος, Μ.Β. 2011α. <<Ίκλαινα>>. Έργον της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 2011: 31-34.
- Κοσμόπουλος, Μ.Β. 2011β. <<Ανασκαφή Ίκλαινας Μεσσηνίας>>, ΠΑΕ 2011: 41-52.
- Κοσμόπουλος, Μ.Β. 2012α. <<Ίκλαινα>>, Έργον 2012, 25-30.
- Κοσμόπουλος, Μ.Β. 2012β. <<Ανασκαφή Ίκλαινας Μεσσηνίας>> ΠΑΕ 2012: 51-55.
- Μαρινάτος, Σπ. 1960α. Ανασκαφαί Πύλου: 2. Μουριατάδα στο *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1960: 201-206
- Μαρινάτος, Σπ. 1960β. Μουριατάδα: <<Αμφιγένεια>> στο *Έργον* 1960: 149-152
- Μιχαηλίδου, Α. 2001. *Ακρωτήρι Θήρας: Η Μελέτη των ορόφων στα κτήρια του οικισμού*. Αθήνα (ΒΑΕ 212)
- Μυλωνάς Γ.Ε. 1983, Πολύχρυσοι Μυκήναι, Αθήναι
- Νικολέτζος 2011, «Μυκηναϊκή Ηλεία, Πολιτιστική και πολιτική εξέλιξη , Εθνολογικά δεδομένα και προβλήματα», Αθήνα, Τόμος Α΄
- Παϊπέτη Μ-Λ, 2019, Οικίες και κοινότητες της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στην κεντρική και νότια Ηπειρωτική Ελλάδα, Θεσσαλονίκη
- Rizio Adrianna 2010, Μυκηναϊκή τοπογραφία Αχαΐας , *Φαιδιμος* , Πάτρα
- Σαλαβούρα Ε. 2015, Μυκηναϊκή Αρκαδία, Αθήνα
- Σπαθάρη, Ε. 2012. Αργολίδα: Ιστορικό και αρχαιολογικό περίγραμμα - Προϊστορικοί χρόνοι στο Βλαχόπουλος (επιμ.). *Αρχαιολογία: Πελοπόννησος*, 130-137. Αθήνα.
- Σουβατζή 2005. Το νοικοκυριό ως πεδίο διεπιστημονικής έρευνας , Αθήνα
- Τουρναβίτου, Ι. 1996. Ιδιωτικός βίος και κρατικός τομέας στο τέλος της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στις Μυκήνες: Άποψη της αρχιτεκτονικής στο *Αριάδνη* 8: 31-64
- Ωνάσογλου, Α.Α. 1995. *Η Οικία του Τάφου των Τριπόδων στις Μυκήνες*. Αθήνα: Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία

Ξενόγλωσση

- Alram-Stern E. 2021, *Aigeira Die Mykenische Akropolis Grabungen 1975-1980*, Athens

- Aprile, J.D. 2010. *Pylos and Nichoria: A Case Study in Urban/Hinterland Political Economy* (PhD Thesis, University of California, Los Angeles)
- Bailey, D.W. 1990. The Living House: signifying continuity in Samson, R. (ed). *The social Archaeology of Houses*, 19-48. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bennet, J. 1995. Space through time: diachronic perspectives on the spatial organisation of the Pylian state στο Laffineur, R and W.D. Niemeir (eds). *Politeia: society and state in the Aegean Bronze Age, Aegeum 12. Proceedings of the 5th International Aegean Conference, University of Heidelberg, Archaeologisches Institut, 10-13 April 1994*, 587-605. Liege/Austin, Te.
- Bennet, J. 1998 RE-U-KO-TO-RO ZA-WE-TE: Leuktron as a secondary capital in the Pylos Kingdom? στο Bennet, J. & J. Driessen (eds). *A-NA-QO-TA: Studies presented to J.T. Killen* (Minos 33-34): 11-30. Salamanca : Ediciones universidad de Salamanca
- Blegen, C. W., 1921 *Korakou, A prehistoric Settlement near Corinth*, Concord
- Blegen C. W., 1928, *Zygouries A prehistoric Settlement in the valley of Cleonae*, Cambridge
- Blegen, C.W. 1937. *Prosymna, the Helladic settlement preceding the Argive Heraeum*. Cambridge University Press
- Cutting M. 2003. The use of Spatial Analysis to Study Prehistoric Settlement Architecture στο *Oxford Journal of Archaeology* 22 (1):1-21
- Davis L.J. 2005, Πύλος η Αμμουδερή, Αθήνα
- Darcque, P., 1980. L'architecture domestic mycénienne, Thèse de III Cycle, École des hautes études en sciences sociales, Paris.
- Darcque, P. 1998a. *L'habitat mycenien* (These pour le doctorat d'Etat, Pantheon-Sorbonne: Universite de Paris
- Darcque, P., 2005. *L'habitat Mycénien. Formes et fonctions del espace bâtien Grèce continentale à la fin du II millénaire avant J.-C.* Bibliothèque des écoles Françaises d'Athènes, Athens.
- Dickinson O. 2003 *Aegean The Bronze age* , Athens
- French, E. 2002. *Mycenae: Agamemnon's Capital*. Tempus Publishing Group
- Hiesel, G 1990. *Spathelladische Hausarchitektur*. Mainz am Rheim: Verlag Phillip von Zabern
- Hope-Simpson, R. 2014. *Mycenaean Messenia and the Kingdom of Pylos* Philadelphia: INSTAP Academic Press

- Iakovides, S. 1986. Destruction Horizons at LBA Mycenae. Φύλια Έπη εις Γεώργιον Ε. Μυλωνά δια τα 60 έτη του ανασκαφικού του έργου, τόμος Α΄ (BAE 103), 233-260. Αθήνα: Η Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.
- Iakovides, S. and E.B. French. 2003. *Archaeological Atlas of Mycenae* (BAE 229). Αθήνα: Αρχαιολογική Εταιρεία Αθηνών
- Lawrence D. L.& S.M. Low 1990. The Built Environment and Spatial form στο *Annual Review of Anthropology* 19: 453-505
- Mazarakis-Ainian, A. 1989. Late Bronze Age apsidal and oval houses in Greece and adjacent areas στο *Annual of the British School at Athens* 84: 269-288.
- Macdonald, W.A. & N.C. Wilkie (eds.). 1992. *Excavations at Nichoria in Southwest Greece II: the Bronze Age Occupation*. Minneapolis: The University of Minnesota Press
- Malgorzata S. 2011. *Courts and open spaces in the Late Helladic III Argolid*, Mastos in the Berbati Valley, An intensive Archaeological Survey, Stockholm
- Muller et al. 1975. Tiryns: Forschungen und Berichte VIII Mainz
- Mylonas Shear I 1987, *The Panagia Houses at Mycenae*, Philadelphia
- Mylonas Shear I. 1968, *Mycenaean Domestic Architecture* , vol I-III Bryn Mawr College, 69-731
- Mylonas-Shear, I. 1986. The Panagia Houses at Mycenae and the "Potter's Shop" at Zygories στο Φύλια Έπη εις Γεώργιον Ε. Μυλωνά δια τα 60 έτη του ανασκαφικού του έργου, τόμος Α΄. BAE 103, 85-98 Αθήνα: Η Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.
- Morris, H. J. 1986. *An economic model of the Late Mycenaean kingdom of Pylos*. (PhD Thesis, University of Minnesota).
- Papazoglou-Manioudaki L.- Paschalidis C. 2021, *The foundation and rise to local prominence of the settlement on Mygdalia Hill, near Patras*, στο Eder B. Zavadil M. (επιμ.) Κοινωνικός Τόπος και Χώρος στην Πρώιμη Μυκηναϊκή Ελλάδα, Βιέννη, 385-402
- Rapoport, A. 2010. *Ανώνυμη Αρχιτεκτονική και Πολιτισμικοί παράγοντες* (μτφ. Δ. Φιλίππιδης). Αθήνα
- Palaiologou H. 2015, *The Mycenaean Building at Chania of Mycenae*, Mycenaean up to date, Stockholm
- Sakellariou. M.- Faraklas N. 1971. *Corinthia- Cleonaea*. Athens Technological Organization

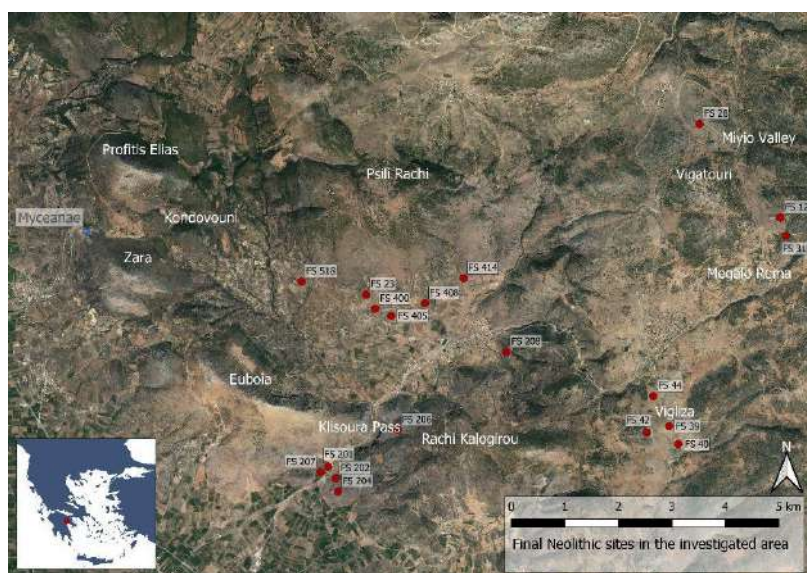
- Shelton, K. 2008. Drinking, Toasting, Consumption and Libation: LHIIIA pottery and a cup for every occasion στο Hitchcock, L.A., R. Laffineur & J. Crowley (eds). *Dais: The Aegean Feast* (Aegaeum 29): 221-229. Proceedings of the 12th International Aegean Conference, Univ. of Melbourne, Centre for Classics and Archaeology, 25-29 March 2008
- Shelton, K. 2009a. Bringing down the House: changing construction techniques in LHIIIA2 and IIIB Mycenae στο Δώρον. *Τιμητικός Τόμος για τον Σπύρο Ιακωβίδη*, 635-646. Αθήνα.
- Shelton, K. 2009b. Who wears the horns? Gender choices in Mycenaean terracotta figurines στο Kopaka, K. (ed.), *Fylo: engendering prehistoric "stratigraphies" in the Aegean and the Mediterranean* (Aegaeum 30): 125-30. Liege/Austin.
- Shelton, K. 2009c. The figurines from Petsas' House στο Schallin, A.L. & P. Pakkanen (eds.) *Encounters with Mycenaean figures and figurines*, 55-60. Papers Presented at a Seminar at the Swedish Institute at Athens, 27-29 April 2001. Stockholm.
- Shelton, K. 2010. Citadel and Settlement: A Developing Economy at Mycenae, the Case of Petsas House στο Pullen (ed.). *Political Economies of the Aegean Bronze Age. Papers from the Langford Conference, Florida State University, Tallahassee, 22-14 February 2007*, 184-204. Oxford.
- Steadman S.R. 1996. Recent Research in the Archaeology of Architecture. Beyond the foundations στο *Journal of Anthropological Archaeology* 19:164-199
- Taylour, W. D & R. Janko. 2008. *Ayios Stephanos: excavations at a Bronze Age and medieval settlement in southern Laconia*. London: The British School at Athens
- Treuil R, Darque P, Poursat J, Touchais G. 2012, Οι Πολιτισμοί του Αιγαίου κατά την Νεολιθική και την Εποχή του Χαλκού, Αθήνα
- Tournavitou I. (Υπό δημοσίευση). Mycenaean Architecture and the Assimilation of the Palatial Model. A Guide to Sociopolitical Aspirations in the 14th and the 13th c BC. Διεθνές Συνέδριο με τίτλο: Ambivalent Times- The Mycenaean Palatial Period between Splendor and Demise, Badisches Landesmuseum Karlsruhe and the Zentrum für Altertumswissenschaften (ZAW) of the University of Heidelberg, 1-3 Δεκεμβρίου 2018
- Valmin, N. 1938. *The Swedish Messenia Expedition. Part I: Malthi-Dorion, Prehistoric Acropolis in Western Messenia*. Lund.
- Wace, A.J.B. 1953. Mycenae, 1939-1952: Part I. Preliminary Report on the Excavations of 1952 στο BSA

- Wright, J.C. 1990. An early Mycenaean Hamlet on Tsoungiza at Ancient Nemea στο P. Darcque & R. Treuil (eds). *L' habitat egeen prehistorique*. Actes de la Table ronde international organisees par le Centre National de la Recherche Scientifique, Universite de Paris I et l'Ecole Francaise d' Athenes, Athenes, 23-25 Juin 1987, 347-357.

Κατάλογος Χαρτών

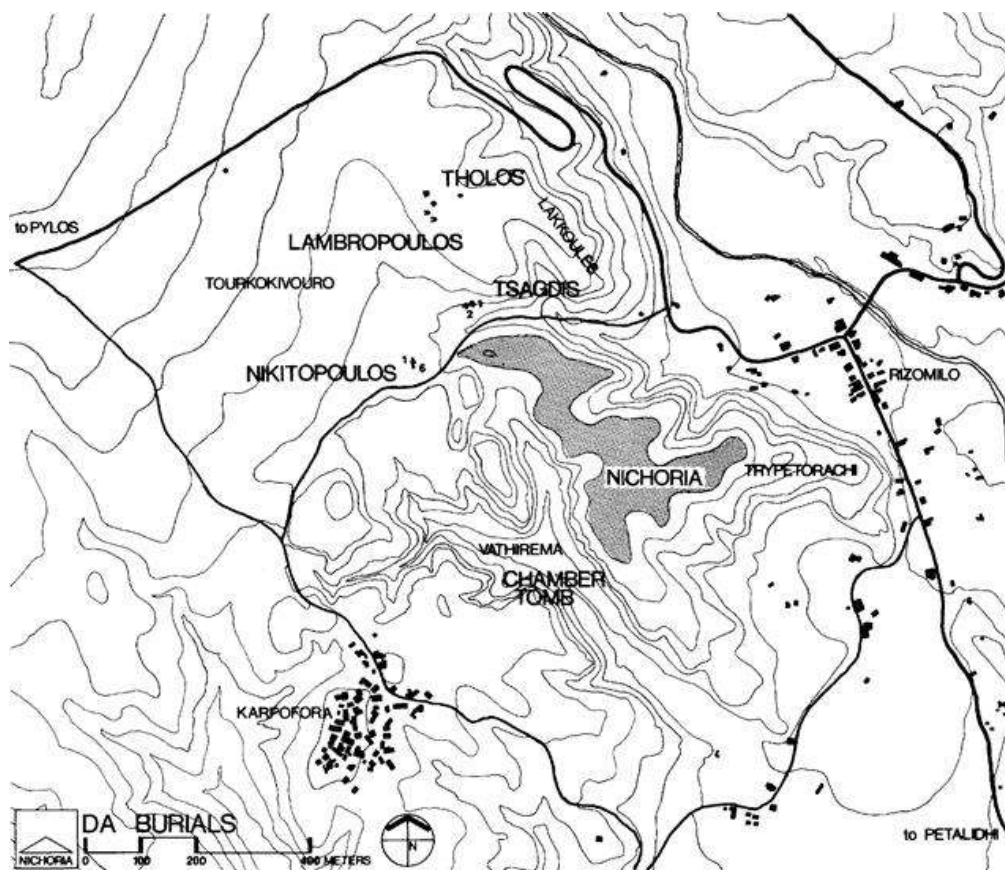

Χάρτης 1. Αργολίδα (Wikipedia)

Χάρτης 2. Μερμπάτι (Wikipedia)

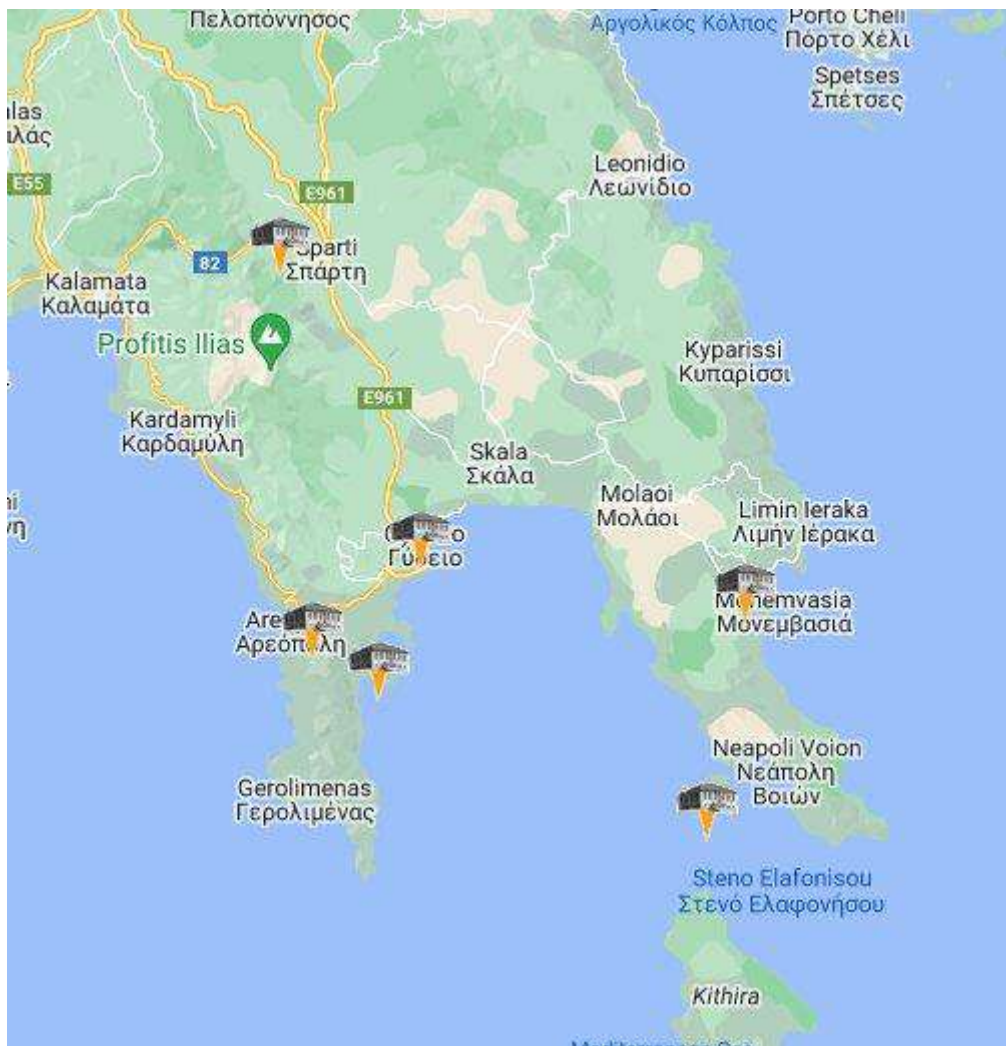

Νιχώρια: Ο αρχαιολογικός χώρος και τα νεκροταφεία
Χάρτης 5 (Wikipedia)

Χάρτης 6. Νομός Μεσσηνίας. Μουριατάδα (Wikipedia)

Χάρτης 7 Λακωνία (Wikipedia)

Χάρτης 8. Νομός Αχαιΐας (Wikipedia)

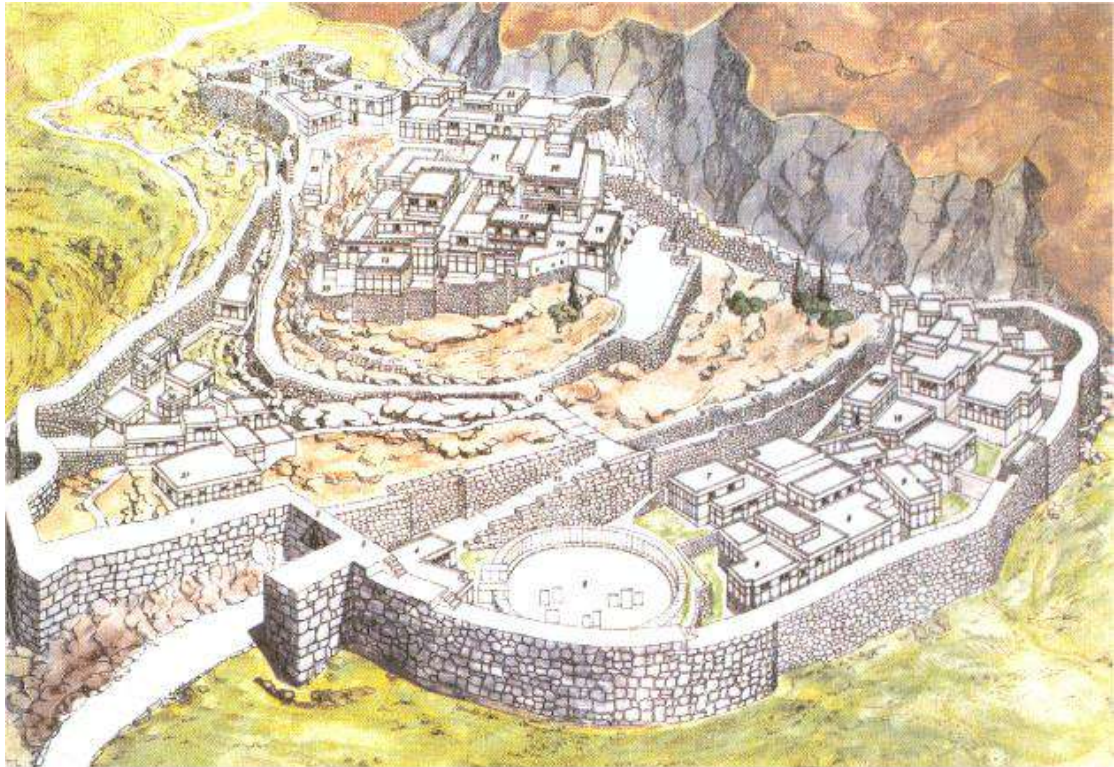

Χάρτης 9. Νομός Αρκαδίας (Wikipedia)

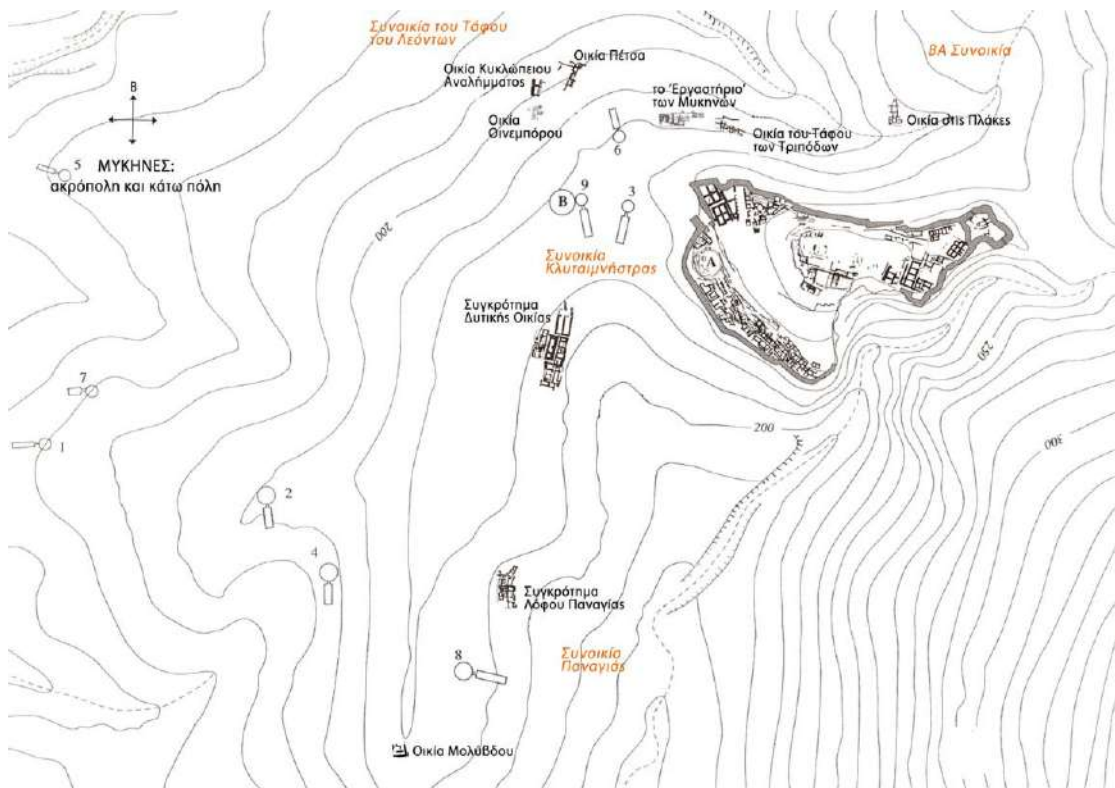

Χάρτης 10. Νομός Ηλείας (Wikipedia)

Κατάλογος εικόνων

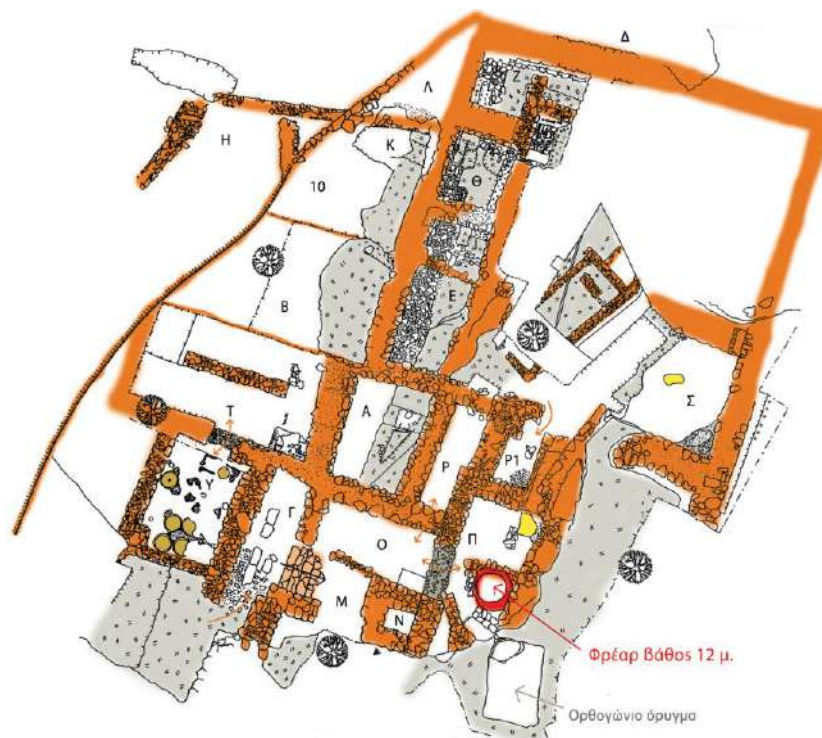

Εικ.1. Τρισδιάστατη απεικόνιση του ανακτόρου των Μυκηνών (Wikipedia)

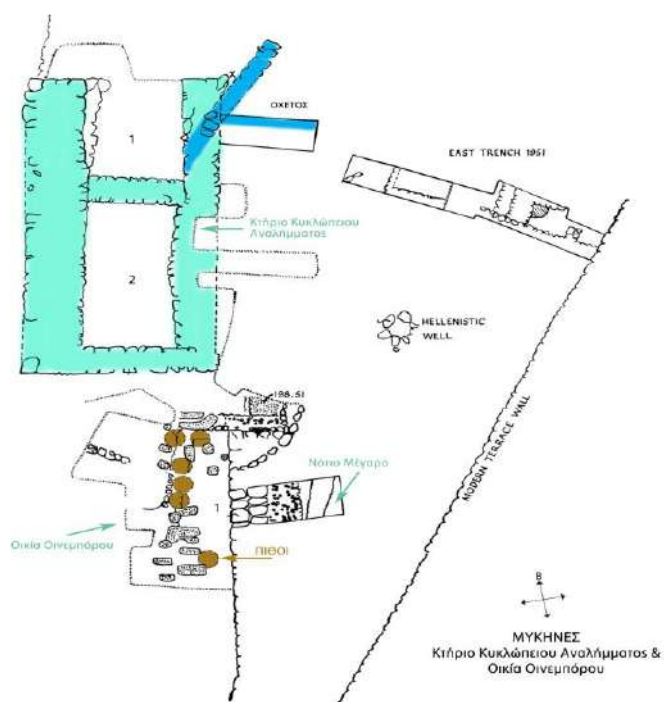

Εικ.2 Γενική άποψη του οικισμού των Μυκηνών (τροποποίηση του Darque 2005, plan 20)

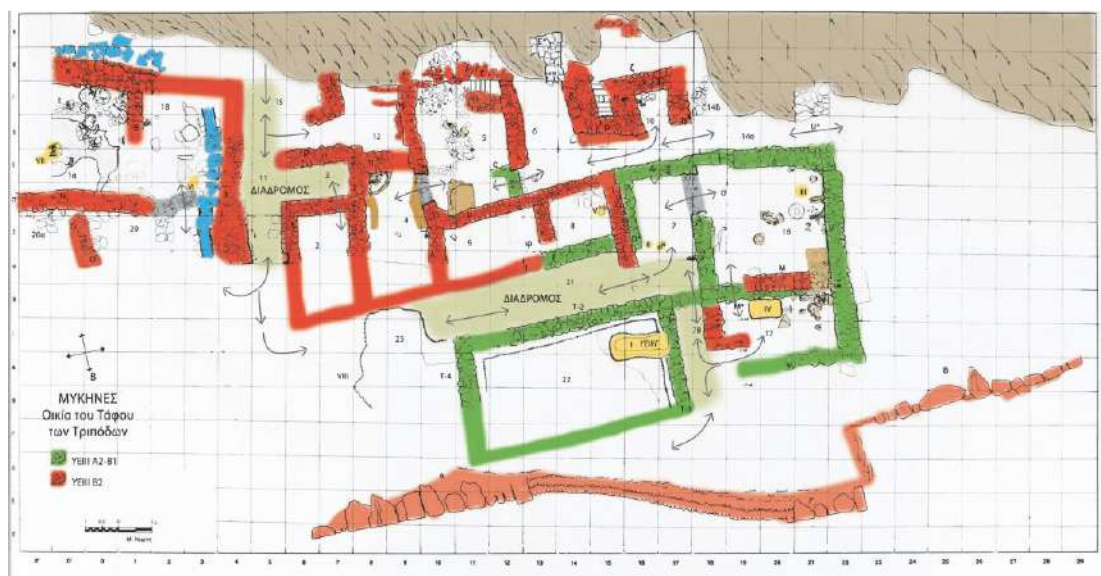
ΜΥΚΗΝΕΣ
Οικία Πέτσα

Εικ.3 Κάτοψη της Οικίας Πέτσα (Παϊπέτη 2019, Α-2)

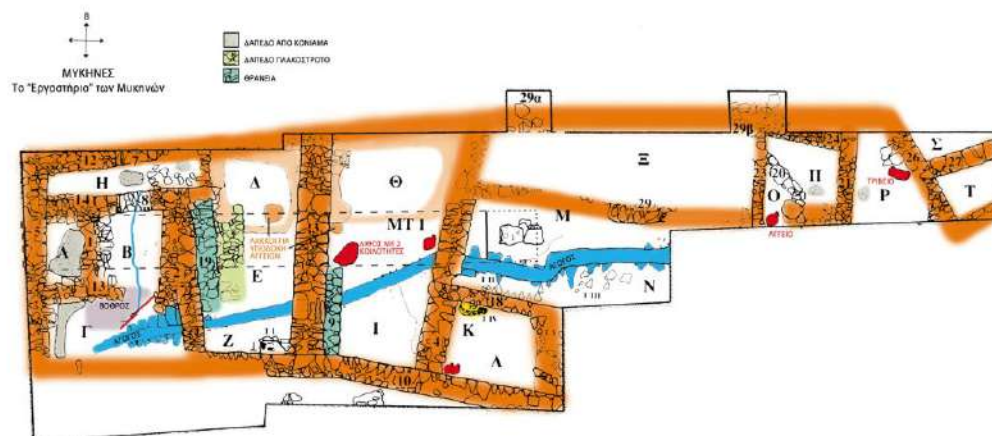
**Εικ.4 Οικία Οινεμπόρου
& Κτήριο Κυκλώπειου Αναλήμματος
(Παϊπέτη 2019, Α-3)**

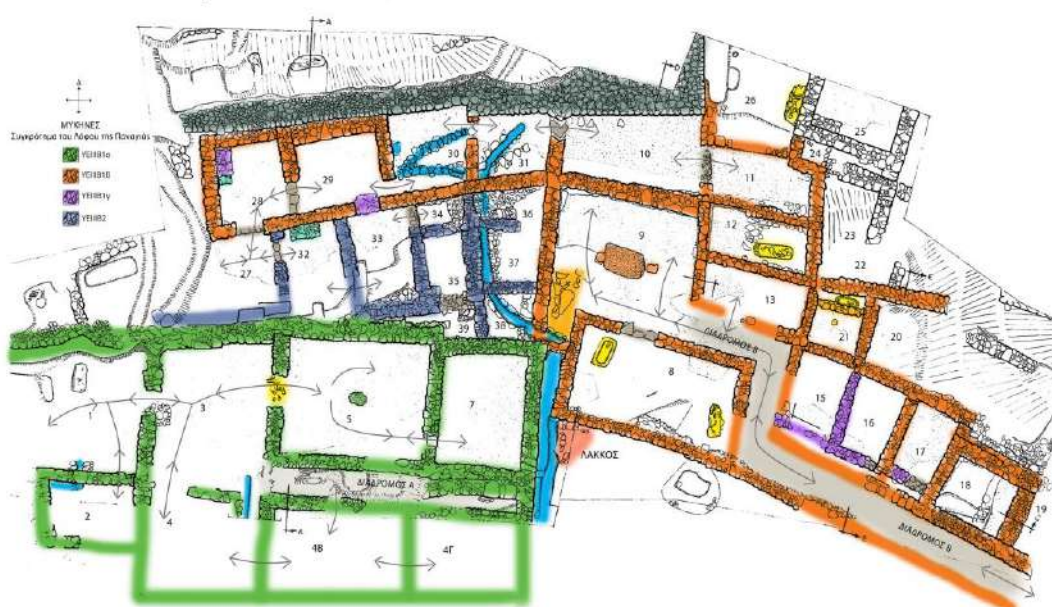
Εικ.5 Κάτοψη της Οικίας του τάφου των τριπόδων στις Μυκήνες (Παϊπέτη 2019, Α- 4)

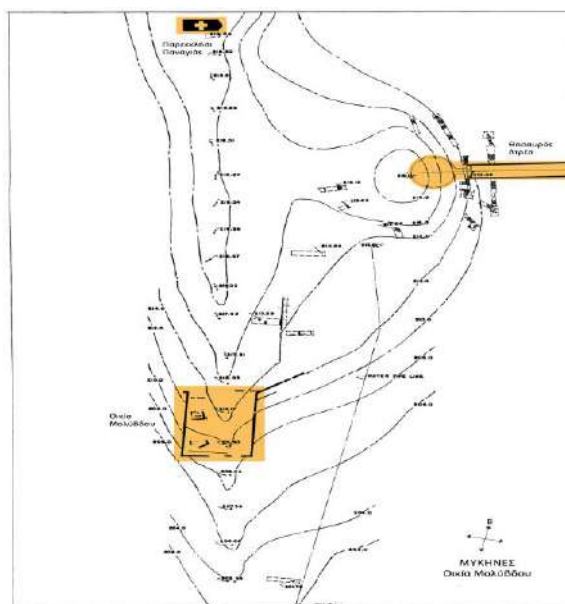
Εικ.6. Κάτοψη της Οικίας στις Πλάκες στις Μυκήνες (Παϊπέτη 2019, Α- 5)

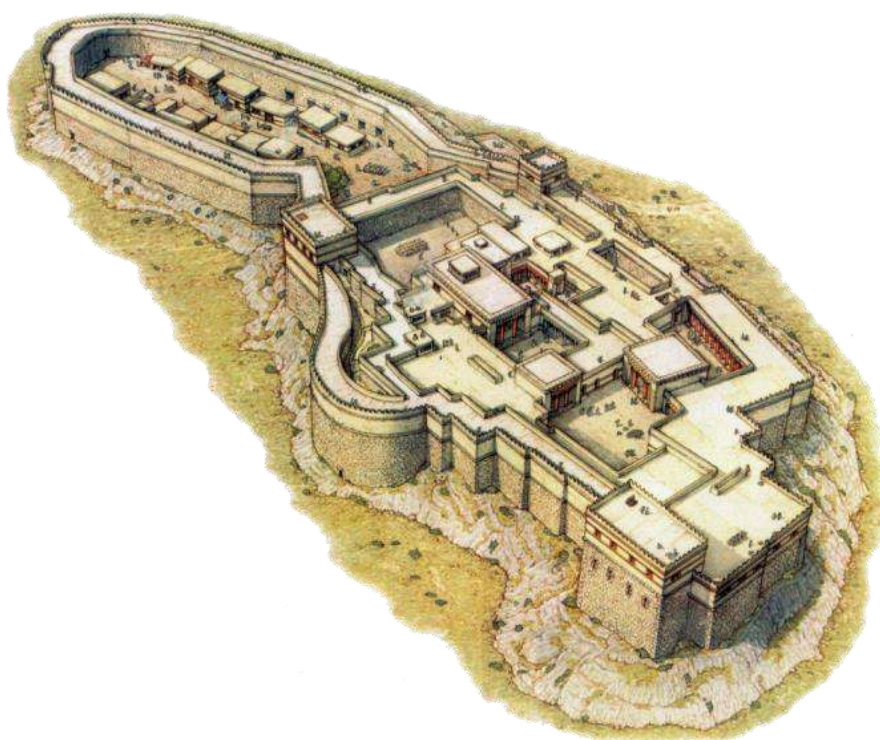
Εικ 7. Αρχιτεκτονική κάτοψη του Εργαστηρίου των Μυκηνών (Παϊπέτη 2019, Α-6)

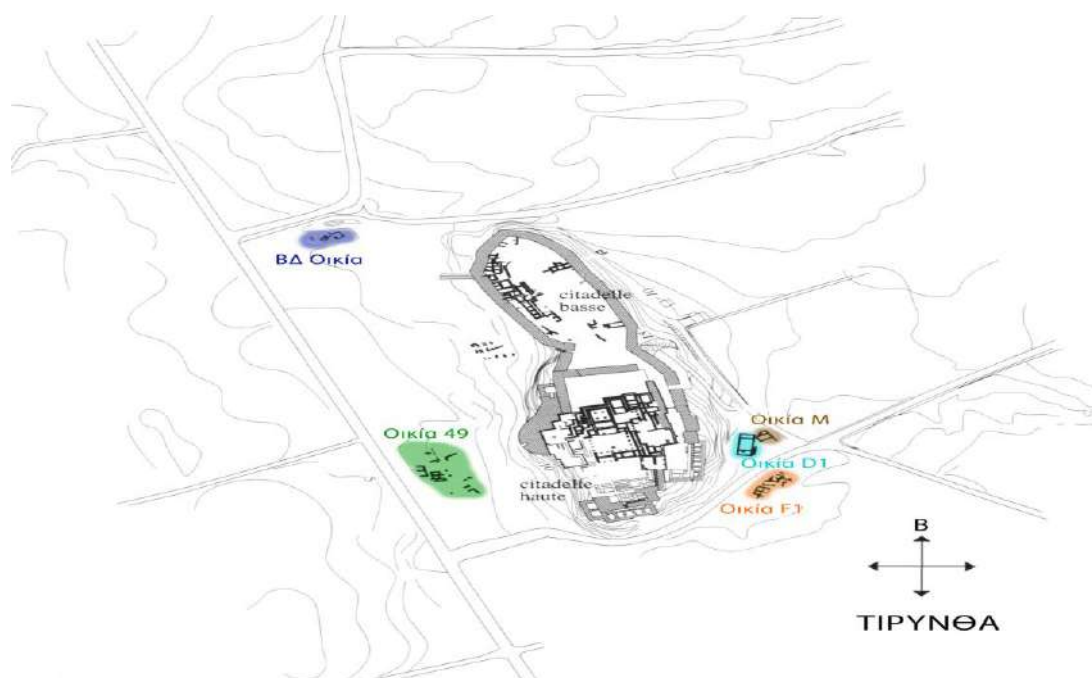
Εικ.8. Συγκρότημα του Λόφου της Παναγίας στις Μυκήνες (Παϊπέτη 2019, Α-7)

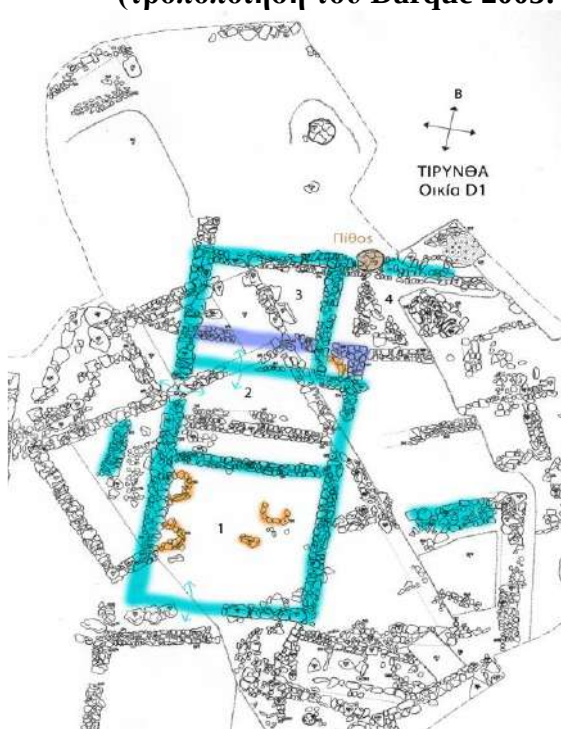
**Εικ.9. Οικία Μολύβδου
(Παϊπέτη 2019, Α-3)**

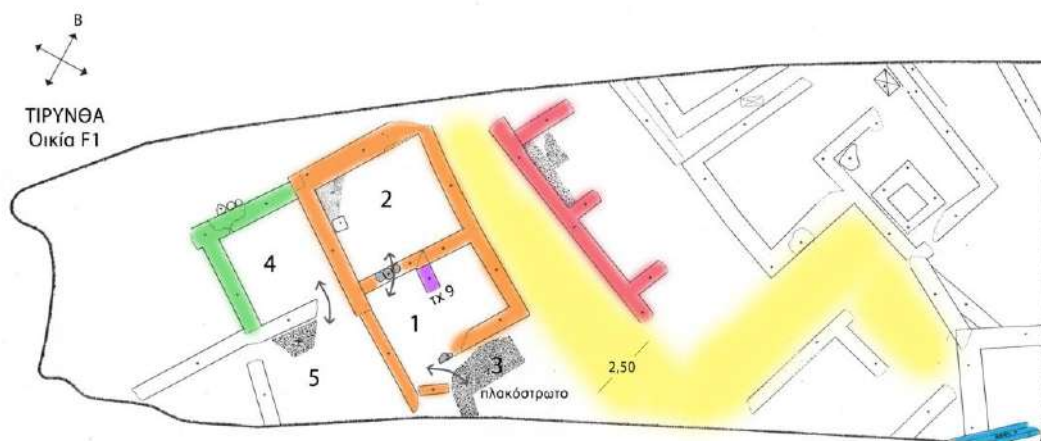
**Εικ.10. Τρισδιάστατη απεικόνιση του ανακτόρου της Τίρυνθα
(Wikipedia)**

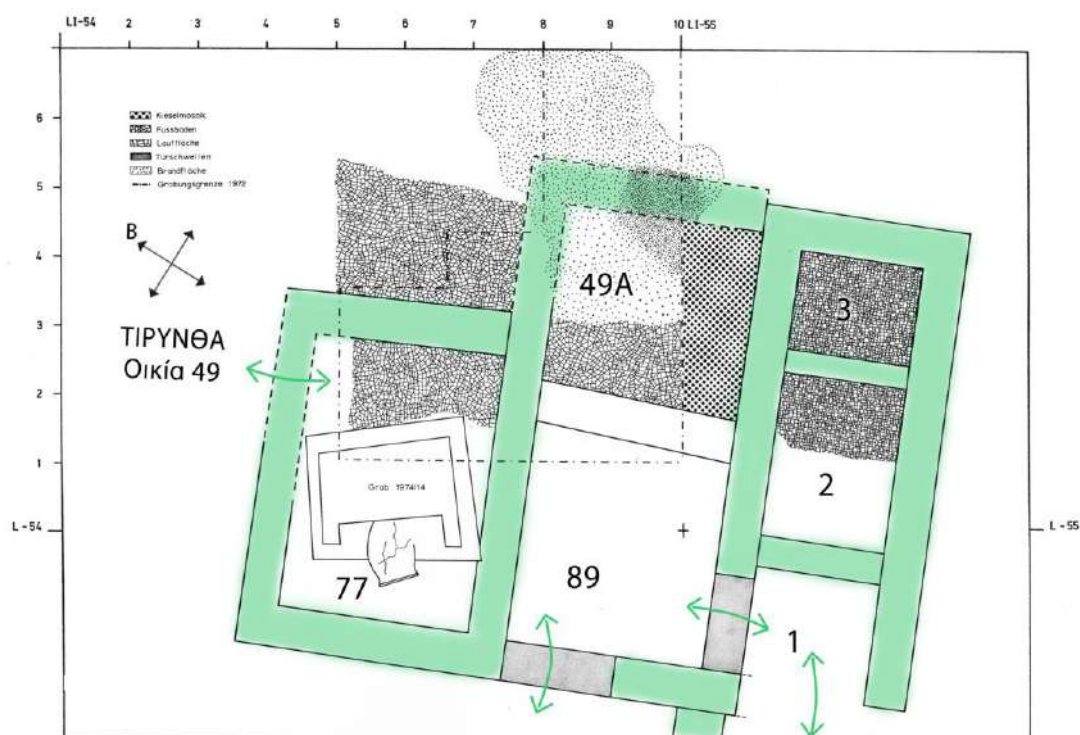
**Εικ.11. Η περιοχή της Τίρυνθας: Κάτω Πόλη
(τροποποίηση του Darque 2005: Plan 56)**

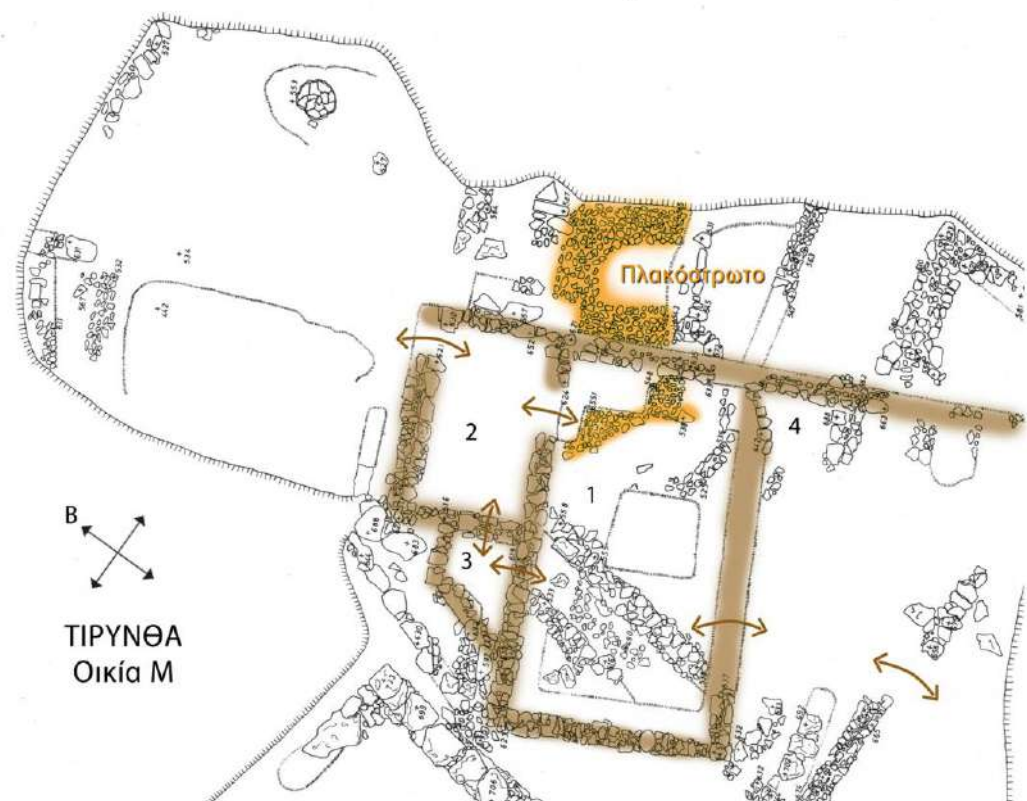
**Εικ.12 Οικία D1: Τίρυνθα
(Παϊπέτη 2019, Α-10)**

**Εικ.13. Οικία F1: Τίρυνθα
(Παϊπέτη 2019, Α-11)**

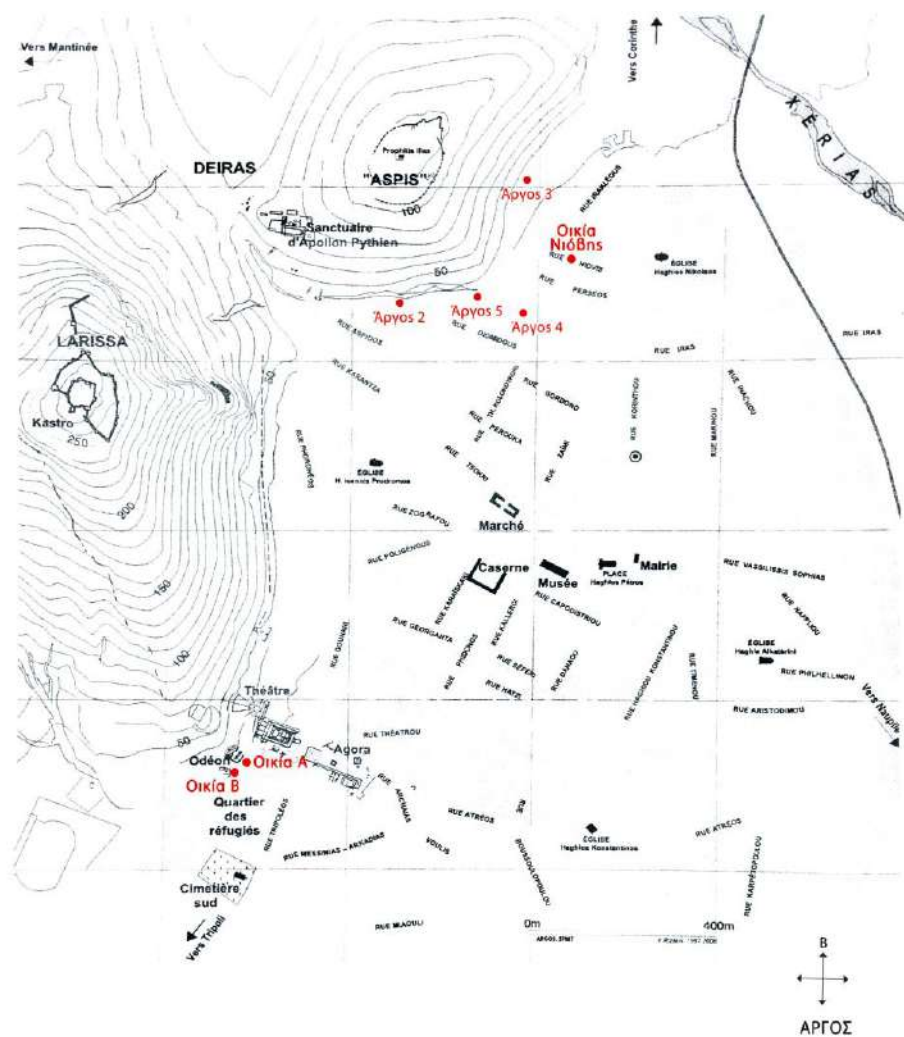
Εικ.14 Κάτοψη Οικίας 49: Τίρυνθα (Παϊπέτη 2019, Α-12)

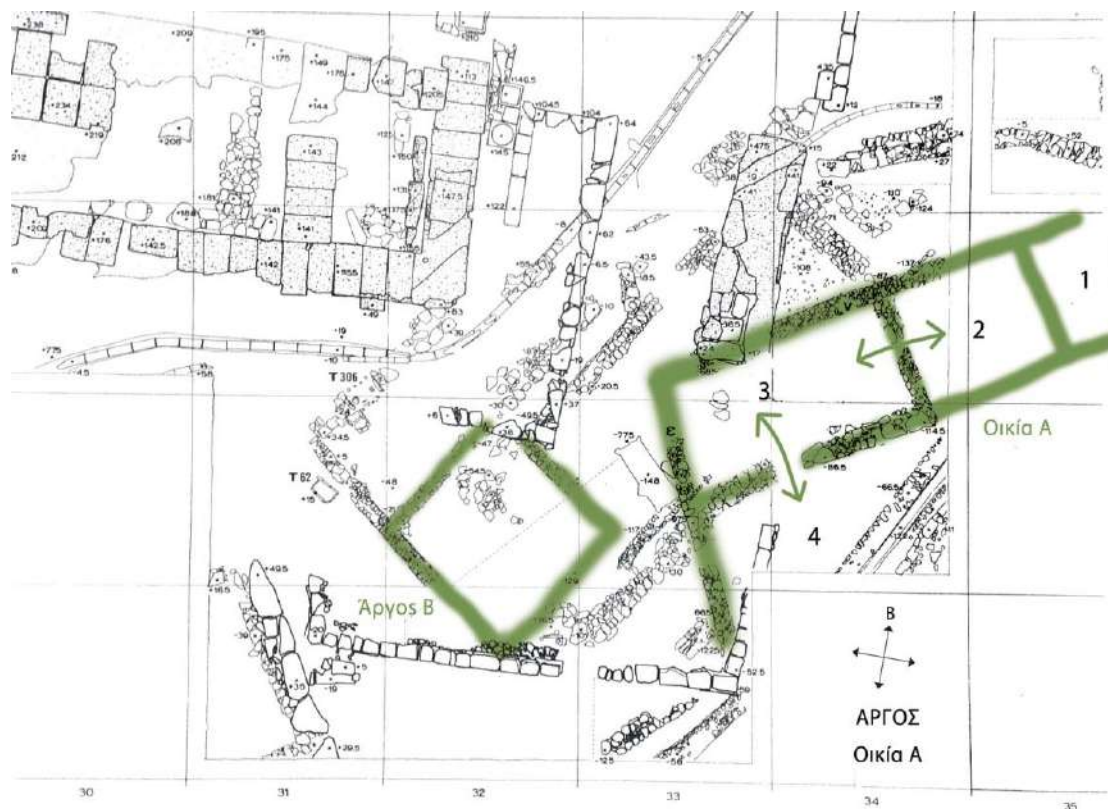
Εικ.15. Κάτοψη Οικίας Μ: Τίρυνθα (Παϊπέτη 2019, Α-13)

Εικ.16. Αποψη της πόλης του Άργους (Wikipedia)

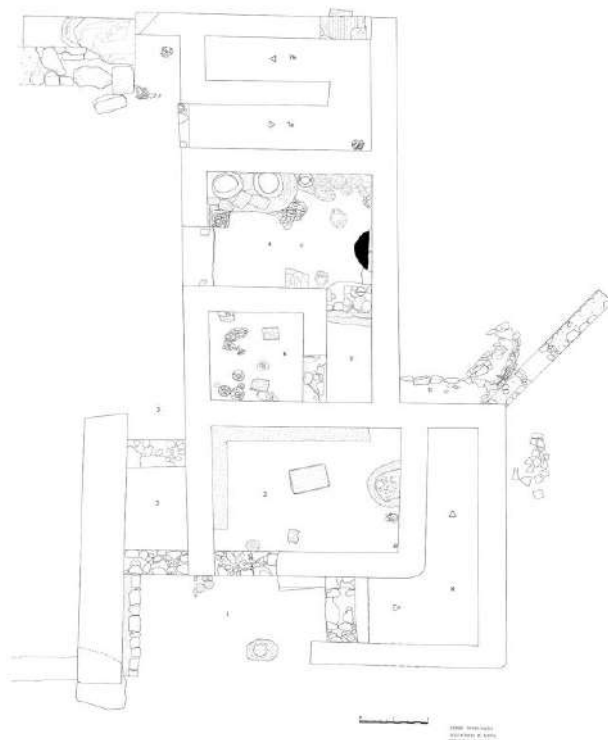

Εικ.17. Ιδιωτικές οικίες στην περιοχή του Άργους (Παϊπέτη 2019, Α-16)

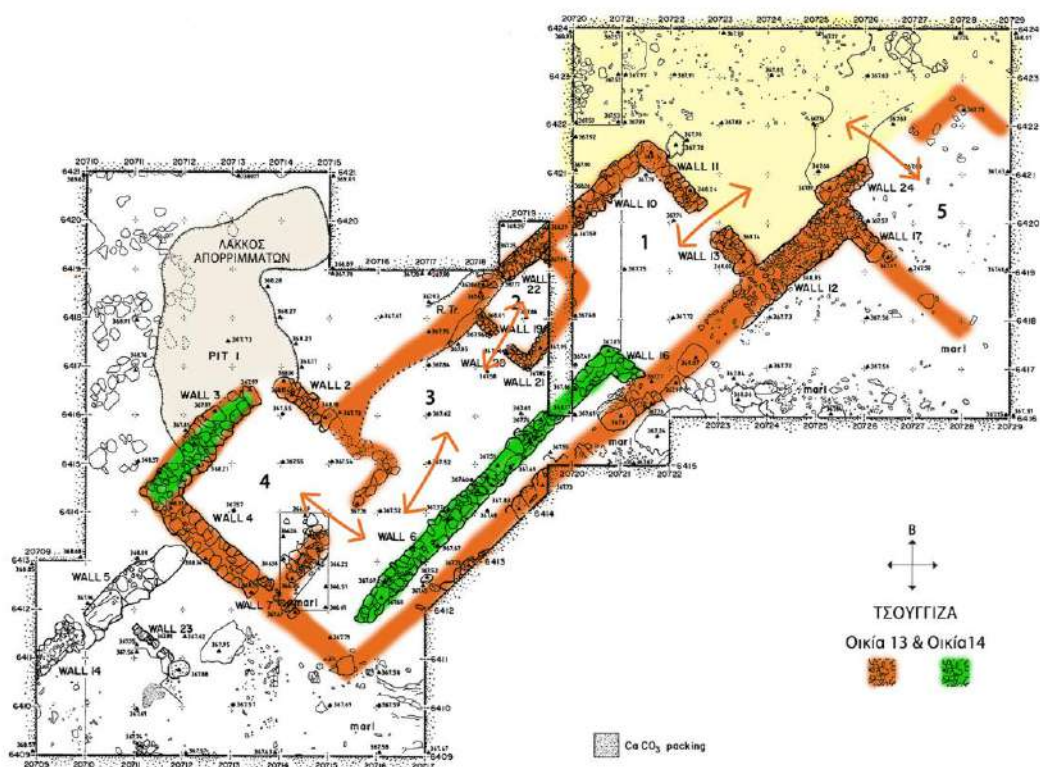

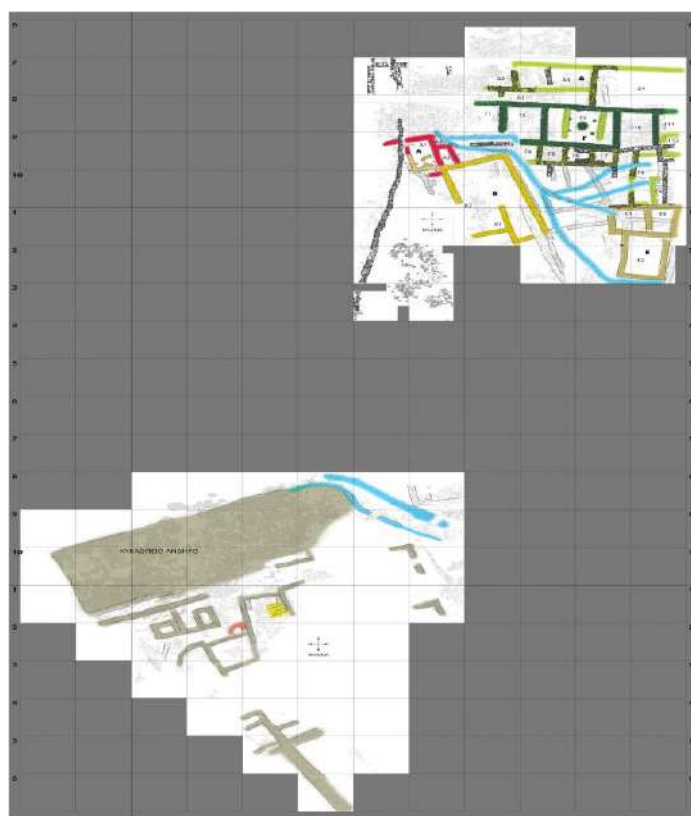
Εικ.20. Κάτοψη της Οικίας Δ: Λέρνα (Παϊπέτη 2019, Α-19)

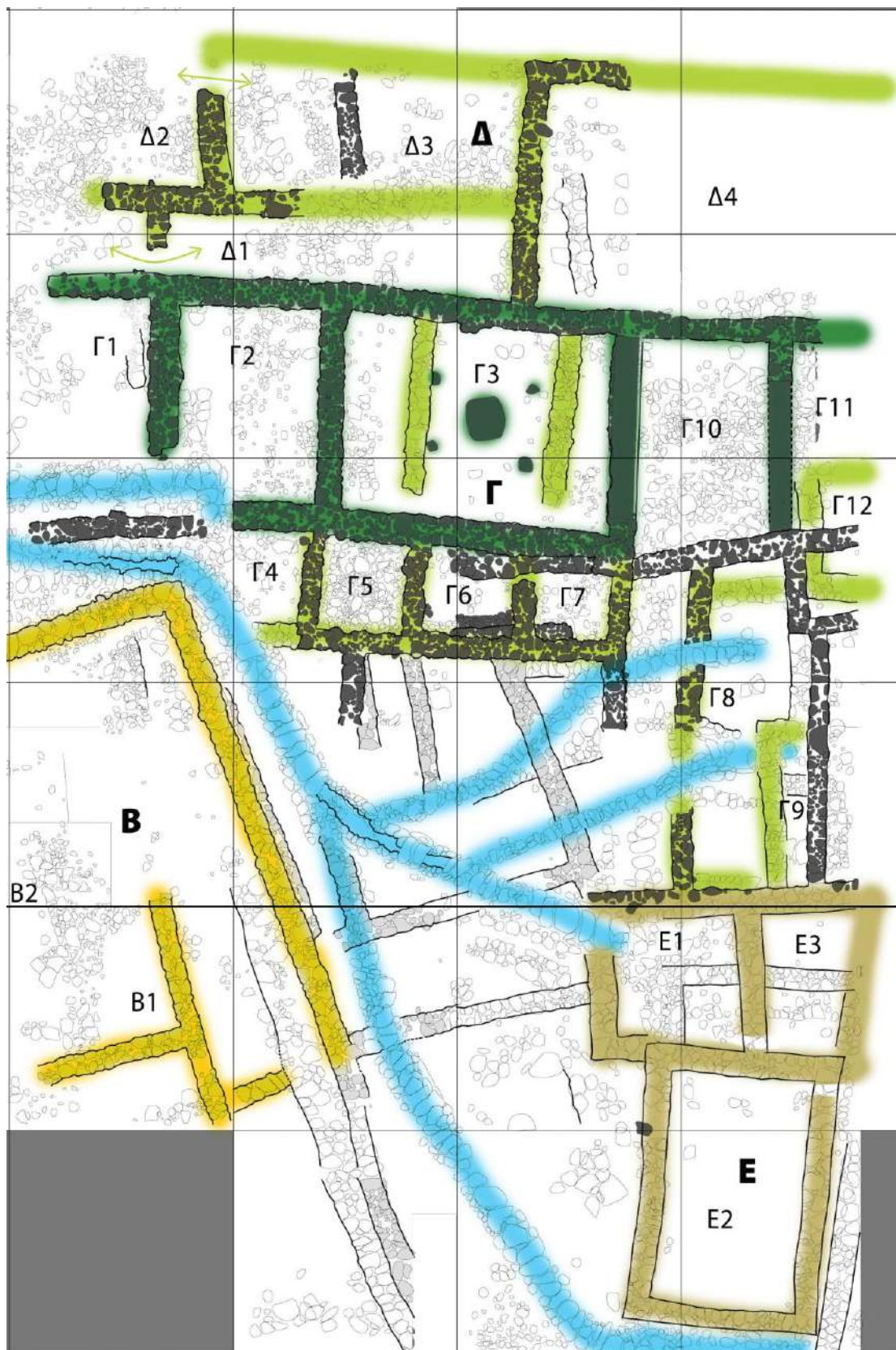
Εικ. 21 Κτίριο (Χάνια). (Palaiologou 2015, 56)

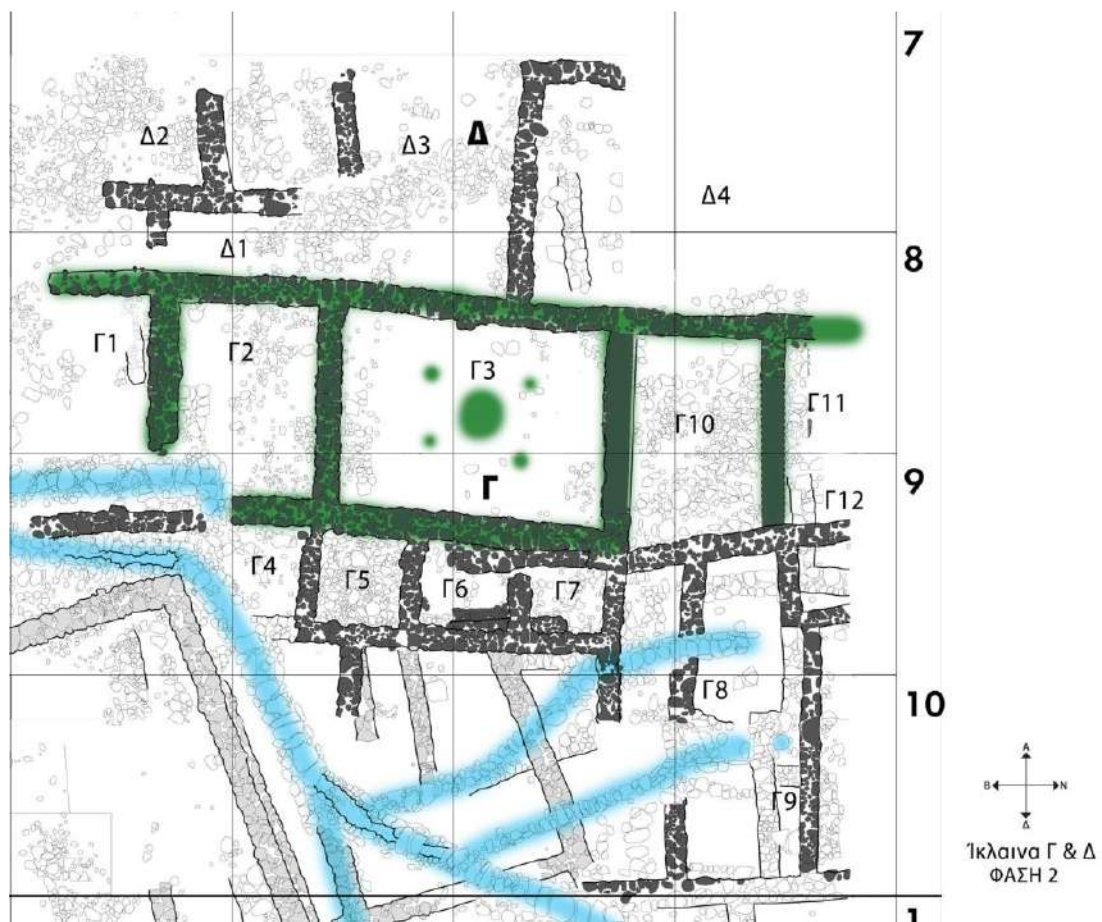
Εικ.24 Κάτοψη της Οικίας 13 και 14. Τσουνγκιζα (Παϊπέτη 2019, Α-21)

Εικ.25 Γενική άποψη της Ύκλαινα (Παϊπέτη 2019, Α-23)

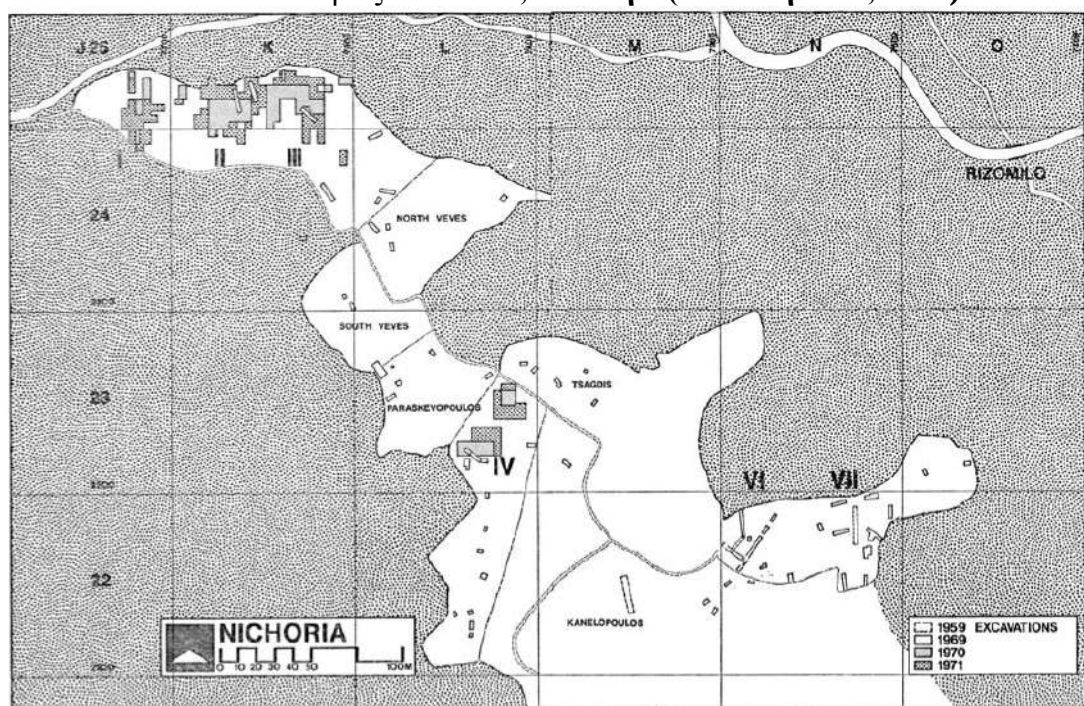
Εικ.26. Ίκλαινα . Κατόψεις Οικιών Γ,Δ,Ε (Παϊπέτη 2019, Α-26)

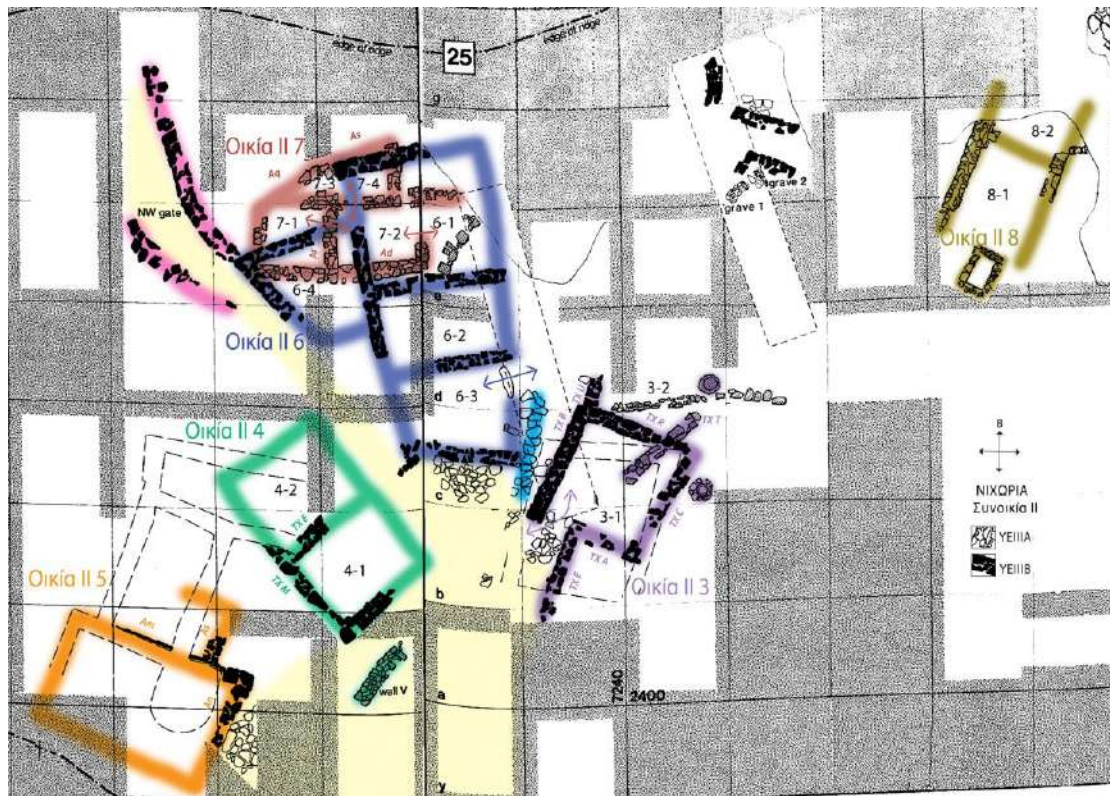
Εικ.27.Κατόψεις Οικιών Γ,Δ Φάση 2 (Παϊπέτη 2019, Α-27)

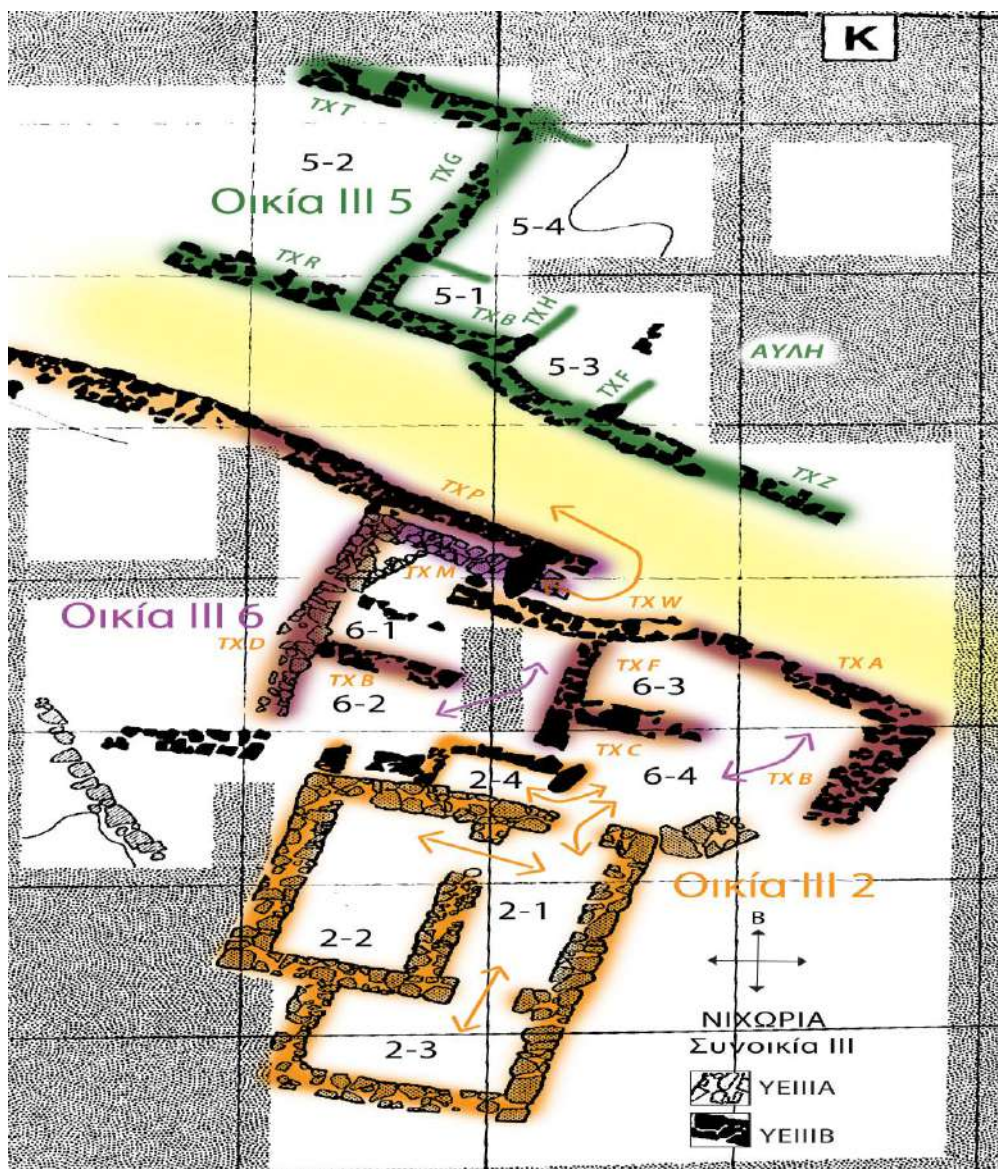
Εικ.27. Κατόψεις Οικιών Γ,Δ Φάση 3 (Παϊπέτη 2019, Α-28)

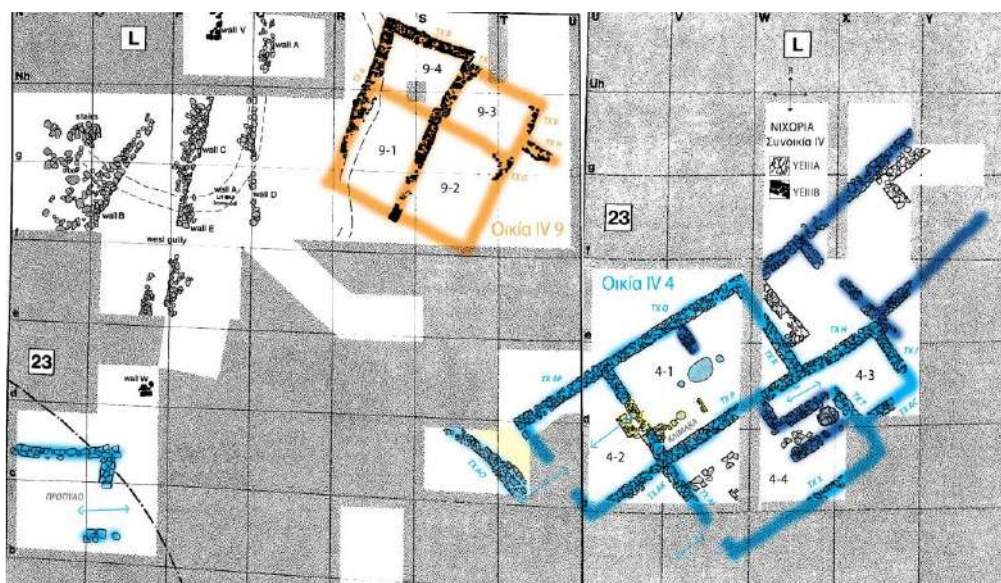
Εικ.28. Γενική άποψη για τα Νιχώρια Μεσσηνίας
(από το MacDonald & Willkie 1992)

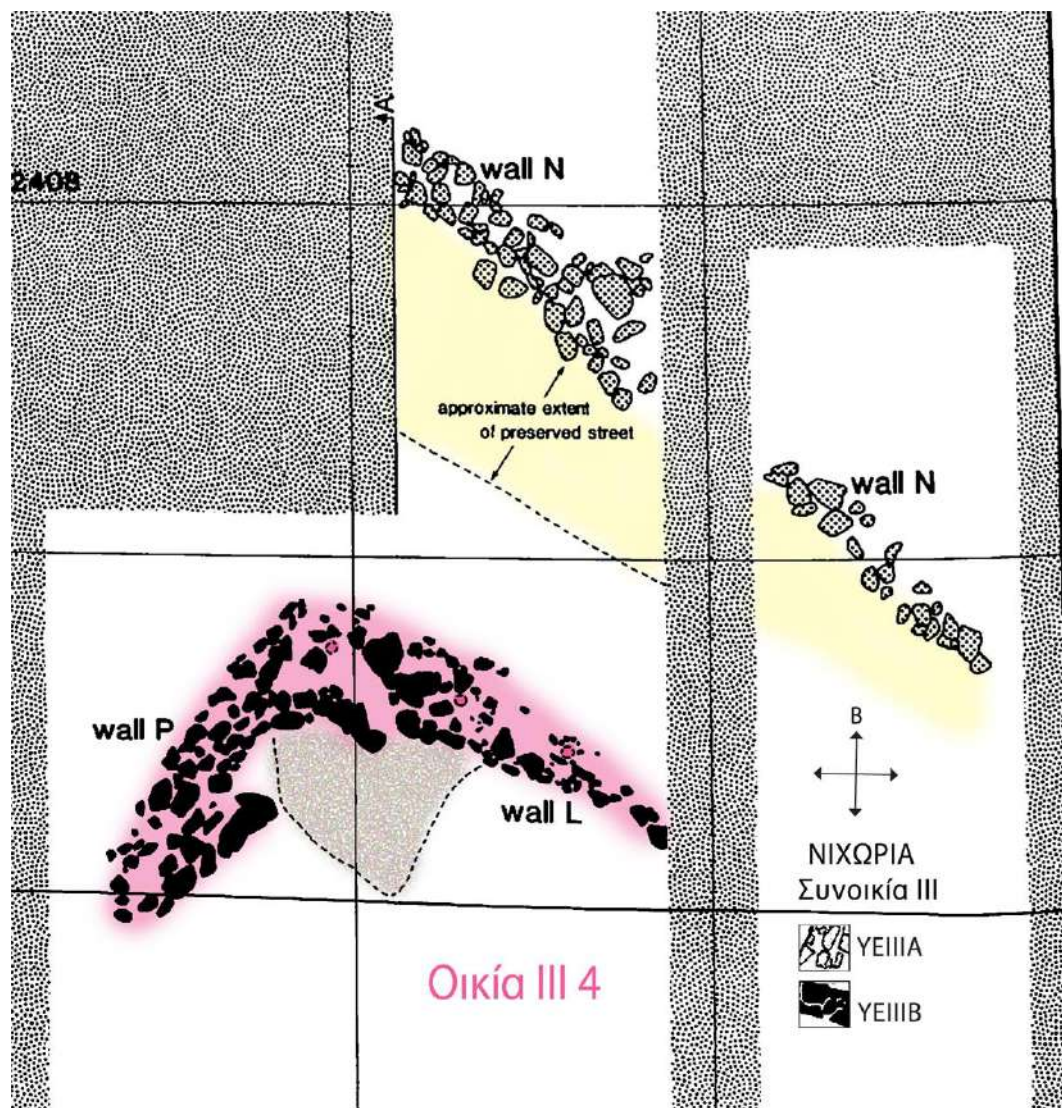
Εικ.29. Συνοικία II, Νιχώρια (Παϊπέτη 2019, Α-30)

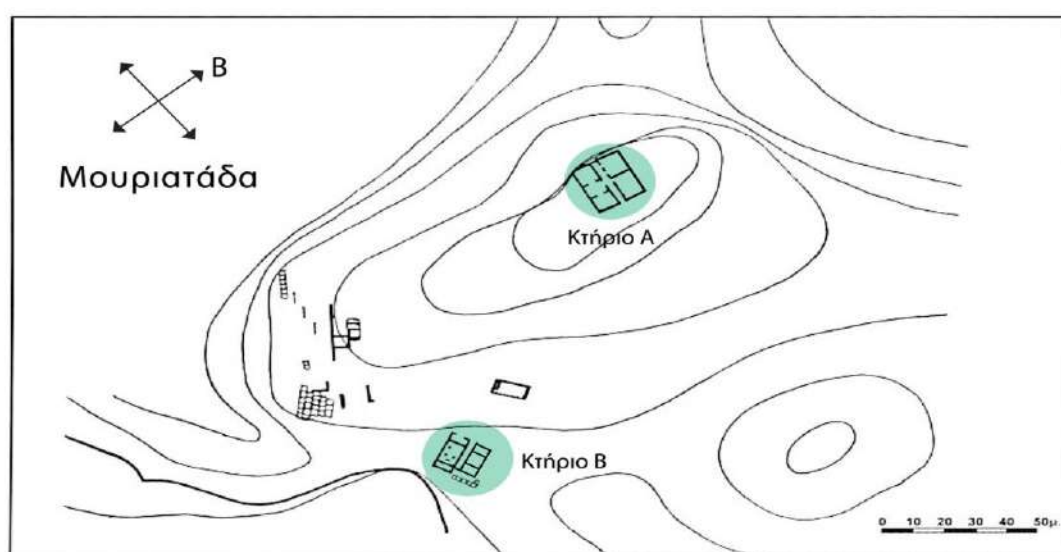
Εικ.30. Συνοικία III Νιχώρια (Παϊπέτη 2019, Α-31)

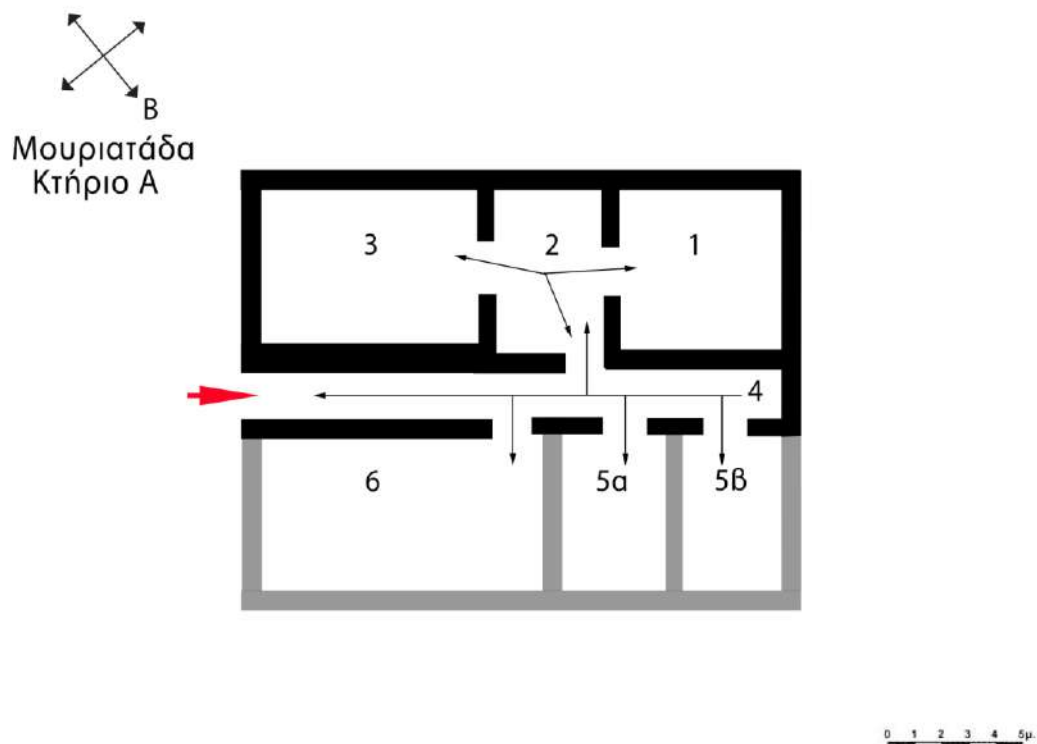
Εικ.31. Οικίες IV4 , IV9 Νιχώρια (Παϊπέτη 2019, Α-34)

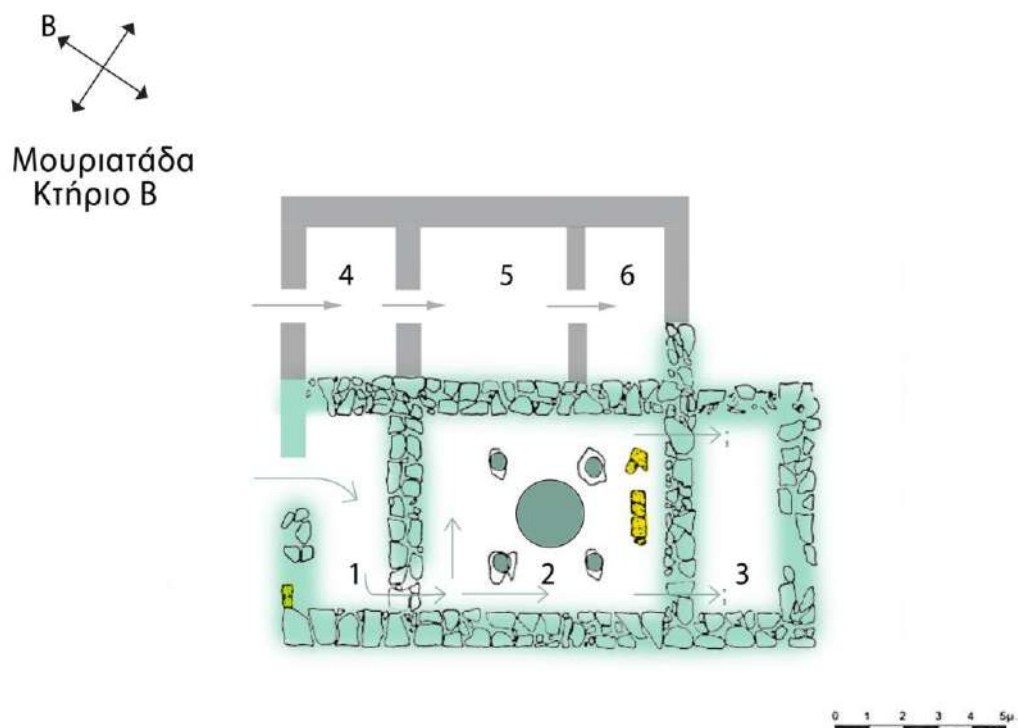
Εικ.34.Οικία III4 Νιχώρια (Παϊπέτη 2019, Α- 32)

Εικ.35. Κτήρια Α και Β: Γενική άποψη (Παϊπέτη 2019, Α-39)

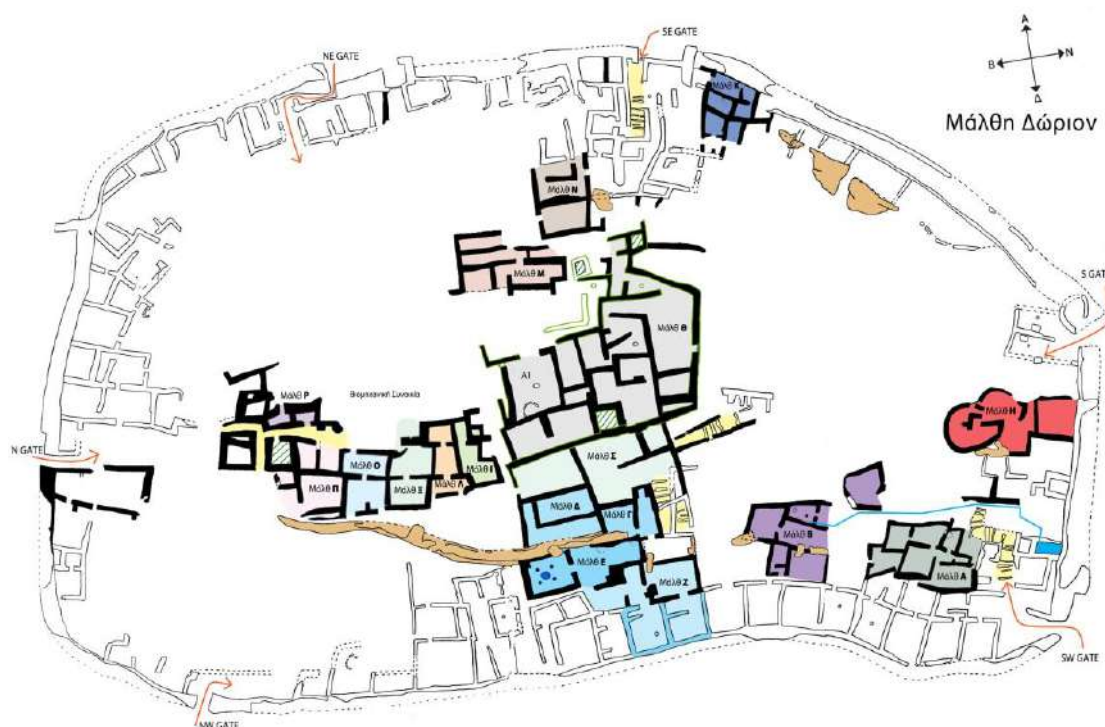
Εικ.36. Κάτοψη κτηρίου Α Μουριατάδα (Παϊπέτη 2019, Α-40)

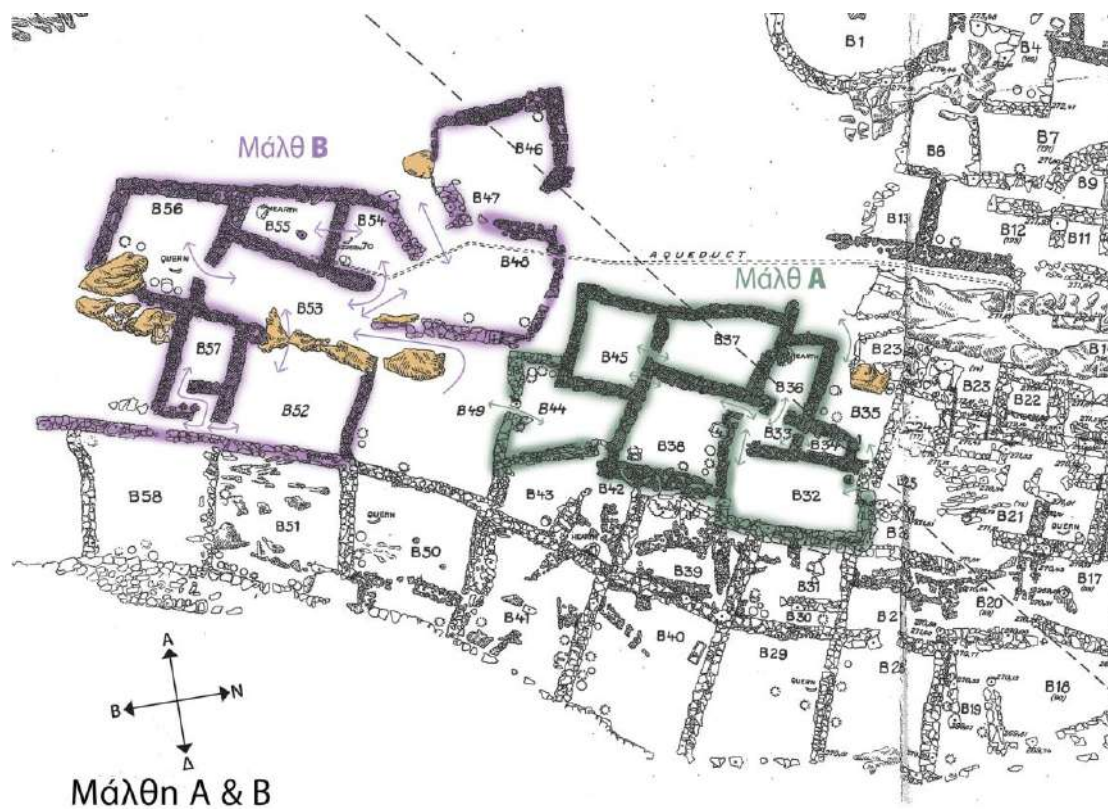
Εικ.37. Κάτοψη κτηρίου Β Μουριατάδα (Παϊπέτη 2019, Α-41)

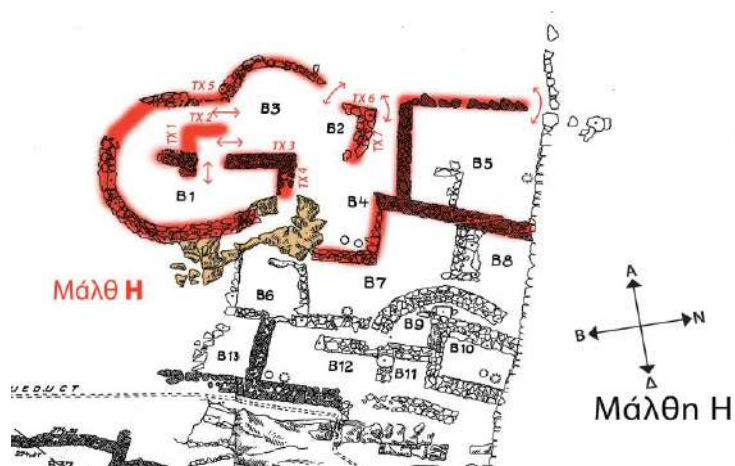
Εικ.38. Τρισδιάστατη απεικόνιση του οχυρωμένου οικισμού στη Μάλθη (Wikipedia)

Εικ.39. Οικισμός Μάλθης (Παϊπέτη 2019, Α-35)

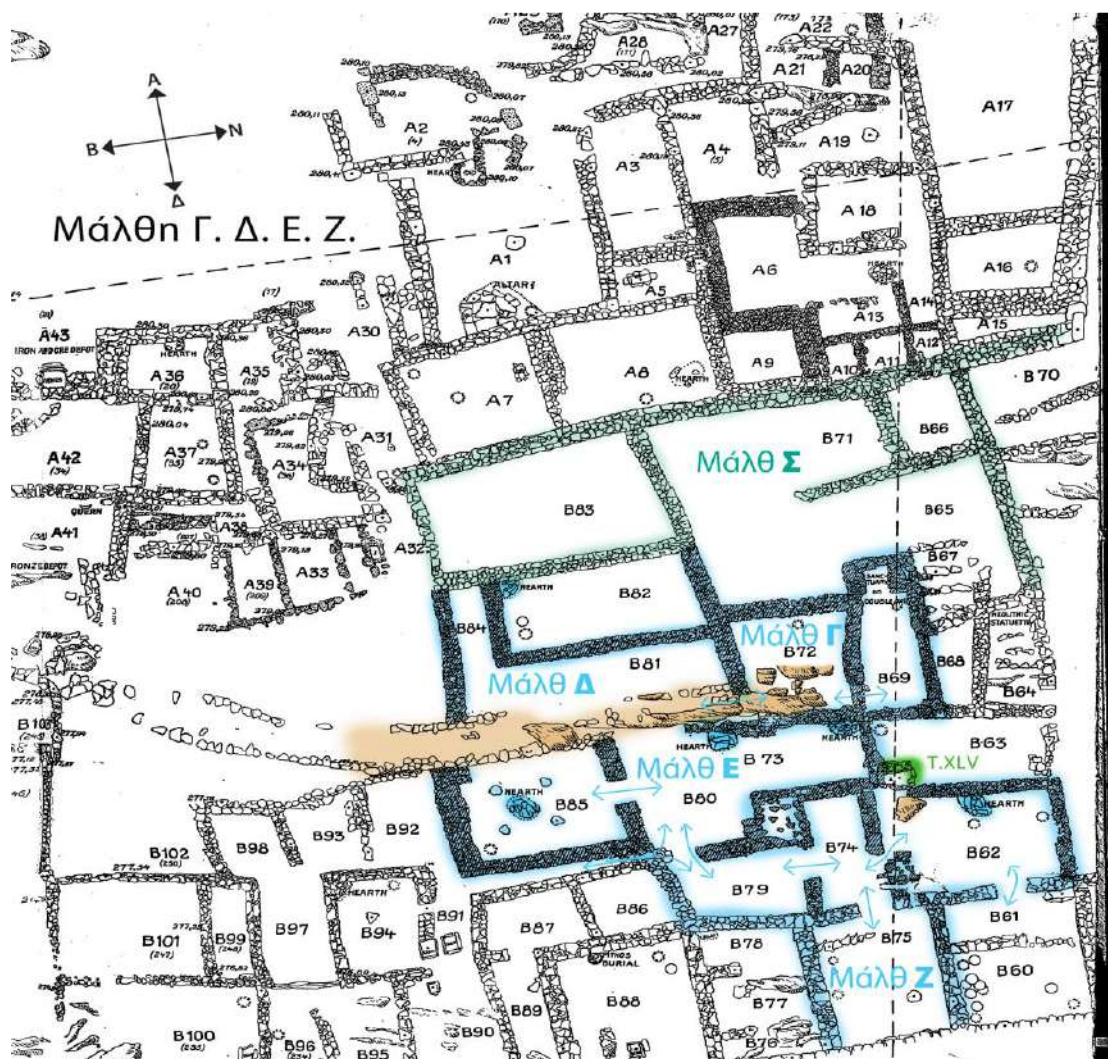
Εικ.40. Αρχιτεκτονικές κατόψεις οικιών Α, Β Μάλθης (Παϊπέτη 2019, Α-36)

Εικ.41. Κάτοψη οικίας Η Μάλθης (Παϊπέτη 2019, Α-38)

Εικ. 42. Κάτοψη οικίας Κ Μάλθης
(Παϊπέτη 2019, Α- 38)

Εικ.43. Οικίες Γ,Δ,Ε,Ζ Μάλθης (Παϊπέτη 2019, Α-37)